
HDI
HW 5GXP %

VE RI
TAS

VOORLEZINGEN

OVER

DE WAARHEID EN WAARDIJ DER

SCHRIFTEN VAN HET

OUDE TESTAMENT.

VOORLEZINGEN

OVER

DE WAARHEID EN WAARDIJ DER SCHRIFTEN

VAN HET

OUDE TESTAMENT,

DOOR

Mr. ISAAC DA COSTA.

EERSTE DEEL.

TE LEIDEN,
BIJ S. EN J. LUCHTMANS.

1844.

AAN

MIJNEN BROEDER

M. J. CHEVALLIER.

Indien immer de toeëigening van eenigen geestesarbeid tusschen Vrienden de uitdrukking was van naauwe betrekking, van steeds toegenomene eenstemmigheid in denkbeelden en gevoelens, van aandoenlijke herinnering aan menig uur van te zamen ondervonden lief en leed, dan mag ik daartoe betrekken de plaatsing van Uwen naam aan het hoofd dezer Bladen.

Geen naam, bovendien, meer eigenaartig dan de naam dien Gij voert, bij de opening van een

Boek, geschreven door een Israëliet, die zijn Messias vond, *over de waarheid en dierbaarheid van dat Oude Testament, hetwelk, voor de volken der wereld evenzeer als voor Israël, van Hem (de Belofte eenmaal aan de Vaderen geschied!) ten eeuwigen dage getuigt.*

Wij gedenken hier beiden (kan het anders?) aan Uwen Vader, den getrouwen en liefderijken Voorganger, die met zoo velen van Uwe maagschap en van mijne Stamvaders nu reeds lang voor den troon juicht des Lams. Gij *stelt hem U altijd levendig voor, zoo als Gij als kind aan zijne hand de straten en wijken doorwandeldet, alwaar nog, na drie en dertig eeuwen, de nederige loofhut van den Israëliet getuigenis geeft van de inzetting van* MOSES *en de wondervoering door de woestijn. Voor mijne oogen staat hij, zoo als ik, insgelijks nog kind of jongeling, hem de Synagoge zag bezoeken, om dien grooten Verzoendag belangstellend en meêwarig te aanschouwen, aan welken, zoo lang het dek-*

fel op Israëls oogen ligt, het wezen zelve der zaak, de Verzoening op Golgotha aangebracht, helaas! steeds ontbreekt. Hooren wij beide *niet nog gelijkelijk uit een later tijdvak onzes levens (toen dat deksel genadevol ook van mij was weggenomen!) de indruk makende stem, waarmede die zelfde Vader en Voorganger een woord meermalen uitsprak, van hetwelk ik gaarne erken, dat het de kiem uitmaakt mijner meeste gedachten en geschriften over Christelijke Waarheid in deze laatste jaren:* Het Christendom is een feit?

Vriend en Broeder! Van kindsbeen opgevoed, en door eigen onderzoek en bevinding steeds vaster gegrond, zoo als Gij werd, in deze beginselen: de historische *wezenlijkheid van de leer des kruises en der genade, — de onmisbaarheid van geheel het Oude Testament voor het geloof des Nieuwen, — de waarachtige Godheid en verzoenende zelfofferande van Hem*, van wien Moses en de Propheten getuigen, — *moesten wij noodwendig meer*

en meer eensgezind gevoelen, naarmate in onzen tijd zich aan deze drie hoofdpunten alle levensvragen voor het bestaan en de toekomst van Christendom, Hervorming en echt Christelijke Waarheidsleer steeds kenlijker vasthechten.

Wij waren intusschen ook door huwelijksvermaagschapping broeders geworden. Eene dier twee Dochteren uit Juda, aan wie uw Vader (in vervulling van een veertigjarig verlangen) den Doop van Christus *bediende, werd U eene zuster in het geloof, eene levensgezellinne voor hart en leven en huis. De hoop op* Christus, *dien Rotssteen, — de bevinding der mannen die onder eene vroegere bedeeling, bij zoo velerlei afwisseling van lijden, troost en redding, Zijne komst verbeidden, — was Uwe kracht en blijdschap bij de voorrechten en beproevingen, die zij tien jaren hares levens op aarde met U deelde, — bleef uwe sterkte, troost, en roem, nu zij van uwe zijde weggenomen, voorging in de ruste die voor degenen,*

die Hem lief hadden in oprechtheid, weggelegd is.

Was U dat Oude Testament dan, met zijne geschiedenissen en psalmen, met zijne leeringen en voorzeggingen, de steeds stroomende bron van opwekking voor U zelven, te recht wijzing en vertroosting voor anderen (onder welke ik in dit opzicht *gaarne eene eerste plaats aanneem), — geen wonder, dat Bijbelbeschouwingen, gelijk de hier in het licht tredende, hebbende de waarheid en eer bijzonder van* dat *gedeelte des ingegevenen Gods-Woords ten onderwerp en oogmerk, met broederlijke belangstelling bij de mondelinge voordracht door U werden bijgewoond.*

En zouden zij dan ook niet thands op diezelfde belangstelling mogen rekenen, niet vooral op een deel in Uwe gebeden tot den God onzes Levens en onzer Hope mogen aanspraak maken, nu zij, door deze uitgave voor mededeeling aan eenigzins uitgebreider kring vatbaar gemaakt, in Zijne hand wellicht zullen kunnen medewerken tot bekendma-

king en verheerlijking van Waarheid, — van die Waarheid, die, juist om dat zij eeuwig is, door de veelvuldigste verscheidenheden van tijden, bedeelingen, en vormen, tot zaligheid van verlorene menschen en tot eer van den hooggeloofden Naam des Gods ABRAHAMS, *des Vaders van onzen Heer en Zaligmaker* JESUS CHRISTUS, *haren loop houdt en werkt?*

AMSTERDAM,
25 September 1843.

DA COSTA.

INHOUD.

EERSTE VOORLEZING.

INLEIDING.

Het zijn thands drie jaren geleden, Mijne Heeren; dat ik aan deze plaats voor een mij allezins gewenscht gehoor eene Reeks van Befchouwingen en Opmerkingen aanving mede te deelen, tot toelichting van de kenmerken van inwendige waarheid, die het historisch gedeelte des *Nieuwen Testaments*, bepaaldelijk de vier Evangeliën van het leven, lijden, fterven en wederopftaan van JESUS CHRISTUS, den Zoon van God, in zich zelve bezit.

Deze Befchouwingen waren bepaaldelijk gericht tegen het destijds zoo veel gerucht makend Boek van den bekenden STRAUSS. Dat intusfchen èn het Boek èn de Schrijver zich binnen weinige jaren zouden openbaren in hunne wezenlijke geftalte en gehalte, dat is, de Schrijver als dienaar, het Boek als werktuig van louter vijandig ongeloof aan geheel de Goddelijke Waarheid des Christendoms, was eene zaak reeds vroeg

door verftandigen voorzien, en die zich dan ook weldra in de uitkomst zoodanig als zij te verwachten was, heeft getoond. Reeds is STRAUSS voorbijgegaan op het gebied der zoogenaamde neologifche Godgeleerdheid: reeds is zijn boek, hoe veelvuldig ook genoemd, befproken, vertaald, geprezen of gelaakt, den weg van allen dergelijken papiere gegaan.

Toch mag het ons niet berouwen den mond geopend, de pen opgevat te hebben tegen een Boek, waarvan juist het nut en het oogmerk, uit het hooger ftandpunt van een alles omvattend en leidend Godsbeftier gezien, geweest is tegenfchriften te verwekken, nieuwer en dieper onderzoekingen hervoort te roepen, onhoudbare verdedigingen en voorftellingen als zoodanig openbaar te maken, en daarentegen uit de diepte en rijkdom en innige waarheid der Evangelifche Schriften het geen eeuwig waarachtig, eenig houdbaar, eenig Gode waardig is, op eene wijze te doen uitkomen, die de wezenlijkheden en vastigheden van het aloude Geloof verbond met de levendigheid en verschheid van nieuwe inzichten, waartoe zoo dikwerf in den loop der Kerkgeschiedenis juist de geweldigfte aanvallen gelegenheid en opening moesten geven.

De beftrijding alzoo van het boek van STRAUSS, gelijk de genen onder U weten, Mijne Heeren, die de hier bedoelde Voorlezingen bijgewoond, of daarvan bij de uitgave eenige kennis genomen hebben, was alzoo inderdaad flechts een punt van uitgang, eene aanleiding, om ten aanzien van de Verfcheidenheid en Overeenftemming der Evangelifche Gefchiedverhalen

opmerkingen mede te deelen, beginfels op te fporen, uitkomften aan te wijzen, die de onomftotelijke waarheid en Goddelijkheid dier hoog gezegende Oorkonden niet tegen STRAUSS alleen, maar tegen alle en allerlei ongeloof, wangeloof, en half-geloof, onafhankelijk van alle getuigenis van Kerk, Wetenfchap, of Overlevering, uit den inhoud zelven dier gewijde Schriften, zoo als wij die het zij in de oorfpronklijke taal, of in eene bruikbare Overzetting bezitten, voor het innerlijke waarheidsgevoel onzer harten konden doen blijken.

De zekerheid (dus was de gang, het beginfel, de uitkomst onzer toenmalige nafporingen), de zekerheid van de met geene andere vergelijkbare geloofwaardigheid der verhalen ligt in die verhalen zelve, in hunne wijze van zamenftelling, in hunnen eenvoudigen, nederigen, en toch altijd gezagsvollen toon, in de onmiskenbare overeenftemming tusfchen den ftijl, de opvatting, de kenlijke gewaarwording van elken Schrijver, met het karakter, de hoedanigheid, het beroep en den ftand, in één woord, geheel de *individualiteit* van elk dier mannen, van wie de vier Evangeliën onzes Heeren JESUS CHRISTUS afkomftig zijn. Zonder iets te verkorten van de waarde, die wij ook aan *uiterlijke* bewijzen mogen hechten, als daar zijn het achttienhonderdjarig onafgebroken getuigenis der Christelijke Kerk, vertegenwoordigd door eene evenzeer onafgebrokene opvolging van Schrijvers, Uitleggers, Uitgevers, Kerkvaders, Apostolifche discipelen, — zonder iets te ontkennen van de kracht van bewijs

die er in ligt, dat zelfs de meest aan elkander tegenovergestelde secten of sectenhoofden in de Christenheid, — dat zelfs de bitterste bestrijders van buiten af de Kerk, sedert de vroegste eeuwen, de echtheid der Boeken, waarop het Christelijk Geloof berust, hebben erkend en ten grondslag hunner stelsels, beweerden, of bestrijdingen hebben aangenomen, — zoo zagen wij evenwel de nog grootere waarde, vooral het nog meer innige, verstand en gemoed indringende en innemende van het *innerlijk* bewijs daarin bovenal uitkomen, dat het een iegelijken onderzoeker, als het ware, onafhanklijk van menschen en eeuwen, *onmiddelijk* in aanraking brengt met de Schrift zelve, — zijne ziel en bevatting, zonder tusschenkomst van eenig ander onderzoek, in onmiddelijke werkzaamheid brengt met dit voorwerp zelve onzer vruchtbaarste belangstelling, — en alles alzoo veel verscher, levendiger, zuiverder tot het hart komt, dan bij eenige andere bewijsvoering mogelijk is.

Eene vergelijking moge dit hoofddenkbeeld ook onzer thands ondernomene Beschouwingen nader toelichten! Iemand uwer bezit een familiediamant van buitengewone waarde. Als zoodanig is hij U van vader en grootvader, aan dezen wederom van verder verwijderde voorouders, overgeleverd. Gij moogt op grond van de eerlijkheid, van de geloofwaardigheid der personen, van de eenvoudigheid en eenparigheid van het getuigenis, er staat op maken, dat werkelijk uw diamant echt, uw edelgesteente van eene machtige geldswaarde is. — Met dat al, wat nasporingen

zouden er niet vereischt worden, om tot de afdoende bewijsvoering te geraken, dat inderdaad gedurende al die eeuwen van overlevering des diamants in uw geslacht, nimmer eenige onderschuiving, van den beginne nimmer eenig bedrog met het voorwerp dezes onderzoeks heeft plaats gehad. Zoo eens een twijfel opkwam, zoo eens de mogelijkheid zich opdrong, dat de echtheid van den steen alleen in overlevering, alleen in het getuigenis van brave maar toch altijd feilbare menschen, wellicht zelfs, in onheuchelijke tijden, in eene bedriegelijke handeling zijnen steun hadde! — Wat in dit geval eenvoudiger, wat meer afdoende, dan de toetsing van den ervaren juwelier? Wat boven alle andere overtuiging overtuigender, dan indien het U thands zelven getoond wordt, aan wat zekere en onfeilbare, schoon ook hoogst eenvoudige teekenen, de kenner zich, bij onderzoek, van de echtheid of onechtheid eens diamants overtuigen kan? Ziet! gij vindt die aan geen glas of kristal, aan geen gesteente of ander natuurwerk mededeelbare eigenschappen in uw familiediamant terug, die de innerlijke zekerheid zijner echtheid onwederlegbaar daarstellen. Wat bekommert gij U nu in zekeren zin meer om den weg, langs welken de steen tot U gekomen is? om het testament van vader en grootvader, waarbij de steen als een zeldzaam kleinood aan den oudsten zoon geprelegateerd is? Ziet! dezen *konden* zich bedrogen hebben, hun *konde* door een behendigen bedrieger een valsche steen of oorspronklijk verkocht, of later ondergeschoven zijn; dezen *konden*

eene in de familie conventioneele waardeering ten onrechte voor de wezenlijke waarde van het kleinood gehouden hebben! — maar nu dat kleinood zelf spreekt, nu het zich, buiten eenig getuigenis dan dat der natuur zelve, diamant, diamant van het edelst water betoont te zijn, nu blijft er voor redelijken twijfel geen plaats meer over. Wij zijn zoo zeker van hetgeen wij bezitten, als van het licht der zon, dat wij aanschouwen, als van de levensbewustheid die wij met ons bestaan zelve omdragen.

Zoo dan ook met de waarheid der Heilige Schriften. Weg valt alle getuigenis daaromtrent van kerken, van eeuwen, van menschen, van geleerden, ook in de meest onafgebrokene en van alle kanten zamenhangende opvolging, bij den indruk, die de Schrift maakt op gemoed en verstand, bij het openbaar worden van haar inwendig zamenstel; bij het openbaar worden hoe onmogelijk menschelijke verdichting of invoeging of vervalsching is, daar waar tusschen de zaken en voorstellingen, ook bij schijnbare tegenstrijdigheid soms, eene zoo alles overtreffende eenheid en eenvoud van waarheid heerscht, waarbij niets van hetgeen dat strijdig schijnt, met geweld geëffend of konstig weggeredeneerd behoeft te worden, maar integendeel alles zich oplost juist in de consequentie en redelijke noodwendigheid van de afwijking zelve, hier en daar, tusschen de onderscheidene verhalen of tusschen eenigen hunner bijzonderheden?

Doch genoeg zij het den blik even terug geslagen te hebben op eene vroegere Schriftbeschouwing, waar-

van voor het minst aan sommigen uwer, Mijne Hoorders, de uitkomsten overbekend zijn. Laat het mij alleenlijk nog vergund zijn (want Betrachtingen over Gods Woord mogen, kunnen ons geene zaak alleen van verstandelijke beschouwing zijn, maar der toepassing op hart en leven, der werkzaamheid van ons menschelijk geweten, die onverdoofbare en aan alle hoogere waarheid getuigenis gevende stemme Gods in ons gemoed), laat het mij vergund zijn, met een enkel woord nog wat dieper te gaan in de toepassing van het gelegde beginsel, en nog te doen opmerken of te herinneren, wat alles te boven gaande kracht van bewijs voor de historische, voor de bovennatuurlijk-Goddelijke waarheid der Openbaring van de Heilige Schriften er in ligt, wanneer een woord voor achttien honderd, voor acht en twintig honderd, voor acht en dertig honderd jaren door Hebreeuwsche schrijvers te boek gesteld, of onder Hebreeuwsche menschen voorgevallen, nog heden aan ons hart zijn verborgene kwaal, aan ons geweten de bron van al onze menschelijke ellende ontdekt; — wanneer een inwendige stem ons bij de lezing van dat woord zoo dikwijls als toeroept: *Gij zijt die man!* — of wanneer, bij voorbeeld, het zij de uitroep van een Israëliet of Patriarch uit de vroegste eeuwen der wereldgeschiedenis aan iemand onzer zijn eigenen innerlijken toestand met levendiger en bestemder kleuren schildert, dan wij immer zelve als uit ons zelve in staat zijn zouden te doen; — of wanneer eene gebeurtenis, eene beweging des harten, eene opwelling van goed of kwaad in het gemoed, uit zoo

overoude tijden, evenzeer in de menschen ook die heden leven en ons omgeven, en in ons zelve, zich vernieuwt en als afspiegelt op eene wijze, die voor het minst ons *verstand* moet doen erkennen en uitroepen: »Ja waarlijk! die deze dingen op leesbaar, duurzaam, tot ons van eeuw tot eeuw gekomen schrift gebracht heeft of deed brengen, kende het menschelijk hart in geheel zijnen omvang, in zijne diepten en afgronden, kende het in zijne innerlijkste behoefte, kende het zoo als Hij alleen kennen kan *die*, gelijk de zelfde Schrift het uitdrukt, *harten en nieren doorgrondt, die oogen heeft als een vlam des vuurs*, alles doorzoekende, alles ontdekkende."

Zoo ging, zoo ga dan ook thands over *het Oude Testament* onze Bijbelbeschouwing van dat vaste, van dat dierbare beginsel uit: Lees, onderzoek, beproef, vergelijk, keer in tot uw eigen hart, verstand en geweten, en gij zult *de Schrift* zien, even als onze aarde en al wat zich met haar in ons zonnestelsel beweegt, niet vastgenageld aan een soort van effen bodem onder zich, maar zonder eenig steunpunt, door de haar ingedrukte beweging zelve rondom aller middelpunt, de zon, in wezen, evenwicht en beweging gehouden. Ja, gij zult tusschen de Schrift van God afkomstig, en alle menschelijk maaksel of namaaksel hetzelfde onderscheid inzien, immers gevoelen, immers beseffen, dat buiten eenige redeneering of onderwijs van menschen bij U vaststaat tusschen de beweging, de werking, het zamenstel van den kunstigsten *automaat*, van het fijnst bearbeide werktuig, en een

gewrocht, het zij plant of dier, het zij dier of mensch, wiens groei, wiens levenskracht, wiens zich vrij bewegende geest onmiddelijk van God, van den God des levens, des vrijen, des innerlijken levens afkomſtig is.

Wij willen, mijne Hoorders! God het ons gevende, (want van Hem zij ook hier onze aanvang en onze hulp!), wij willen die beginſelen, vroeger deugdelijk bevonden óp de historiſche grondſchriften des Nieuwen Testaments, in onze thands ondernomene Bijbelbeſchouwing gaan toepasſen op de Schriſten des Ouden.

Doch de Schriften des Ouden Testaments? — Is het belang van derzelver echtheid en waarheid eenigermate voor ons gelijk te ſtellen met dat der geloofwaardigheid van de Schriften des Nieuwen? Leven wij niet onder de bedeeling, onder de heerſchappij des Evangelies? En zijn ons de Schriften van Oud-Israël wel zoo veel meer dan de oorkonden van een merkwaardig Volk der Oudheid, dat, ja, eenmaal alleen de kennis van den éénen waren God had, doch wiens geſchiedenis, wiens wetten, wiens lofliederen, wiens verwachtingen voor de Christenheid geen ander gezag of gewicht hebben, dan dat zij als het ware een punt van uitgang voor de Evangelieprediking aan *alle volken* geweest zijn, — dat Christus en Zijne Apostelen zich op hunne gewijde Schriften hebben beroepen, om de waarheid der Nieuwe Openbaring te doen blijken of ingang vinden, — dat, eindelijk, èn de Apostelen èn de Christus zelve Israëlieten van afkomst en geboorte zijn geweest?

Zoo moge de oppervlakkige beſchouwer dezer Schrif-

ten ons tegenwerpen! Zoo moge iemand, door opzettelijke of onverſtandige verkleining van het groote en voorbijzien van het hoogstbelangrijke, eene heillooze onverſchilligheid omtrent de *woorden Gods* van uit de verſte oudheid tot ons gekomen, doen geboren worden of aankweken! — Neen! in hetgeen zelfs door de flaauwſte waardeering van het Oude Testament, al zij het haars ondanks, erkend wordt, ligt voor eene ſlechts eenigzins dieper betrachting het hooge, het van de waarheid des Nieuwen Testaments onafscheidbare belang van dat Eerste verborgen, onderſteld, begrepen.

Of is het eene weinig beduidende betrekking tusſchen het Oude Testament en het Evangelie, dat dit laatſte nooit anders door zijne eerſte verkondigers is voorgeſteld, dan als eene vervulling van beloften en voorzeggingen, nedergelegd in de Schriften van Moses en de Propheten; dat van den beginne tot het einde, van Matthéus *Evangelie* tot Johannes *Openbaring*, deze en dergelijke verklaringen de Schrift des Nieuwen Testaments doorgalmen: *Dit alles is geſchied, opdat vervuld zoude worden hetgeen van den Heer geſproken is door den Propheet* (Matth. I: 22); — *het Evangelie, hetwelk God te voren beloofd heeft door Zijne Propheten in de Heilige Schriften, van Zijnen Zoon, die geworden is uit het zaad van* David *naar het vleesch* (Rom. I: 2, 3); — *het Evangelie en de prediking van* Jesus Christus, *door de Prophetiſche Schriften naar het bevel des eeuwigen Gods, tot gehoorzaamheid des geloofs onder alle*

de Heidenen bekend gemaakt. (Rom. XVI: 25)

Of is het een geringe zaak voor de waardeering der Schriften, ja der geheele volkseigenaartigheid van Oud-Israël, dat het Evangelie, thans onder de volken buiten Israël heerfchend, in zijn oorfprong en wezen wel als eene betooning van *barmhartigheid* aan die volken, maar als eene van *getrouwheid*, getrouwheid aan eene gedane belofte ten aanzien van Israël in de Apostolifche prediking wordt voorgefteld (Rom. XV: 8, 9. *En ik zeg dat* JESUS CHRISTUS *een dienaar geworden is der befnijdenis, van wege de* WAARHEID *Gods, opdat Hij bevestigen zoude* DE BELOFTEN DER VADEREN, *en de Heidenen God van wege de* BARMHARTIGHEID *zouden verheerlijken*)? Gelijk dan ook nergens het Evangelie, door de Apostelen verkondigd, voorkomt als een nieuwe, een andere Godsdienst, maar integendeel dat Evangelie gebracht aan Israël en aan de volken in de volheid der tijden, overal voor *één en hetzelfde* verklaard wordt met dat gene, hetwelk in overoude tijden reeds aan ABRAHAM, ISAAC en JACOB verkondigd en gegeven werd (Gal III: 8. *Het Evangelie is te voren aan* ABRAHAM *verkondigd!*), ja ook de toebrenging der volkeren tot het geloof van dat Evangelie altijd en overal als eene overplanting, eene inenting in den stam van ABRAHAM genoemd of als zoodanig gekenmerkt wordt. (Gal. III: 29. *Indien gij* CHRISTI *zijt, zoo zijt gij* ABRAHAMS *zaad, en naar de belofte erfgenamen.* Rom. XI: 24. *Indien gij*, Christenen uit de Volken, *afgehouwen zijt uit den olijf-*

boom, die van nature wild was, en tegen nature in den goeden olijfboom INGEËNT; *hoe veel te meer zullen dezen* (de Israëlieten), *die natuurlijke* (takken) *zijn, in hun eigen olijfboom geënt worden.*)

Overal, niet slechts in de woorden en in de vormen, maar in de zaken en in de beginsels zelve, leeft in het Nieuwe Verbond, in het Evangelie, in deszelfs leerstellig zoo wel als historisch, prophetisch zoo wel als verkondigend gedeelte, het Oude Testament voort. Geheel het Nieuwe Testament is in stijl en afkomst, in aart en wezen Oud-Testamentisch, Mosaïsch, Abrahamitisch. Hoe meer teruggebracht tot zijne oorspronkelijke waarheid en eenvoudigheid, hoe meer door de voortwerking van het beginsel der Hervorming, gezuiverd van ingedrongene Roomsche, dat is, oud- en nieuw-Heidensche elementen en willekeurige menschelijke inzettingen en bepalingen, des te meer is het echt-Apostolische, het zuiver-Evangelische dat overblijft, Israëlitisch. Brengen wij, bij voorbeeld, het getal der Sacramenten of Verbondszegels, welke het Pausdom, buiten eenigen steun of aanleiding uit Gods Woord, tot *zeven* vermeerderd heeft, tot de eenvoudigheid der oorspronklijke inzetting van den Heer en Zaligmaker te rug; wat zijn de twee overblijvenden van waarlijk Goddelijke instelling? de Doop, het Avondmaal. En beide dezen? — uit het hart, uit het inwendig kerkelijk, nationaal, huisselijk leven van oud-Israël zijn zij genomen. Wasschingen waren van ouds aldaar aanduidingen en afbeeldingen der reiniging van de vlekken en vuilighe-

den der zonde en der fchuld. Uit die onder Israël nog heden ten dage niet geheel verloren geraakte befprengingen, zien wij eerst den voorbereidenden doop van JOHANNES, den Voorlooper tot bekeering en vergeving door Hem die te komen ftond, te voorfchijn komen, — ftraks den doop door de Discipelen van JESUS nog bij Zijne omwandeling onder Israël bediend, — eindelijk den Doop in zijnen laatften en niet meer veranderlijken vorm: *in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes*, na 's Heilands opftanding ingefteld, en federt onafgebroken, door negentien eeuwen heen tot op dit oogenblik, aan alle belijders van den naam des Heeren JESUS CHRISTUS, ook voor hunne kinderen toebediend en gefchonken. — Niet minder Israëlitisch in oorfprong en eigenaartigheid is het *Avondmaal des Heeren*, zoo diep in beteekenis, zoo Goddelijk krachtig van duur onder alle volken en door alle eeuwen. Van waar dat brood, hetwelk gebroken en omgedeeld ons het lichaam des Verlosfers afbeeldt, zoo als het om onze zonden aan een vloekhout gebroken werd? — Van waar anders dan van den huis-, Sabbath- en feesttafel der oude Israëlieten? Van het brood, dat nog heden ten dage aan den Joodfchen maaltijd gebroken en omgedeeld wordt, — van den beker, die met den huisvaderlijken zegen rondgaat bij den ingang van elken Sabbath, en allerbijzonderst en herhaaldelijk, bij de viering van den jaarlijkfchen Paasch-avond? Gij kunt U niet bewegen in de Schrift, in het oorfpronklijke, in het door de Kerkhervorming in haar grondbeginfel herftelde

Christendom, of het is alles Israëlitisch van oorfprong, van denkbeeld, van leven, van kleur, — wanneer wij flechts nadenken, wanneer wij flechts ons zelven bewust zijn, wat wij doen en wat wij zeggen, zoo dikwerf wij de taal uitfpreken, zoo dikwerf wij de inzettingen mede verrichten van het Christelijk Geloof.

Van daar dan ook, dat aan den Christen van wat tijd en meer of min verlichten toeftand het ook zij, geen ander, geen hooger, geen wezenlijker of inniger of heerlijker geloof ten voorbeeld en toonbeeld is gegeven, dan dat van Abraham, den Stamvader van het volk des Ouden Verbonds. En wat zullen wij zeggen, wanneer wij evenzeer het Nieuwe Testament befchreven zien door Israëlitifche mannen als het Oude, met bijvoeging alleenlijk van flechts twee Schrijvers uit de Heidenen: Marcus en Lucas, die het oorfpronkelijk Israëlitisch Evangelie van Matthéüs in een nieuwen vorm hebben omgewerkt, zamengetrokken of uitgebreid, ten behoeve van geloovige Romeinen en Grieken (1)? — Als wij den voornaamften Leeraar der Heidenen bezitten in een zoon uit Benjamin, difcipel van Gamaliël, den vermaarden Rabbijn? — Wat, als wij, boven allen, het Voorwerp des geloofs en der aanbidding aller Christenen, het levend Middenpunt, de *Esfentie* zelve en het *Alles* der Christelijke Waarheid, in eenen Man hebben van Nazareth uit Galiléa, een Zoon uit David, wien één zelfde

(1) Men zie hierover mijne *Pröeve over de Verfcheidenheid en Overeenftemming der Evangeliën.*

Apostel uitroept als *God boven allen te prijzen in eeuwigheid* (Rom. IX : 5), en van wien hij, tot bij het naderen van zijne sterfure, bij het besluiten zijner Apostolische loopbaan, de Israëlitische, de Davidische afkomst aan zijnen TIMOTHEÜS, aan geheel de Kerk van alle eeuwen, aan alle uit de Volker zoo wel als uit de Joden geborene Christenen op het hart drukt: *Houdt in gedachtenis, dat* JESUS CHRISTUS *uit de dooden is opgewekt, welke* IS UIT HET ZAAD VAN DAVID NAAR MIJN EVANGELIE (2 Tim. II: 8). — En voor dien Godmensch nu, Verlosser en Behouder voor Israël en alle Volken der wereld, is geen naam, geen eigenschap, geen werk, geene betrekking tot God of menschen uit te denken of uit te drukken, dan die uit Israëls gewijde Schriften, dan die uit Israëls volksbestaan, wetgeving, prophecy, Godgewijde afzondering afkomstig is, of daarin zijne rede, zijn grondslag en wortel heeft. Noem Hem *Zaligmaker* of *Goël!* de naam is afkomstig uit Israël, uit JESAÏA, uit DAVID, uit MOSES. Noem Hem *Propheet*, *Hoogepriester*, *Koning!* het wezen der zaak laat zich niet begrijpen of uitvinden, buiten de openbaring des Ouden Testaments en de inzettingen van God in Oud-Israël. Noem Hem *den Middelaar*, noem Hem *het Lam*, noem Hem *den Zoon*, noem Hem *de Opperste Wijsheid*, noem Hem *het Woord in den schoot des Vaders*, noem Hem den EMMANUËL! het is alles Oud-Testamentisch wat gij uitspreekt, wat gij herinnert, wat gij aanroert. Ja, die heerlijke zamengevoegde naam, waarmede Hem van den beginne Apostelen en

Evangelisten, en federt heel de Christenheid en heel de wereld te kennen geeft: de naam van JESUS CHRISTUS, — wat is hij anders dan Joodsch, ten aanzien van taal, van denkbeeld, van afkomst en wezen? JESUS is een Joodfche eigennaam, federt den tijd van JOSUA den zoon van NUN, veelvuldige malen door zonen Israëls gedragen, offchoon de naam in zijnen wezenlijken eu waarachtigen zin alleen door den EMMANUËL, *God met ons*, kon gedragen worden (Matth. I: 21, 23). En wat is de naam van CHRISTUS anders dan de Griekfche vertaling van den titel van *Messias* of *Gezalfde* in Israël, een titel, een denkbeeld, eene waardigheid, eene verwachting, naar de erkenning zelfs der ftoutfte tegenftanders zoo van oud-Israël als van het Christendom, niet alleen bij eenige uitnemendheid maar bij ftellige uitfluiting, aloud-nationaal-Israëlitisch.

Hoe dan nu? Keeren wij van het Christendom te rug tot het Jodendom? — Zijn wij Joden als wij ons belijden discipelen en aanbidders van JESUS CHRISTUS te zijn? — Zoo wij door *Joden* en *Jodendom* te verftaan hebben wat menfchelijke overleveringen, met ter zijde ftelling of minachting der Schrift van God, van Israël en Israëls heilbelofte gemaakt hebben, — dan zij het verre, eeuwig verre. *Dat* Jodendom is zoo wel als het Christendom van menfchelijke toevoeging, waar uit zich het Pausdom eenmaal ontwikkelde, zoo wel als het Christendom van menfchelijke herziening, dat wij *Neologie* noemen, even zeer ftrij-

dig met de waarheid des Ouden en des Nieuwen Verbonds. Maar verſtaat men door *Jodendom* hier, de Godsdienst, het geloof van ABRAHAM, ISAAC, en JACOB, van MOSES, van DAVID, van JESAÏA, van ELIA, van ZERUBABEL en ZACHARIA, van SIMEON en ANNA, van alle verwachters van Israëls heil en Heiland? o! wat is dan die gevreesde terugkeering tot het Jodendom anders, dan de ontleding, naar waarheid, van hetgeen ons Christendom in zijn wezen en oorſprong was, is, en blijft? — wat anders, dan de erkenning der onloochenbare en onverdwijnbare éénheid tusſchen den wortel en den boom, tusſchen het ſap en de vruchten, tusſchen het zaad en de uitkomst des oogſtes? Neen! van *te rug keeren* is hier geene ſprake, maar wel van ontwikkeling, uitbreiding en vruchtdraging in het oneindige, doch van één zelfde onvergankl̃ijk zaad, van één zelfde onveranderlijk beginſel! In dezen zin is er eenheid en eenzelvigheid tusſchen Israëls voorafbeeldende en verwachtende Godsdienst, en het Evangelie der vervulling beide van die voorafbeeldingen en van die verwachtingen.

Zoo is dan de Schrift des Ouden Testaments bij geene mogelijkheid een bloot overblijfsel der Oudheid, eene bloote *aanleiding* tot hooger en beter, maar de kiem en de grondslag van wat het Evangelie in zijne vervulling, voortaan ontheven van alles wat tot den ſtaat van voorbereiding, van kindschheid, van onvervuldheid behoorde, voor alle eeuwen is en blijft. Zoo is dan het Oude Testament een *Woord Gods* voortwerkende met en in het Nieuwe door alle eeuwen des

Christendoms heen. Bepaaldelijk van de Schrift des Ouden Verbonds verklaart een van God geroepene en geleerde Apostel des Nieuwen (2 Tim. III: 16): *Alle de Schrift is van God ingegeven, en nuttig tot leering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing die in de regtvaardigheid is, opdat de mensche Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaakt toegerust.*

Dat dan evenzeer en op dezelfde gronden de door den Eeuwgeest nog zoo veel meer miskende Schriften des Ouden Verbonds echt, waarachtig, Goddelijk zijn, is eene waarheid, of voor het minst een voorwerp van onderzoek, van geen minder, ook praktisch belang voor den belijder van Christus, dan de echtheid en waarheid en Goddelijkheid der Boeken van het Nieuwe. Ons voornemen is alzoo gerechtvaardigd van den twijfel aangaande het hooge gewicht des voorgestelden onderwerps: en wij doen geene zaak, die buiten de behoefte van ons Christelijk geloof, buiten de bijzondere behoefte, bij name, van onzen tijd ligt, wanneer wij onze ondernomene zamenkomsten wijden aan vier, soms van zelve in elkander loopende, bij onze behandeling evenwel ook ordelijk uit elkander te houden beschouwingen:

1°. Die van de Schriften des Ouden Testaments, ten aanzien van echtheid, waarheid, Goddelijke afkomst, in zich zelve.

2°. Die van deze zelfde Schriften in haar naauw verband en innerlijken zamenhang met het Evangelie,

met geheel de leer en Schrift des Nieuwen Testaments.

3°. Die van de praktiſche nuttigheid en noodwendigheid van den inhoud der Oud-Testamentiſche Schriften voor den geloovige onder de nog zoo eindeloos ruimer verlichte en rijk gezegende bedeeling des Christendoms;

4°. Die, eindelijk, van ſommige zwarigheden en tegenwerpingen, het zij uit het wetenſchappelijk of uit het onwetenſchappelijk ongeloof, het zij door invloeden van buiten of door opwellingen van binnen, het zij tegen het geheel of tegen enkele plaatſen des Ouden Testaments, werkelijk ingebracht of naar den aart der zaak vooruit te zien, en alzoo billijk te voorkomen, nuttig te wederleggen.

Doch over de Schriften des Ouden Testaments zullende ſpreken, ligt het eenigermate in den aart der zaak, dat wij ons eenige oogenblikken vooraf bezig houden met het denkbeeld, met den aart en kracht van *de Schrift*, *de Heilige Schrift* in het algemeen. Altijd toch blijven de Boeken des Nieuwen Testaments een deel van dat groote geheel, den *Bijbel*, welken wij als *de Schrift*, het *geſchreven Woord* van God, eerbiedigen.

De *Schrift* dan! — Van tweederlei zijde werd de kracht en genoegzaamheid der Heilige Schrift, dat is, der op ſchrift gebrachte Openbaring Gods aan en onder menſchen, — van tweederlei zijde werd, en wordt,

vooral in onze dagen, het geloof dat alle openbaring Gods, die voor de eeuwen geldt en daartoe gegeven is, op schrift gebracht werd, en alleen langs dien weg hare onomstotelijke zekerheid voor ons heeft, tegengesproken of ondermijnd.

De eene zijde is die der genen, welke in *de Schriften des Bijbels* slechts een gedeeltelijke bron voor de kennis van Gods openbaringen, leeringen, en bevelen erkennen, en dezelve alzoo willen aangevuld hebben door mondelinge overleveringen, door inzettingen, uitspraken, verklaringen van Kerkvaders, Kerkvergaderingen, Kerkhoofden. Wij vinden deze bestrijding of beperking van de kracht en volheid der Schrift, in het wezen der zaak, allereerst te rug bij de Joden, gelijk die van ouds reeds, bepaaldelijk sints den te rug keer uit de Babylonische gevangenschap, nog bepaalder sedert de opkomst van de secte der Phariseën, nevens de schriften van MOSES en alle de Propheten, historie- en andere schrijvers des Ouden Testaments, nog eene andere bron van kennis en verplichting hadden ingevoerd: te weten, die mondelinge overlevering, later zelfs *mondelijke Wet* genaamd, die het Rabbijnsche stelsel aanneemt als eene aan MOSES nevens de geschrevene Wet van God even onmiddelijk toebetrouwde verklaring en uitbreiding dezer laatste; — welke ongeschrevene Wet, na de verwoesting van Jerusalem en de verstrooijing van het Joodsche volk, volgens de Joden zelve, door hunnen Rabbi JUDA HAKKADOSCH op grond van hoogere bevelen, *tegen de oorspronkelijke bedoeling* zal zijn op schrift

gebracht. Men noemt deze sedert de tweede eeuw onzer jaartelling aldus op schrift gebrachte *mondelinge Wet*, de *Mischna*. Met de wederom aan deze *Mischna* in het oneindige toegevoegde verklaringen der latere Rabbijnen, *Gemara* geheten, vormt diezelfde denkbeeldige Wet den beruchten *Talmud*, van toen af de hoofdbron van alle Joodsche Theologie, en voor een groot gedeelte van geheel de latere Joodsche Godsdienst. Zoo werd bij het eenmaal uitverkoren Volk de toevoeging van menschelijke inzettingen, menschelijke verklaringen, menschelijke leerstellingen het graf der Goddelijke openbaring, het deksel waaronder MOSES en de Propheten ter naauwer nood meer kenbaar waren. Met een enkel woord, ons in de Schrift des Nieuwen Testaments bewaard, met een enkele uitspraak, genomen uit de Propheten des Ouden, heeft de Heer, de Opperste Wijsheid, de groote Leeraar en Zaligmaker, alle dergelijke toevoeging van het menschenwoord, van de menschelijke overlevering aan het eeuwige Gods-woord, reeds veroordeeld. Matth. XV: 6—9. *Gij hebt Gods gebod krachteloos gemaakt door uwe inzetting. Gij geveinsden! wel heeft* JESAÏA *van U geprophetεerd, zeggende: Dit volk genaakt mij met hunnen mond, en eert mij met de lippen, maar hun hart houdt zich verre van Mij. Doch te vergeefs eeren zij Mij, leerende leeringen, die geboden van menschen zijn.*

Hetgeen intusschen bij de Joden plaats vond, en de overhand behield tot hun ongeluk, wat meenen wij wel dat dit geweest zij in zijne wezenlijke oorzaak en

eerste rede? — Een Joodsche dwaling, een Joodsch vergrijp? — Ja, maar ook een algemeen menschelijk! Uit de natuur des menschen, uit het bederf waaraan zij door de zonde onderworpen werd, komt voort dat toevoegen van het menschelijke aan het Goddelijke, dat aanvullen van het Goddelijke door het menschelijke, dat vóórtrekken van het menschelijke aan het Goddelijke, dat zich reeds in het Phariseeusche Jodendom van en vóór de dagen des Heilands op aarde, en sedert bij de volle ontwikkeling des kwaden zaads, zoo schrikbaar in het CHRISTUS verwerpend, MOZES en de Propheten verwaarlozend Jodendom des lateren tijds vertoont. Uit de natuur des menschen kwam die Joodsche miskenning van de volheid en genoegzaamheid der Schriften, hun toebetrouwd. Want ziet! de Heidenen kwamen, en werden geroepen tot de kennis van God en Zijnen Gezalfde; zij werden gedoopt en traden in de plaats van Israël, als het volk, de Gemeente Gods van uit alle tongen en natiën der wereld! En wat werd er na eenige eeuwen van het Christendom onder de Heidenen, behoudens altijd het nimmer stilstaand werk van God die Zijne Gemeente bewaart, Zijn Woord handhaaft, Zijne schapen vergadert, in alle tijden en onder allerlei omstandigheden? De Kerk, waarvan al vroeg de stoel van Rome het middelpunt werd, kwam tot dezelfde dwaling, die Israëls oogen verblind had; de Schrift alleen was niet genoegzaam; in de Schrift was niet alles, wat ter zaligheid noodig was, geopenbaard; zij moest aangevuld worden door de Overlevering, en die Overleve-

ring, te zamen met de verklaring der Schriften, eenig en alleen berustende bij het Hoofd der priesterschap der Catholijke Kerk, werkte hetzelfde uit, wat alle overlevering, *naast* de Schrift erkend en geëerd, uit den aart der zaak te weeg brengen moet: verdonkering der wezenlijke Openbaring van God, in de Schriften vervat, — het menschenwoord, hoe onbestemd en zonder vaste gronden ook, vóórgetrokken aan het zekere, het wel geblekene, het allezins bestemde Woord van God, in blijvend *schrift* aan de Kerk van alle eeuwen geschonken.

Zie daar dan de Phariseeusche afwijking, waardoor de Israëlitische zegen verdonkerd werd en verloren ging voor eenen tijd. Zie daar de Roomsche of Pauselijke dwaling, waardoor de zegen der Algemeene of Catholijke Kerk belemmerd, tegengegaan, ja zoo veel van de menschelijke zijde mogelijk was, te niet gedaan werd.

Doch wij hebben ook eene Protestantsche afwijking, en deze, van gelijken majesteitschendenden aart met betrekking tot de Schrift. Uitgebroed door het Rationalismus van de laatste vijftig jaren, door dat Rationalismus, dat misschien van den beginne reeds als het onkruid van de *gelijkenis*, nevens het goede en heerlijke zaad der Kerkhervorming gestrooid is geweest en uitwerken moest, vertoont zich vooral in onze dagen de miskenning der genoegzaamheid en altijd voortlevende geldigheid der Heilige Schriften op de meest verwoestende wijze; in ons land wel zeer bijzonder, onder soms vrij innemende en uitlokkende vormen,

op de meest gevaarlijke wijze, in het zich meer en meer ontwikkelend stelsel van eene algemeen bekende Godgeleerde richting.

Wij hebben hier (het laat zich denken!) Schriftmiskenning in een geheel anderen vorm, dan in het Jodendom of in het Pausdom; hier wel geene sprake van *overlevering*, mondeling door uitnemende heiligen of door het *orgaan* der Kerk van eeuw tot eeuw bewaard en voortgeplant, terwijl dan toch altijd aan *de Schrift*, zoo veel de uiterlijke Belijdenis aangaat, Goddelijke ingeving zoo wel als Goddelijk gezag (mits slechts geen uitsluitend, geen volkomen, geen volstrekt genoegzaam gezag) werd toegekend. Hier, in de aangeduide afwijking op *Protestantsch* grondgebied, is de Schrift geene oorkonde meer van volstrekte geloofwaardigheid en gezag, geen woord van God, door menschen onder de leiding en drijving van den Heiligen Geest tot menschen gebracht in eenen voor de eeuwen geldenden en zuiver blijvenden vorm. De Schriften der Apostelen (over die des Ouden Testaments laat men zich bij de richting, die wij bedoelen, minder bestemd uit,) behelzen *niet* de volstrekte leere Gods, maar alleenlijk de individueele opvattingen der eerste discipelen van JESUS CHRISTUS, opvattingen die, ja, ten grondslag mogen of moeten dienen van onze Godsdienstige begrippen en gevoelens, maar ons toch niet verder verbinden aan eenig daarin nedergelegd leerstelsel, indien al aan het geloof eener onvermengde historische waarheid der verhalen. De Schriften des Nieuwen Testaments zijn ingericht, om

ons bij CHRISTUS, het Inbegrip der gantſche Openbaring, te bepalen, maar zóó, dat wij dan ook door ons zelve tot nog juister, nog dieper, nog zuiverder begrippen van dien CHRISTUS zouden kunnen geraken, dan de Apostelen en eerſte geloovigen zelve, naar hunne eenvoudigheid of wellicht nog overgeblevene Joodſche vooroordeelen, zullen hebben gehad. En zoo daalt dan de Heilige Schrift van haren rang als bron aller kennis eens geopenbaarden Gods, en als Goddelijk onfeilbaar getuigenis aller geloofswaarheden, op eens af tot die eener verzameling van bloot menſchelijke berichten en opvattingen eener Goddelijke Openbaring, waarvan wij nu alleenlijk hebben gebruik te maken als van een zeker uitgangspunt, om verder door middel onzer eigene beſchouwingen, redeneeringen en gewaarwordingen tot het rechte begrip van CHRISTUS en Christendom te komen.

Bij onze voorgenomene ſchriftbeſchouwing ligt als van zelve in het oogmerk, immers in de noodwendigſte gevolgtrekking, een getuigenis tegen de tweederlei hier gekenmerkte dwaling: als of ons in de Heilige Schrift niet *geheel*, — als of ons in de Heilige Schrift niet *voor altijd* — de volheid van Gods Woord en Openbaring gegeven was. Eenige meer bepaalde aanwijzing van de betrekking tusſchen dat *Woord* en die *Schrift*, ſchijnt tot het oogmerk dezer Inleidende opmerkingen noodwendig te behooren.

Het geſprokene woord, de gebeurde daad, van welke de gedachtenis bewaard moet worden in geſlachten en voor de eeuwen, wordt op het bevel, onder het

opzicht van God, onder de leiding en drijving van Zijnen Geest te boek gesteld, — zie daar *de Schrift*. Eene mondelinge overlevering gaat ongetwijfeld vooraf: het Woord werd niet dadelijk en onmiddelijk op schrift gegeven aan den mensch, maar eerst bij monde van God uitgesproken; de daden en woorden, die den inhoud der Schrift moesten uitmaken, ook wel voor een gedeelte (in de aartsvaderlijke wereld) van vader tot zoon bewaard en overgeleverd. Maar geene mondelinge overlevering blijft van kracht of gezag, zoodra het woord, de gebeurtenis, het bevel eens *beschreven* zijn. De overlevering gaat onder, als van geen nut meer, zoo dra de Schrift dáár is. Geene overlevering *nevens* de Schrift, offchoon uit den aart der zaak, als wij zagen, de Schrift voorafgaande! Dus, bij voorbeeld, werd het woord door de Apostelen gepredikt, inzonderheid de bevelen aan de Gemeenten *mondeling* gegeven, *overleveringen* genaamd (1). Een weinig

---

(1) Gr. *Παραδόσεις*. 1 Cor. XI: 2. 2 Thesf. II: 15. III: 16. Zij zijn zoo weinig iets *anders*, dan het geen wij zelve in de Apostolische Brieven bezitten, dat ook ergens (Hand. VI: 14) de *geschrevene Wet* van Moses met dien naam wordt te kennen gegeven. Inderdaad niets eenvoudiger en begrijpelijker, dan dat het woord van *overlevering* evenzeer toepasselijk is op het gebod of de leer *vóór dat* zij op schrift gebracht is en *nadat* zij deze, voor de eeuwen behoudende bewerking ondergaan heeft. De vraag is alleen of, *na dat* de overgeleverde leer van Gods wege op schrift gebracht is, er nog plaats overblijft vóor eene mondelinge of kerkelijke overlevering buiten

later, aan die zelfde Gemeenten in de Brieven herinnerd, of in die Brieven in het algemeen opgenomen, maken ook zij een deel uit der *Schrift*.

Duidelijk wordt ons die overgang van de *mondelinge* mededeeling tot de *schriftelijke* te boekstelling, die wording van *woord* tot *schrift*, in de geschiedenis zelve, in beide de Testamenten nedergelegd. Dus lezen wij, na de mondelinge overgifte der Wet op Sinaï, het bevel van God aan Mozes (2 Mos. XXXIV: 27): SCHRIJF *u deze woorden, want naar luid dezer woorden heb Ik een verbond met u en Israël gemaakt*. En van dat oogenblik aan is er in geheel den Pentateuchus en in de Psalmen en Propheten, zoo wel als in de verdere historische boeken des Ouden Verbonds geene spraak meer van eenige andere Wet, dan eene *geschrevene*. Het is *het Boek der Wet* waaruit Israël, in den gewonen weg, den wil van zijnen God moet leeren verstaan en overdenken; van eenig gebod of inzetting daarneven of daarbuiten geen schijn of schaduw ergens. Staat er een Propheet in Israël op, hij moge gedurende zijn leven in het midden zijns volks mondeling prediken en spreken in den naam des Heeren; voor de nakomelingschap wordt de gedachtenis van zijne roeping, van zijne waarschuwingen en voorzeggingen bewaard

---

en nevens de Schrift. En op deze vraag antwoordt geheel het zamenstel der Goddelijke Openbaring, geheel de harmony der Schriften, geheel het getuigenis van God in Zijn beschreven Woord: *Neen!*

bij ʃchrifte. Maar zelfs reeds voor den tijdgenoot. Aan Jesaïa luidt het bevel (VIII: 1): *Neem u een groote rol, en ʃchrijf daarop met eens menʃchen griffie*, en elders (XXX: 1) bij gelegenheid eener prophecy over Egypte: *Nu dan, ga heen, ʃchrijf voor hen op een tafel, en teeken het in een boek, op dat het blijve* TOT DEN LAATSTEN DAG, VOOR ALTOOS, TOT IN EEUWIGHEID. En niet minder tot de overige Hoofdpropheten; als tot Jeremia (XXII: 30): Schrijf *dezen man kinderloos*, en (XXX: 2): *Zoo ʃpreekt de Heere, de God Israëls, zeggende: ʃchrijf u alle de woorden, die Ik tot u geʃproken heb, in een boek;* en bij Daniël (VII: 1): *In het eerʃte jaar van* Belsasar, *den Koning van Babel, zag* Daniël *een droom en gezichten zijns hoofds, op zijn leger: toen* schreef *hij dien droom, en hij zeide de hoofdʃom der zaken.*

En niet alleen Wet, geſchiedenis, prophecy in oud-Israël ontfingen het zegel van echtheid, van Goddelijk gezag en afkomst, door te worden gebracht op *ʃchrift*, door over te gaan van den klank, dien alleen de tijdgenoot kan hooren, tot het blijvende *ʃchrift*, dat tot het verſte nageſlacht onveranderd, onvervalscht, onvermengd kan worden overgebracht, en het werkelijk *is*, — maar ook zelfs het Lied des van Gods Geest vervulden Dichters, leeringen Gods bevattende over Godsdienst en Goddelijke waarheid, werd niet bloot aan het geheugen, hoe getrouw ook anders in het bewaren van dergelijke volksoorkonden, overgelaten, maar altijd wederom op hoog bevel in

fchrift gebracht. Dus, bij voorbeeld, dat vermaarde prophetifche Lied van Mozes, waarin de gantfche toekomst en weg van Israël eeuwen te voren tot in de bijzonderheden werd nedergelegd (Deuter. XXXI: 19 en volg.): *Schrijft ulieden*, dus luidt het Goddelijk bevel, schrijft *ulieden dit Lied, en leer het den kinderen Israëls, leg het in hunnen mond. — En het zal gefchieden, wanneer vele kwaden en benaauwdheden hetzelve zullen treffen, dan zal dit Lied voor zijn aangezichte antwoorden tot getuige; want het zal uit den mond zijns zaads niet vergeten worden, dewijl ik weet zijn gedichtfel, dat het heden maakt, alëer Ik het inbrenge in het land, dat Ik gezworen heb.* Ook hier derhalve wederom geene overlevering bij monde maar bij fchrifte, op dat het een blijvend, een zéker, een onveranderbaar gedenkteeken en getuigenis zoude zijn. Ook hier *eerst* het mondeling onderwijs, de mondelinge mededeeling, *onmiddelijk daarna* die zelfde mededeeling, niet langer toebetrouwd aan het geheugen der menfchen, maar geheel en onverdeeld overgebracht in blijvenden vorm tot de verfte nakomelingfchap, op *fchrift.*

Van daar dan ook in de aanhaling dezer Schriften door Christus en zijne Apostelen overal de allervolftrektfte eenzelvigheid tusfchen *Schrift* en *Woord: De Heere heeft gefproken, de Heilige Geest heeft gezegd,* en *Daar is gefchreven, de Schrift zegt.*

Het zelfde beginfel, denzelfden gang vinden wij terug onder de bedeeling des Nieuwen Testaments, en

wel *allereerst* ten aanzien der geschiedenis, *vervolgens* der leer, *eindelijk* der prophecy. Ten aanzien van de *geschiedenis* wordt het krachtige fundament van geheel de zaligende waarheid, de geschiedenis der komst van JESUS CHRISTUS in het vleesch, door Apostelen en Evangelisten niet bloot aan de Gemeenten en aan de wereld *verhaald*, maar eerlang *te boek gesteld* — door twee Apostelen: MATTHEUS en JOHANNES, door twee Apostolische discipelen: MARCUS en LUCAS. Laatstgenoemde geeft het met een enkel veelbeteekenend woord bij de Inleiding van zijn Evangelie te kennen (Luc. I: 1). *Het heeft ook mij goed gedacht, hebbende alles van voren aan naarstelijk onderzocht, vervolgens aan u te schrijven, voortreffelijke Theophilus! op dat gij moogt kennen de zekerheid der dingen, waarvan gij onderwezen zijt.* o Rijkdom der Goddelijke wijsheid! door dat schrijven aan een enkel man, tijdgenoot van den Evangelist en belijder van CHRISTUS, wordt nu niet hij alleen, maar met hem alle de Christenen van zijnen tijd, alle de volgende eeuwen der Christenheid, wij zelve nog na achttien eeuwen en, zoo lang deze wereld bestaan zal, ons nageslacht als wij, van dezelfde zekerheid der dingen, waaraan de zaligheid verbonden is, vergewist, overtuigd en doordrongen! Even zoo ten aanzien van de leer, van de leerstellige grondwaarheden des Christendoms, welke niet anders zijn dan de toepassing en ontwikkeling der historie selve, — ook deswege liet het de Goddelijke Voorziening bij geen mondeling onderricht blijven. Ook hier wordt

weldra het gesproken *woord* der prediking, blijvend *schrift*. Veertien Brieven van den grootsten der Apostelen, twee van den eersten der Twaalve, drie van den Discipel dien JEZUS lief had, brengen in onuitwischbare trekken de gantsche leer van geloof, hoop, en liefde, de volle waarheid aangaande God Vader, Zoon, en Heiligen Geest, tot aan de verste nageslachten over. Ook hier geen mondelinge overlevering voor de toekomst, maar onmiddelijke overgang van de mondelinge prediking in eene schriftelijke oorkonde!

Op ontzagwekkende wijze werdt die van God gewilde, op Zijn gezag en door Zijnen Geest bewerkstelligde volstrekte overgang van Apostolisch *spreken* tot Apostolisch *schrijven*, van *Gods Woord* tot de *Heilige Schrift*, bezegeld in het prophetisch gedeelte des Nieuwen Testaments. In dat éene, maar schatten en diepten bevattende *prophetisch schrift* des Nieuwen Verbonds: de *Openbaring*, ziet JOHANNES in den Geest geheel de toekomst der Kerk en hares en zijnes Heeren in gezichten en prophetische tafereelen. En hoe luidt het bevel van Boven? even als van den beginne aan MOZES, zoo wederom aan den langst en laatst levende der Apostelen (Openb. I : 11): *Hetgeen gij ziet*, SCHRIJF *dat in een boek* en (v. 19): SCHRIJF *het geen gij gezien hebt, in een boek*. En zelfs de onmiddelijke vermaningen en bestraffingen van den verheerlijkten Heiland aan de zeven Gemeenten van Klein Asië (Openb. II, III) worden in het zelfde bevel begrepen: SCHRIJF *aan den Engel der Gemeente van Ephese, van Smyrna, van Thyatire*

e. z. v. terwijl dan telkens dat *fchrijven* aan het flot van elken Brief een *zeggen van den Heiligen Geest* wordt genaamd: *Die ooren heeft die hoore, wat de Geest tot de Gemeenten zegt.* En ftraks in het zelfde Boek, tot verzegeling telkens, ja tot vereeuwiging van het eenmaal overgeleverde woord (XIV: 13): *En ik hoorde eene ftem die tot mij zeide:* SCHRIJF! *Zalig zijn de dooden die in den Heere fterven van nu aan;* en onmiddelijk daarop, als ten antwoord en wederklank: *Ja!* ZEGT DE GEEST, *op dat zij rusten van hunnen arbeid.* Eindelijk, als ter flotfom en beftempeling van geheel dat Boek, van geheel de Verzameling der Heilige Schriften, die hetzelve befluit (Openb. XXI: 5): *En die op den troon zat, zeide: Zie! Ik make alle dingen nieuw. En Hij zeide tot mij:* SCHRIJF! *want deze woorden zijn waarachtig en getrouw.*

Zie daar ons dan, Mijne Hoorders, den gang van Gods Openbaring aan menfchen, geheel overeenkomftig de behoefte en de natuur zelve dier menfchen. Wat Hij voorgenomen heeft in zich zelven voor menfchen te doen, in menfchen te openbaren, aan menfchen te fchenken, dat voert Hij uit te Zijner tijd met *den woorde:* — dat geeft Hij een blijvenden vorm, een onverliesbaar en onveranderbaar voortbeftaan, als Hij dat gefprokene woord, (altijd in den eenvoudigften weg en door de eenvoudigfte middelen, maar nimmer zonder tusfchenkomst van Hem zelven) doet overgaan in *fchrift.* En van nu aan, evenmin als ons iets van

de gedachten Gods omtrent de groote Heilsaangelegenheid bekend kan zijn dan door Zijn Woord, even zoo weinig, na dat de tijden der meer *onmiddelijke* Openbaring door het mondeling ontfangen Woord voorbijgegaan zijn, (als hebbende aan het Goddelijk oogmerk voldaan,) kan ons van dat Woord of de daarin nedergelegde waarheden iets anders wettelijk blijken dan door of uit de *Schrift!*

En is niet dergelijk eene ook de gang en ontwikkeling der gedachten- en wilsopenbaring van ons, zwakke, zondige, maar oorſpronkelijk naar Gods beeld geſchapene menſchen? Wat in onze gedachten eens gerijpt is, dat maken wij vervolgens bekend door het hoorbare woord onzes monds; — aan dat woord geven wij later eene blijvende geſtalte, eene alle inmengſel of misverſtand uitſluitende beſtemdheid door het te brengen op ſchrift. *Denken*, *ſpreken*, *ſchrijven!* zie daar de regelmatige voortgang en ontwikkeling van inwendige eigene bewustheid tot beſtemde en betrouwbare mededeeling naar buiten. En het zij dat het aangelegenheden *dezes* levens geldt, den wil, bij voorbeeld, eens menſchen aangaande zijn beſchikbaar eigendom na den dood, of dat het geldt de hoogſte aangelegenheden tusſchen God en den mensch voor de eeuwigheid, in beide Testamenten (om bij de leenſpreuk der Heilige Schriften te blijven) kan noch mag ik wettig iets weten van des Erflaters wil en bedoeling, dan het geen hij daarvan aan den bevoegden tusſchenperſoon bij monde te kennen gaf; — en wederom mag noch kan ik wettig iets weten van de

woorden, die hij *uitgesproken* heeft, dan door het echte en wettelijke *schrift*, dat daarvan op het papier is gebracht.

Zoo blijft dan ten slotte van deze eerste voorbereiding tot onze voorgenomene Beschouwing van het Oude Testament aan deze plaats, als de uitkomst van al het op dezen avond U voorgestelde of herinnerde, die zeer eenvoudige waarheid, dat wij in de Heilige Schriften, in dezen alleen, in dezen genoegzaam, in dezen zuiver en onmiddelijk, hebben de openbaring van God aangaande Hem zelven en alle onze betrekkingen van afkomst, afhankelijkheid, afval, herstel en behoudenis tot Hem: — dat te vergeefs tot getuigenis of bijstand van de waarheid dier Schriften ingeroepen wordt, het zij het gezag der Kerk, het zij eene toelichting of aanvulling uit mondelinge overleveringen of gevoelens van Kerkvaders; — dat, eindelijk, evenzeer die aanwending der menschelijke Rede daarbij vervalt, waarmede men, schoon uitgaande van de Schrift, een *andere* openbaring voor onzen tijd en voor onze behoefte zoude willen zoeken, dan die van deze zelfde van God gegevene Schrift alleen. Neen! de zon, die ons van den hemel beschijnt, behoeft niet wederom eene andere zon, om van het licht der eerste te doen blijken. Neen! de aarde, op welke wij leven en met welke wij omwentelen, behoeft niet nog een anderen steun en vastheid, om niet in de ruimte der hemelen weg te zinken, dan de kracht, door welke zij zich beweegt om eigen as en om de zon. Neen! het licht der geopenbaarde Waarheid, dat God gebood te schijnen

in de duisternis, is niet de bloote aanleiding voor den mensch om zich zelven ten flotte een hooger, een eigen kunstlicht te zoeken, meer overeenkomftig met de behoefte van zijnen tijd! Het heeft zijne volkomenheid voor alle de eeuwen in zich zelve.

Zie daar in weinige woorden, hetgeen ik hier aan alle volgende opmerkingen over den inhoud des Ouden Testaments wilde doen voorafgaan, om voor alle dingen eene vastigheid te hebben omtrent het middel, het kanaal, den zekeren en onbedriegelijken weg, door welken God aan menfchen Zijnen wil, Zijne waarheid, Zijne liefde, Zich zelven, bekend heeft gemaakt, en bekend maken blijft: *het Woord, de Schrift.*

TWEEDE VOORLEZING.

VERVOLG EN SLOT DER INLEIDING.

Onze eerste zamenkomst had ten doel het onderwerp dezer Beschouwingen nader toe te lichten, en ons voornemen tegen eene bedenking te verdedigen, die uit de wijze waarop velen de Boeken des Ouden Testaments onder de bedeeling des Nieuwen gewaardeerd willen hebben, noodwendig voortvloeit. Eenigermate vooruitloopende op den vierledigen inhoud van het bestek, naar hetwelk wij onze aangekondigde mededeelingen wenschen in te richten, toonden wij aan, van hoedanig een overwegend belang die Schriften uit den aart der zaak moesten zijn, op welke van den beginne tot het einde het getuigenis van JEZUS CHRISTUS en de prediking der Apostelen zich beroept, — die de vierduizendjarige geschiedenis der wegen en betrekkingen van den God des hemels en der aarde met en tot menschen bevatten, — tot welker inhoud: beloften, verwachtingen, voorbereidingen, patriarchale en nationaal-Israëlitische eigen-

aartigheden, ja zelfs tot welker eigenaartige taal en wijze van spreken, de Schriften des Nieuwen Testaments en geheel de openbaring die in JESUS CHRISTUS is zich, als ware het door eene chemische bewerking, tot hare eerste bestanddeelen te rug brengen laat.

Van daar gingen wij tot eene meer eigenlijke onmiddelijke en onmisbare voorbereidende opmerking over. Deze gold het denkbeeld van *Schrift*, van *de Heilige Schrift* in het geheel, gelijk datzelve beide aan de Openbaringen des Ouden en des Nieuwen Testaments gemeen is. De vastigheid werd aangetoond van dat machtig opbouwend en behoudend, zoo wel als zuiverend en ontdekkend beginsel der Hervorming: de Schrift alleen, de Schrift zoo als zij daar ligt, is de zuivere en genoegzame bron van geheel onze kennis van God en Zijne openbaring in CHRISTUS, van den mensch in het gemeen, van ons zelven elk in het bijzonder, van ellende, van vergeving, van vernieuwing, van behoudenis en zaligheid. Geene mondelinge overlevering is noodig, (neen! maar veeleer verderfelijk en in hare noodzakelijke gevolgen vernielend voor het verstand en de werking dier Schrift!) en evenmin eene nieuwe opvatting van het voorwerp der Goddelijke Openbaring, alleen naar aanleiding of tot volmaking der Apostolische en Prophetische Schrift. In die uitspraak des Heilands zelven: *Daar is geschreven!* is de gantsche kracht van het vroeger bij monde gegeven getuigenis Gods begrepen. Het gesprokene Woord werd vereeuwigd door zijnen overgang, door zijne bewerking (altijd onder de beloofde leiding en drijving van den

Heiligen Geest) tot een *geſchreven Boek.* En hierin maakt zich de wijsheid Gods, den Gever en Werker van geheel de Heilsopenbaring, kenbaar. Een bloot overgeleverd Woord, door zoo vele menſchentongen en menſchengeheugens van eeuw tot eeuw voortgeplant, kan met geene mogelijkheid een ſtempel, een karakter van altijd vertrouwbare waarheid vertoonen, — moet, in tegendeel, aangezien de feilbaarheid niet ſlechts maar ook de verdorvenheid der menſchelijke natuur, zonder een aanhoudend en zich in het oneindig herhalend wonder, weldra zijne oorſpronklijke zuiverheid verliezen, — waarheid en verdichting, Gods Woord en der menſchen opvatting of toevoeging zoodanig vermengen, dat onoplosbare verwarring het noodwendig gevolg zij. *Geſchreven* daarentegen door dezelfde mannen Gods, die het in de kracht Gods, met belofte van onmiddelijke ingeving (Matth. X: 20. *Gij zijt het niet die ſpreekt, maar de Geest des Vaders in u!*) zelve ſpraken en predikten, onmiddelijk van den Heer of van Zijnen Geest ontſingen, en daarvoor leefden, leden, en leed noch dood ontzagen, is het Woord van God duurzaam en beſtaanbaar gemaakt voor alle tijden, — heeft het, naar het oogmerk Gods, eene onmiskenbare algenoegzaamheid gekregen voor de eeuwen. Te gelijk ſtaat die weg, die voortgang, die wasdom, om het dus te noemen, van de gedachte, van den raad Gods tot op Zijn verkondigd woord, en van dat woord wederom tot Zijn geſchreven getuigenis, in de ſchoonſte overeenſtemming met den gang, dien hij ook aan 's menſchen geest (zijn evenbeeld bij

den oorſprong!) ten wet ſtelde: *denken*, *ſpreken*, *ſchrijven*.

Maar is ons dan alzoo de vereenigde Schrift des Ouden en des Nieuwen Testaments, de Bijbel in één woord, de eenige en genoegzame bron van alle Godskennis ter zaligheid, met uitſluiting van wat overlevering of toevoeging van menſchen het ook zij, — wat is het dan, dat ſommigen in onze dagen om deze beginſelen (die geen andere dan de wel klaarblijkelijke leer en uitſpraak van Jesus Christus zelven en van Zijne Apostelen zijn!) tegen ons van *Bijbeldienst* morren? — Hoe nu, wat vreemde beſchuldiging! *Bijbeldienst*? Het is evenwel ſtellig als een grief ingebracht tegen de genen, die zich onvoorwaardelijke aanklevers der hooge waarheden, welke die Bijbel overal en luid verkondigt, verklaren. — *Bijbeldienst!* In wat gezonden zin kan aan deze belijders een *dienen* des Bijbels, als gold het de Godsdienſtige vereering van eenig geestelijk of ſtoffelijk voorwerp, ten laste gelegd worden? Maar wij willen over woorden niet twisten, en ons bij de bedoeling bepalen, die dan wel geene andere kan zijn, dan overdrevene vereering van de uitſpraken des Bijbels, toekenning van hooger gezag aan den Bijbel, dan nuttig, dan noodig, of wettig is! Doch zie daar dan juist de vraag die, meenen wij, door de reeds in het midden gebrachte opmerkingen beſlist is: Welk gezag mag en moet voor den Christen het beſchreven Woord Gods hebben? Indien zulk een Woord waarlijk gegeven is, werkelijk

bestaat, moet het dan niet noodwendig gelden voor het geen het zich zelve overal en op allerlei wijze eenstemmig verklaart te zijn? en dit (wij zagen het immers reeds bij aanvang in de ruimte!) is niets minder dan de zekere openbaring en bestemde tekennengeving van het geen in de zaak van God, Godsdienst, en zaligheid *waar* is. Waar is dan nu de overdrijving? Is het overdrijving wanneer de Rechtsgeleerde of Rechter geen ander beginsel of richtsnoer voor uitspraak of gewijsde erkent, dan de Wet die voor hem ligt? wanneer de ondergeschikte geen anderen regel van doen of laten aanneemt, dan de last hem gegeven, de letteren hem geschreven van wege zijnen Heer of Meester? Waar is dan de overdrijving, wanneer wij — voor eene mondelinge overlevering, die nergens met bestemdheid is aan te wijzen, — voor de zelfontwikkeling eener rede- of gevoelstheologie, die geen anderen waarborg oplevert, dan individueele opvatting, — ons houden aan de wel verstaanbare uitspraak van die Schrift, waarvan de Zaligmaker zelve het alles beslissende gezag, de alleen genoegzame kracht heeft verzegeld, als Hij tegenover menschen, vijanden of vrienden, discipelen of Phariseën en Sadduceën, — in Zijn leven, in Zijn lijden, in het oogenblik zelve Zijns stervens, en na Zijne opstanding, — in den strijd tegen den Booze, — in het gebed tot Zijnen Vader, zich eenig en uitsluitend beriep op de Schrift, en met dat ontzagwekkend woord: *Daar is geschreven!* het Goddelijk fundament bevestigde, waarop het Geloof en

de Waarheid voor alle eeuwen, ja voor de eeuwigheid zelve vastſtaan moet?

Maar daar kan evenwel in de toepassing van dit beginſel overdrijving zijn? zal iemand zeggen! — Overdrijving van *waarheid* zal wel iets ondenkbaars zijn; verkeerdheid of dwaling in de toepasſing is mogelijk. Maar wanneer en waarin beſtaat die? — In het vasthouden, dus zegt men, van *de letter*, met voorbijgang of miskenning van *den geest. Letter* en *geest* ſtelt men dan tegen over elkander, en beroept zich op uitſpraken van Apostel Paulus, die tegen de hoogst verwerpelijke achterſtelling van dezen aan gene, herhaaldelijk waarſchuwt en leert. — Dat doet hij, dat doet geheel de inhoud van het Nieuwe Testament ongetwijfeld. Maar wordt aldaar door *letter* en *geest* wel hetzelfde verſtaan, wat onze beſchuldigers bedoelen, wanneer zij de *letterlijke* opvatting van Gods geſchreven Woord tegenoverſtellen aan een zekeren algemeenen, geheel onbeſtemden *geest*, die door een iegelijk, naar eigen keus of opvatting, buiten in acht neming der uitdrukkelijkſte verklaringen van de Schrift, in dezelve zoude mogen gebracht worden? Het zij hier genoeg met een woord te hebben doen opmerken of herinnerd, dat die tegenſtelling van *letter* en *geest* bij Paulus geen andere is, dan tusſchen *de Wet van* Moses, die, op ſteenen tafelen gegraveerd, alleenlijk gebood en dreigde, en *het Evangelie des Heeren*, die de Wet der liefde in het hart ſchrijft (2 Cor. II: 6, 7), — of wel tusſchen *de beſnijdenis*, die alleenlijk aan

de voorhuid des lichaams geſchiedde, en *de beſnijdenis des harten*, die door denzelfden Apostel (Phil. III: 3) een *dienen van God in den geest* wordt genoemd. Nergens ſchijn of ſchaduw eener afkeuring of achteruitzetting van *de letter* in dien zin, dat wij niet *letterlijk*, dat is, naar de volle kracht en eigenlijke beduiding der woorden, de uitſpraken van Gods dienaars en woordvoerders zouden hebben op te vatten.

Nog eene bedenking evenwel, als uit den mond der genen, die ons de lezing en het onderzoek des Bijbels, als zuiver en volkomen *Gods Woord en Waarheid*, misgunnen. — Door op die wijze geene waarheid die tot de zaligheid betrekking heeft, geene waarheid aangaande een geopenbaarden God te ontfangen dan door middel eener geſchrevene uitſpraak in Oud of Nieuw Testament, legt gij (dus luidt de tegenwerping) geheel de menſchelijke rede in ketenen; gij ontneemt hem het gebruik van alle kennis, van alle verſtandswerkzaamheid; hij heeft alleen te lezen, wat *geſchreven* ſtaat, en dat *geſchrevene* voor het zijne aannemende, in eigene overtuiging opnemende, is de gantſche werkzaamheid met de Schrift, met het Woord, volend.

Niet alzoo, mijne Heeren! niet alzoo en op geenerlei wijze. Dat geſchrevene Woord in eigen overtuiging op te nemen, is geene zoo geringe zaak, als het naar de zoo even uitgedrukte voorſtelling zoude ſchijnen. Het is eene zaak des *geloofs*, dat is, der inwendigſte zamenſtemming met dat gene, dat in Gods

Openbaring zoo kenbaar in ſtrijd en wederſpraak is met de natuurlijke richting en overlegging van ons hart en verſtand, gelijk die door de zonde geworden zijn. Eene zaak des *geloofs!* dat is, der hoogſte, ſchoon tevens eenvoudigſte, der moeilijkſte en te gelijk ongedwongenſte werkzaamheid der menſchelijke ziel. — Doch ook ten aanzien van een minder diep liggend vermogen onzer menſchelijke natuur, is het er verre, zeer verre van daan, dat bij het beſlisſend en uitſluitend gezag van Gods geſchreven Woord alle verdere werkzaamheid van rede, oordeel, vergelijkingsgave, alle aanwending van kennis, wetenſchap, ſmaak zelfs en zuiver gevoel, niet meer te pas komen zoude. Juist in tegendeel worden die alle bij het onderzoek van dat albeſlisſend Woord eerst recht vruchtbaar zoo wel als werkdadig gebruikt. De Bijbel, mijne Heeren! is, van wat zijde ook beſchouwd, een *Boek des wonders.* Eenvoudig genoeg om, voor zoo verre de behoefte betreft ook van den eenvoudigſte en ongeleerdſte, in eenvoudigheid en juist aldus tot zaligheid verſtaan te worden, is het diep en hoog en wijd genoeg van inhoud en voorſtelling, om alle de inſpanning van een waarheidzoekend en heilbegeerend verſtand, allen rijkdom van taalgeleerdheid, van geſchiedenis en oudheidkunde, in één woord, van allerlei menſchelijk weten en kennen, in beweging te brengen en bezigheid te geven. Het is een Boek voor den eenvoudigen handwerksman, rijk bevoorrecht en gezegend, al was er in dien geheelen Bijbel geen ander woord voor hem duidelijk geworden

dan dat ééne: *Dit is een getrouw woord en aller aanneminge waardig, dat* JESUS CHRISTUS *in de wereld gekomen is om zondaren te zoeken en zalig te maken*, — en voor den geleerde (o zalig, wanneer ook voor dezen dat ééne Evangelie-woord het groote middelpunt werd, rondom hetwelk zich voor hem geheel de Bijbel, ja geheel zijn leven beweegt!) voor den Geleerde, zeggen wij, die er zijne levensjaren en krachten aan besteden wil om het Bijbelwoord van Oud en Nieuw Testament in allerlei richting te doorzoeken, te doorgraven, toe te lichten, — de oorspronklijke lezingen van het Prophetisch of Apostolisch Handschrift, al zij het ook in schijnbare kleinigheden op te sporen, — dat Woord naar den vollen eisch van Hebreeuwsch en Grieksch taaleigen uit te leggen, — het Goddelijk verband der in hetzelve geopenbaarde waarheden onderling en met alle andere waarheden uit Gods schepping, uit de geschiedenis van de wereld, van de menschheid, van het menschelijk hart, meer en meer kenbaar te maken. Voor eenvoudigen en geleerden gelijkelijk ligt in de Schrift een machtige roeping tot beweging, geen invloed tot verlamming, — tot ziels- en verstandswerkzaamheid, geenerlei aanleiding tot stilstand. Neen! ook aan de *Rede*, mits aan hare plaats en naar hare bestemming, en niet naar aangematigde inbeeldingen werkzaam, ook aan de menschelijke *Rede* is in de Schrift een wijd veld tot werkzaamheid geopend, mits zij zelve van God geopend mag zijn, om hare grenzen te kennen en te eerbiedigen. De Schrift mag en wil door zulk eene

van Boven verlichte, naar Boven opziende *Rede*, onderzocht worden, — het geloof kan en wil door haar onderzoek gesterkt, ja bij dat onderzoek geboren worden. Maar zij oefent zich dan ook in het verstaan van *het geen geschreven is*, niet in het bouwen van eene eigen bedachte Godsdienst het zij *met verkrachting*, het zij, gelijk zij minder geweldig maar niet minder gevaarlijk getracht heeft, *naar aanleiding, maar te gelijk met ter zijde stelling* van de stellige verklaringen onzer *Heilige Schrift*.

En hier, Mijne Heeren, worden wij van zelve, door eene niet ver te zoeken verwantschap van denkbeelden, tot nog een andere beschouwing der Schriften van Oud en Nieuw Testament geleid, die bij deze *Inleidende opmerkingen* niet te onpas kan zijn. Die Bijbel, zoo rijk aan allerlei inhoud tot opwekking en vervulling van alle onze geest- en zielsvermogens, vertoont zich aan het verstand, aan het geloof, ten aanzien van zijn zamenstel vooral, op merkwaardige wijze in een tweeledig opzicht: als *een geheel*, en tevens als *eene vereeniging van velerlei elementen en deelen*, — als *een geheel*, maar tevens als *een organisch, levend*, *een met Goddelijke verscheidenheid bewerktuigd geheel*. Niet altijd waardeert of onderscheidt men genoegzaam deze dubbele, tot een eenig beginsel zamenloopende, eigenaartigheid in de Schrift. Wel eens beschouwen ook welmeenenden, innig verlichte menschen den Bijbel, of liever behandelen en gebruiken zij veelzins dien Bijbel als ware het *eenig en al-*

leen een Boek eenvormig van inhoud, en als in éénen adem achter elkander nedergeschreven, — eene verzameling van Goddelijke uitspraken, waaruit men tot bewijs, tot bekrachtiging, tot toelichting van de onderscheidene geloofswaarheden, alleenlijk de ter zake dienende plaats heeft bij te brengen of aan te halen, op de wijze ongeveer (zoo de vergelijking ter opheldering geoorloofd is) waarop uit het beschreven Burgerlijk Wetboek naar den eisch van het geding dat bepleit wordt, dit of dat artikel tot bewijs of tegenbewijs voor den Rechter wordt aangevoerd. En inderdaad ook dit gebruik van den Bijbel, hoe zoude het op zich zelve verwerpelijk zijn? Elk woord, elke uitspraak, elke titel of jota der Schrift (verklaarde en bewees door eigen voorbeeld de Zaligmaker!) heeft zijne kracht in zich zelve tot openbaring en verheerlijking der waarheid, tot wederlegging der dwaling, tot verstomming der vijandschap. Ieder woord Gods, om het even of PAULUS dan of PETRUS, of MOSES, of DAVID, of JESAÏA het uitsprak in Zijnen naam of door Zijnen Geest, heeft zijn eigenaartig gezag, zijn bijzonder onderricht, zijne kracht en beteekenis als zoodanig, dat is, als Woord des Geestes, als beslissende uitspraak van den Heer. — Maar de Bijbel is, behoudens zijne eenheid van hooger afkomst, getuigenis, en einddoel, te gelijk in het middelijke door tusschenkomst en bewerking van menschen achtereenvolgends zaamgesteld en zaamgebracht, — door mannen, allerverscheidenst van leeftijd, van gave, van roeping, van persoonlijkheid. Ook van die verscheidenheid

draagt het Boek der Boeken de Godverheerlijkende kenmerken, en ook dezen tot velerlei leering en ſtichting, tot veelvuldige openbaring der *menigerlei wijsheid van God*. Daar zijn vele gaven, daar zijn vele bedieningen, daar zijn vele organen, daar zijn vele werkzaamheden, en toch blijft het één God, één Heer, één Geest, — één Geloof, éëne Waarheid, één Woord.

Van deze zijde, van de zijde zijner rijke verſcheidenheid in de éénheid, willen wij hier nog eenige oogenblikken den Bijbel, waarvan Oud en Nieuw Testament de twee groote Hoofdafdeelingen zijn, met elkander beſchouwen.

Een der groote kenmerken van de hand Gods in alle Zijne werken en gaven is *rijkdom*; die rijkdom van oneindige verſcheidenheid, gepaard met de volmaaktſte éénheid in het zamenſtel, éénheid in het denkbeeld. Naarmate het rijk der natuur in zijne tallooze afdeelingen dieper onderzocht, wezenlijker gekend wordt, vereenvoudigt zich te gelijk alles meer en meer door de ontdekking van éénheid en eenzelvigheid, als op den bodem der uiterlijk meest onderſcheidene verſchijnſelen. Ook in de verzameling der Gewijde Schriften ligt, bij den eerſten opſlag reeds, rijkdom van verſcheidenheid in de éénheid voor oogen. Verſcheidenheid al dadelijk, als wij zeiden, van de ſchrijvers zelve, en hunne betrekking in de wereld der menſchen, hunne roeping, weg, en gave van God. Het zijn Propheten en Schrijvers als MOSES, de man Gods, opgevoed en onderwezen in Egypte, om Israël een-

maal uit Egypte uit te leiden, — als DAVID, dapper Krijgsheld, vruchtbaar Dichter, groothartig Koning, in ondervindingen des levens inwendig en uitwendig zonder wedergade, — als JESAÏA, de groote CHRISTUS- en Evangelieverkondiger onder het Oude Testament, telg en vriend en bestraffer van Judaas Koningen, — als JEREMIA uit den stam der Priesteren, verkondiger van Gods oordeelen over het eeuwenlang schuldig Juda en Jerusalem, een voorwerp der verdrukkingen van zijnen Vorst en van zijn volk, en onder alle de mannen Gods des Ouden Testaments bij uitnemendheid een *lijder*, — als DANIËL, Propheet en getuige Gods in de ballingschap, en in die ballingschap tevens hooge Staatsdienaar van de oudste en ontzachelijkste wereldmonarchij te Babel, — als EZECHIËL, insgelijks balling, doch meer in het midden der overblijfselen zijns volks in dat zelfde Babylonische rijk, — of wederom vroeger als JONA, den Propheet onder de Heidenen, te gelijk ijveraar voor de eer zijns Gods, en mismoedig miskenner van Zijne groote daden en hoog verhevene wegen, — of, later op nieuw, als HAGGAI, ZACHARIA, MALEACHI, onder wier prophetische vermaningen en verklaringen de tweede Tempelbouw te Jerusalem aangevangen wordt. — Het zijn mannen als SALOMO, Vredekoning over Israël, wiens wijsheid en wetenschap zich uitstrekte van de kennis der zichtbare natuur tot die van het menschelijk hart, en tot de bekwaamheid om over menschen te regeeren, en bloei en welvaart te vermenigvuldigen over zijn land, — en toch! in zijnen ouderdom diep gevallen

door de overmaat zelve van grootheid en welvaart, om uit den grond zijner ziel het nog te kunnen uitroepen aan het einde zijner loopbaan: *IJdelheid der ijdelheden! alles is ijdelheid, behalve God te vreezen en zijne geboden te bewaren;* — als EZRA, vijf eeuwen later, eenvoudig Priester en Schriftgeleerde in Babel, Prediker en Hervormer van op een houten ſpreekgeſtoelte in het midden der nog meestendeels verwoeste Godsſtad; — als NEHEMIA, mede een van Judaas ballingen, maar Schenker en gunſteling aan het hof van ARTAXERXES, dat hof en die eereplaats vaarwel zeggende, om te bezoeken de plaats der graven zijner vaderen, en het diep gedrukte volk, aan hetwelk, zoo het op dat oogenblik ſcheen, Koning CYRUS te vergeefs den wederopbouw van zijnen tempel had toegeſtaan; — als zoo vele anderen, wier namen te gelijk met hunne ſchriften, het zij liederen of geſchiedverhalen, tot ons overgekomen zijn. — En gaan wij van daar over tot de Schrijvers des Nieuwen Verbonds, binnen een zoo veel beperkter ruimte allen tijdgenooten, zoo is evenwel ook daar de verſcheidenheid der perſonen, naar evenredigheid niet minder in het oog loopend: MATTHÉUS, de tollenaar-Apostel, de Apostelen-viſſchers PETRUS en JOHANNES, de Romeinſche krijgsman MARCUS, de Griekſche geneesheer LUCAS, — eindelijk de man, die zoo vele anderen niet ſlechts opweegt, maar als het ware in zich vereenigt: PAULUS, de Phariſeeſche Schriftgeleerde en discipel der Rabbijnen, de Romeinſche burger van Tarſus in Cilicië, de in allerlei kennis ook

der Heidensche wereld, even als vroeger MOSES in Egypte, opgeleide SAULUS.

Ziet! door zoo vele en velerlei individualiteiten is die ééne en zich zelve overal zoo zeer gelijke Schriftverzameling des Bijbels middelijk als voortgebracht. Bij de nabootsing of het namaaksel eener Goddelijke Openbaring in gewijde Boeken beschreven, zoude juist die verscheidenheid van menschen en tijden iets geheel vreemds, ja ondenkbaars zijn. Eene opvolging, eene aanéénschakeling van gewijde schriften éénes geestes, van de meest onderscheidene maar tevens aanwijsbare persoonlijkheden afkomstig, binnen de tijdruimte niet van een menschelijken leeftijd, maar van vijftienhonderd jaren te boek gesteld, zoo iets is bij geen ander volk, dan het van God geroepene en afgezonderde Israël, òf gezien òf verdicht, — zoo iets is wel bij elke andere openbaring, dan eene wezenlijke en waarachtige van God, uit den aart der dingen en der menschen onnavolgbaar, onuitdenkbaar.

Doch, gelijk de individualiteiten der schrijvers, zoo zijn ook die schriften zelve, bij éénheid van levensbeginsel, van oogmerk, van grondkarakter, rijk verscheiden, schier in het oneindige, van inhoud en vorm. Het zijn geschiedverhalen, — het zijn openbare toespraken, gericht dan eens aan Israël, dan eens aan menigten van volken, tijdgenooten of nog toekomstig, — het zijn spreuken, het zijn betrachtingen, het is hooggestemde poëzy, het zijn brieven in gemeenzamen en toch altijd even gezags- als liefdevollen toon. Het zijn onderwerpen die de schepping raken,

hare heerlijkheid, oorſprong en einddoel, — de verloſsing en hare verborgenheden, — het zijn wetten en inzettingen voor eene natie, ja ook voor natieën, — het zijn geboden, vermaningen, leeringen, beſtieringen voor het leven, voor het huis, voor het hart, voor de dienst van God, voor de roeping zijner gerechtvaardigden en verlosten tot *heiligheid*, — het zijn ontdekkingen, uit de diepten van het menſchelijk hart en zijn bederf, — het zijn bijzonderheden uit het meest dagelijkſche en menſchelijke van het menſchelijk leven, van de menſchelijke ellende en zondigen ſtaat, — het zijn geſlachtregisters van enkele perſonen en van den oorſprong van vele volken der aard; — het zijn vermeldingen van landen, van volken, van zeeën, van rivieren, ook van elders uit de wereldgeſchiedenis der Oudheid ons bekend, — het zijn voorſtellingen van menſchen en hunne werkzaamheden en ondervindingen in allerlei toeſtand: in huis, op reis, te ſcheep, in den krijg, in de woestijn, in den kerker, ja tot in de diepten der zee en tot in de graven der dooden.

Ook deze rijke verſcheidenheid is zij niet zonder voorbeeld in eenig Boek of ſchriftverzameling, door menſchen immer voor Goddelijk aangenomen? Is zij niet uit den aart der dingen het uitſluitend kenmerk eener wezenlijke en waarachtige Openbaring uit en van Hem, wiens Goddelijke Almacht, Regeering, Voorzienigheid, zoo wel de kleine dingen als de groote omvat en regelt, zoo wel de getelde hairen onzes hoofds en het vallende muschjen op aarde, als den loop der planeten en de wet der zonneſtelſels. Hier

en hier alleen is eene schriftverzameling, die den mensch èn voorstelt èn aanvat in alle zijne toestanden, in alle zijne ziels- en levenswerkzaamheden, in alle zijne veelzijdigheid, — die dat doet met eene algemeenheid van toepasselijkheid, welke de wisseling der eeuwen trotseert, en met eene bestemdheid in de kleur der tijden, waartoe zij behooren, en in de bijzondering der feiten, die zij melden of aanroeren, welke alle loochening of betwijfeling der gebeurde *waarheid* onmogelijk maakt. Doch loopen wij de Beschouwingen, die voor het lichaam zelve onzer Voorlezingen bestemd zijn, in deze voorbereidende opmerkingen, niet vooruit! Wij hebben nog eene en andere mededeeling, die meer onmiddelijk tot dit voorgedeelte van den ondernomenen arbeid behoort.

Hetgeen wij van den Goddelijk rijken inhoud der Bijbelschriften opmerkten, was zoo wel op die des Nieuwen als des Ouden Testaments toepasselijk. Evenwel, hier is wederom eene dier groote verscheidenheden, om niet te zeggen, schijnstrijdigheden, die zich bij voortwerkende waarneming oplossen in de schoonste en dierbaarste harmonij. Het Oude en het Nieuwe Testament, hoogst verschillend van elkander in velen, ja, uit een bepaald oogpunt vlak tegen over elkander staande, zijn met elkander één als Woord van God, als openbaring der Hoogste Waarheid in hare eeuwen omvattende ontwikkeling en vervulling. Die éénheid, die verscheidenheid, vinden wij ook te rug in beider zamenstel, in beider inhoud en vorm.

In het Oude Testament als in het Nieuwe is de

grondslag van alles: geschiedenis, geschiedverhaal, God wordt al dadelijk bij MOSES als Schepper verheerlijkt door het eenvoudig verhaal der zesdaagsche schepping, als Verlosser door de geschiedenis van NOACHS behoudenis in de Ark, van Israëls uittocht uit Egypte, gelijk in het Nieuwe heel de leer van Waarheid en Verlossing op de geschiedverhalen der Evangeliëen als op hare onwrikbare vastigheden rust. Op dien historischen grondslag staat geheel de Wetgeving, Godsdienstige, nationale, zedelijke in Israël, gelijk later in het Nieuwe Testament zoo wel levensbestier als waarheidsleer op het gebeurde feit van CHRISTUS komst in het vleesch, CHRISTUS dood aan het kruis; — op denzelfden historischen grondslag geheel de verwachting voor de toekomst: onder het Oude Testament van de komst eens Messias en Verlossers in de wereld, onder het Nieuwe, van de wederkomst diens Verlossers op de wolken des hemels. De vastigheid van geheel het gebouw ligt in beide de Testamenten in dat ééne woord: *Het geschiedde, het is geschied.*

Maar hoe karakteristiek verschillend tevens, beider vorm en wijze van openbaring, leering, verkondiging! In het Oude Testament alles als van de hoogten der bergen, ja, der hemelen benedenwaart naar de aarde, — in het Nieuwe Testament als op gelijken grond met de kinderen der menschen, op de vlakten der aarde; hier, God sprekende van uit de donderwolk, de stad Gods gevestigd op den berg Sion, de Hoogepriester ingaande en uitgaande in het voor hem alleen toegankleijke *Heilige der Heiligen* in Tabernakel en

Tempel, — dáár, de Godmensch sprekende en leerende tusschen de korenvelden, evenzeer als in den Tempel, op de visscherspink evenzeer als op de hoogten van Thabor, in het huis, aan de bruilofstafel, aan den disch van Zijne discipelen of zelfs van de Phariseën, evenzeer als, na Zijne opstanding, tusschen de zeven gouden kandelaren der Gemeenten in het vergezicht op Patmos.

En ook de vorm van taal en stijl staat hiermede in verband: in het Oude Testament de waarheid te kennen gegeven, het Goddelijke uitgedrukt in de verhevenste beeldspraak, in het schitterendste bekleedsel der dichterlijke taal; — in het Nieuwe, alles prosa; gelijkenissen door den Zaligmaker genomen uit het huisselijk en dagelijksch leven, breedvoerige redeneeringen van Paulus in den weg van betoog en bewijs; of hetgeen alles uitdrukt: in het Nieuwe Testament de openbaring van Gods wege der hoogste waarheden, verborgenheden, heerlijkheden, in den vorm eens gemeenzamen *Briefs*. Zoo ergens toch, dan is het deze wijze van zich mede te deelen, die aan de innigste gemeenzaamheid plaats geeft, die er de meest sprekende uitdrukking van vertoont. Een uitnemend Schriftuitlegger, de nooit dan met eerbiedige aandoening te noemen Johan Albrecht Bengel, ziet in dat eigenaartige des Nieuwen Testaments nog iets anders bovendien, vooral niet min belangrijk en met het opgemerkte in naauw verband: » De Schriften des Nieuwen Testaments hebben in tegenoverstelling van die des Ou-

den, den vorm doorgaans van Brieven. Alle de schriften van PAULUS, PETRUS, JACOBUS, JUDAS en JOHANNES, (want ook de *Openbaring* is een *Brief* aan de zeven Gemeenten van Klein-Asië, en bevat bovendien *Brieven* door den verheerlijkten Zaligmaker gericht tot elk dier zeven Gemeenten,) maar ook de beide boeken van LUCAS. Dus schrijft men aan eigen kinderen, dus aan mondigen. Het is de bedeeling van het *kindschap*, in tegenoverstelling van die der *dienstbaarheid.*" (BENGEL op Rom. I: 1.)

En toch! één dubbel kenmerk blijft aan beide bedeelingen in den toon en aart harer Schriften gemeen. Het is, op allerlei hoogte van stijl en taalvorm, dat karakter van den hoogsten eenvoud, gepaard met het stelligste gezag, met de van zich zelve meest zekere onfeilbaarheid. In de geschiedverhalen komt, natuurlijk, dit karaktermerk der hoogste waarheid het sprekendste uit. Ongedwongen, onversierd, maar snel, kalm, en helder, houden, in beide de groote Bijbelafdeelingen, de verhalen van wat gebeurtenis of onderwerp het zij, hunnen altijd zich zelven gelijk blijvenden loop. Nimmer daarbij eene poging om het zij hunne geloofwaardigheid, het zij het belang van hunnen inhoud ergens te doen opmerken of te doen uitkomen; — nimmer een vingerbreed afwijking van den meest eenvoudigen gang des verhaals; — maar tevens nimmer de minste zweem zelfs van twijfel of onzekerheid omtrent de volstrekte en algeheele waarheid van het daarin opgenomene tot in bijzonderhe-

den; — nimmer een *het schijnt mij toe* of *ik meen*, veel minder eenige onbeslistheid tusschen meer dan ééne overlevering of lezing van dezelfde gebeurtenis; — nimmer een andere toon, dan die eenvoudige tevens en zoo onvoorwaardelijk zekere, die voor geene betwijfeling, van wat aart ook, plaats laat, en aan welken wij gewoon zijn de waarheid eener uitspraak of verklaring omtrent de meest dagelijksche dingen in het leven, zonder aarzeling te onderkennen. Men wege aandachtig de waarde van zulk een getuigenis omtrent God en Goddelijke dingen na! In eene reeks van schriften, die over meer dan veertig wereldeeuwen loopen, in eene verzameling van schriften van zoo verschillende schrijvers ten aanzien van leeftijd en betrekking, — geen enkele plaats, het zij in verhalen, of in leeringen, of in prophecyen, waarin de Geschiedschrijver, Leeraar, of Propheet zelfs een zweem van onzekerheid of onbestemdheid aangaande het gezag en de zekerheid van het woord dat hij uitspreekt, verraadt. Overal vastheid, overal zelfbewustheid van waarheid te kennen en van waarheid te spreken. Ziet! mijne Heeren! zulk een toon, waar het de hoogste waarheden, de diepste verborgenheden, de heiligste aangelegenheden geldt, kan op den duur de toon van den bloot op zich zelven staanden mensch, van een op eigen gezag, zij het dan ook ter goeder trouw, sprekenden of schrijvenden mensch niet zijn. Het is de toon der bevoegdheid en des gezags van Godswege. Het is de toon des gezags van wege de ingeving Gods: *Alle de Schrift is van God ingegeven.* Gedreven,

geleid, onderwezen, bekwaam gemaakt door dien Geest, die één is door alle eeuwen en alle eeuwigheden heen, hebben de mannen Gods, zoo des Ouden als des Nieuwen Testaments gesproken, — en hun woord was Gods Woord, hunne schrift is het getuigenis van den Heiligen Geest.

Vraagt iemand dan nog: van waar, bij zulken rijkdom van verscheidenheid, zulk een karakteristieke éénheid inwendig, zulk eene éénheid van strekking, van beginsel, van leer, van gezindheid, van denkbeeld, door heel de tweeledige Openbaring der heilige oorkonden heen? Zoo vrage men eerst, van waar bij die onoverzienbare en onoptelbare verscheidenheden in Gods schepping, dat ééne en altijd wederkeerende denkbeeld, hetwelk ieder van hare afdeelingen, in zich zelve en in vergelijking met elkander beschouwd, den navorscher aanbiedt, en zich zelve nimmer verloochent? Het is, allereenvoudigst, om dat ééne zelfde Godshand alle deze dingen heeft gemaakt naar één zelfde en zich zelf nimmer ongelijk wordend plan van Wijsheid, Liefde, Orde, en Kracht. En zoo dan ook in de Schriften, dat allerverwonderlijkst werk dier zelfde Hoogste Wijsheid, Liefde en Waarheid! Het is één Geest, door welken ook de meest van elkander onderscheidene menschenpennen geschreven hebben, de meest onder elkander verscheidene menschenverstanden gedreven zijn geworden. Zoo wezenlijk en verklaarbaar dan de verscheidenheid is, zoo wezenlijk en noodwendig is ook de éénheid. En, even als het lichaam van een mensch, dat, vele leden hebbende, door éénen

levensgeest bezield wordt, zoo is ook de Bijbel één geheel van zeer onderscheidene bestanddeelen; één geheel, bewerktuigd en levendig, dat te gelijk het kenmerk draagt van zijn veelsoortig-menschelijken en van zijn eeuwig en onveranderlijk-Goddelijken oorsprong.

DERDE VOORLEZING.

DE SCHOONHEID EN VERHEVENHEID VAN TAAL EN STIJL IN HET OUDE TESTAMENT.

Wij hebben onze Inleidende Opmerkingen ten einde gebracht. Wij hebben aangetoond van welk belang, volstrekt onafscheidbaar van dat des Nieuwen Testaments, de zekerheid der echtheid, waarheid en Goddelijkheid van de Schriften des Ouden is. Wij hebben doen zien, hoe en waarom geen andere Openbaring geloofbaar kon zijn, geene andere aan het oogmerk eener onderwijzing van menschen door God zelven voldoende, dan eene zulke, die *eerst* mondeling gegeven aan den tijdgenoot, daarna voor de eeuwen in den duurzamen en onvervalschten vorm van *geschrevene Boeken* werd gebracht. Wij wierpen voorloopig een blik op den gezamenlijken inhoud dier Boeken, op de rijke verscheidenheid der individualiteiten van hunne Schrijvers, op de niet minder rijke veelsoortigheid van hunnen inhoud, en van den vorm, waarin die inhoud werd nedergelegd. Wij deden iets opmerken van de overeenkomst, ja éénheid tusschen de

Schriften des Ouden en die des Nieuwen Verbonds, maar ook van het karakteristieke verschil tusschen die beiderlei. Wij wezen daarbij vooral op dat kenmerk, aan allen gemeen, van Goddelijk gezag en volstrekte waarheid bij den hoogsten eenvoud in de voorstelling: bij de gantsch nederige en aansprakelooze wijze, waarop de Schrijvers zelve te voorschijn komen, of liever zich zoo veel mogelijk op den achtergrond houden. Nooit een zweem van twijfel omtrent hunne onbepaalde verzekerdheid van de waarheid hunner berichten, van het gezag op welke zij die geven, — overal de toon van dezulken, die wel weten, dat het geen zij ook van de kleinste of verborgenste bijzonderheden van gebeurde of nog toekomende zaken, van waarheden des geloofs te boek stellen, een even vasten grond, een even onbedriegelijke bron heeft, als de bewustheid van het licht der zon, dat zij aanschouwen, als de bewustheid van hun eigen leven en zijn. Wij zagen aanvankelijk in die vele kenmerken, aan alle de Schriften der beide Verbonden gemeen, den hoogen onfeilbaren stempel van éénen zelfden, éénen Goddelijken oorsprong, ééne zelfde, hoe ook door velerlei en zeer verschillende organen, zich in onverganklijke woorden mededeelende *ingeving*.

Wij mogen thands overgaan tot ons aangekondigd onderwerp zelve: het aantoonen van de wijze, waarop ook de Schriften des Ouden Testaments zich zelve handhaven tegen *ongeloof*, ten aanzien van derzelver geheele en volstrekte geloofwaardigheid, *tegen miskenning*, ten aanzien van haar innerlijk en noodwendig

verband met die des Nieuwen, *tegen ter zijde ſtelling*, ten aanzien van haar praktikaal gebruik ook voor ons, die onder de bedeeling van een vervulde Evangeliebelofte leven.

Naar dit drieledig oogmerk ſtelden wij ons vier hoofdbeſchouwingen ter ontwikkeling in deze zamenkomſten voor (1); de eerſte daarvan betreft de Schriften des Ouden Testaments *in zich zelve*.

Wij zoeken de inwendige merkteekenen van dier Schriften echtheid, waarheid, en Goddelijke afkomst, *ten eerſte*, in den vorm en het zamenſtel, waarin zij ons overgeleverd zijn; *ten tweede*, in de zaken en perſonen zelve, die zij ons voorſtellen; *ten derde*, in hare overeenſtemming met elkander onderling, — met de getuigenisſen van Geſchiedenis en Oudheid ook op ongewijd grondgebied, — met de verſchijnſelen en wetten der zichtbare ſchepping.

En nu, mijne Heeren! nog ééne onderverdeeling, eer wij met de ondernomene Beſchouwingen zelve een aanvang maken! Wij betrekken tot den vorm en het zamenſtel der Schriften van het Oude Testament, 1°. de ſchoonheid en verhevenheid van ſtijl en voorſtelling; 2°. de volmaakte en nimmer feilende overeenſtemming der in dezelve opgeteekende woorden en uitſpraken met de perſonen *door welke*, met de toeſtanden *in welke* zij uitgeſproken moeten zijn geweest; 3°. het geheel bijzondere en eigenaartige van geheel den toon en manier, waarop deze Schrijvers zich uit-

(1) Bladz. 18, 19 boven.

drukken in het algemeen; 4°. het niet minder bijzondere van de wijze, waarop zij, bepaaldelijk, zoo wel van hunne uitnemendste Personen als van zich zelve melding maken; 5°. geheel de schikking der deelen, en de zamenvoeging der onderscheidene elementen, waaruit deze gewijde Schriftverzameling bestaat.

Men zal zich wellicht verwonderen, onder de kenmerken van hooge Waarheid, die ons reeds de *vorm* en het zamenstel der Oud-Testamentische Schriften aanbiedt, in eene *eerste* (wij zeiden evenwel niet in de *voornaamste*) plaats, de schoonheid en verhevenheid van stijl en voordracht genoemd te zien.

En die bevreemding zoude ook niet onbillijk zijn, bij de overweging van het hachelijke, ja verderfelijke eener zoogenaamde *esthetische* opvatting of beschouwing van Christendom en Bijbel in het algemeen. — Wij kennen haar, en zouden niet gaarne in gebreke blijven ook hier ter plaatse tegen die richting (aan onzen leeftijd bijzonder eigen) te waarschuwen, welke op de bloot uiterlijke vormen, het zij der eerdienst, het zij zelfs der oorkonden eener Godsdienst als het ware verliefd, zelfs op het grondgebied der eenig ware, het schepsel vereert naast of in plaats van den Schepper, — de waarheid der zaak laat liggen om hare schoonheid. Zonder hier verder te wijzen op het treurige en onheilige dier ingenomenheid met zinstreelende plechtigheden, met de vormen van muzyk, schilder-, beeldhouw- of bouwkunst, waarmede sommigen, in plaats van aan den God des Bijbels, aan de godheden

van het Heidendom, of aan de grootheid van den mensch, den grooten afgod onzer eeuw, schijnen eere te bewijzen, zoo kan ook de Bijbel zelve beschouwd en behandeld worden op eene wijze, die van God en Zijne zaligheid aftrekt, en alleen in het schepsel zich verlustigt en berust. Hoogst berispelijk, ja ongoddelijk mag zulk eene Bijbelbeoefening geacht worden, die in plaats van in de woorden en leeringen Gods God zelven te zoeken en Zijne waarheid ter zaligheid, die woorden en leeringen alleen of voornamelijk onderzoekt om hunne dichterlijke of in het algemeen hunne schoonheidswaarde, en er alzoo eene studie van maakt, niet wezenlijk verschillend van de moeite die men zich geeft aan eenigen ongewijden klassieken Schrijver, geheel buiten de grenzen van Goddelijke Openbaring geplaatst.

Doch, zoo zeer wij een esthetische Godsvereering, een esthetisch Christendom, eene esthetische Bijbelbeoefening moeten verdenken, neen! in hunnen aart en gevolgen billijk veraffchuwen, evenzeer blijft toch altijd het verband tusschen elke zaak en haren vorm, tusschen het wezen der dingen en de taal waarin zij worden te kennen gegeven, tusschen het karakter van menschen en den stijl waarin zij spreken en schrijven, eene wezenlijkheid, die niet kan ontkend worden, maar die van God zelven in de natuur van menschen en dingen is gewild en gelegd, en die wij op het grondgebied des Bijbels te rug kunnen vinden in de overeenstemming tusschen Gods eigen wezen en Zijn aan ons uitgedrukt Woord.

Daar is ook tusfchen waarheid en fchoonheid geene onbeftaanbaarheid, dat zij verre! integendeel heeft elke waarheid, op welk gebied ook, hare fchoonheid, elke fchoonheid ten minfte eenige waarheid ten grondflag of beginfel. Het is een regel van dieper beteekenis dan misfchien wel die hem fchreef ten volle heeft ingezien of bedoeld: *Rien n'est beau que le vrai* (1). Althands wij bepalen die uitfpraak wel niet bij het gebied van kunst of poëzij; wij ftrekken ze veeleer uit tot de verfte en diepfte confequentie: de hoogfte Waarheid is ook de hoogfte Schoonheid. In Gods wezen lost zich het tweederlei denkbeeld op in een éénig: in Gods werken ftaan zij op de eene of andere wijze altijd in zeker verband met elkander, in Gods Woord drukt de eene zich in de heiligfte, verhevenfte, maar ook eenvoudigfte vormen der andere uit.

Schoonheid is eene volkomenheid in de werken van God *als* (en juist daarom *ook*) in die der menfchen, fchoon in deze laatfte wederom de zonde gefcheiden heeft, wat God had vereenigd. Of is Zijne fchepping ook niet, onder hare andere veelvuldige eigenfchappen, fchoon? Staat niet in den mensch eene zekere betrekkelijke fchoonheid in verband met zijn wezen en beftemming als mensch boven alle dieren? Is er (niettegenftaande alle verbastering van den mensch ook in het lichamelijke) niet eene mannelijke fchoonheid die de aart en roeping van den man, eene vrouwelijke fchoonheid, die de beftemming en eigenfchappen der

(1) Niets is fchoon, dan wat waar is.

vrouw te kennen geeft, en in zekeren zin zelfs bevordert?

Ja, daar is eene fchoonheid die door de natuur of liever Gods ordening in de fchepping is daargefteld; — daar is er eene van menfchelijk maakfel, zelfs van menfchelijke willekeur, immers van menfchelijke keuze; — de eerfte goed en heilig, de andere òf onverfchillig òf, veel meer, bedriegelijk, gevaarlijk, doodelijk soms voor de ziel. Daar is eene fchoonheid, die ftempel en uitdrukking is van waarheid, van heiligheid, van liefde, van Goddelijke gaven of afkomst; — daar is er eene, die, prikkel van zondige begeerten en van zondige vervoering, zelve òf uitdrukking òf bekleedfel is van *zonde*.

Ook de Openbaring Gods kent en heeft en geeft *fchoonheid:* de fchoonheid der waarheid, de fchoonheid der heiligheid, die fchoonheid, die in haar innerlijkfte wezen eene afftraling is der heerlijkheid Gods.

En daarom moesten in Israël de Priesters, de Hoogepriesters boven allen bij uitnemendheid, niet alleen de verfiering van een prachtig ambtsgewaad dragen, maar ook lichamelijke welgemaaktheid, en een zekere mate of foort van fchoonheid bezitten. In het land zijner Vaderen was het oude Israëlitifche Volk, ook volgens Heidenfche getuigenisfen, gezond en fchoon. MOSES was als kind reeds *fchoon voor God* (1). En hoe zouden wij ons den Wetgever op Sinaï, den Godsgezant voor PHARAO en in het midden van Israël, an-

(1) Hand. der Apost. VII: 20. ἀστεῖος τῷ Θεῷ.

ders voorstellen dan *rijzig* en *schoon?* hoe anders DAVID en SALOMO, hoe anders een JOSUA, een ELIA, een DANIËL, dan indrukmakend door gestalte, door gelaatsuitdrukking, door schoonheid zelfs, gelijk het dan ook de Schrift van sommigen uitdrukkelijk getuigt? Wat zal ik zeggen van de menschelijke gedaante des Zaligmakers? Of wie uwer zal in het gevoelen kunnen deelen van een enkelen onder de Kerkvaders, of van sommige latere Godgeleerden, dat de Zaligmaker, overeenkomstig (zoo zij zeggen) de prophecyen, eene voor het oog der menschen niet slechts geringe, maar zelfs onbehagelijke gestalte zal omgedragen hebben, — Hij, *de schoonste der menschenkinderen* naar de Schrift, maar wiens gelaat onder het lijden om onze zonden *onaanzienlijk*, *verdorven* (zegt JESAÏA (1)), maar in geen geval *onschoon* is geweest.

Zoo is het dan reeds van voren af vast te stellen, dat Schriften van hooge Goddelijke waarheid ook een zeker karakter van schoonheid bezitten moeten. Wij hopen door eenige voorbeelden, daartoe alleenlijk onzen Bijbel opnemende en lezende, te doen zien, misschien liever, te doen gevoelen, hoe in het veelsoortig karakter van schoonheid, aan de gewijde Schrift bepaaldelijk des Ouden Testaments eigen, een beduidend kenmerk van Goddelijke afkomst zoo wel als van heilige onvermengde waarheid ligt.

Doch eer wij tot deze proefneming zelve — (mag ik ze zoo noemen) overgaan, — nog een enkele nood-

(1) LII: 14.

zakelijke opmerking! Het karakter der waarheid brengt, zeiden wij, altijd een *zeker* soort of mate van schoonheid met zich; niet dezelfde evenwel, op verre na niet dezelfde, in de onderscheidene Boeken der Heilige Schrift, niet dezelfde vooral in de beide groote Afdeelingen van Oud en Nieuw Testament. In den aart der zaak ligt het, dat het Oude, zoo als wij het straks beschouwden, als meer bijzonder van de hoogten der bergen, der wolken, des hemels tot ons sprekende, een sterker indruk van verhevenheid door stijl en voorstelling zal te weeg brengen, dan de Evangelieverhalen of Brieven des Nieuwen, schoon ook deze laatsten vooral nergens ontbloot van die schoonheid, die uit den eenvoud, de eerlijkheid, de *naïveteit* der Waarheid, uit de beweegkracht des geloofs, uit den drang der liefde, uit de warmte des harten noodwendig geboren wordt. Over het geheel, moest onder eene bedeeling, waarin allerlei uitwendige vormen, plechtigheden, voorafbeeldingen tot de Godsdienst zelve, door JEHOVA ingesteld, behoorden, ook noodwendig schoonheid van taal, heerlijkheid van poëzij, in één woord, de vorm der uitdrukking meer in aanmerking komen, dan bij de bekendmaking eens op aarde als mensch verschenenen, in geringheid en zwakheid gekruisigden Zaligmakers langer te pas komen kon.

Wat wij intusschen met geheel deze opmerking aangaande het waarheidsbewijs, dat uit de *schoonheid* van taalvorm en voorstelling is af te leiden, bedoelden, zal ons uit de voorbeelden zelve helder moeten worden.

Slaan wij daartoe de gewijde Schriftverzameling óp, en lezen wij!

Het verhaal der Schepping, waarmede het getuigenis van MOSES zijn aanvang neemt:

I: 1. *In den beginne schiep God den hemel en de aarde.* 2. *De aarde nu was woest en ledig, en duisternis was op den afgrond, en de Geest Gods zweefde op de wateren.* 3. *En God zeide: Daar zij licht, en daar werd licht* (1). 4. *En God zag het licht, dat het goed was, en God maakte scheiding tusschen het licht en tusschen de duisternis.* 5. *En God noemde het licht dag, en de duisternis noemde hij nacht. Toen was het avond geweest en het was morgen geweest; de eerste dag!* 6. *En God zeide: Daar zij een uitspansel in het midden der wateren, en dat make scheiding tusschen wateren en wateren.* 7. *En God maakte dat uitspansel, en maakte scheiding tusschen de wateren die onder het uitspansel zijn, en tusschen de wateren die boven het uitspansel zijn; en het was alzoo.* 8. *En God noemde het uitspansel, hemel: toen was het avond geweest, en het was morgen geweest; de tweede dag!* 9. *En God zeide: Dat de wateren van onder den hemel in ééne plaats vergaderd worden, en dat het drooge gezien worde: en het was alzoo.* 10. *En God noemde het droo-*

---

(1) Beter· *daar zij licht en daar* WAS *licht*, ויהי־אור

*ge; aarde, en de vergadering der wateren noem-
de hij, zeeën; en God zag dat het goed was.
11. En God zeide: Dat de aarde uitſchiete gras-
ſcheutkens, kruid zaadzaaiènde, vruchtbaar ge-
boomte, dragende vrucht naar zijnen aart, welks
zaad daarin zij op de aarde: en het was alzoo.
12. En de aarde bracht voort grasſcheutkens, kruid
zaadzaaiende naar zijnen aart, en vruchtdragende
geboomte, welks zaad daarin was, naar zijnen
aart; en God zag dat het goed was. 13. Toen
was het avond geweest, en het was morgen ge-
weest; de derde dag! 14. En God zeide: Dat er
lichten zijn in het uitſpanſel des hemels, om ſchei-
ding te maken tusſchen den dag en tusſchen de
nacht, en dat zij zijn tot teekenen en tot gezette
tijden, en tot dagen en jaren. 15. En dat zij zijn
tot lichten in het uitſpanſel des hemels, om licht
te geven op de aarde: en het was alzoo. 16. God
dan maakte die twee groote lichten: dat groote
licht tot heerſchappij des daags, en dat kleine licht
tot heerſchappij des nachts; ook de ſterren. 17. En
God ſtelde ze in het uitſpanſel des hemels om licht
te geven op de aarde. 18. En om te heerſchen op
den dag en op de nacht, en om ſcheiding te maken
tusſchen het licht en tusſchen de duisternis; en
God zag dat het goed was. 19. Toen was het
avond geweest, en het was morgen geweest; de
vierde dag! 20. En God zeide: Dat de wateren
overvloedig voortbrengen een gewemel van levendi-
ge zielen, en het gevogelte vliege boven de aarde,*

in het uitspansel des hemels. 21. *En God schiep*
de groote walvisschen: en alle levende wremelen-
de ziele, welke de wateren overvloedig voortbrach-
ten naar haren aart; en alle gevleugeld gevogelte
naar zijnen aart: en God zag dat het goed was.
22. *En God zegende ze, zeggende: Zijt vrucht-*
baar en vermenigvuldigt; en vervult de wateren
in de zeeën, en het gevogelte vermenigvuldige op
de aarde. 23. *Toen was het avond geweest, en*
het was morgen geweest; de vijfde dag! 24. *En*
God zeide: De aarde brenge levendige zielen voort
naar haren aart, vee en kruipende en wild ge-
dierte der aarde naar zijnen aart: en het was al-
zoo. 25. *En God maakte het wild gedierte der*
aarde naar zijnen aart, en het vee naar zijnen
aart, en al het kruipende gedierte des aardbodems
naar zijnen aart: en God zag dat het goed was.
26. *En God zeide: Laat ons menschen maken*
naar ons beeld en naar onze gelijkenis, en dat zij
heerschappij hebben over de visschen der zee, en
over het gevogelte des hemels, en over het vee, en
over de geheele aarde, en over al het kruipende
gedierte, dat op de aarde kruipt. 27. *En God*
schiep den mensch naar Zijn beeld, naar den beel-
de Gods schiep Hij hen, man en vrouw schiep hij
ze. 28. *En God zegende ze en God zeide tot hen:*
weest vruchtbaar en vermenigvuldigt, en vervult
de aarde, en onderwerpt ze, en hebt heerschappij
over de visschen der zee, en over het gevogelte des
hemels, en over al het gedierte dat op de aarde

kruipt. 29. En God zeide: Ziet, ik heb ulieden al het zaadzaaiende kruid gegeven, dat op de gantſche aarde is, en alle geboomte in hetwelk zaadzaaiende boomvrucht is: het zij u tot ſpijze. 30. Maar allen gedierte der aarde, en allen gevogelte des hemels en allen kruipende gedierte op de aarde, daar een levendige ziel in is, heb ik al het groen kruid tot ſpijs gegeven: en het was alzoo. 31. En God zag al wat Hij gemaakt had, en ziet! het was zeer goed. Toen was het avond geweest, en het was morgen geweest; de zesde dag! II: *1. Alzoo zijn volbracht de hemel en de aarde, en al hun heir. 2. Als nu God op den zevenden dag volbracht had Zijn werk, dat Hij gemaakt had, heeft Hij gerust op den zevenden dag van al Zijn werk dat Hij gemaakt had.*

Het ſchoone, het verhevene van dit kort maar alles bevattend ſcheppingsverhaal heeft geen betoog noodig. Wie heeft er zich bij het lezen of hooren lezen niet wel eens van doordrongen of geſchokt gevoeld? De bijzonderheden van dat ſchoone geheel, de innerlijke oorzaken van die door niemand ligt te onderdrukken aandoening zullen wij hier wel niet ontleden. Het ware een arbeid geheel op zich zelve ſtaande, en die, hoe opwekkend en verkwikkelijk anders, zich te verre zoude uitſtrekken om binnen de grenzen van dit ons beſtek te worden begrepen, indien wij ons hier beredeneerd rekenſchap wilden geven van het geen ieder van ons met meerdere of mindere helderheid of

zelfbewustheid gevoeld zal hebben bij dien plechtigen *aanvang aller aanvangen*, welke in zijne machtig aangrijpende eenvoudigheid ons op eens op de grenzen van tijd en eeuwigheid verplaatst: *In den beginne!* — bij dat tweede woord, hetwelk met gelijke fnelheid en eenvoud ons alle dingen voor oogen brengt in betrekking tot hunne eerfte en hoogfte Oorzaak, den levenden God: *In den beginne fchiep God den hemel en de aarde;* — bij die voorftelling van Gods Almacht, waarvan zelfs de Heidenen het onvergelijkbaar verhevene gehuldigd hebben: *God zeide: Daar zij licht! en daar was licht!* — bij die ontzachelijke herhaling van het *zeggen Gods* in verband telkens met de gehoorzaamheid der wordende fchepfelen op Zijn gebod: *En het was alzoo;* — *en God zag dat het goed was!* — bij die eenvoudige tijdsbepaling: *En het was avond geweest, en het was, morgen geweest, de eerfte dag* enz. waarbij het ons is als of Engelenftemmen met een refrein hunner fcheppingshymne de groote tijdverdeeling, naar dagen en nachten, voor alle eeuwen in die boven alles verhevene fcheppingsweek verordend en in beweging gebracht, als ware het telkens afperken en bezegelen, — bij die zoo natuurlijke en toch zoo indrukmakende opvolging van de fchepping eerst des lichts, des waters, der lucht en der aarde, daarna der planten, ftraks der visfchen en der vogelen, dan der viervoetige en kruipende dieren op den vasten aardbodem, eindelijk van den mensch, gefchapen naar Gods beeld, gefchapen Oppervorst onder God van al het overige

schepsel, geschapen *man en vrouw* ; — eindelijk bij die majestueuse rust, dat is het hooge in Zijn volbrachten arbeid berustende welbehagen Gods, en de eerste afzondering daarin van een Rustdag.

Wij hebben ons immers hier niet zoo zeer de eigenschappen van schoonheid en verhevenheid ter beschouwing voorgesteld, welke de Schrift des Ouden Testaments ons allerwege aanbiedt, als wel de vraag, hoe in die eigenschappen een bewijs van waarheid, een waarborg van Goddelijke afkomst kan gelegen zijn.

Het antwoord laat zich in twee opmerkingen zamenvatten, die van het hoogst *eenvoudige*, die van het geheel *onopzettelijke* van de zijde des Schrijvers, waardoor de schoonheid die ons treft, de verhevenheid die ons schokt, zich ten kenbaarst onderscheidt.

Onopzettelijk is de werking op ons innerlijk schoonheidsgevoel, die hier al dadelijk de Schrijver van het geschiedverhaal op ons te weeg brengt, in zoo ver zijne bedoeling blijkbaar wel niet geweest is, het zij eene dichterlijke beschrijving te geven, het zij op de gemoederen van lezers of hoorders door de macht zijner taal te werken, of de gewaarwordingen van zijn eigen gemoed lucht te geven. Hij verhaalt alleenlijk. Hij wil ons alleenlijk gebeurde zaken, tot eer van God en onze noodige onderrichting in Goddelijke zaken, te kennen geven. Al wat bovendien daarin tot ons komt, dat hart en ziel en verbeelding treft, ligt in de verhevenheid der zaak zelve, zonder sieraad van beelden of woorden maar alleenlijk met juistheid en getrouwheid uitgedrukt. De schoonheid hier, hoe wezenlijk,

is iets bijkomstigs, zij is geen oogmerk *op zich zelve*, maar resultaat *als van zelve*. Het is even als in de zichtbare schepping, het werk van God in de natuur: nuttigheid en kracht zijn het oogmerk, de schoonheid van den vorm wordt als toegeworpen. Prachtig en schitterend gaat de zon aan de kimmen op en onder: niet die schittering als zoodanig is bedoeld, maar zij volgt van zelve bij het uitstroomend licht dat half een aardbol te gelijk bestraalt, bij de koesterende warmte, die vruchtbaar maakt en bij het leven houdt. Men denke zich een oogenblik eene beschrijving van de Schepping *in louter melding van gebeurde zaken bestaande*, doch die gebeurde zaken verdicht! en daar zal ook geene schoonheid in te vinden zijn. Verdichting vordert opsiering, de vorm moet dan opzettelijk aanvullen, wat in de zaak zelve gemist wordt: uitvoerige beschrijvingen, treffende gedachten, indrukwekkende uitroepingen, boeiende aanéénschakeling van volzinnen. *Zonder opzet* schoonheid voort te brengen *door verdichting*, is eene tegenstrijdigheid in de woorden zelve. Daar integendeel, waar, gelijk in de Bijbelsche verhalen, schoonheid, bevalligheid, verhevenheid, nimmer nagejaagd of gezocht, overal het uitwerksel zijn van den eenvoud, waarmede ook de verborgenste dingen, met het gezag der hoogste en innigste zelfbewustheid, worden medegedeeld, — daar zijn die eigenschappen noodwendig geene andere dan eigenschappen der reinste, der hoogste *Waarheid*.

Maar die eenvoudigheid in uitdrukking en voorstelling, gelijk zij van het onopzettelijke met betrekking tot

den menfchelijken fchrijver ten ftelligfte getuigt, zoo is zij ook in zich zelve bij eene zoo doorgaande heerlijkheid van fchoonheid in alle die Schriften, een kenteeken harer Goddelijke waarheid. Het is die foort van eenvoudigheid, welke wij allerwege in Gods werken ontmoeten, en die, door geen menfchen na te bootfen, allerminst wel bereikbaar kon zijn voor den Verdichter of Verfierder. Het is die eenvoudigheid, welke ons overal de Natuur, dat andere toonbeeld, nevens Gods Woord, van Zijne wijsheid en heerlijkheid voor oogen ftelt; overal groote uitwerkfels, bij zeer nabij liggende oorzaken; overal in het kleine, in het beknopte, in het aanfprakelooze de kern en de kiem der verbazendfte verfchijnfelen! Neen! ook geen fcheppingsverhaal, waarbij zoo veel eenvoud en zoo veel majesteit, zoo veel gezag, zoo veel rijkdom en zoo weinig vertooning, zoo veel leven bij zoo weinige uitgebreidheid van omvang zich vereenigen, ware mogelijk geweest, indien niet dat verhaal loutere waarheid, indien niet de Verhaler onder de onmiddelijke leiding van den God aller waarheid geftaan had.

Wij zetten onze Bijbellezing voort; eenige bladzijden verder flaan wij datzelfde Eerfte Boek van Moses open. De Gefchiedfchrijver heeft den draad des verhaals van de eerfte dingen vervolgd. De mensch, naar Gods evenbeeld gefchapen, heeft het proefgebod overtreden, hij heeft gezondigd; de bezoldiging der zonde is de dood; van nu aan fterft van geflacht tot geflacht alles wat leven ontfangen heeft, allereerst den

dood des lichaams. Hooren wij, hoe de uitvoering van dat vonnis, hetwelk onder allerlei vormen elke ure van ons leven ons herinnerd en voor onze oogen gestaafd wordt, met ontzettende verhevenheid, altijd evenwel in den eenvoudigsten historischen verhaaltoon geboekt staat in het Vijfde Hoofddeel van Genesis. Het is alleenlijk een geslachtregister, — maar welk een woord van God tot menschen, te gelijk!

1. Dit is het boek van Adams geslachte, ten dage als God den mensche schiep, maakte Hij hem naar de gelijkenis Gods. 2. Man en vrouw schiep Hij ze, en zegende ze en noemde hunnen naam: mensche, ten dage als zij geschapen werden. 3. En Adam leefde honderd en dertig jaren, en gewon (eenen zoon) naar zijne gelijkenisse, naar zijn evenbeeld, en noemde zijnen naam, Seth. 4. En Adams dagen, na dat hij Seth gewonnen had, zijn geweest acht honderd jaar: en hij gewon zonen en dochteren. 5. Zoo waren alle de dagen van Adam, die hij leefde, negen honderd en dertig jaar, EN HIJ STIERF. *6. En Seth leefde honderd en vijf jaren: en hij gewon Enos. 7. En Seth leefde, na dat hij Enos gewonnen had, acht honderd en zeven jaren, en hij gewon zonen en dochteren. 8. Zoo waren alle de dagen van Seth negen honderd en twaalf jaar:* EN HIJ STIERF. *9. En Enos leefde negentig jaar, en hij gewon Kenan. 10. En Enos leefde, na dat hij Kenan gewonnen had, acht honderd en vijftien jaar: en hij gewon zonen en doch-*

teren. 11. Zoo waren alle de dagen van Enos ne-
gen honderd en vijf jaren, EN HIJ STIERF. 12. En
Kenan leefde zeventig jaar, en hij gewon Maha-
laleël. 13. En Kenan leefde, na dat hij Mahala-
leël gewonnen had, acht honderd en veertig jaar,
en hij gewon zonen en dochteren. 14. Zoo waren
alle de dagen van Kenan negen honderd en tien
jaren, EN HIJ STIERF. 15. En Mahalaleël leefde
vijf en zestig jaren, en hij gewon Jered. 16. En
Mahalaleël leefde, na dat hij Jered gewonnen
had, acht honderd en dertig jaar, en hij gewon
zonen en dochteren. 17. Zoo waren alle de dagen
van Mahalaleël acht honderd en vijf en negentig
jaar, EN HIJ STIERF. 18. En Jered leefde hon-
derd en twee en zestig jaar, en hij gewon Henoch.
19. En Jered leefde, na dat hij Henoch gewonnen
had, acht honderd jaar, en hij gewon zonen en
dochteren. 20. Zoo waren alle de dagen van Jered
negen honderd en twee en zestig jaar, EN HIJ STIERF.
21. En Henoch leefde vijf en zestig jaar, en hij
gewon Methusalah. 22. EN HENOCH WANDELDE MET
GOD, na dat hij Methusalah gewonnen had, drie
honderd jaar: en hij gewon zonen en dochteren.
23. Zoo waren alle de dagen van Henoch drie
honderd en vijf en zestig jaar. 24. HENOCH DAN
WANDELDE MET GOD, EN HIJ WAS NIET (MEER), WANT
GOD NAM HEM WEG. 25. En Methusalah leefde hon-
derd zeven en tachtig jaar, en hij gewon Lamech.
26. En Methusalah leefde, na dat hij Lamech ge-
wonnen had, zeven honderd en twee en tachtig

jaar en hij gewon zonen en dochteren. 27. *Zoo waren alle de dagen van Methusalah negen honderd en negen en zestig jaar:* EN HIJ STIERF. 28. *En Lamech leefde honderd en twee en tachtig jaar: en hij gewon een zoon.* 29. *En hij noemde zijnen naam Noach, zeggende: Deze zal ons troosten over ons werk, en over de smert onzer handen, van wege het aardrijk dat de* HEERE *vervloekt heeft.* 30. *En Lamech leefde, na dat hij Noach gewonnen had, vijf honderd en negentig jaar, en hij gewon zonen en dochteren.* 31. *Zoo waren alle de dagen van Lamech zeven honderd zeven en zeventig jaar,* EN HIJ STIERF. 32. *En Noach was vijf honderd jaar oud, en Noach gewon Sem, Cham en Japheth.*

Gij bemerkt het, mijne Heeren! wat wij hier hebben: eene eenvoudige opgave van geboren worden en sterven, met naauwkeurige bijvoeging van leeftijd en sterfjaar, eene lijst van vaderen sedert ADAM tot op NOACH en zijne zonen. Maar wat verhevenheid te gelijk in die herhaalde melding van de wijze, waarop de menschen, naar Gods eerste scheppingsgebod, zich vermenigvuldigen van geslacht tot geslacht! Wat diep indrukmakende wedergalm van het Paradijsvonnis des doods, in dat telkens wederkeerende: EN HIJ STIERF, onmiddelijk geplaatst na de opgave der schier duizendjarige leeftijden dier vroegste Aartsvaders! En tusschen al die doodsgalmen, een klank evenwel van uit de belofte des eeuwigen levens voor de genen die ge-

wandeld zullen hebben met God! Van HENOCH wordt geen: HIJ STIERF gezegd, maar: *hij wandelde met God en God nam hem weg.*

De fchoonheid eener onbefchrijflijke verhevenheid heeft dat alles. Maar waar berust zij op? eenig en eenvoudig op de waarheid der zaken. De gantfche kracht, bij voorbeeld, de geheele indruk van dat herhaalde HIJ STIERF, ligt zij wel in iets anders dan in de voortgezette echo van de waarheid des doods over den zondigen mensch door alle tijden en eeuwen heen? Maar nu is dan ook geen verkondiging van dood als bezoldiging der zonde, in wat dichter- of redenaarstaal het ook zij, meer indrukmakende te denken, dan juist dat zoo dagelijkfche, dat zoo onopgefierde: HIJ STIERF.

Weder een geheel ander gefchiedverhaal, uit een geheel ander tijdperk, en als uit een geheel anderen toon, zal ons evenwel dezelfde uitkomften opleveren. Wij flaan de Boeken der *Koningen* op: de verfchijning van een machtigen Godsman voor een Goddeloozen Koning, — zijn verblijf bij eene arme weduwe buiten de grenzen van Israël, — de opwekking van een kind, op zijn gebed, uit den doden. Hooren wij!

1 Kon. XVII: *1. En* ELIA *de Tisbiter van de inwoonderen Gileads, zeide tot* ACHAB: *Zoo waarachtig als de* HEERE *de God Israëls leeft, voor wiens aangezicht ik fta, indien deze jaren daauw of regen zal zijn, ten zij dan naar mijn woord. 2. Daarna gefchiedde het woord des* HEEREN *tot hem, zeg-*

gende: 3. Ga weg van hier en wend u naar het Oosten, en verberg u aan de beke Crith, die ten Oosten der Jordaan is. 4. En het zal geschieden dat gij uit de beek drinken zult: en ik heb den raven geboden, dat ze u daar onderhouden zullen. 5. Hij ging dan heen, en deed naar het woord des HEEREN; *want hij ging en woonde bij de beke Crith, die ten Oosten der Jordaan is. 6 En de raven brachten hem des morgens brood en vleesch; desgelijks brood en vleesch des avonds: en hij dronk uit de beek. 7. En het geschiedde ten einde van vele dagen, dat de beek uitdroogde: want geen regen was in het land geweest. 8. Toen geschiedde het woord des* HEEREN *tot hem, zeggende: 9. Maak u op, ga heen naar Zarphath, dat bij Zidon is, en woon aldaar. Zie, Ik heb daar eene weduwvrouw geboden, dat zij u onderhoude. 10. Toen maakte hij zich op, en ging naar Zarphath; als hij nu aan de poort der stad kwam, ziet, zoo was daar eene weduwvrouw hout lezende: en hij riep tot haar en zeide: Haal mij toch een weinig water in dit vat, dat ik drinke. 11. Toen zij nu heen ging om te halen, zoo riep hij tot haar, en zeide: Haal mij toch ook eene bete broods in uwe hand. 12. Maar zij zeide: (Zoo waarachtig als) de* HEERE *uw God leeft, indien ik een koek heb, dan alleen een handvol meel in de kruik, en een weinig olie in de fles: en ziet! ik heb een paar houten gelezen, en ik ga heen, en zal het voor mij en voor mijnen zoon bereiden, dat wij het eten en sterven.*

13. *En* ELIA *zeide tot haar: Vrees niet, ga heen; doe naar uw woord: maar maak mij vooreerst een kleine koek daarvan en breng ze mij hier uit; doch u en uwen zoon zult gij daarna* (*wat*) *maken.*
14. *Want zoo zegt de* HEERE, *de God Israëls: Het meel van de kruik zal niet verteerd worden, en de olie der flesch zal niet ontbreken, tot op den dag dat de* HEERE *regen zal geven op den aardbodem.*
15. *En zij ging heen en deed naar het woord van Elia: zoo at zij en hij en haar huis vele dagen.*
16. *Het meel van de kruik werd niet verteerd, en de olie van de flesch ontbrak niet, naar het woord des* HEEREN, *dat Hij gesproken had door de dienst van* ELIA.
17. *En het geschiedde na deze dingen, dat de zoon dezer vrouw, de vrouw van den huize, krank werd, en zijne krankheid werd zeer sterk, tot dat geen adem in hem overgebleven was.*
18. *En zij zeide tot* ELIA: *wat heb ik met u te doen, gij man Gods? Zijt gij bij mij ingekomen om mijne ongerechtigheid in gedachtenis te brengen, en om mijnen zoon te dooden?*
19. *En hij zeide tot haar: Geef mij uwen zoon: en hij nam hem van haren schoot, en droeg hem boven in de opperzaal, daar hij zelf woonde, en hij legde hem neder op zijn bed.*
20. *En hij riep den* HEERE *aan, en zeide:* HEERE *mijn God, hebt gij dan deze weduwe, bij dewelke ik herberge, zoo kwalijk gedaan, dat gij haren zoon gedood hebt?*
21. *En hij mat zich driemaal uit over dat kind, en riep den* HEERE *aan, en zeide:* HEERE *mijn God, laat*

toch de ziel van het kind in hem wederkomen.
22. En de HEERE *verhoorde de ſtem van* ELIA: *en*
de ziel van het kind kwam weder in hem, dat het
weder levendig werd. 23. En ELIA *nam het kind,*
en bracht het af van de opperzaal in het huis, en
gaf het zijne moeder, en ELIA *zeide: Zie, uw zoon*
leeft. 24. Toen zeide de vrouw tot ELIA: *Nu weet*
ik dat gij een man Gods zijt, en dat het woord
des HEEREN *in uwen mond waarheid is.*

Zal iemand uwer het wederſpreken, mijne Heeren! dat geheel deze voorstelling wederom hoog schoon, aandoenlijk verheven is? die verſchijning van Elia, op eens, zonder vroegere vermelding, als een blikſem uit den hemel, voor den boozen Koning, — die gehoorzaamheid van den Propheet, en van de raven der woestijn, aan den wil en het gebod des HEEREN, — die ontmoeting van den ontzachelijken Godsman en van de nederige weduwvrouw, — die uitroep der vrouw bij den algemeenen hongersnood: *ik ga het bereiden voor mij en mijnen zoon, dat wij het eten en ſterven*, — die treffende uitkomst: *Het meel van de kruik werd niet verteerd, en de olie van de flesch ontbrak niet naar het woord des* HEEREN, *dat Hij geſproken had door de dienst van* ELIA! — die ſnel vermelde dood van het kind der weduwe, en dat korte gebed van den Propheet, en die machtige wederopwekking van den geſtorvene, ten antwoord?

En toch! al die ſchoonheid, die verhevenheid, die in iedere uitdrukking ligt, die in iederen volzin

ademt, — wij gevoelen het, zij is door den verhaler gantsch ongezocht, gantsch onbedoeld, bijna zouden wij zeggen, onopgemerkt. Om de gebeurtenis is het te doen; en deze verhaalt hij alleenlijk in den meest kalmen en eenvoudigen toon: geen fieraad van woorden, geene opmerkingen, geene uitroeping, geen nadruk zelfs op eene of andere uitdrukking. Het is de gewone Bijbelſtijl: geen woord te veel, — alleenlijk het voorgevallene en geſprokene, aan elkander geſchakeld door dat aanſprakelooze, dat kinderlijke: *En* of *Toen.* — Van waar dan de ſchoonheid, van waar het verhevene? Van de zaak gaat zij over in de uitdrukking, om dat die uitdrukking niets anders geeft dan de zaak. Maar juist die ſoberheid, die eenvoud, dat onopzettelijke, — bij de verdichting of verſiering zijn zij niet denkbaar. Geene dichting durft het laten bij de bloote vermelding van een feit, en kan alzoo *ſchoon* zijn; zij moet dat feit aanbevelen door den vorm; zij vertrouwt zich zelve niet genoeg, zij is ook in zich zelve te zwak, om niets anders te behoeven, dan een woord voor eene zaak. Waarheid alleen durft zich alzoo ongekleed vertoonen, zonder vreeze van door die naaktheid te mishagen, of hulpeloos daar te ſtaan. Verdichting kan die proef niet doorſtaan. *Verdichting* eischt *verſiering*, ja, wij noemen ze ook daarnaar. Zoo hebben wij dan in die onverdeelbare eenheid van verhevene ſchoonheid en ſtillen eenvoud in den ſtijl van eenen die niets anders is of wil zijn dan *historieſchrijver*, den waarborg voor onze innigſte

bewustheid, dat in de ziel, dat in de pen van dien verhaler waarheid, louter waarheid is gelegd.

Wij lezen steeds in onzen Bijbel. Ik sla thands het boek van NEHEMIA op. Het zijn geheel andere tijden, andere personen, andere toestanden. Jerusalem heeft zeventig jaren woest gelegen; zij werd aanvankelijk, naar het gebod van CYRUS, weder opgericht, maar nog zijn hare muren niet weder hersteld, nog ligt zij in hare ellende grootendeels, en de toestand harer inwoonderen blijft nög steeds deerniswaard. Van uit de mannen van Juda en Benjamin zijn nog velen in het land der vreemdelingschap; onder dezen NEHEMIA te Susan in dienst van den Koning van Persië. Aldus begint het boek naar zijnen naam geheten:

I: *1. De geschiedenissen van* NEHEMIA, *den zoon van* HACHALJA. *En het geschiedde in de maand Chisleu, in het twintigste jaar, als ik te Susan in het paleis was. 2. Zoo kwam* HANANI, *een van mijne broederen, hij en sommige mannen uit Juda: en ik vraagde ze naar de Joden die ontkomen waren (die overgebleven waren van de gevangenis), en naar Jerusalem. 3. En zij zeiden tot mij: De overgeblevenen, die van de gevangenis aldaar in 't landschap zijn overgebleven, zijn in groote ellende, en in versmaadheid: en Jerusalems muur is verscheurd en hare poorten zijn met vuur verbrand. 4. En het geschiedde als ik deze woorden hoorde, zoo zat ik neder en weende en bedreef rouw (eenige)*

dagen: en ik was vastende en biddende voor het
aangezicht des Gods van den hemel. 5. *En ik*
zeide: Och HEERE *God van den hemel, Gij groote*
en vreeslijke God, die 't verbond en de goedertie-
renheid houdt dien die Hem liefhebben, en Zijne
geboden houden! 6. *Laat toch Uwe ooren opmer-*
kende, en Uwe oogen open zijn, om te hooren naar
het gebed Uws knechts, dat ik heden voor Uw aan-
gezicht bidde dag en nacht voor de kinderen Israëls
Uwe knechten: en ik doe belijdenis over de zonden
der kinderen Israëls, die wij tegen U gezondigd
hebben, ook ik en mijns vaders huis, wij hebben
gezondigd. 7. *Wij hebben het gantschelijk tegen*
U verdorven: en wij hebben niet gehouden de ge-
boden, noch de inzettingen, noch de rechten die
Gij Uwen knecht MOSES *geboden hebt.* 8. *Gedenkt*
toch des woords, dat Gij Uwen knecht MOSES *ge-*
boden hebt, zeggende: Gijlieden zult overtreden,
Ik zal u onder de Heidenen verstrooijen. 9. *En*
gij zult u tot Mij bekeeren, en Mijne geboden hou-
den en die doen. Al waren uwe verdrevenen aan het
einde des hemels, Ik zal ze van daar verzamelen,
en zal ze brengen tot de plaats welke Ik verkoren
heb, om mijnen naam aldaar te doen woonen. 10. *Zij*
zijn toch Uwe knechten, en Uw volk dat Gij ver-
lost hebt door Uwe groote kracht, en door Uwe
sterke hand. 11. *Och* HEERE, *laat toch Uwe ooren*
opmerkende zijn op het gebed van Uwen knecht,
en op het gebed Uwer knechten, die lust hebben
Uwen naam te vreezen, en doe het toch Uwen

knecht heden wel gelukken, en geef hem barmhartigheid voor het aangezicht dezes mans: Ik nu was des Konings Schenker. II: *1. Toen geschiedde het in de maand Nisan, in het twintigste jaar des Konings* ARTAHSASTA, *als er wijn voor zijn aangezicht was: dat ik den wijn opnam en gaf hem den Koning; nu was ik nooit treurig geweest voor zijn aangezicht. 2. Zoo zeide de Koning tot mij: waarom is uw aangezicht treurig, zoo gij toch niet krank zijt? dit en is niet dan treurigheid des harten: Toen vreesde ik gantsch zeer. 3. En ik zeide tot den Koning: De Koning leve in eeuwigheid! Hoe zoude mijn aangezicht niet treurig zijn, daar de stad, de plaats der begrafenissen mijner vaderen, woest is, en hare poorten met vuur verteerd zijn? 4. En de Koning zeide tot mij: Wat verzoekt gij nu? Toen bad ik tot God van den hemel. 5. En ik zeide tot den Koning: Zoo het den Koning goed dunkt en zoo uw knecht voor uw aangezicht aangenaam is; dat gij mij zendt naar Juda, naar de stad der begrafenissen mijner vaderen, dat ik ze bouwe. 6. Toen zeide de Koning tot mij, daar de Koningin neffens hem zat: Hoe lang zal uwe reize wezen, en wanneer zult gij wederkomen? En het behaagde den Koning dat hij mij zond, als ik hem zekeren tijd gesteld had.*

Wat dunkt u, mijne Heeren! grijpt de voorgelezene plaats dat schoonheidsgevoel onzer harten aan, hetwelk zijnen weerklank geeft (om des Apostels woord

te gebruiken) op *al wat liefelijk is*, op *al wat wel luidt?* Is zij treffend, die ongezochte nevenselkanderstelling van NEHEMIA in het paleis te Susan, en den bode uit de nog zoo diep ellendige stad van zijne vaderen? — is het aandoenlijk en liefelijk, dat nederzitten en weenen en rouw bedrijven van den Israëlitischen Schenker des Konings van Persië voor het aangezicht des Gods van den hemel? — Ik zwijge van het gebed en de zondebelijdenis, — hier is hooger en dieper, dan tot het gebied van schoonheidsgevoel kan worden te rug gebracht, — schoon ik niet zwijgen kan van dat woord, waarmede het gebed van NEHEMIA besloten wordt: *Geef mij barmhartigheid voor het aangezicht van dezen man;* niet: *des Konings* of *mijns Konings*, maar *dezes mans* — (in de tegenwoordigheid des hoogsten Konings is de machtige Monarch der Persen slechts *een man!*) — Maar wie onzer voelt niet wat het inheeft, als straks (II: 3, 5) Jerusalem door den koninklijken Schenker genoemd wordt *de stad der begrafenissen zijner vaderen*, — als hij te kennen geeft wat bij hem voorviel tusschen de vraag des Konings en het antwoord, op dat oogenblik gevorderd en oorbaar: *Doe bad ik tot God van den hemel* (II: 4), — als in de tegenwoordigheid der Koningin de hooge Koning, *wiens hart in de hand van God is*, zich tot den Schenker neigt, met woorden van meêwarigheid en gunst? — Schoon is dat alles, mijne Heeren! voor een juist en teder gevoel van het hart. — Maar van waar die schoonheid? — Zekerlijk niet van eenig opzet des Schrijvers, die zijne

eigene ondervinding befchrijvend, wel aan niets anders kon denken, dan aan *de ftad der begrafenisfen zijner vaderen*, en aan den God zijner vaderen, den Hoorder der gebeden, Israëls Ontfermer, ook onder de kastijdingen, van ouds! — Het is wederom de fchoonheid der waarheid. Het is die fchoonheid, die voor den *dichter* wellicht bereikbaar, wanneer hij er rond voor uit komt, dat hij *dicht*, — zeker onbereikbaar is voor den *verdichter*, die, het zij misleidend of misleid, zijn verhaal voor *gefchiedenis* zoude willen uitgeven, terwijl het flechts *mythe* of *legende* ware!

Doch de vraag mag geopperd worden, of dit zelfde beginfel toepasfelijk zal blijven, wanneer wij ons van het gewijde historifche gebied begeven op het gewijde dichterlijke in deze Schriften; wanneer wij het zouden willen aanwenden op Pfalm of Prophecy, en waar het al verder niet ontkend behoeft te worden dat de Schrijvers zich niet bij de bloote voordracht der zaken hebben gehouden, maar ook eene zekere kracht en pracht van taal en ftijl met opzet hebben gebezigd in hunne voorftellingen? — Ja! ook daar blijft het beginfel zijne kracht behouden, dat in de gewijde Schriften fchoonheid en waarheid onaffcheidelijk zijn, en dat in het fchoone en heerlijke van het taalgebruik een merkteeken der eenvoudigfte en innigfte waarheid tevens ligt. Ook de dichterlijke, evenzeer als de historifche ftijl des Bijbels heeft overal dat karakter van naïveteit, verschheid, eenvoud, hetwelk de verden-

king van eenig *kunstig* opzet, van het opzet eens verdichters of versierders verre van zich houdt. Men gevoelt, men hoort het ook in die hoog verheven, beeldrijke, echt dichterlijke toonen van Psalmisten en Propheten, dat het geen op den bodem ligt van hun hart, van hun lied, altijd dezelfde hooge Goddelijke waarheid is. Ja, de schoonheid gaat verloren, zoo dra men zich daarbij een anderen grondslag denkt dan de wezenlijke en volkomene waarheid der dingen, welke ook in dat dichterlijke gedeelte des Bijbels ons als Goddelijk, ons uit de innigste gemeenschap met God worden voorgesteld. Nemen wij tot eene proeve het Lied van MOSES na de doortocht der Roode Zee!

2 Mos. XV: 1—21. *1. Toen zong* MOSES *en de kinderen van Israël den* HEERE *dit Lied en spraken, zeggende: Ik zal den* HEERE *zingen, want Hij is hoogelijk verheven; het paard en zijnen ruiter heeft Hij in de zee geworpen. 2. De* HEERE *is mijn kracht en lied, en Hij is mij tot een heil geweest: deze is mijn God, daarom zal ik Hem een liefelijke woning maken, Hij is mijns vaders God, dies zal ik Hem verheffen. 3. De* HEERE *is een krijgsman:* HEERE *is zijn naam. 4. Hij heeft* PHARAOS *wagens en zijn heir in de zee geworpen: en de keur zijner Hoofdlieden zijn verdronken in de Schelfzee. 5. De afgronden hebbenze bedekt. Zij zijn in de diepte gezonken als een steen. 6. O* HEERE, *Uwe rechterhand is verheerlijkt geworden in macht, Uwe rechterhand, o* HEERE, *heeft den vijand verbroken. 7. En*

door Uwe groote hoogheid hebt Gij die tegen U opstonden omgeworpen, Gij hebt Uwen brandenden toorn uitgezonden, die ze verteerd heeft als een stoppel. 8. En door het geblaas van Uwen neus zijn de wateren opgehoopt geworden, de stroomen hebben overeinde gestaan, als een hoop; de afgronden zijn stijf geworden in het hart der zee. 9. De vijand zeide: Ik zal vervolgen, ik zal achterhalen, ik zal den buit deelen: mijne ziele zal haren verwuld worden, ik zal mijn zwaard uittrekken, mijne hand zal ze uitroeijen. 10. Gij hebt met Uwen wind geblazen, de zee heeft ze bedekt: zij zonken onder als lood in geweldige wateren. 11. o HEERE*! wie is als Gij onder de goden? wie is als Gij, verheerlijkt in heiligheid, vreeslijk in lofzangen, doende wonderen? 12. Gij hebt Uwe rechterhand uitgestrekt, de aarde heeft ze verslonden. 13. Gij leidet door Uwe weldadigheid dit volk, dat Gij verlost hebt: Gij voertze zachtkens door Uwe sterkte tot de liefelijke woning Uwer heiligheid. 14. De volken hebben 't gehoord, zij zullen sidderen. Weedom heeft de ingezetenen van Palestina bevangen. 15. Dan zullen de Vorsten Edoms verbaasd wezen, beving zal de machtigen der Moabiten bevangen: alle de ingezetenen van Canaän zullen versmelten. 16. Verschrikking en vreeze zal op hen vallen; door de grootheid van Uwen arm zullen zij verstommen, als een steen: tot dat Uw volk,* HEERE*, henen door kome dat Gij verworven hebt. 17. Die zult gij inbrengen, en plantense op den berg Uwer*

erfenis, ter plaats welke Gij, o HEERE! *gemaakt hebt tot Uwe woning: het heiligdom, 't welk Uwe handen gesticht hebben, o* HEERE! *18. De* HEERE *zal in eeuwigheid en gedurig regeeren. 19. Want* PHARAOS *paard, met zijnen wagen, met zijne ruiters, zijn in de zee gekomen, en de* HEERE *heeft de wateren der zee over hen doen wederkeeren: maar de kinderen Israëls zijn op het drooge in het midden van de zee gegaan. 20. En* MIRJAM *de Prophetesse,* AARONS *zuster, nam een trommel in hare hand, en alle de vrouwen gingen uit, haar na, met trommelen en met reien. 21. Toen antwoordde* MIRJAM *haarlieden: Zingt den* HEER, *want Hij is hoog verheven, Hij heeft het paard met zijnen ruiter in de zee gestort.*

Wien onzer zal de heerlijkheid van schoonheid en verhevenheid dezes zegelieds behoeven *betoogd* te worden? Wij behoeven die zelfs niet te *ontleden* aan deze plaats; maar vragen alleen naar het bezielend en voortbrengend beginsel van alle deze zielverheffende schoonheden? En waar ligt dit nu anders dan in de waarheid zelve der gebeurtenis, die in het Lied bezongen wordt? waar anders dan in de onmiddelijke opvolging van het Lied aan de gebeurde zaak, in de improvisatie, indien ik het zoo noemen mag, die door den indruk van het ontzachelijke wonder te weeg gebracht is. Vragen wij het der innigste bewustheid onzer ziele: ware zulk eene uitstorting van het levendigst en Godverheerlijkendst gevoel mogelijk uit krach-

te eener verdichting, eener legende, eener mythisch versierde overlevering? Zou daar die frischheid, die eenvoud, dat machtige *effekt* door de enkele voorstelling van daden en zaken, wel mogelijk, wel denkbaar zijn? Zoo ja, dan moge het ook heden te dage den Dichter mogelijk zijn, eenen waarlijk zielroerenden lofzang aan te heffen op eene *verdichte* uitredding! een waarlijk harttreffend treurlied op een slechts in zijne verbeelding voorgevallen leed of onderganen slag? — Of wel, men stelle zich den Dichter van dit zegelied vóór, eerst eenige eeuwen na de ware of versierde gebeurtenis zijn lied aanheffende om die te vereeuwigen, — zal het in dat geval de kenmerken der latere vervaardiging niet overal medevoeren? Zal het met eenige mogelijkheid dat karakter van verschheid kunnen aannemen, hetwelk hier ons overal als te gemoet komt? Zal ook niet nog heden, in onzen levenskring en leeftijd, het onderscheid gevoelbaar zijn tusschen een Lied, aan het voorgeslacht dichtend in den mond gelegd, en een Zang aan den ooggetuige, aan den onmiddelijken deelgenoot der bezongen gebeurtenis ontvallen, ontperst? — Men vrage het zich zelven, men vrage het elkander, op het diepst en onbevooroordeeldst gevoel van eigen hart en oordeel af, tot welk van beide deze Dichtsoorten het Lied van Moses op de doortocht der Roode Zee behoort?

Zoo is dan ook hier wederom, in onze gewijde Boeken, schoonheid medegetuige van waarheid, waarheid het levensbeginsel der schoonheid. Zoo is het hier en overal in deze Schriften, *Waarheid* uit het

hart, uit de zaak, uit het leven, die eene schoonheid te weegbrengt, het merkteeken dragende der natuur, niet van eenige menschelijke kunst; — *schoonheid*, die er niet in gelegd is, om *effekt* te maken, maar die juist het hoogst en innigst *effekt* maakt, omdat zij de uitdrukking is eener *waarheid*, onmiddelijk aanschouwd, onmiddelijk wedergegeven, maar ook aanschouwd en wedergegeven in de kracht eener innerlijke zielsgemeenschap met God, in de kracht eener machtige geestbewerking door God!

Wij besluiten met nog een enkel voorbeeld, ditmaal genomen uit de Prophetenzangen van Israël. Ook hier zullen wij poëzy vinden, maar poëzy van en uit de loutere waarheid der zaken. Hooren wij den aanhef der prophecyen van Jesaïas.

I: *1. Het gezicht van* Jesaïa *den zoon van* Amoz, *hetwelk hij zag over Juda en Jerusalem, in de dagen van* Uzzia, Jotham, Achaz *en* Hiskia, *der Koningen van Juda. 2. Hoort gij hemelen, en neemt ter ooren, gij aarde, want de* Heere *spreekt: Ik heb kinderen groot gemaakt en verhoogd, maar zij hebben tegen Mij overtreden. 3. Een os kent zijnen bezitter, en een ezel de krib zijns heeren: (maar) Israël heeft geen kennis, Mijn volk verstaat niet. 4. Wee den zondigen volke, den volke van zware ongerechtigheid, den zade der boosdoenderen, den verdervenden kinderen: Zij hebben den* Heere *verlaten, zij hebben den Heilige Is-*

raëls gelasterd, zij hebben zich vervreemd, wijkende achterwaarts. 5. Waartoe zoudt gij meer geslagen worden? Gij zoudt des afvals des te meer maken: het gantsche hoofd is krank, en het gantsche hart is mat. 6. Van de voetzool af tot het hoofd toe, en er is niets geheel aan het zelve, (maar) wonden, en striemen, en etterbuilen, die niet uitgedrukt, noch verbonden zijn, noch geene derzelve met olij verzacht is. 7. Uwe aarde is eene verwoesting, uwe steden zijn met vuur verbrand: uw land, dat verteeren de vreemden in uwe tegenwoordigheid, en eene verwoesting is er, als eene omkeering door de vreemden. 8. En de dochter Sions is overgebleven als een hutken in den wijngaard, als een nachthutken in den komkommerhof, als een belegerde stad. 9. Zoo niet de HEERE *der heirscharen ons nog een weinig overblijfsel had gelaten, als Sodom zouden wij geworden zijn, wij zouden Gomorra gelijk zijn geworden. 10. Hoort des* HEEREN *woord, gij Oversten van Sodom: neemt ter ooren de wet onzes Gods, gij volk van Gomorra. 11. Waartoe zal mij zijn de veelheid uwer slachtofferen? zegt de* HEERE: *Ik ben zat der brandofferen der rammen, en des smeers der vette beesten, en heb geen lust aan het bloed der varren, noch der lammeren, noch der bokken. 12. Wanneer gijlieden voor Mijn aangezicht komt te verschijnen, wie heeft zulks van uwe hand geëischt, dat gij Mijne voorhoven betreden zoudt? 13. En brengt niet meer vergeefsche offers, het reukwerk is Mij*

een grouwel: de nieuwe maanden en Sabbathen en het bijeenroepen der vergaderingen, vermag Ik niet, 't is ongerechtigheid, zelfs de verbodsdagen.
14. Uwe nieuwe maanden, en uwe gezette hoogtijden, haat Mijne ziele, zij zijn Mij tot een last, Ik ben moede geworden die te dragen.
15. En als gijlieden uwe hand uitbreidt, verberg Ik Mijne oogen voor u; ook wanneer gij het gebed vermenigvuldigt, zoo hoor Ik niet: want uwe handen zijn vol bloed.
16. Wascht u, reinigt u, doet de boosheid uwer handelingen van voor Mijne oogen weg, laat af van kwaad te doen.
17. Leert goed doen, zoekt het recht, helpt den verdrukte: doet den weezen recht, handelt de twistzaak der weduwen.
18. Komt dan, en laat ons te zamen rechten, zegt de HEERE: *Al waren uwe zonden als scharlaken, zij zullen wit worden als sneeuw; al waren zij rood als karmozijn, zij zullen worden als witte wol.*
19. Indien gijlieden willig zijt, en hoort, zoo zult gij het goede dezes lands ETEN.
20. Maar indien gij weigert en wederspannig zijt, zoo zult gij van het zwaard GEGETEN WORDEN, *want de mond des* HEEREN *heeft het gesproken.*
21. Hoe is de getrouwe stad tot eene hoere geworden! Zij was vol rechts, gerechtigheid herbergde daarin, maar nu doodslagers.
22. Uw zilver is geworden tot schuim: uw wijn is vermengd met water.
23. Uwe Vorsten zijn afvallige, en medgezellen der dieven, een ieder van hen heeft de geschenken lief, en zij jagen de vergelding na: den weezen doen

zij geen recht, en de twistzaak der weduwen komt voor hen niet. 24. Daarom fpreekt de HEERE, HEERE *der heirfcharen, de machtige Israëls: O wee! Ik zal Mij troosten van Mijne wederpartijders, Ik zal Mij wreken van Mijne vijanden. 25. En Ik zal Mijne hand tegen u keeren, en Ik zal uwen fchuim op het allerreinfte afzuiveren, en Ik zal al uw tin wegnemen. 26. En Ik zal (u) uwe Richters wedergeven, als in het eerfte, en uwe Raadslieden als in den beginne: daarna zult gij een ftad der gerechtigheid, een getrouwe ftad genoemd worden. 27. Sion zal door recht verlost worden, en hare wederkeerenden door gerechtigheid. 28. Maar daar zal verbreking zijn der overtreders, en der zondaars te zamen: en die den* HEERE *verlaten zullen omkomen. 29. Want zij zullen befchaamd worden om der* EIKEN *wille die gij begeerd hebt, en gij zult fchaamrood worden om der* HOVEN *wille die gij verkoren hebt. 30. Want gij zult zijn als een* EIK, *welker bladeren afvallen, en als een* HOF *die geen water heeft. 31. En de fterke zal wezen tot grof vlas, en zijn werkmeester tot een vonk, en zij zullen beide te zamen branden, en daar zal geen uitblusfcher wezen.*

Waar had ergens de Oudheid bij alle de fchoonheden, op welke hare talen en fchriften bogen, iets dat met de fchoonheid van deze taal uit het heiligdom te vergelijken is, — met de verhevenheid van woorden, beelden, vormen, waarmede de taal van

den Propheet de harten nog heden ten dage fchokt en fchudt? — Maar fporen wij nu die machtige uitwerking in hare oorzaken en beginfelen op, wat vinden wij? alles een gevolg, een gewrocht, een noodwendige vrucht van de waarheid en heiligheid der zaken zelve. Verplaatst zich onze verbeelding een oogenblik op het terrein des ongeloofs, op dat der ftelfels van verdichting of *mythe* in de fchriften van oud-Israël, zoo zijn die fchoonheden, die heerlijkheden, zelfs van taal- en voorftellingswijze, niet meer dezelfde. Wat toch is het, waaruit zich die donder der prophetifche beftraffingen, die regen der prophetifche vertroostingen, in hunne onbefchrijflijke kracht en verschheid van uitdrukking menfchelijk verklaren laat? Immers uit een vuur des ijvers, dat den fpreker en fchrijver bezielt; uit de bewustheid dat de dingen, waartegen hij ijvert, die menfchen die hij aangrijpt, werkelijk beftaan en plaats hebben; uit de zekerheid, die in hem is, dat hij in naam en op gezag van God, den Waarachtige, alzoo te fpreken, te dreigen, te troosten, in last heeft. Verbeeldt u thands (indien ook dit zelfs mogelijk is!) voor een oogenblik die geheele Joodfche bedeeling van zonde en zondebeftraffing, dien tijd en die wereld, daar voor u opengelegd, als een gewrocht van menfchelijke verdichting of verbeelding, — dien Propheet, fchrijvende uit kracht eener dichterlijke opwinding of verfiering, — dien JEHOVA niet als werkelijk alzoo zijnde en fprekende en handelende, maar flechts poëtisch of mythisch alzoo voorgefteld! van waar dan die ijver, die overtui-

ging, die zelfbewustheid van roeping en gezag? Kan ooit verdichting, verbeelding, opwinding dat verhevene, dat levende, dat gezonde in taal en ftijl, bij dergelijk eene hoogheid en heiligheid van onderwerp, hebben voortgebracht? Ware dit mogelijk, dan ware het ook mogelijk, dat de donder aan den hemel eene menschelijke *nabootsing* ware van Goddelijke majesteit, de regen uit de wolken eene *verdichting* van Goddelijke mildheid! Is het laatfte ongerijmd te denken, ook het eerfte wederfpreekt zich zelve. Voor een alleenlijk juist en gezond, al zij het nog zoo eenvoudig of nog zoo geoefend gevoel van fchoonheid, kracht, verhevenheid op het gebied van taal en uitdrukking, is het verband van zelve bewezen tusfchen de heerlijkheid der taal van des Propheten toefpraak, en de historifche waarheid van hetgeen gelezen wordt aan het hoofd zijns Boeks: *Het gezicht van* JESAÏA, *den zoon van* AMOZ, *hetwelk hij zag over Juda en Jerufalem, in de dagen van* UZZIA, JOTHAM, ACHAZ *en* HISKIA, *Koningen van Juda. Hoort, gij hemelen, en neem ter ore, gij aarde!* WANT DE HEERE SPREEKT!

VIERDE VOORLEZING.

DE VOLMAAKTE OVEREENSTEMMING DER IN DE BOEKEN DES OUDEN TESTAMENTS BESCHREVENE WOORDEN EN GESPREKKEN, MET DE PERSONEN DOOR WIE, EN DE TOESTANDEN IN WELKE, DEZELVE GESPROKEN OF GEVOERD MOETEN ZIJN GEWEEST.

Het zij mij vergund, mijne Hoorders! U nogmaals te herinneren aan de verdeeling van het bestek, waarnaar wij ons hoog gewichtig Onderwerp voornamen te behandelen.

Wij hebben de beschouwing der Schriften van het Oude Testament *op en in zich zelve* aangevangen. Wij hebben ons voorgesteld, in eene eerste plaats, daarin te letten op *den vorm* zelven en het zamenstel, waarin ons deze Boeken zijn overgeleverd.

Die vorm laat zich van onderscheidene zijden ondervragen. Wij betrokken daartoe *in eene eerste plaats* de aan de Schrift des Ouden Testaments vooral eigene en bijzondere schoonheid en hoogheid van taal en stijl. Met eene, in onzen tijd meer dan immer noo-

dige, waarschuwing tegen eene bloot esthetische opvatting van het Christendom of beschouwing van den Bijbel, toonden wij tevens aan, dat schoonheid en waarheid, zoo als zij zich in Gods Schepping en Openbaring vertoonen, alles behalve met elkander strijdige eigenschappen zijn, — dat, integendeel, eigenlijk nimmer de eene geheel zonder iets van de andere bestaat, — dat in God eigenlijk één zijn met elkander de hoogste schoonheid en de hoogste waarheid, — dat ten aanzien van den vorm, waarin de geopenbaarde Waarheden ons zijn overgeleverd, vooral in het Oude Testament dat verband zich op onmiskenbare wijze laat te rug vinden. Wij toonden door voorbeelden aan, op hoedanige en onderscheidene wijze, de schoonheid der uitdrukking, de verhevenheid der gebezigde taal het onbedriegelijk blijk kan zijn der onvermengde waarheid, der Goddelijke echtheid van een verhaal, van een lied, van eenige voorstelling, in het geheel, zoo als ons die het Oude Testament bij name in rijken overvloed aanbiedt. Daar, waar in de Schrift, even als in de Natuur, de schoonheid, door welke wij getroffen worden, niet is het uitwerksel eener door kunst of met opzet ingebrachte versiering, maar geheel of grootendeels het zij in de kracht, het zij in de waarde, het zij in de verhevenheid der zaken zelve ligt, — daar, waar de schoonheid der uitdrukking, zelfs het beeldrijke en dichterlijke der voorstelling den Schrijver of Dichter als ware het van zelve ontvalt, en dat wel niet, als in den kring der bloot menschelijke poëzij, door de werking der ver-

beelding, door de warmte der vervoering, maar in alle de kalmte en eenvoud van zijnen historifchen, in alle de ernst van zijnen van Gods wege waarfchuwenden of propheteerenden ftijl; — daar, waar de heerlijkheid der uitdrukking zich niet verklaren laat, dan door de echtheid en wezenlijkheid van den indruk, die haar te weeg brengt, en die indruk onmogelijk blijkt buiten de waarheid der zaak zelve, door den Schrijver of Dichter getuigd of verkondigd, — daar en bij alle dergelijke omftandigheden, kan men alreeds van de fchoonheid tot de waarheid, van het Goddelijk verhevene der uitdrukking tot het Goddelijk waarachtige der zaak befluiten. Hoe deze opmerking zich in de toepasfing door een naauwlijks in woorden weder te geven zelfgevoel van het hart bewaarheidt, moge ons nader gebleken zijn bij de eenvoudige nalezing van de fchriftplaatfen des Ouden Testaments, die wij daartoe, als eenige zeer weinige voorbeelden uit oneindig velen, bijbrachten. Wij lazen te zamen verhalen uit de Boeken van MOSES, uit die der *Koningen*, uit dat van NEHEMIA, uit de prophecyen van JESAÏA Overal trof ons, offchoon in zeer onderfcheiden toon en van uit zeer onderfcheidene leeftijden en omftandigheden, dat onbefchrijflijke, maar evenzeer onmiskenbare getuigenis, dat eene hooge waarheid ontfangt reeds van de fchoone en majestueufe wijze, waarop zij in haren eenvoud en hare aanfprakeloosheid te kennen gegeven wordt.

Wij vinden een *tweede* kenmerk van waarheid uit

hetgeen nog tot den *vorm* onzer gewijde Schriften behoort, in de overal doorgaande *overeenstemming der daarin beschrevene woorden en gesprekken met de personen door wie* —, *en de toestanden in welke*, — *dezelve uitgesproken of gevoerd zullen zijn geweest*; met andere woorden, *in de volmaakte nimmer feilende gepastheid der woorden, die de Schrift aan menschen, ja, aan den Allerhoogste zelven in den mond legt, in allerlei toestanden en omstandigheden.*

De Schrift vermeldt niet slechts de *daden*, maar met nog ruim zoo vele uitvoerigheid de *woorden* der personen, van welke zij spreekt en leert. Wij komen op deze opmerking straks nader en uit een ander oogpunt te rug. Thands leggen wij haar alleenlijk ten grondslag voor de aanwijzing van dat *tweede* waarheidskenmerk, hetwelk wij nog tot den *vorm* onzer gewijde Schriften kunnen betrekken.

Om ook hier zoo wel de kracht der opgemerkte eigenschap, als de gegrondheid der opmerking eenvoudigst te doen blijken, slaan wij alleenlijk wederom onzen Bijbel op! de voorbeelden bieden zich aan bij onafgebrokene opvolging.

Het eerste opgeteekende woord van den pas geschapen mensch, 1 Mos. II: 23. — God heeft hem getoond alle dieren der aarde, en hem macht gegeven die te noemen. Hij vindt ze allen gepaard, man en wijf; hij zelve alleen is nog zonder eene hulpe, die als tegen over hem zij. Daar brengt de Heer een diepen

flaap over ADAM, daar vormt Hij hem uit zijn eigen gebeente eene hulpe, eene vrouw. Laat zich eenvoudiger, waarachtiger, tevens waardiger uitroep denken, dan die met welke de eerste man voor het eerst de hem geschonkene wederhelft begroet? *Toen zeide* ADAM: *deze is ditmaal been van mijne beenen, en vleesch van mijn vleesch; men zal ze mannin heeten, om dat zij uit den man genomen is.*

Het lied des geweldenaars, 1 Mos. IV: 23. — Het geslacht van KAÏN heeft zich uitgebreid over de aarde, steden gesticht, kunsten uitgevonden, maar ook allerlei afwijking van de geboden en eerste inzettingen Gods ingevoerd. Onder de afstammelingen van den eersten moordenaar wordt ook een LAMECH geteld. Van hem staat vermeld dat hij, tegen de oorspronklijke bestemming des huwelijks, twee vrouwen huwde. Met wellust pleegt wreedheid en hoogheid gepaard te gaan. Men hoore de levendige uitdrukking dier vereenigde zonden in het lied, dat hij zijnen beiden Echtgenooten roemende toezingt: *Hoort mijne stem, gij vrouwen* LAMECHS, *neemt ter ooren mijne reden: Voorwaar! ik sloeg wel een man dood om mijne wonde, en een jongeling om mijne buile. Want* CAÏN *zal zevenvoudig gewroken worden, maar* LAMECH *zeven en zeventig maal.*

Een woord gewisseld tusschen ABRAHAM, den vader der geloovigen en zijnen eenling uit SARAH, ISAÄC, 1 Mos. XXII: 7, 8. — God heeft aan ABRAHAM Zijnen vriend de belofte van een zaad uit zijn eigene len-

den, uit den fchoot zijner vorstelijke huisvrouw SARAH vervuld. In dien zoon zijn den Aartsvader alle de Godsbeloften verzekerd. ISAÄC is een jongeling, een man geworden. Daar wordt het geloof van den vader op een zwaren proef gezet. Hij ontfangt bevel dien zoon, van wiens leven en voortplanting tot in verre geflachten heel de Heilbelofte afhangt, te flachten. Hij moet gelooven, en hij gelooft, dat God gehoorzaamd moet worden, dat God, wat ook gebeure, Zijne belofte zal geftand doen, dat God machtig is den jongeling ook uit den dood te rug te brengen (1). Zwaar blijft evenwel de eisch, ontzettend die gang naar den berg, alwaar het offer moet gebracht worden. ISAÄC weet van de zaak die op handen is, niets. Hij laat zich leiden. Is er een woord, verhevener tevens van eenvoud en in den gegevenen toeftand waarachtiger te bedenken, dan dat des zoons tot zijnen vader, en wederom des vaders tot dezen zoon? *Toen fprak* ISAÄC tot ABRAHAM *zijnen vader en zeide: Mijn vader! en hij zeide: Hier ben ik, mijn zoon! en hij zeide: Zie het vuur en het hout, maar waar is het lam tot het brandoffer? En* ABRAHAM *zeide: God zal zich zelven een lam voorzien, mijn zoon! Zoo gingen zij beide te zamen.*

Hooren wij denzelfden Aartsvader op een geheel ander oogenblik, in een geheel verfchillenden toeftand! 1 Mof. XXIII: 12, 13. — Hij onderhandelt met de

(1) Heb. XI: 17, 18.

inwoonders van het land Canaän (in de beloſte Gods zijn erfbezit) over een ſtuk gronds ter begraving zijner huisvrouw. De Overheden, zonen van Heth, bieden aan het hem te ſchenken. *Toen boog zich* Abraham *neder voor het aangezicht van het volk des lands, zeggende: Trouwens, zijt gij mij waarlijk genegen? hoor mij dan: ik zal het geld des akkers geven, neem het van mij, zoo zal ik mijne doode aldaar begraven.* Is het niet de eenig pasſende voorwaarde voor den man, die bij eene vroegere gelegenheid geſchenken van Koningen weigerde (XIV: 22, 23)? *En* Abram *zeide tot den Koning van Sodom: Ik hebbe mijne hand opgeheven tot den* Heere, *den allerhoogſten God, die hemel en aarde bezit; Zoo ik van een draad tot een ſchoenriem toe, ja, zoo ik van alles dat uwe is, iets neme! opdat gij niet zegt: Ik heb* Abraham *rijk gemaakt.*

Is het ook een woord, dat de waarheid van geheel eene geſchiedenis waarborgt, het woord, dat Jacob uitroept (1 Moſ. XLV: 28), wanneer hem met volle zekerheid het leven van zijn voor dood geachten lieveling Joseph gemeld is: *En* Israël *zeide: Het is genoeg, mijn zoon* Joseph *leeft nog, ik zal gaan en hem zien, eer ik ſterve!*

Of is er ernſtiger, aandoenlijker, en, zoo het zich zeggen laat, *patriarchaler*, zoo wel als in geheel den toeſtand pasſender antwoord denkbaar, dan dat van denzelfden Aartsvader, als hij door zijnen zoon, den Regent van Egypte, aan Koning Pharao voorgeſteld,

met deze woorden de vraag naar de dagen der jaren zijns levens beantwoordt (XLVII : 9)? *De dagen der jaren mijner vreemdelingschap zijn honderd en dertig jaren: weinig en kwaad zijn de jaren mijns levens geweest, en hebben niet bereikt de dagen der jaren des levens mijner Vaderen in de dagen hunner vreemdelingschap. En* JACOB *zegende* PHARAO, *en ging uit van* PHARAOS *aangezicht.*

Tegen over de taal des geloofs der Vaderen staat, met gelijke karakteristieke eigenaartigheid, die der murmureering van hunne pas uitgeleide nakomelingen bij het gezicht der hen najagende Egyptenaren, 2 Mos. XIV : 11, 12. *En zij zeiden tot* MOSES: *Hebt gij ons daarom, omdat er in Egypte geene graven waren, weggenomen, op dat wij in deze woestijne sterven zouden? waarom hebt gij ons dat gedaan, dat gij ons uit Egypte uitgevoerd hebt? Is dit niet het woord, dat wij in Egypte tot u spraken, zeggende: Houdt af van ons, en laat ons den Egyptenaren dienen? want het ware ons beter geweest den Egyptenaren te dienen, dan in deze woestijn te sterven.*

Een geheel ander tijdvak in Israël! geheel andere personen en toestanden! — Wie kent niet dat onvergelijkbaar liefelijk Boek, dat naar RUTH de Moäbitische zijnen naam heeft? Nemen wij ook daaruit een voorbeeld der allervolmaaktste, der alleraandoenlijkste, der meest naïve het zij eigenaartigheid het zij gepastheid

in ieder woord en wederwoord tusſchen RUTH en ORPA en beider ſchoonmoeder NAOMI (I: 11—17): *En* NAOMI *zeide: Keert weder, mijne dochters: waarom zoudt gij met mij gaan? heb ik nog zonen in mijnen lijve, dat zij u tot mannen zouden zijn? Keert weder, mijne dochters! gaat henen: want ik ben te oud om eenen man te hebben. Wanneer ik al zeide: Ik heb hoop, óf ik ook in dezen nacht eenen man had, ja ook zonen baarde; zoudt gij daarna wachten tot dat zij zouden groot geworden zijn? zoudt gij daarna opgehouden worden om geenen man te nemen? Niet, mijne dochters! want het is mij veel bitterer als u; maar de hand des* HEEREN *is tegen mij uitgegaan. Toen hieven zij hare ſtem op, en weenden wederom: en* ORPA *kuste hare ſchoonmoeder, maar* RUTH *kleefde haar aan. Daarom zeide zij: Ziet! uwe zwagerin is wedergekeerd tot haar volk en tot hare goden. Keer gij ook weder uwe zwagerin na. Maar* RUTH *zeide: Val mij niet tegen dat ik u zoude verlaten, om van achter u weder te keeren: want waar gij heen zult gaan, zal ik ook heen gaan, en waar gij zult vernachten zal ik vernachten; uw volk is mijn volk, en uw God mijn God. Waar gij zult ſterven, zal ik ſterven, en aldaar zal ik begraven worden. Zoo doe mij de* HEERE *en zoo doe Hij daartoe, zoo niet de dood alleen zal ſcheiding maken tusſchen mij en tusſchen u!* — ſtraks tusſchen den aartsvaderlijk edelen en bevoorrechten Boäz, en zijne arbeiders (II: 4—6 en 15, 16): *En*

ziet! Boäz kwam van Bethlehem, en zeide tot de maaiers: De HEERE *zij met ulieden: en zij zeiden tot hem: De* HEERE *zegene u. Daarna zeide* Boäz *tot zijnen jongen die over de maaiers gesteld was: wiens is deze jonge vrouw? En de jongen die over de maaiers gezet was, antwoordde en zeide: Deze is de Moäbitische jonge vrouw, die met* NAOMI *wedergekomen is uit de velden Moabs. — Als zij nu opstond om op te lezen, zoo gebood* Boäz *zijnen jongens, zeggende: Laatze ook tusschen de garven oplezen, en beschaamt ze niet. Ja, ook laat allengskens van de handvollen wat vallen, en laat het liggen, dat zij het opleze, en bestraftze niet.* Zijn dit woorden en gesprekken, die alleen uit de waarheid van een toestand, uit de ziel zelve en het innigste des levens van menschen kunnen voortgekomen zijn? of laten zij bij eenige mogelijkheid zich denken buiten de allervolstrektste historische waarheid?

Nog eenige weinige voorbeelden, eer wij deze afdeeling besluiten, uit de tijden van DAVID en de Boeken der Koningen. Men sla de Schrift ook hier naar welgevallen open! — Ik heb den kamp met GOLIATH hier voor mij (1 Sam. XVII). Uit dat verhaal slechts een enkele trek! Niet de woorden van DAVID, of van SAUL of van GOLIATH, allen zoo bij uitnemendheid in den gegevenen toestand passend, maar een misschien minder in het oog loopende plaats trekt mijne opmerkzaamheid. Terwijl de jeugdige held bij de zijnen nog slechts als een soort van stouten knaap aangezien, zich

met de mannen die bij hem ftaan over de uitdaging van den Philistijn onderhoudt, wordt hij door zijn oudften broeder, die in het leger des Konings dient, opgemerkt. En is er nu iets uit het leven wezenlijker en eigenaartiger te denken, dan de korte woordwisseling die hierop tusfchen de beide broeders volgt (vs. 28, 29)? *Als* ELIAB *zijn grootfte broeder hem tot die mannen hoorde fpreken, zoo ontftak de toorn* ELIABS *tegen* DAVID, *en zeide: Waarom zijt gij nu afgekomen? en onder wien hebt gij de weinige fchapen in de woestijn gelaten? ik ken uwe vermetelheid en de boosheid uwes harten wel, want gij zijt afgekomen, op dat gij den ftrijd zaagt. Toen zeide* DAVID: *wat heb ik nu gedaan? is daar geen oorzaak?* Eenige oogenblikken later is de groote kampvechter der Heidenen door dien jongften zoon uit het huis van ISAÏ met den flingerfteen uit de beke geveld!

2 Sam. XII: 1—14. Een later, een geheel ander oogenblik in de gefchiedenis van DAVID. — Tot den hoogften trap van voorfpoed, zegen en eere door zijnen God verheven, openbaart zich ook in dien man naar Gods hart de kracht van het inwonend bederf op ontzettende wijze. Hij heeft overfpel bedreven, hij heeft gedood. God zendt Zijnen Propheet met een last van oordeel, van genade, van kastijding. Zijn er woorden van wijsheid, waarheid en waardigheid, in den mond van een Gods-Propheet ter eener, van waarheids- en fchuldgevoel en verootmoediging in den

mond van den Koning en gevallen zondaar ter andere zijde, als die ons hier door been en merg gaan, denkbaar? 1. *En de* HEERE *zond* NATHAN *tot* DAVID. *Als die tot hem inkwam, zeide hij tot hem: Daar waren twee mannen in eene ſtad, de een rijk en de andere arm.* 2. *De rijke had zeer veel ſchapen en runderen.* 3. *Maar de arme had gantsch niet, dan een eenig klein ooilam, dat hij gekocht had, en had het gevoed, dat het groot geworden was bij hem, en bij zijne kinderen te gelijk: het at van zijne bete, en dronk van zijnen beker, en ſliep in zijnen ſchoot, en het was hem als eene dochter.* 4. *Toen nu den rijken man een wandelaar overkwam, verſchoonde hij te nemen van zijne ſchapen en van zijne runderen, om voor dien reizenden man, die tot hem gekomen was, te bereiden: en hij nam des armen mans ooilam, en bereidde dat voor den man, die tot hem gekomen was.* 5. *Toen ontſtak* DAVIDS *toorn zeer tegen dien man, en hij zeide tot* NATHAN: (*zoo waarachtig als*) *de* HEERE *leeft, de man die dat gedaan heeft, is een kind des doods.* 6. *En dat ooilam zal hij viervoudig wedergeven, daarom dat hij deze zake gedaan en om dat hij niet verſchoond heeft.* 7. *Toen zeide* NATHAN *tot* DAVID: *Gij zijt die man:* ----- 13. *Toen zeide* DAVID *tot* NATHAN: *Ik heb gezondigd tegen den* HEERE. *En* NATHAN *zeide tot* DAVID: *De* HEERE *heeft ook uwe zonde weggenomen, gij zult niet ſterven.* 14. *Nochthans, dewijl gij door deze zaak de vijanden des* HEEREN *grootelijks hebt doen las-*

teren, zal ook de zoon, die u geboren is, den dood ſterven.

En het was alzoo: het kind aan DAVID uit URIAS huisvrouw geboren, wordt met krankheid geſlagen en ſterft; ſtraks, naar het woord van denzelfden Propheet (vs. 11) komt allerlei kwaad (offchoon met matiging en redding en wederom zegen, telkens) over het huis des Konings alle de dagen zijns levens. Het zwaard (vs. 10) wordt door zijne zonen tegen elkander, door een hunner tegen zijn eigen vader opgevat. Hooren wij dien vader, als hij zijnen Krijgsoverſten bevel geeft aangaande den wederſpanneling, dien hij met het zwaard moet bedwingen (2 Sam. XVIII: 5): *En de Koning gebood* JOAB *en* ABISAÏ *en* ITHAÏ, *zeggende: Handelt mij zachtkens met den jongeling, met* ABSALOM! Maar zijne vaderlijke voorzorg is vruchteloos. De woestaart JOAB volvoert, tegen het ontfangen bevel, de ſtraf van Gods wege door ABSALOM verdiend. Is er eene klachte, in levenswaarheid en eenvoud, zoo wel als diepe aandoenlijkheid, te vergelijken bij het geen wij ſtraks bij het ſlot van deze afdeeling lezen (vs. 33)? *Toen werd de Koning zeer beroerd, en ging op naar de opperzaal der poorte, en weende, en in zijn gaan zeide hij alzoo: Mijn zoon* ABSALOM, *mijn zoon, mijn zoon* ABSALOM! *Och dat ik voor u geſtorven ware,* ABSALOM *mijn zoon, mijn zoon!*

Een gebed van ELIA, den man Gods (1 Kon. XVIII: 37) — Hij heeft de Baälspropheten in tegenwoordigheid

van Koning ACHAB en heel het volk van ISRAËL uitgedaagd. Die God, die op de ftem Zijner aanbidders met vuur uit den hemel zal antwoorden, die zal als de ware God van hemel en aarde, de eenige God in Israël erkend worden. De Baälsdienaars hebben hun altaar opgericht, hun offer geofferd, met luider ftem langen tijd geroepen, met allerlei gebaren en fprongen en zich wondende met priemen en messen naar hunne wijze, alleenlijk hunne onmacht en de befpottelijke ellende van hunnen God en Godsdienst openbaar gemaakt. Daar ftaat nu ELIA op Carmel. Ook hij heeft een altaar opgericht, het offer daarop nedergelegd. Hooren wij zijn gebed! *Heere, God* ABRAHAMS, ISAÄCS *en* ISRAËLS! *dat het heden bekend worde, dat gij God in Israël zijt, en ik Uw knecht, en dat ik alle deze dingen naar Uw woord gedaan heb. Antwoord mij,* HEER, *antwoord mij, op dat dit volk erkenne, dat Gij, o* HEERE, *die God zijt, en dat Gij hun hart achterwaart omgewend hebt.*

Wat dunkt U, mijne Hoorders! fpreekt zulk een gebed in zulk een oogenblik tot het innerlijkfte waarheidsgevoel, de diepfte zelfbewustheid van *waarheid* in onze harten? Wat dunkt U? is zulk een gebed uit de pen van verdichter of verfierder, op het gebied van mythe of legènde, met eenige mogelijkheid denkbaar? De gevolgtrekking voor de hooge geloofwaardigheid, voor het Goddelijke der geheele gefchiedenis, ligt voor oogen.

Plaatfen wij nu daartegen over het woord der God-

deloosheid, een onderhoud tusfchen een goddeloozen Vorst, en zijne nog boozer Gemalin, in dat zelfde Bijbelverhaal uit de dagen van Israëls Koningen opgenomen (1 Kon. XXI: 5—7). NABOTH, een man uit Jizreël heeft den Koning ACHAB geweigerd, hem een wijngaard, het erfdeel zijner vaderen, tegen geldswaarde af te ftaan. ACHAB *komt te huis, gemelijk en toornig* (vs. 4) *over het woord dat* NABOTH *de Jizreëliter tot hem gefproken had, en gezegd: Ik zal u de erve mijner vaderen niet geven; — en hij legt zich neder op zijn bed en keert zijn aangezicht om, en eet geen brood.* Maar op dat die wrevel tot een gruwel worde, moet nog eerst IZEBEL, de booze Baälsdienares, de wond verfcherpen, de vlam doen ontbranden. *5. En* IZEBEL, *zijne huisvrouw, kwam tot hem en fprak tot hem: Wat is dit, dat uw geest dus gemelijk is, en dat gij geen brood eet. 6. En hij fprak tot haar: Om dat ik tot* NABOTH *den Jizreëliter gefproken, en hem gezegd heb: geef mij uwen wijngaard om geld, of zoo het u behaagt, ik zal u een' wijngaard in zijne plaats geven: maar hij heeft gezegd: Ik zal u mijnen wijngaard niet geven.* [NABOTH had gezegd: *Ik zal u de erve mijner vaderen niet geven.* Maar ook deze woordverwisfeling in den mond des vertoornden dwingelands, hoe waar!] *7. Toen zeide* IZEBEL, *zijne huisvrouw, tot hem: zoudt gij nu het koningrijk over Israël regeeren? fta op, eet brood, en uw hart zij vrolijk; ik zal u den wijngaard* NABOTHS *des Jizreëliters geven.* En de fteeniging

van NABOTH op een gehuurd valsch getuigenis was van dit onderhoud het wel bekende gevolg.

Wij besluiten. — 2 Kon. VII ligt voor ons. Volgens eene toezegging van den Propheet ELISA wordt de stad SAMARIA, door den Syriër belegerd, op het onverwachtst door hoogere tusschenkomst ontzet. Vier melaatsche mannen, door de wanhoop der ellende gedreven om zich in het leger der vijanden te wagen, zijn de eersten die het bemerken, dat de vijanden gevloden, hunne tenten ledig, al hun kostbare bagaadje en voorraad achtergelaten is. Is er iets *naïver*, meer onmiddelijk uit het leven genomen, en van de zuiverst historische waarheid getuigend, te denken, dan dat woord, met hetwelk eerst de melaatschen elkander aanmoedigen, om hun fortuin te beproeven, midden onder den vijand (vs. 3*b*—5)? *Wat blijven wij hier tot dat wij sterven? Indien wij zeggen: laat ons in de stad komen, zoo is de honger in de stad, en wij zullen daar sterven: en indien wij hier blijven, wij zullen ook sterven. Nu dan komt en laat ons in het leger der Syriërs vallen; indien zij ons laten leven, wij zullen leven, en indien zij ons dooden, wij zullen maar sterven. En zij stonden op in de schemering om in het leger der Syriërs te komen. Toen zij aan het uiterste van het leger der Syriërs kwamen, zie, toen was daar niemand.* En later (vs. 9) als de stem des gewetens zich doet hooren midden in hun eten en drinken en buit vergaderen in de ledige tenten: *Toen zeiden zij de een*

tot den anderen: Wij doen niet recht: deze dag is een dag van goede boodschap, en wij zwijgen stil. Indien wij vertoeven tot den lichten morgen, zoo zal ons de ongerechtigheid vinden: daarom nu, komt, laat ons gaan, en dit den huize des Konings boodschappen.

Zoo hebben wij in voorbeelden uit allerlei tijden en uit allerlei toestanden, binnen een vijftienhonderdjarige ruimte, het getuigenis der eenvoudigste en sprekendste waarheid neêrgelegd gevonden in de taal van het hart, in de taal van het oogenblik, door elken daarin voorkomenden persoon gevoerd of gewisseld. Doch die voorbeelden laten zich in diezelfde gewijde Schriften tot op onvergelijkbaar hooger grondgebied vinden. De Schriften des Ouden Testaments stellen ons telkens den Allerhoogsten God zelven *sprekende*, zoo wel als handelende, voor. Wij hoorden die taal bij de schepping: het woord des bevels Zijner almacht: *Daar zij licht, en daar was licht!* — het woord des raadslags van den Allerhoogste in Zijns ei ens wezens binnenste: *Laat ons menschen maken naar onzen beelde en naar onze gelijkenis!* Hooren wij verder het woord van dien zelfden God als Wetgever Israëls tusschen Sinaï's blikfemen en donders: *Ik ben de* HEERE *uw God die u uit Egypteland, uit den diensthuize, uitgeleid heb. Gij zult geen andere goden voor mijn aangezicht hebben!* — of waar Hij, vroeger, Zijnen Naam aan MOSES bekend maakt (2 Mos. III: 14): IK ZAL ZIJN

DIE IK ZIJN ZAL. *Alzoo zult gij tot de kinderen Israëls zeggen:* IK ZAL ZIJN *heeft mij tot ulieden gezonden*, — of waar Hij in het boek van JOB Zijne Vrijmacht in Zijne wegen met de Zijnen verantwoordt, door eenig en alleen te wijzen op de werken Zijner Almacht in de fchepping (Job XXXVIII—XLI); — of bij JESAÏA zich aldus èn als Schepper èn als Heer èn als Verlosfer te kennen geeft: *Maar nu alzoo, zegt de* HEERE, *uw Schepper, o* JACOB, *en uw Formeerder, o* ISRAËL. *Vrees niet, Ik heb u verlost, Ik heb u bij uwen naam geroepen, gij zijt Mijne*, (XLIII: 1) en (XLIV: 2—6): *Zoo zegt de* HEERE, *uw Maker en uw Formeerder van den buik af, die u helpt: Vrees niet, o Jacob, Mijn knecht, èn gij Jefchurun, dien Ik uitverkoren heb. Want ik zal water gieten op den dorftige, en ftroomen op het drooge. Ik zal Mijnen Geest op uw zaad gieten, en Mijnen zegen op uwe nakomelingen. En zij zullen uitfpruiten tusfchen in het gras, als de wilgen aan de waterbeken. Deze zal zeggen: Ik ben des* HEEREN, *en die zal zich noemen met den name Jacobs, en gene zal met zijne hand fchrijven: ik ben des* HEEREN, *en zich toenoemen met den naam Israëls. Zoo zegt de* HEERE, *de Koning Israëls, en zijn Verlosfer, de* HEERE *der heirfcharen: Ik ben de eerfte en Ik ben de laatfte, en behalve Mij is er geen God.*

Gaan wij ook met deze woorden, als uit de hoogte der hemelen gefproken, tot in de diepte van ons hart, en vragen wij het ons zelve dáár! hebben menfchen,

bloote menschen, uit eigen verbeelding of dichtader, of versierenderwijze, of op het gebied van mythische overlevering, of op welk ander gebied men wil buiten dat van volstrekte *waarheid*, van God gegevene en ingegevene *waarheid*, aan den Allerhoogste zoodanige woorden bij eenige zedelijke mogelijkheid *kunnen* in den mond leggen? Drukken zij niet juist dat van de Godheid uit, waarop hart en geweten, geloof en wetenschap eenstemmig moeten uitroepen? Ja, zoo alleen heeft, waardig en waarachtig, de God des hemels, tot menschen in menschelijke vormen sprekende, zich kunnen uitdrukken en te kennen gegeven! — Of heeft van een eenige godheid der Oudheid, een eenige het zij Dichter of Wijsgeer van ouden en nieuwen tijd immer iets kunnen voortbrengen uit zich zelven, dat aan het denkbeeld van een Almachtigen God, Schepper van al wat buiten Hem bestaat en leeft, beantwoord heeft, gelijk dat ééne machtwoord van Genesis: *Daar zij!* — aan het denkbeeld van een allerheiligsten God, Wetgever en Koning over menschen, als dat verbodswoord in Exodus: *Ik ben de* HEERE *uw God, — gij zult niet!* — aan het denkbeeld eener volmaakte, zelfgenoegzame en levende Godheid, als dat woord bij MOSES of bij JOHANNES, hoog verheven en albevattend: IK BEN?

VIJFDE VOORLEZING.

OVERZICHT EN BESLUIT VAN DE VOORGAANDE. — TOON EN MANIER, WAARIN DE SCHRIFTEN OOK DES OUDEN TESTAMENTS ZIJN OPGESTELD. — WIJZE, WAAROP DE SCHRIJVERS VAN ZICH ZELVE, EN VAN DE ONDERWERPEN HUNNER MEDEDEELING SPREKEN.

Onze beschouwing van den *vorm*, waarin ons de Schrift des Ouden Testaments is overgeleverd, ſtrekte zich uit, *ten eerſte*, over deszelfs eigenaartige ſchoonheid ten aanzien van taal en voorſtelling; *ten tweede*, over de volkomene en voor geen verdichter bereikbare gepastheid der woorden, die de Schrift aan menſchen, ja aan den Allerhoogſte zelven toeſchrijft, dat is, derzelver volkomene overeenſtemming met de karakters der perſonen, *door wie*, met de toeſtanden, *in welke* zij uitgeſproken moeten zijn geweest.

Onze laatstvorige zamenkomst werd tot het uit één zetten dezer *tweede* opmerking ten nutte gemaakt. Wij helderden het denkbeeld, in de zoo even herhaalde voorſtelling besloten, door voorbeelden op uit

allerlei afdeelingen, allerlei oogenblikken, uit de bedeeling des Ouden Testaments. Wij hoorden menschen tot menschen spreken, — tot God; — wij hoorden de woorden van mannen en vrouwen, van kleinen en grooten, van geloovigen en goddeloozen, — wij hoorden de woorden van den Allerhoogsten en Allerheiligsten God zelven, tot menschen, tot de bezielde en onbezielde schepping, tot de nog niet bestaande schepping, ja, tot en in Zich zelven.

Doch tegen dit gedeelte onzer bewijsvoering uit het geen wij hier meermalen noemden het getuigenis onzer innigste zelfsbewustheid, hoor ik eene tegenwerping. Om de hooge gepastheid van uitdrukking, om die juistheid, ja waarheid, van de taal aan personen in allerlei toestanden in den mond gelegd, zijn ook meermalen, met het volste recht, Dichters of in het geheel schrijvers van *verdichte* verhalen geprezen geworden. In hunne epische, dramatische, ja romantische voorstellingen kunnen ook ongewijde, kunnen blootelijk spelende of verdichtende Schrijvers eene zeer hooge mate van waarschijnlijkheid, ja van *waarheid* in de uitdrukking, in de zamenspraak of woordwisseling, bereiken. Waar is hier dus het afdoende bewijs uit de geprezene gepastheid en overeenstemming, ten aanzien der in de *Heilige Schriften* sprekende personen, en de woorden, *die* zij uitspreken? — Hebben wij dan hier wel iets, dat aan gewijde en ongewijde Schrift niet zoude kunnen gemeen zijn?

Wie zal het ontkennen? ja ook de *Dichter* op ongewijd grondgebied, ja ook de bloot spelende *Ver-*

dichter zelfs, kan door kracht van vernuft, verbeelding, opmerkingsgave, eene betrekkelijke *waarheid* in zijne voorstellingen, in de woorden die hij zijnen personaadjen toedicht, daarstellen. Zonder *die* waarheid is zelfs zijne voorstelling, bij geene mogelijkheid het zij treffend het zij schoon. Hier geldt de regel, aan welken wij herinnerden: » Niets is schoon, dan het geen ook waar is, dat is, zijne waarheid heeft."

Maar blijven wij behoorlijk onderscheiden, en laat ons in geen schijn, daar waar de wezenlijkheid der gelijkheid ontbreekt, berusten! Vergeten wij niet, dat die *betrekkelijke* waarheid, welke in de wereld van dichting of verdichting mogelijk, ja in zekeren zin onontbeerlijk is, tot eene eerste voorwaarde heeft, dat de Dichter of Voorsteller zijn werk geeft voor het geen dat het is, te weten, *verdichting*. Die erkentenis afgelegd, dat geval vooraf ondersteld zijnde, kunnen woorden ook aan verdichte of versierde personen, in half- of geheel-denkbeeldige toestanden in den mond gelegd, hunne waarheid hebben, ja door die waarheid treffen, schokken, leeren zelfs en hunne nuttigheid bezitten. Maar wage het eens de Helden-, de Treurspeldichter, de Romanschrijver, een *historisch geloof* te vorderen voor deze vrucht zijner verbeelding, — wage hij het eens te vorderen, dat men het voor eene werkelijk gebeurde zaak aanneme, het geen hij zijnen personaadjen in de door hem uitgedachte toestanden laat verrichten, — voor werkelijk en historisch gesprokene woorden houde, hetgeen hij zijnen personaadjen in dicht, in rijm, in

zang, in den mond legt, — wie zal die vordering niet als onzinnig uitkrijten, wie zal hem niet van het gebied der waarheid verwijzen naar dat der inbeelding, des bedrogs, der ſpotternij? — In verwen en omtrekken moge ons de ſchilder met betrekkelijke waarheid het gelaat, ja de ziel zelf eens menſchen op het doek te rug geven! Wie zou hem niet voor waanzinnig houden, indien hij van ons de erkentenis vorderde, dat zijne kunst het werkelijke *vleesch*, been, en bloed van den afgebeelden perſoon had te rug gegeven? — Men late zich niet misleiden! daar zijn onſchendbare wetten op het gebied van waarheid en geſchiedenis, waarvan geen mensch wie hij zij zich met eenige mogelijkheid ontheffen kan. Wat den Dichter of Verdichter (die het op den voorgrond ſtelt, *dat* hij dicht of verdicht!) mogelijk mag zijn, is daarom nog niet mogelijk, neen! is volſtrekt onbereikbaar voor den Bedrieger of Verſierder, die ons zijne inbeeldingen of bedenkſels voor gebeurde waarheid wil in de hand geven. Er is ſlechts een oogenblik nadenkens toe noodig, om te beſeffen, hoe onvergelijkbaar onderling die *betrekkelijke* waarheid is, welke in de nabootſing of verſiering der kunst liggen kan en moet, met die *volſtrekte* waarheid, voor welke van den beginne tot het einde, als wij zagen, de Schriften des Bijbels zich uitgeven, en onder welker onbedriegelijke kenmerken wij alzoo wel te recht mochten plaatſen de zich nergens verloochenende waarheidskleur zoo wel als waarheidsharmony, opmerkbaar in elk uitgeſproken woord, in elk gewisſeld

gesprek, waarvan ons in de Schriften de geheugenis werd bewaard.

Eene *derde* eigenaartigheid, nog tot den uiterlijken *vorm* der gewijde Schriften ook van het Oude Testament behoorende, met de zoo even beschrevene in het naauwste verband, en toch van deze in onze beschouwing wel te onderscheiden, biedt ons in het geheel de *toon en manier*, waar in deze Boeken zijn opgesteld. Bij de rijkste verscheidenheid, zoo van tijden als van schrijvers, van Genesis af tot de Boeken der Chronyken, en wederom van dáár door al wat historieverhaal is in het Nieuwe Testament, doorloopt en kenmerkt één zelfde, even duidelijk gevoelbare als schier onbeschijfltjke toon alle de Bijbelschriften. Het is die met niets daarbuiten vergelijkbare Bijbelstijl, welke zoo kenlijk bij alle verscheidenheid der *individualiteiten* van de menschelijke schrijvers, naar ééne zelfde hoogere hand doet opzien, door welke zij allen moeten zijn bestemd en bestierd geweest. Zien wij van deze opmerking iets nader in bijzonderheden ter opheldering en bevestiging.

Wij betrekken tot het geheel eigenaartige van dien overal op te merken Bijbeltoon, Bijbelschrijfmanier, Bijbelstijl, in de eerste plaats de reeds bij onze *Inleidende Beschouwingen* aangeduide vereeniging van *eenvoud* en *gezag*, welke zich in geheel die reeks van schriften door een tijdloop van vijftienhonderd jaren heen, nooit verloochent. In onmiddelijk verband hiermede staat de zich evenmin ergens ongelijke gemak-

lijkheid en als vanzelfsheid van den gang dès verhaals. Het is als de loop van eene fnel en toch kalm naar zee fpoedende rivier: effen, levendig, zonder eenige horting of botfing. Daarbij, nergens eenige van buiten af aangebrachte verfiering, nergens eenige ingelaschte waardeering of beoordeeling van zaken of menfchen, nergens een woord tot verlevendiging van de aandacht, buiten dat zoo zeer kinderlijke en aanfprakelooze *zie* of *ziet!* — nergens in één woord eenige merkbare bemoeijing met het uiterlijk der voorftelling, overal alleen de zaken, — de feiten, de woorden.

Ik heb er dikwerf over nagedacht, mijne Heeren! van waar toch in historifche fchriften, die zoo geheel buiten den kring liggen van het geen men *pragmatifche* of *beredeneerde* historiebefchrijving noemt, van waar, bij eene zoo volftrekte afwezigheid van alle uiterlijke opfiering, dat karakteristieke verfchil, ja hemelsbreed onderfcheid tusfchen den toon der Bijbelgefchiedenis, en dien der zoo te recht voor dor en levenloos gehouden *kronijk?* De oplosfing kwam mij eenvoudig voor. Het is om dat de Schrift, hoe afkeerig ook van alle verfiering, van allen onnutten omflag, in de opteekening der gebeurtenisfen een zoo ruim deel gegeven heeft aan de vermelding der *woorden.* Niet flechts hetgeen *gedaan*, maar ook het geen in verband daarmede *gefproken* is, vinden wij overal hier uitvoerig vermeld. Van daar bij de ftrenge waarheid en voorbeeldelooze foberheid der verhalen, die zelfde (indien ik ze zoo noemen mag) *dra-*

matiſche levendigheid in dezelve, die ook het werkelijke leven ons, als kenmerk van wezenlijkheid, dagelijks aanbiedt. Men ſtelle zich eens eene wereld voor van menſchen, *handelende* en niet *ſprekende!* Zal het niet de dood zelve in het midden des levens zijn? — Zoo dan ook in de beſchrijving van menſchelijke voorvallen! Aan de *kronijk* ontbreekt juist daarom het leven, om dat er enkel de feiten, nimmer of hoogst zeldzaam ook de woorden in zijn opgenomen: de woorden, die toch eigenlijk niet minder dan de handelingen tot *het gebeurde* der zaken behooren, — de woorden, in alle menſchelijke en Goddelijke verrichting, zoo vaak, indien niet altijd, de ſleutel, het zout, de ziel.

Geheel anders de Schrift, bepaaldelijk hier des Ouden zoo wel als des Nieuwen Testaments. In den meest natuurlijken en toch nimmer onedelen, in den meest dagelijkſchen en toch meest boeienden toon, ſtelt zij ons de menſchen voor, in hun goed en kwaad, in hun wandel voor God en met elkander, in al hunne toeſtanden en betrekkingen, niet alleen *handelende* maar ook *ſprekende:* — het geen zij in gegevene omſtandigheden *ſpraken* (en dus ook veelmalen *dachten*) en *deden;* — en voorts! niets *daartoe*, niets *daaraf.*

Ten voorbeelde van dat *leven*, dat aan de waarheid eerst haar volle recht en voltooijing brengende *leven*, hetwelk de opteekening van geſprokene en gewisſelde woorden aan de verhalen des Bijbels geeft, mogen ons diezelfde plaatſen ſtrekken, van welker

voorlezing, bij de behandeling onzer twee *eerste* opmerkingen omtrent de waarheidskenmerken der Schrift in haren uiterlijken vorm, de indruk reeds zoo krachtig op ons was; — of elke andere, die men opsla. Men verbeelde zich, bij voorbeeld, eens het verhaal der schepping zonder vermelding, zonder rechtstreeksche vermelding der *woorden*, waarvan, almachtig en vol van majesteit, elke scheppingsdaad telkens wordt voorafgegaan om te gelijk het bevel en de binnenste gedachten des Scheppers aan het schepsel bekend te maken! — men ontbloote de geschiedenis van JOSEPH van de mededeeling der woorden, der gesprekken tusschen JACOB en zijne zonen, tusschen JOSEPH en de vrouw van POTIPHAR, en zijne medegevangenen, en zijne broeders, en zijnen vader, en Koning PHARAO! — men beproeve eens bij de optreding van ELIA, de kracht der zaken te rug te geven, door de enkele vermelding der feiten, met weglating der woorden, bij de verschijning van ELIA voor ACHAB en gantsch Israël, bij zijne intrede in het huis der weduwe, bij zijnen strijd tegen de dienaars van Baäl, bij zijne wegvoering ten hemel! — men vervange eens in de geschiedenis van ACHABS en IZEBELS gruwel tegen NABOTH, de door een iegelijk dezer personen gesprokene woorden — of in de geschiedenis van het ontzet van Samaria de eigene woorden der vier melaatschen, door een bloote zamenvatting dier gesprekken in den vorm van een kort begrip! — en proeve dan, wat er van leven, kracht, en zout in die verhalen zal overblijven.

En niet alleen op de historifche verhalen, maar ook op de overige gedeelten der Schrift van het Oude Testament is deze opmerking omtrent de mededeeling van en in uitgefprokene woorden toepasfelijk. Ook bij en door de Propheten fpreekt onmiddelijk God. En is het ook in die liefelijke en treffende Pfalmen Israëls niet gedurig een *fpreken?* — van de ziel des Dichters tot zich zelven, — tot God? een fpreken van Israëls God, van Israëls Mesfias, van Sions fcharen en tempelgangers? Zelfs de *Spreuken* van SALOMO zijn geene bloote lesfen in het afgetrokkene, geene uitfpraken der wijsheid van op den hoogen leerftoel, — het zijn woorden eens vaders, tot zijn jeugdigen, aan de verleidingen van wereld en zonde blootgeftelden zoon: *Mijn zoon! hoor de tucht uws vaders en verlaat de leer uwer moeder niet* (SPREUKEN, I: 8. II: 1. III: 1, 11); het is de toefpraak eener moeder aan haren eenigen (XXXI: 1, 2): *De woorden des Konings* LEMUËLS, *de last, waarmede zijne moeder hem onderwees. Wat, o mijn zoon! en wat, o zoon mijns fchoots, ja wat, o zoon van mijne geloften!* Ook in den *Prediker* is het een *fpreken*, een fpreken tot zich zelven, van uit de diepte van het hart en van veelfoortige ondervinding, waarin de lesfen der wijsheid en der vreeze Gods voor ons zijn nedergelegd.

En geen wonder! het is dat in de taal des menfchen zijne ziel ligt; het is dat waar zijn woord getrouw wordt overgebracht, geheel zijn binnenfte als ware het naar buiten treedt. Het is dat de daad uit

het woord geboren wordt, gelijk uit de gedachte het woord. God zelve maakt Zijn wil, Zijn voornemen, ja Zijn wezen bekend door Zijn geopenbaard, gefproken, gefchreven Woord. En in den hoogften en diepften zin, heet en is Hij zelve *het Woord van God*, in wien alle de volheid van 's Vaders Godheid zich uitfpreekt, zich uitdrukt, zich volkomen aan zich zelve, van en tot in alle eeuwigheid voorftelt.

En zoo is dan die Schrift, welke over eene gefchiedenis van meer dan veertig eeuwen gaande, niet blootelijk de *daden*, maar, door eene eenvoudige vermelding ook der *woorden* van menfchen, hunne binnenfte *overleggingen* openbaar weet te maken, geen menfchelijk verfierde, menfchelijk bedoelde, menfchelijk opgevatte arbeid ooit geweest, maar juist daardoor, ook in zijn historisch gedeelte, gelijk een Apostolisch getuigenis het uitdrukt, (Heb. IV : 12) niets minder dan *dat Woord Gods, levendig en krachtig, en fcherpfnijdender dan eenig tweefnijdend zwaard, doorgaande tot de verdeeling van ziel en geest, en der zamenvoegfelen en des mergs, en een oordeeler der gedachten en der overleggingen des harten.*

Van de gemaakte opmerking wegens dat zeer bijzondere der Schrift, dat zij ons eenig en alleen, maar dan ook rijk en levenvol de woorden en handelingen van alle hare Perfonen in de opgeteekende gebeurtenisfen te rug geeft, is de overgang wederom gemakkelijk tot het *vierde* befchouwingspunt, hetwelk wij

ons hier voorstelden: de hoogst nederige en eenvoudige wijze waarop de Schrijvers van zich zelve, waarop zij insgelijks van hunne verhevenste onderwerpen en uitnemendste personen gewag maken.

Wij mogen over dit punt bijzonder kort zijn, om dat als van zelve de aandacht hierop zal bepaald worden bij de beschouwing, die wij later ons voorstellen, van die zaken en personen zelve. Hier merken wij alleenlijk meer voorloopig en als in het algemeen aan, dat nimmer, zonder dringende noodzakelijkheid of zeer bijzondere beweegredenen, tot het getuigenis der waarheid of de eere Gods behoorende, eenig Schrijver van het Oude evenmin als van het Nieuwe Testament zich zelven eenigzins op den voorgrond plaatst, voor zich zelven eenige opmerking zoekt, of zelfs anders dan in den onvermijdbaren loop en uit den aart zelven zijns verhaals, aan zijn eigen deel het zij aan de gebeurtenissen, het zij aan de beschrijving daarvan, eenig opzettelijk gewicht hecht. Het is ook hier wederom, als wij van geheel den stijl en de voordracht zagen, alles eenvoud, alles ongekunstelde, onopgesierde, alleen *waarheid* bedoelende eenvoud. Uit dat zelfde beginsel dan ook, maar tevens uit de groote gemeenzaamheid dier Schrijvers met de hoogste en heiligste hun ter verkondiging en openbaring toebetrouwde zaken, vloeit voort, dat zelfs de verhevenste zaken, de gewichtigste personen, nimmer hier met woorden van ophef, lofspraak, verwondering, aanprijzing, of ook omgekeerd van afschuw, vermeld worden; en niet dan hoogst zelden, in den loop des verhaals een enkel

woord soms wordt ingelascht, om de aandacht bij iets zeer bijzonders te bepalen. Wij spreken hier, (het ligt voor oogen!) bepaaldelijk van de *historische* Schriften. Met dat enkel, zoo dagelijksch, maar in zijne waarheid zoo hoog beduidend woord: *En het geschiedde*, staan de hoogste wonderen en de meest dagelijksche voorvallen, — de schrikkelijkste gruwelen, zoo wel als de heerlijkste daden van geloof, gehoorzaamheid en liefde opgeteekend. Zelfs van JESUS, den Heere, nergens eenige lofverheffing in het Nieuwe Testament bij de vermelding van al het geen *Hij begonnen is te leeren en te doen.* Zelfs van JUDAS den Verrader geen enkele uitdrukking van veroordeeling of afkeuring door den mensch. En dit zelfde beginsel vindt zich ook in het Oude Testament even zuiver en onveranderd te rug: nergens een opgedrongen oordeel over zaken of menschen door den historieschrijver. Overal de *daden* sprekende, overal den mensch kenbaar gemaakt uit zijn eigene *woorden.*

Van daar dan ook, dat evenmin in het Oude als in het Nieuwe Testament de Schrift ons geenerlei bijzonderheid spaart, die tot de schaduwzijde ook van hare voortreflijksten behoort. Evenzeer de val, het overspel, en de doodslag van DAVID, als zijne heldendaden, zijn betrouwen op God, zijn omgang met God, zijne gehoorzaamheid, zijne liefde, zijne edelaartige Godsvrucht, zijn leven en sterven in het geloof, staan met de meeste uitvoerigheid en eenvoudigheid opgeteekend en gebijzonderd in deze Schrift, voor alle de eeuwen bestemd. En op gelijke wijze evenzeer het wondervreemde der

daden en lotgevallen van SIMSON, als de geschiedenis van SAMUELS vroome kindschheid en Godgewijden levensloop. Evenzeer de zonden van Israël en zijne verworpelijkheid, als zijne uitverkiezing en tallooze voorrechten. Evenzeer, in één woord, hetgeen tot de hoogste schande, en het geen tot de hoogste begenadiging van de menschen en van het volk der Heilige Schriften behoort.

ZESDE VOORLEZING.

Schikking der deelen, en menging der elementen, waaruit de Schrift des Ouden Testaments bestaat. — De Geslachtregisters.

Ten flotte onzer aangekondigde Befchouwing van de onbedriegelijke kenmerken van waarheid, echtheid, Goddelijkheid, welke ons reeds de vorm, waarin de Openbaring des Ouden Testaments voor de eeuwen werd nedergelegd, aanbiedt, rest ons thands nog ééne opmerking te ontwikkelen: die aangaande de fchikking der deelen, de menging (om ze dus te noemen) der elementen, waaruit dat hoog verheven *Geheel* beftaat. Ook deze opmerking laat zich van meer dan ééne zijde toelichten en toepasfen.

Wat wij door die menging van velerlei elementen, door die ordening van ongelijkfoortige deelen waaruit de drie Hoofdafdeelingen des Ouden Testaments beftaan, wenfchen verftaan te hebben, kan ons reeds uit de Inleiding dezer Lezingen duidelijk zijn geworden. Aldaar maakten wij aandachtig op dien rijkdom van onderfcheidene, alle karakteristieke phyfionomiën

niet flechts der Schrijvers, maar ook der Schriften die de gezegde Verzameling ons aanbiedt; aldaar, in het geheel, op den inhoud dier heilige oirkonden van oud-Israël: gefchiedenis, — wetgeving, — prophecy, — poëzy in allerlei lofzangen, krijgs- en zege-, feest- en tempelliederen, in allerlei uitboezemingen van veel geoefende, in de gewichtigfte handelingen des openbaren, in de heiligfte ondervindingen des innerlijken levens beproefde mannen, — fpreuken, zinnebeelden, gelijkenisfen; — en van deze onderfcheidene Openbaringskanalen, is elk in zich zelve wederom rijk in volheid, in verfcheidenheid en levendigheid van veel- en hoog beteekenende ftof.

Een machtig bewijs van hooge echtheid, van Goddelijke waarheid ligt in die zamenvoeging van Schriften, die om zoo te zeggen *alle* elementen in zich bevat, niet van elkander ftreng afgezonderd, of elk als ware het onder zijne bijzondere *rubriek*, onafhankelijk het een van het ander, geplaatst, — maar integendeel of het ware door elkander geworpen, en toch op het verwonderlijkst met elkander zamenftemmend, met elkander veelzins infmeltende, met elkander alle te zamen één harmonisch, één organisch geheel uitmakende. Wat Boek als dit, mijne Hoorders! waarin gefchiedenis, poëzy, wetgeving, prophecy, onderwijs in de hoogfte en innigfte levensplicht en wijsheid, in Godsdienst en Godzaligheid, over eene ruimte van een zoo groot aantal van eeuwen zich uitftrekken, zich verbinden, zich vereenzelvigen, — en bij dat alles, geen fchijn of fchaduw van een menfchelijk

ontwerp tot daarftelling van zulk een geheel, — fchoon zoo kenlijk het uitwerkfel van een éénig denkbeeld, één groot, de eeuwen omvattend, en vóór alle eeuwen geboren denkbeeld?

Nemen wij tot een voorbeeld den *Pentateuchus*. Wij zagen het reeds: ook in deze boeken van Israëls Wetgever en Hoofdprofeet is het in eene eerfte, in de allervoornaamfte plaats gefchiedenis, loutere, eenvoudige gefchiedenis; — eene gefchiedenis, intusfchen, niet blootelijk van volken, ook niet van dezen of genen afzonderlijk befchouwden mensch, het zij Vorst of Wijze of Held, maar eene gefchiedenis van enkele dienaren en vrienden van God, en hunne nakomelingen, de gefchiedenis van een eenig afgezonderd volk, en daarin dan tevens die van geheel de menschheid, die van het menfchelijk hart; — eene gefchiedenis, niet van menfchen enkel in betrekking tot menfchen, maar in betrekking tot den Allerhoogfte, als hun Schepper, hun Wetgever, hun Verlosfer, hun Koning; — eene gefchiedenis die den mensch niet flechts, maar ook den oorfprong, wording, beftemming van de aarde die hij bewoont, van geheel die fchepping, waarvan hij een deel uitmaakt, omvat.

Welken verdichter, welken zelfmisleiden of anderen misleidenden Godsdienstftichter, met hoedanig eene macht van genie of fchranderheid ook uitgerust, zou het in de gedachten gekomen zijn, om Godskennis en Godsdienst, wetgeving en zeden, in één woord, alles wat tot de vorming van een volk, van een mensch behoort, te omvatten in den eenvoudigen loop en

voortgang eens verhaals? en in dat verhaal den Allerhoogften en Eenigen God, niet alleen van achter de diepten van Zijn verborgen beftaan, maar onafgebroken tevens als medehandelenden en medefprekenden *Perfoon* voor te ftellen?

En met die gefchiedenisfen gaat de hoogfte, fchoon altijd eenvoudigfte en *naïffte* poëzy hand aan hand, — poëzy, hier geene fchepping der kunst, maar enkel uitvloeifel van waarheid. Wij zagen in het verhaal der Schepping hoe verwonderlijk ver in deze Boeken poëzy en historie zamengaan, zich in elkander opnemen, en als oplosfen. Straks wordt op dat tweeledig fundament eene Wetgeving gebouwd. Tusfchen de verhalen en liederen van *Genefis*, van *Exodus* en *Numeri* bewegen zich ongedwongen en als van zelve de wetten in *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri* en *Deuteronomium*. En ook die wetten wederom, hoe rijk verfcheiden van inhoud en ftrekking! wetten van ftaats-, en burgerlijk- en ftrafrecht voor Israël, befchouwd als een volk gelijk alle anderen; — wetten voor dat zelfde Israël als afgezonderd volk der *belofte*, in allerlei ceremonieële, fymbolisch-voorafbeeldende, en als prophecyzwangere verordeningen, die zijne beftemming uitdrukken in onderfcheiding van alle volkeren der aarde; — wetten van hooge Godvrucht en innige zedelijkheid, of liever, met één woord, de wet van *liefhebben* en *niet begeeren*, in zijnen meer ftrengen vorm, naar de bedeeling dier tijden, in het gebod der Tien woorden, — maar reeds in het laatfte Boek van den Pentateuchus nader ontwikkeld en als tot de

grenzen gevoerd van die door CHRISTUS vervulde, in Zijn leven en lijden verheerlijkte, en daardoor zelve nu niet meer op steenen tafelen, maar in de vleeschen tafelen van het wedergeboren hart geschrevene *Liefdewet*.

Doch wij willen op de uitkomst, die ons eene tweede Afdeeling dezer Beschouwingen belooft, niet vooruitloopen. Zij het ons genoeg op het Vijftal Boeken van MOSES met een woord zeer in het voorbijgaan gewezen te hebben, als op een voorbeeld dier hoogst treffende, aan het denkbeeld van Godewaardigheid zoo geheel beantwoordende, door menschen naauwelijks zelfs na te bootsen zamenvoeging van historie, poëzy en wetgeving; waarin ook van de overige Schriften des Ouden Testaments een eigenaartig kenmerk ligt. Wij komen op dien drieledigen inhoud, bij de zakelijke beschouwing dezer Schriften te rug.

Doch binnen de grenzen dezer eerste Afdeeling onzer ondernomene Schriftbetrachting, dat is de waardeering reeds van den uiterlijken vorm en het zamenstel dezer Boeken, blijvende, levert ons die menging van veelsoortige elementen, die schikking vooral van de onderscheidene deelen waaruit de Schrift is zamengesteld, nog eene andere belangrijke bijdrage op voor de erkenning dier onvermengde waarheidsliefde, welke alle hare overige eigenschappen als beheerscht en bezielt. Wij merkten het reeds op, hoe de Schrift nergens eenig mensch, eenig volk, het zij bij den tijdgenoot het zij bij den nakomeling, spaart of ontziet, maar in tegendeel door woorden en daden, van hen

opgeteekend, gantsch zoo te rug geeft, als zij geweest zijn, zonder eenige verbloeming of vergoêlijking van gebreken, vlekken, ja fchandvlekken of ergernisfen, van wien het ook zij. Deze opmerking laat zich hervinden, zelfs in den zamenhang der verhalen, in de verrasfende wijze waarop de bijzonderheden, die de Schrift ons mededeelt, elkander vaak opvolgen. Naast het geloofsgebed van Abraham voor de ten oordeel verwezene gruwelfteden, naast de wondervolle uitredding van Loth, die te Sodom onwetend Engelen herbergt, ftaat, zonder eenige verandering van toon, in altijd denzelfden eenvoudigen gang en ftijl, de fchrikverwekkende overlegging van diens dochteren, om hun vader dronken te maken, en, in hare jammerlijk overlegde begeerte naar kroost, een bloedfchendig zaad uit hem te ontfangen (Gen. XVIII, XIX: 1—30 en onmiddelijk daarop vs. 31—38). — Midden tusfchen de heerlijke levenstafereelen van den kuifchen Joseph (Gen. XXXVII, XXXIX en volg.) vinden wij (Gen. XXXVIII) met alle hare kleuren befchreven de zonderlinge, ons gevoel zoo zeer kwetfende, voor eene Westerfche opvatting zoo onverklaarbare, en toch, uit geheel het eigenaartige *kwaad* en *goed* dier tijden en menfchen zoo veelzins toe te lichten gefchiedenis van Juda en zijne fchoondochter Thamar, de huisvrouw van Er en Onan. — Aan het flot dier fchoone gefchiedenisfen uit Israëls Rechter- en Heldentijden, en onmiddelijk vóór de plaatfing van dat onvergelijkbaar liefelijk Boek, naar Ruth geheten, hebben wij de fchrikkelijke, fchier walgelijke voorftelling van de af-

goderij der Daniten, van de zeden der Benjaminiten, van die affchuwlijke, en toch voor dat tijdvak in de gefchiedenis der twaalf ftammen zoo beduidende gefchiedenis van den Leviet uit Ephraim en zijne fnood vermoorde vrouw te Gibea. — Het is hier alles wederom één zelfde beginfel, zoo in het te boek ftellen, als in het ordenen der oirkonden en verhalen: waarheid, getrouwe, niets verbloemende of ontwijkende waarheid; — waarheid buiten eenig volks- of partijbelang, zoo als zij voor den verdichter of verfierder niet alleen onnabootsbaar, maar ook voor ieder ander oogmerk, dan de ontdekking van *wezenlijkheden* uit het leven van menfchen en volken allerminst uitlokkend is.

Zullen wij ten flotte onzer Befchouwing van het fchijnbaar ongelijkvormige der beftanddeelen, waaruit de Heilige Schrift is zamengefteld, — onder de voorbeelden van die foms zoo bevreemdende te zamenvoeging van oirkonden die wij in de Schriften, vooral des Ouden Testaments, ontmoeten, — ook nog die *Geflachtregisters* noemen, die tot zoo velerlei onderzoek aanleiding hebben gegeven, aan zoo vele miskenning, gelijk meermalen het deel der nuttigfte dingen pleegt te zijn, worden prijs gelaten? Reeds zagen wij, bij eene onzer eerfte Schriftbefchouwingen aan deze plaats (1), door zulk een eenvoudig Geflachtregister het vonnis des doods op de zonde, op de meest

(1) Bladz. 75—79 hier boven.

indrukmakende wijze aan de menschheid beteekend. Later, zullen ons in die zelfde geslachttafels de grondslagen der geschiedenis van de wording aller volken, van die van Israël bij name, voor oogen staan. Thans wenschen wij met een enkel woord in het algemeen de aandacht te bepalen bij die talrijke en uitvoerige naamlijsten in het Oude Testament, naar het uiterlijk aanzien zoo dor, in veler oogen zoo onbelangrijk, zoo sterk afstekende bij die levenvolle tafereelen en verhalen, tusschen welke zij als *ingeworpen* (neen! in welke zij, bij naauwkeuriger inzicht, door een noodzakelijk verband veeleer *ingeweven*) zijn.

Eene eerste algemeene opmerking over dit gantsche zoo eigenaartige gedeelte der Bijbelsche historie is juist deze: dat zij de Schrift in geheel hare lengte doorloopen, als ware het op de wijze dier groote bergketens, die zich over geheel onze aarde in allerlei richting uitstrekken. Eigenaartig heeft iemand de Bijbelsche Geslachtregisters het *gebeente* der Gewijde Geschiedenis genoemd.

Doch wat merg, krachtig en voedzaam, in dat schijnbaar dor en droog gebeente kan liggen, bleek ons reeds uit het zoo even herinnerd voorbeeld van Genesis V. Wij behoeven ons bij dit ééne voorbeeld niet te bepalen.

Slaan wij nog een ander dier vaak zoo minachtend aangeziene of geheel voorbijgegane Hoofdstukken des Bijbels op! De twee Boeken der *Chronyken* vangen met uitvoerige Geslachtregisters aan. Lezen wij alleenlijk den eersten aanhef. Het zijn louter namen. Maar

in die namen wat herinneringen, wat korte maar indrukmakende zamenvatting der hoogst gewichtige en beslisfende gebeurtenisfen uit de vroegste wereldeeuwen voor geheel de latere menschheid, zoo wel buiten als binnen Israël! 1 Chron. I. *1. Adam, Seth, Enos. 2. Kenan, Mahalaleël, Jered. 3. Henoch, Methusalah, Lamech. 4. Noach, Sem, Cham, Japheth.* Ontzachelijke lijst van op aarde lang verstorven menschen, maar die van zoo velerlei dingen nog heden tot ons spreken en getuigen! Ieder dier namen is de weêrklank, het kort begrip eener treffende en vruchtbare waarheid, eene invloedrijke en beslisfende gebeurtenis, eene wereld van herinneringen vòor den mensch, eene wereld van wegen, bedeelingen, beloften Gods. — ADAM! het is de schepping van den mensch naar Gods beeld, zijne zonde, zijn val, zijn dood. — SETH! het is de eersteling van die gouden geslachtlijst die door HENOCH, NOACH, ABRAHAM, ISRAËL, uitkomt op het beloofde Zaad der vrouw, — het is verlossing en herstel. — ENOS! de eerste gemeenschappelijke Godsvereering, de eerste Godsgemeente op aarde (1). — HENOCH! een leven boven dit leven; de opneming van den geloovige en getrouwe tot zijnen God in den hemel. — METHUSALAH! de hoogste door een zoon uit Adam bereikte ouderdom; maar het einde alles vleesches toch steeds de dood. — NOACH! de ondergang eener zondige wereld, maar de van God afgezonderde geloovige, drijvende boven de wateren

(1) 1 Mos. IV: 26.

der verdelging, en met de zijnen behouden. — SEM, CHAM en JAPHETH! een nieuwe wereld bevolkt tot in geslachten, en die geslachten naar Gods raad over de aarde verdeeld, en tot zich nog heden vervullende roepingen en wegen bestemd.

Zal ik thands nog zeggen, dat, behalve die zoo veel beduidende namen, zich in de Geslachtregisters des Ouden Testaments nog menige bijzonderheid laat ontdekken, die in den loop der eigenlijke Geschiedverhalen achterbleef: bijzonderheden b. v. aangaande de onderscheidenene betrekkingen van RUBEN, van JOSEPH, en van JUDA tot het eerstgeboorterecht (1 Chron. V: 1, 2), bijzonderheden aangaande eenen nergens elders opgeteekenden strijd tusschen de in den krijg bij uitstek ervarene Rubeniten en de Hagarenen (ald. vs. 18—22); nog anderen, uit den tijd van Israëls verblijf in Egypte (VII: 20—23)?

Het is voorts in deze zelfde Geslachtregisters, dat als het ware verscholen ligt dat door zijn kinderlijken eenvoud en onvoorwaardelijke verhooring zoo treffende gebed van JABEZ (1 Chron. IV: 9, 10): JABEZ *nu was heerlijker dan zijne broederen, en zijne moeder had zijnen naam* JABEZ *genoemd, zeggende: Want ik heb hem met smart gebaard. En* JABEZ *riep den God Israëls aan, zeggende: indien Gij mij rijkelijk zegenen, en mijne landpaal vermeerderen zult, en Uwe hand met mij zijn zal, en Gij het met het kwade alzoo maakt, dat het mij niet smarte! — En God deed komen dat hij begeerde.*

En nu, de voortzetting van die rij van geslachtre-

gisters, die van Genesis af de verdere Boeken van Moses, van Ruth, van de Chronyken, van Ezra en Nehemia doorloopen, tot in de Schrift des Nieuwen Testaments! Aldaar, in den aanhef des Evangelies van Matthéus, in de eerste Hoofddeelen van dat van Lucas, eindigen en lossen zich op in hun groot en heerlijk Eindoogmerk, alle de Genealogien der Heilige Schriften van het Oude. Het was om die gouden uitverkiezingslijn te doen, die van Adam tot Noach, van Noach tot Abraham, van Abraham tot David, van David tot Jesus Christus, de eeuwen der wereld, de geslachten Israëls doorsnijdt. Ook hier is het Einde des Ouden Testaments: Christus, — ook hier staat op den top van den heiligen ladder de Allerhoogste zelve. Het is eene, altijd wederom door zijnen eenvoud bij volheid van beteekenis, ontzachlijk majestueuse lijst van namen, die wij lezen in dat laatste Geslachtregister, na het welk geen ander meer in de gewijde Boeken òf noodig òf mogelijk was: het geslachtsregister bij Lucas, dat in het zeven-en-zeventigst gelid van Jesus (naar Zijne menschheid) opklimt tot God (Luc. III: 23—38): *En* JESUS *begon omtrent dertig jaren oud te zijn*, (als Hij van Johannes gedoopt werd, en de Heilige Geest op Hem nederdaalde) *zijnde, alzoo men meende* (1), *de zoon Josephs, des zoons van Heli, des zoons van Matthat, des zoons van Levi, des*

---

(1) Liever: *gelijk hij wettiglijk gerekend werd* (*ut censebatur*). Vergelijk mijne *Voorlezingen over de verscheidenheid en overeenstemming der Evangeliën*, Deel I. bl. 364. en Bengel ad h. l.

zoons van Melchi, des zoons van Janna, des zoons van Joseph, des zoons van Mattathia, des zoons van Amos, des zoons van Naum, des zoons van Esli, des zoons van Naggai, des zoons van Maäth, des zoons van Mattathia, des zoons van Simei, des zoons van Joseph, des zoons van Juda, des zoons van Joanna, des zoons van Rhesa, des zoons van Zorobabel, des zoons van Salathiël, des zoons van Neri, des zoons van Melchi, des zoons van Addi, des zoons van Cosam, des zoons van Elmodam, des zoons van Er, des zoons van Jose, des zoons van Eliëser, des zoons van Jorim, des zoons van Mattkat, des zoons van Levi, des zoons van Simeon, des zoons van Juda, des zoons van Joseph, des zoons van Jonan, des zoons van Eljakim, des zoons van Melea, des zoons van Mainan, des zoons van Mattatha, des zoons van Nathan, des zoons van David, des zoons van Jesse, des zoons van Obed, des zoons van Boaz, des zoons van Salmon, des zoons van Nahasson, des zoons van Aminadab, des zoons van Aram, des zoons van Esrom, des zoons van Phares, des zoons van Juda, des zoons van Jacob, des zoons van Isaäc, des zoons van Abraham, des zoons van Thara, des zoons van Nachor, des zoons van Saruch, des zoons van Ragau, des zoons van Phalek, des zoons van Heber, des zoons van Sala, des zoons van Kainan, des zoons van Arphaxad, des zoons van Sem, des zoons van Noach, des zoons van Lamech, des zoons van Methusala, des zoons van Enoch,

des zoons van Jared, des zoons van Malaleël, des zoons van Kaïnan, des zoons van Enos, des zoons van Seth, des zoons van Adam, des zoons van GOD.

Wat dunkt U, mijne Hoorders! zijn zij op het gebied van verdichting of *mythe* te denken, zulke geslachtlijsten, gelijk wij ze met hare naar het aanzien zoo dorre optelling van namen, tusschen de belangrijkste verhalen daar neder geworpen vinden? gelijk zij bekende en onbekende, koninklijke en nederige, godvruchtige en goddelooze personen daar aan elkander verbinden in éénen schakel, die als ware het van het hoogste der hemelen afdaalt tot in de nederste deelen der aarde? en dat alles, om ook in *dit* bestanddeel der Heilige Schrift ten slotte te doen uitkomen die groote verborgenheid der Godzaligheid, dat DAVIDS *Heere* DAVIDS *Zoon* (1) *werd*, op dat een Zoonschap Gods in Hem voor verlorene zondaars wederom mogelijk zoude zijn.

(1) Matth. XXII: 42—45. Marc. XII: 35—37. Luc. XX: 41—44.

ZEVENDE VOORLEZING.

DE BIJBEL, HET BOEK DER OORSPRONGEN.
DE SCHEPPING.

Wij hebben een eerste Gedeelte onzer voorgenomene Beschouwingen ten einde gebracht. De echtheid, de Goddelijke afkomst van de Schrift des Ouden Testaments bewijzen zich zelve (hadden wij gezegd) uit het geheel bijzondere, voorbeeldelooze, van bovenmenschlijke wijsheid en ordening getuigende, reeds van den *vorm* waarin zij ons is overgeleverd. Trekken wij, eer onze aandacht zich meer bepaaldelijk op den *zakelijken* inhoud dezer zelfde Schrift gaat bepalen, in een korte slotsom te zamen hetgeen bij deze eerste, en in zekeren zin alleen nog de oppervlakte van ons verheven Onderwerp rakende, Beschouwingen ons eenigzins helder mag geworden zijn.

De Boeken des Ouden Testaments, rijk in verscheidenheid zoo van inhoud als van Autheuren, hebben allen en overal, met elkander en met de Schriften ook des Nieuwen gemeen eenen toon van vereenigde eenvoud, verzekerdheid, en gezag, hoedanig in geen

andere schriften onder eenig volk der aarde gevonden worden.

Zulk een toon van nimmer wankelende, altijd gezagsvolle zekerheid, doorgezet in eene reeks van schriften afkomstig, door eene lange opvolging van eeuwen, van de in stand, natuurlijken aanleg en werkkring meest verschillende Schrijvers, draagt het onmiskenbaar karakter bij zich van eene meer dan menschelijke verzekerdheid. Die verzekerdheid kan uit eenigerlei verbeelding evenmin als uit eenigerlei verdichting of versiering ontstaan zijn. Zij laat menschkundig zich uit niets anders verklaren dan uit de zelfbewustheid van hooger onderwijs, hoogere leiding, Goddelijke machtiging.

Met dat hoog gezag, met die verhevene zelfbewustheid, staat ook in verband de geaartheid van taal en stijl in deze zelfde Schriften. Het zij wij de historische, of de prophetische, of de wetgevende, of de onderwijzende Afdeelingen des Ouden Testaments opslaan, overal is de uitdrukking, bij den hoogsten eenvoud en aanspraakeloosheid, wederom majestueus, indrukmakend, schoon. Het is eene schoonheid, als die der natuur, als die van den gezonden en wel geschapen mensch, eene schoonheid van gezondheid, harmony, waarheid. Zulk eene schoonheid dan ook getuigt, gelijk in de natuur, zoo ook in de Schriften, van hooger dan menschelijke ordening. Ook hier is de hand van God erkenbaar, — het werk van den Heiligen Geest.

Die zelfde Schriften, zonder uitzondering, zonder

onderscheid van den leeftijd of van de individualiteit harer (hoe karakteristiek ook van elkander en ten aanzien van onderwerp en uitdrukking verschillende) vervaardigers, hebben, verder nog, met elkander gemeen eene voorstelling van menschen en zaken, die niet slechts *handelingen*, maar in het naauwste verband met dezen, ook de eigene gesprokene *woorden* omvat: — die *handelingen*, te boek gesteld zonder eenig aanzien of ontzien van menschen, wie of hoedanige ook, zonder eenige bewimpeling of verbloeming, ook van het naar den mensch meest ergerlijke of onverklaarbare; — die gesprokene *woorden*, met eene zoodanig kenlijke overeenstemming en volmaakte gepastheid ten aanzien van de personen van welke, en de toestanden in welke zij vermeld worden, — dat beide in zich zelve reeds die onmiskenbaarste kenmerken van waarheid, onvermengde waarheid, met zich voeren, waarbij aan geene verdichting, versiering of opzet van menschen gedacht worden kan.

Ten slotte deden wij nog opmerken het vreemde en verrassende, in het plan van menschen (allerminst van menschen, die door verdichte openbaringen of versierde schriften eene Godsdienst willen stichten, staande houden, of verheerlijken,) geheel niet vallende van geheel het zamenstel der verschillende deelen, ja van die dooréénmenging der schijnbaar meest ongelijkvormige bestanddeelen, waarin zich dan bij dieper inzage het hoogwijze en Godewaardige zoo treffend aanwijzen laat.

Zoo verre dan onze beschouwingen van den *vorm*,

waarin wij de Openbaringen des Ouden Testaments in de Heilige Schrift bezitten.

Het is naar aanleiding der drieërlei onderscheiding van den inhoud dezer Schriften, waarop wij boven reeds de aandacht bepaalden: *historie*, *poëzy*, *wetgeving*, dat wij thands het tweede gedeelte onzer voorgestelde Beschouwing van hare echtheid en Goddelijkheid: uit derzelver *zakelijken* inhoud, dat is, uit den aart der *zaken* en *personen* zelve, daarin beschreven, ondernemen.

Wanneer toch wederom die zaken, die personen, van zoodanigen aart zijn, dat zij buiten het perk, zoo wel als boven de berekening van menschelijke verdichting, of zelfs bloot menschelijke *beschrijving* liggen, — wanneer die zaken en personen ons op eene wijze in deze Schriften worden voorgesteld, zoo als geen mensch uit zich zelve zich *van voren* dezelve zoude hebben gedacht, en zoo als evenwel ieder onderzoekende en nadenkende die *van achteren* bevindt in de volmaaktste overeenstemming met den aart en eisch der dingen, — met al het geen waarvoor deze Schriften en Openbaringen zich uitgeven en uitgegeven worden, — met de innigste en verborgenste behoeften onzer harten, — met het innigste en fijnste gevoel van het geen wij ergens *de conscientie van het menschelijk gezond verstand* noemden, — met de verschijnselen zelve en dagelijksche uitkomsten, die ons eigen leven, die de menschelijke zamenleving, die geheel de geschiedenis en geaartheid des menschdoms,

die geheel de voor ons liggende *werkelijkheid* ons oplevert; — dan hebben wij ook wederom in zoodanige zaken en personen een inklevend en van alle getuigenissen van buiten af onafhanklijk kenmerk van volstrekte geloofwaardigheid, van hoogere, bovenmenschelijke, Goddelijke waarheid, echtheid, afkomst.

De grondslag en hoofdinhoud der Openbaring beide van het Oude en van het Nieuwe Testament is *historie:* gebeurde zaken, feiten. Die feiten hebben alle betrekking tot personen, menschelijke of bovenmenschelijke; — aan het hoofd van beide staat, in Goddelijke, anders ontoeganklijke, maar door Liefde Zich zelve toeganklijk en kenbaar makende Majesteit, God zelve, Elohim, JEHOVA, dat is, de Schepper, Onderhouder en Regeerder der Wereld, de God van Israël en der Christenen. Onze beschouwing van den historischen inhoud van het Oude Testament zal zich dan zeer bijzonder uitstrekken over de *Bijbelsche Personen.*

Maar daar is nog een andere, misschien minder dadelijk in het oog loopende, maar niet minder belangrijke zijde, van welke de *historie* des Ouden Testaments, in het bijzonder het *Eerste* zijner boeken (*Genesis*, dat is te zeggen, *Wording*) zich vruchtbaar laat beschouwen. Wij vinden in den Bijbel, zeer bijzonder in het Oude Testament, allerbijzonderst in de schriften van MOSES, de oudste *oorkonden*, de eerste *oorsprongen* der dingen aangeteekend. Aan dit hier in de tweede plaats genoemde beschouwingspunt zij eene eerste plaats gegeven in onze behandeling.

Eerst derhalve over deze kennis der *Oorſprongen*, die ons de Schrift des Ouden Testaments aanbiedt.

Geen ding is er, waaromtrent den mensch minder licht in of door zich zelven gegeven is, dan omtrent den eerſten oorſprong, het eerſte wordingspunt van alle dingen zoo *buiten* als *in* hem zelven, bepaaldelijk en allereerst *van* zich zelven. — Wie ben ik, en van waar? van wanneer? uit wien en door wien in den meest verwijderden ſchakel mijner wording? Van waar en van wanneer de wereld waarop ik woon? de maatſchappij van menſchen, van welke ik een lid ben? Van waar de inzettingen der menſchen, hunne zamenwoningen, volksbeſtaan, huwelijk, wet en recht? Van waar de ſpraak, en de menigte der talen? Van waar hunne grootheid, en van waar hunne ellende? Van waar de boosheid der menschheid, en hare broosheid bij zoo veel kracht en heerlijkheid? Van waar het vonnis, dat zonder ophouden over haar wordt ten uitvoer gebracht, de dood? — Op deze en dergelijke vragen, die den eerſten oorſprong der meest dagelijkſche verſchijnſelen, der meest praktikale dingen raken, en die, ook waar zij niet met bewustheid geuit worden, toch op den bodem wellicht van aller menſchen hart en verſtand liggen (1), vermag geene Wijsgeerte; waagt het geene Wetenſchap, gelukt het geene volksoverlevering, buiten de Schrift die uit God

(1) Felix, qui potuit rerum cognoſcere cauſas!

VIRGILIUS.

is, het eenvoudig antwoord, de eenigzins voldoende verklaring te geven.

De *Wetenschap*, zeggen wij, waagt het niet. Zich zelve toch kennende en hare grenzen, belijdt zij (immers die Wetenschap welke den naam werkelijk waardig is) gaarne met een harer lichten in onze eeuw (1): » De schepping der wereld (het laat zich in zekeren zin op *alle* oorsprongen toepassen) behoort tot het gebied des geloofs: het onderzoek der natuur bepaalt zich bij de navorsching van het reeds voorhanden zijnde;" en met een ander (2): » De wetenschappelijk gevormde mensch beschouwt de uiterste oorzaken aller dingen als gelijkelijk onverklaarbaar; hij kent de grenzen die aan zijne kennis van het leven gezet zijn, en bepaalt zijn onderzoek bij de uitvorsching van het verschijnsel."

De *overleveringen der Heidensche volkeren* bewijzen hare ongenoegzaamheid, hare volstrekte onbevoegdheid in de verklaring der eerste aanvangen, bepaaldelijk van de wereld die wij bewonen, door het kenlijk menschelijke, neen! gedrochtelijke van hunne *cosmogoniën* (3) en alle hunne verdere leeringen omtrent den oorsprong en het wezen der dingen. Nergens hebben die verklaringen het karakter van *historie*, overal dat van menschelijke vinding, op zijn best dat van *parabel*, *allegorie*, *mythe*. Zoo er in de overleveringen of geschrevene verhalen van Grieksche,

(1) Muncke, aangehaald bij Baumgarten, *Theologischer Commentar zum Alten Testament*, Ier Th. S. 15.

(2) Allan Thomson, insgelijks aldaar.

(3) Stelsels over de wording der wereld.

Egyptische, Indische, Chineesche Heidenen eenig gezond verstand op den bodem ligt, men erkent er dadelijk het overblijfsel of de terugkaatsing in van die hoogere en betere overlevering, die, alleen in de gouden lijn der daartoe uitverkoren geslachten zuiver gehouden, bij alle andere Volken buiten Israël ontwikkeld is geworden in de meest ongerijmde toevoegselen, verbasteringen, dwalingen.

De *Wijsbegeerte*, als zij, het zij uit die overleveringen, het zij uit eigen nadenken, of mensch-, natuur-, en zelfbeschouwing, een stelsel voor den oorsprong der dingen zoekt te vormen, slaagt niet minder ongelukkig. Haar vooral ontbreekt de vaste bodem van werkelijk *gebeurde zaken*, of waar zij ergens op dien bodem een eigen gebouw zoekt op te trekken, het spreekt noch tot het hart, noch tot de ondervinding, noch tot het innerlijke waarheidsgevoel der menschen. Het blijft bij gissingen, denkbeelden, droomen, wolken in de lucht.

Geheel anders *de Schrift*. Bepaaldelijk wederom die des Ouden Testaments, en allerbijzonderst het Boek van Genesis leert den geloovige den oorsprong der voor den mensch belangrijkste dingen veelvuldig, schoon altijd sober. Maar op welke wijze? altoos, in de eerste plaats, in dien meermalen opgemerkten toon van eenvoud, zekerheid en gezag, waarvan geen ongewijde schrift, het zij wijsgeerig of wetenschappelijk, historisch of dichterlijk, zelfs een zweem kan vertoonen; maar bovendien, in zoodanige harmony met het wezen zelve der zaak, dat ons gemoed, òf da-

delijk òf bij de ontbolstering der vaak dieper liggende kern, derzelver klaarblijkelijkheid niet anders dan huldigen kan.

De voorbeelden zelve zullen deze opmerking nader ophelderen. Doch eer wij, naar den eenvoudigen leiddraad van de orde des Bijbelschen verhaals, in dit onderwerp dieper treden, ga nog een enkele aanwijzing vooraf omtrent de tweederlei wijze, waarop de Schrift de meergemelde *oorsprongen* der dingen toelicht.

Het ligt in het beginsel en geheel den aart der Goddelijke Openbaring, eene zaak of waarheid te leeren, niet alleen rechtstreeks, maar ook, en wel meest, naar aanleiding van een noodwendig verband, in één woord, *occasioneel*. Zelfs de hoogste, de voor het heil onzer zielen gewichtigste en noodigste waarheden leert de Schrift ons veeltijds, en daardoor zelve des te krachtiger en eenvoudiger, als *in het voorbijgaan*. De sterkste uitdrukkingen, waarop bij voorbeeld in de Schriften des Nieuwen Testaments een bepaalde leer of Godsdienstwaarheid gegrond wordt, vinden wij niet zoo zeer in den loop van een geregeld onderwijs of afzonderlijke behandeling van zoodanig een punt, stelselmatig, — maar veelal als in de warmte der verkondiging of der redeneering, bij gelegenheid van een verwant of naauw betrokken onderwerp, den Leeraar of Apostel als ontvallen. Zoo veel te verscher, zoo veel te levender en ongedwongener is dan juist *dit* getuigenis eener waarheid, voor ons hart en verstand. — En wie weet het niet, hoe ook voor onze kinderen, voor jongelingen, voor een iegelijk onzer,

zoo in het dagelijksche als in het school- of studie-leven, het vruchtbaarst onderwijs eigenlijk het *occasionele* is?

Zoo dan ook levert ons de Schrift velerlei dingen niet opzettelijk of rechtstreeksch, maar bij van onze zijde op te merken en wel in acht te nemen gelegenheid en aanleiding. Ja, men mag zeggen dat zij, met betrekking tot *weten* en *kennen*, eigenlijk nooit anders dan bijkomstig en occasioneel voor haren lezer en onderzoeker zorgt. Wat zij in de eerste en hoogste plaats, wat zij als eigenlijk en eenig eindoogmerk bedoelt, is de verkondiging van waarheid tot verheerlijking van God en verwekking van het levend en waarachtig geloof. Wat zij dan verder voor ons menschlijk *kennen* en *weten*, het zij meer of min rechtstreeksch, altijd evenwel kort en onomstandig, mededeelt, is altijd als iets toegeworpens; doch ook in dat toegeworpene liggen schatten verborgen, schatten van ontdekkingen, leeringen en wenken, die voor elke hoogte of ontwikkeling van wetenschap tot bewijs kunnen strekken, hoe in haren hoogsten oorsprong deze Schriften afkomstig zijn van Hem, die alle dingen schiep.

Gaan wij, dit vooraf opgemerkt zijnde, altijd met onzen Bijbel in de hand, tot de bijzonderheden zelve over van het hoofdpunt, tot welks behandeling wij thands genaderd zijn: de leer der oorsprongen van de dingen, naar Gods Woord, naar de Schrift. Zien wij, wat ons dat Boek der Boeken van den eersten oorsprong of wording der voor de menschheid meest belangrijke voorwerpen leert, — daarbij, waar het

paa geeft, vergelijkende het zij de dwaasheid der menschelijke overleveringen, het zij de overblijffelen van waarheid, in die zelfde overleveringen hier en daar nog hervindbaar, het zij de tegenfpraak der halve of nog niet genoeg ingelichte wetenfchap, het zij eindelijk en vooral, de hulde door menige dieper onderzochte wetenfchap aan den eenvoud der Bijbelfche uitfpraak bewezen.

Hier komt allereerst in aanmerking het begin aller dingen te zamen, zoo als dat bij den aanhef van geheel de Schrift ons in weinige woorden wordt verkondigd, — *de Schepping.*

Omtrent den oorfprong van geheel de zichtbare wereld leert ons Gods Woord in deze zijne eerfte uitfpraak reeds *alles:* » In den beginne fchiep God den hemel en de aarde."

Hier intusfchen valt nog een en ander op te merken en op te losfen.

Het denkbeeld van *fchepping uit niet*, dat is, eener voortbrenging van al het beftaande, niet door bloote bewerking van eene reeds uit zich zelve voorhanden ftof, maar door de daarftelling van alles, eerst de ftof, daarna de vorming en ordening, louter en alleen door den wil, de macht, het woord van God, — dat denkbeeld was allen volken, ook den meest verlichten, buiten Israël ten eenenmale vreemd. Hiertoe behoort de uitfpraak des Apostels (Heb. XI: 3): *Door het geloof verftaan wij, dat de wereld door het woord van God is toebereid, alzoo dat de dingen die men ziet niet geworden zijn uit din-*

gen die gezien worden (1). Het meest ontwikkeld denkbeeld van *cosmogonie* (wereldwording) bij de Heidenen bereikt dat van eene dus volſtrekt opgevatte *ſchepping* niet. Wij vinden het bij een Romeinſchen Dichter uitgedrukt, wat zich de meest beſchaafde Heidenen van den oorſprong der dingen voorſtelden, op deze wijze:

Voor dat nog zee of aard of hemelen beſtonden,
Werd ſlechts één ſtofklomp in het ruim heelal gevonden.
Men noemt dien Chaos (2).

Hier en overal in de ongewijde Oudheid is die Chaos, die ſtofklomp, geen gewrocht der Godheid, maar met de Godheid, die haar later bewerkt, oorſpronkelijk zamenbeſtaande, gelijk dezelſde Dichter het uitdrukt:

Der elementen ſtrijd beſlechtte een God in 't eind,
Of goedige natuur (3).

Geheel anders de Schrift. Ook zij verkondigt eene vorming van alle de heerlijkheid dezer aarde en haren dampkring, eene voortbrenging van het zesdaagſche

---

(1) Eigenlijk en juister, *alzoo dat de zichtbare dingen uit het geen niet gezien wordt, geworden zijn* (εἰς τὸ μὴ ἐκφαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι).

(2) Ante mare et terras et quod tegit omnia coelum,
Unus erat toto naturae vultus in orbe,
Quem dixere Chaos, rudis indigestaque moles.
Ovidius, *Metam.* L. I. vs. 5—8.

(3) Hanc Deus et melior litem natura diremit.
Ibid. vs. 21, 22.

werk, uit den nog woesten en ledigen ſtofklomp. Doch *boven* alle dingen, en *voor* alle dingen plaatst zij het denkbeeld eener ſchepping, waar te voren *niets* was, met andere woorden, tuſschen God en Zijne ſchepping niets dan Zijn Woord, dat het alles uit Hem zelven, en geenszins uit iets anders hetwelk reeds voorhanden mocht zijn, voortbrengt.

Dat denkbeeld eener *volſtrekte* ſchepping ligt reeds in het oorſpronklijk gekozen woord (בָּרָא, *bara*), dat ja, even als ons *ſcheppen*, ſomtijds voor het bewerken of vernieuwen van iets reeds beſtaande gebruikt wordt, maar in den zamenhang met geheel den geest zoo van dit eerſte Hoofddeel van Geneſis, als van eene menigte uitſpraken der verdere Schrift van het Oude Testament, wel betoont zijne grondbeteekenis te hebben in een *daarſtellen van het geen te voren* NIET *was* (1). In dit eerſte Hoofddeel toch van MOSES hebben wij al dadelijk dien overgang van *niet zijn* tot *zijn* in hoogheerlijke vermelding: *God ſprak: daar zij licht, en daar was licht.* Maar ook zelfs die ſchepſelen, welke uit reeds beſtaande te voorſchijn geroepen werden, als: de visſchen en de vogelen uit het water (vs. 20), de viervoetige en kruipende dieren uit de aarde (vs. 24), ontfangen het beſtaan niet zoo zeer door eene *bewerking* van het vroeger be-

(1) Gelijk dan ook dit בָּרָא (in *kal*) aan niemand anders in de Schrift wordt toegeſchreven, dan aan God, in onderſcheiding van עָשָׂה (*gnaſa*, *maken*), hetwelk beide van God en van menſchen voorkomt.

ſtaande element, als wel door het machtwoord zelf. Op dat machtwoord komt het aan; een machtwoord nu bewerkt niet, maar roept en ſtelt dáár.

En hiermede, zeiden wij, ſtemt ook het getuigenis en de geest der verdere Openbaring Gods in Oud en Nieuw Testament overeen. De Psalmist (XXXIII: 6 en 9) met kenlijken terugſlag op het ſcheppingsverhaal van MOSES verkondigt *de hemelen gemaakt door het Woord des* HEEREN *en door den Geest Zijns monds al hun heir*, en hoe *Hij ſpreekt en het* IS *er*, *Hij gebiedt*, *en het* STAAT *er*; — uitdrukkingen die in hunne kracht en zamenhang wel op geen andere dan eene *volſtrekte* ſchepping kunnen zien. — De voorſtelling der ſchepping in het Boek der *Spreuken* (VIII: 22—31) is niet minder beſtemd: De *Opperſte Wijsheid* wordt aldaar gezegd beſtaan te hebben *vóór Zijne werken*, *toen de afgronden nog niet waren*, *vóór den aanvang van de ſtofkens der aarde*. — In het Nieuwe Testament, alwaar trouwens alle uitdrukkingen en denkbeelden des Ouden eene nog ſtelliger, nog beſtemder kleur ontfangen, lezen wij (Rom. IV: 17): dat *God de dooden levendig maakt*, *en roept de dingen die niet zijn*, *als of zij waren*; welke laatſte uitdrukking òf onmiddelijk op de ſchepping van alle dingen betrekking heeft, òf wel te verſtaan is van de toekomst, die God geeft naar Zijne belofte en daarſtelt door Zijnen wil: in beide gevallen wijst het gronddenkbeeld toch altijd op eene oorſpronkelijke roeping van het *niet zijnde* tot *zijn*, — derhalve op eene volſtrekte ſchepping, niet bloote

vorming der dingen (1). — Wij wezen hierboven reeds op de krachtige uitdrukking in den Brief aan de Hebreën (XI: 3), die wel alle denkbeeld eener bloote bewerking van de reeds bestaande grondstof of Chaos uitsluit: *dat de dingen die men ziet niet geworden zijn uit dingen die gezien worden.* — Elke dergelijke onderstelling wordt dan ook ten eenenmale afgesneden, daar waar de schepping van zichtbare en onzichtbare dingen, dat is, van alles dat eenmaal *wording had*, wordt toegeschreven aan God *door* CHRISTUS, *het persoonlijk Woord*, als (Joh. I: 1): *In het begin was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God. Alle dingen zijn door hetzelve gemaakt, en zonder hetzelve is geen ding gemaakt, dat gemaakt is* (of liever: *alle dingen zijn door hetzelve* GEWORDEN (2), *en zonder hetzelve is geen ding* GEWORDEN, *dat* WORDING HAD). — In het loflied, eindelijk, der schepping in het Boek van JOHANNES *Openbaring* (IV: 11) lezen wij als stellig onderscheidene, immers het een door het ander nader en op het stelligst bestemde uitdrukkingen: *Gij* HEERE! *hebt in den beginne alle dingen geschapen, en door Uwen wille* ZIJN ZIJ *en* ZIJN ZIJ GESCHAPEN (3). Het loopt in het oog, dat, al wilde

---

(1) BENGEL ad h. l. »Deus luci, dum ea non est, sic quasi ea esset, ait: prodi, *γενοῦ*. Cogita frequens illud יהי Gen. I. Exprimitur transitus a *non esse* sed *esse*, qui fit vocante Deo."

(2) Gr. *Πάντα δι᾽ αὐτοῦ ΕΓΕΝΕΤΟ καὶ χωρὶς αὐτοῦ ΕΓΕΝΕΤΟ οὐδὲ ἓν ὅ ΓΕΓΟΝΕΝ.*

(3) *Ἦσαν καὶ ἐκτίσθησαν, waren zij en werden zij geschapen.*

men de uitdrukking van *scheppen* hier bloötelijk in den zin van *vormen*, *bouwen*, *ordenen*, opvatten, dan nog het voorafgaande en op den voorgrond geplaatste denkbeeld van ZIJN (zij WAREN, zij ZIJN *door Uwen wil*) noodwendig bepaalt bij het denkbeeld eener schepping, als roeping van *niet zijn* tot *aanzijn*.

Dat voorts tusschen die eerste en meest oorspronkelijke daad van Schepping, dat is, hervoortroeping van de elementen, waaruit hemel en aarde gevormd zijn, en het zesdaagsche werk zelve dier nadere vorming en ordening, onderscheiden mag worden, zal wel niemand bij naauwkeurig onderzoek der eigene Bijbelwoorden ligt ontkennen. Anderen zijn verder gegaan, en hebben tusschen eene eerste en oorspronklijke schepping, in vs. 1 van *Genesis* uitgedrukt, en eene veel latere wereldwording of liever wereldherstelling, waarvan dan het verhaal bij vs. 2 en 3 zal aanvangen, eene ruimte ondersteld van geheele jaarduizenden. Voornamelijk is die onderstelling te baat genomen door sommigen der genen, die de waarheid en juistheid van het Mosaïsche scheppingsverhaal onbepaald huldigende, toch met de *gewone* opvatting daarvan niet weten overeen te brengen de ontdekking b. v. dier ontzaggelijke overblijfselen van reusachtige dieren en planten van een kenlijk zeer vroege eeuwbedeeling, voor welker wording en wederverdwijning zij eene vrij wat langer reeks van eeuwen noodig achten, dan de vijftig of zestig, die de gewone rekening der tijden oplevert. En inderdaad vrij wat aannemelijker is deze oplossing

(indien slechts werkelijk noodig), dan die andere, evenzeer bekende opvatting, welke door de zes *dagen* der schepping zes *groote tijdperken*, elk van een of meer jaarduizenden verstaan wil hebben: eene opvatting, die *wij* althands met de bestemdheid van het Mosaïsch verhaal: *het was avond geweest, en het was morgen geweest, de eerste dag!* niet zouden weten overeen te brengen.

Hoe het zij, het blijkt uit elke dier onderstellingen die men hier zou mogen kiezen, ten duidelijkste, dat er tusschen de Wetenschap als zoodanig, en het woord der Schrift geen onoplosbare strijd bestaat. Ware het zoo, men zoude er het woord van LUTHER op mogen toepassen: »Kunt gij het niet begrijpen, zoo doe den Heilige Geest de eer aan van te gelooven, dat Hij het beter weet dan gij!" Maar reeds is in deze laatste jaren de Wetenschap tot het Woord, ja, tot het letterlijk opgevatte woord der heilige Schriften, in zoo vele opzichten toegenaderd, dat wij ook om de zoo even gemelde zwarigheid, welke men door een minder letterlijke opvatting zoekt op te lossen, ons van de zijde des eenvoudigen geloofs niet behoeven te haasten, de voorgestelde vereffening aan te nemen. In allen gevalle mag men hiermede wachten tot dat, gelijk iemand het eigenaartig uitdrukte, »èn de Wetenschap »haar laatste woord gezegd hebbe, èn de zin der Bijbelsche uitdrukking onherroepelijk (in dezen) uitgemaakt zij." (1)

---

(1) LEON DE LABORDE, in zijn *Commentaire géographique*

Intusfchen hebben de uitnemendfte Natuurkenners in onze dagen deze uitkomst voor het minst voor onherroepelijk erkend: dat, welke ook de vroegfte ouderdom van de aarde, die wij bewonen, moge zijn, de mensch, de menschheid, ook volgens de ontdekkingen en berekeningen der Wetenfchap, niet ouder kan zijn, dan de Heilige Schrift die ftelt, met andere woorden, beneden de zesduizend jaren. In zijn Vertoog over de veranderingen die de oppervlakte onzer aarde ondergaan heeft (1), ftelde zich de beroemde CUVIER bepaaldelijk ten doel, onder anderen, de verschheid (*la nouveauté*) van het menschdom, in overeenftemming met MOSES, en in ftrijd met dien een tijd lang zoo algemeenen ophef van de ontzettende oudheid der Egyptifche, Chineefche, Indifche tijdrekeningen, te bewijzen. Op even beflisfende als uitvoerige wijze wederlegde hij aldaar hetgeen men uit zekere fterrekundige gedenkteekenen van oude Volken, ten behoeve dier tegen-Mofaïfche begrippen van eenen onmetelijken ouderdom des menfchelijken geflachts federt de laatfte vijftig jaren had te berde gebracht. Men had zich bepaaldelijk van die zijde beroepen op twee afbeeldingen van den dierenriem in de tempels van Denderah en Esné in Egypte. Uit den ftand der hemelteekenen, op deze afbeeldingen geplaatst, had men berekeningen afgeleid, die de dagteekening van derzelver

---

fur Exode et les Nombres, uitgegeven te Parys a. 1841. Introduction p. x.

(1) *Discours fur les révolutions de la furface du globe.*

vervaardiging, volgens sommigen tot vierduizend, volgens anderen tot vijftienduizend jaren moeten doen opklimmen. CUVIER bewees het onbetrouwbare, ja ongerijmde van de geheele berekening. Straks trad CHAMPOLLION op, de vermaarde ontcijferaar der Egyptische hieroglyphen; en wat las nu deze op de zoo veel geruchtmakende dierenriemen? op die van Denderah door een opschrift in wel verstaanbare taal de regeering van Keizer TIBERIUS; op die van Esné, de regeering van Keizer ANTONINUS als het tijdvak van hunnen oorsprong! eene oudheid van nog geene tweeduizend jaren in plaats van eene van vijftienduizend.

Doch ook met betrekking tot de geheele Mosaïsche wereldschepping verklaarde, (niettegenstaande eenige nog overblijvende duisterheden of onvereffende vragen,) dezelfde CUVIER als uitkomst van zijn grondig en veeljarig wetenschappelijk onderzoek het volgende: »Opgevoed in alle de wetenschap der Egyptenaren, maar boven zijne eeuw verheven, heeft MOSES ons een wereldwordingstelsel overgeleverd, waarvan de naauwkeurige juistheid zich met ieder dag op verwonderlijke wijze bevestigt (1).” En het is evenzeer de slotsom der jongste ontdekkingen van de Wetenschap, als zelfs in de laatste uitgave van het bekende *Conversations-Lexicon* eene dergelijke hulde onvoorwaardelijk aan het Eerste Boek van MOSES wordt toegebracht (2).

---

(1) »Élevé dans toute la science des Egyptiens, mais supérieur à son siècle, Moïse nous laisse une cosmogonie, dont l'exactitude se vérifie chaque jour d'une manière admirable.”

(2) Art. URWELT. »Schon jetzt zeigt sich in den Resultaten,

Wat zullen wij, na alle deze getuigenissen ter eere der Hoogste Waarheid in deze Mosaïsche Oirkonden, nu nog zeggen van de zwarigheid, waarmede de Voltairiaansche wijsheid ook nog in onze dagen soms zoo fraai is: hoe toch reeds bij den aanvang van den eersten scheppingsdag van *licht* kan sprake zijn, terwijl de zon, zoo als zij meenen, *de bron van alle licht*, eerst op den vierden geschapen is? Welke gewichtige vragen er toch omtrent den aart van de lichtstof mogen zijn op het gebied van schei- en sterrekunde, hieromtrent in elk geval zijn het heden ten dage alle natuuronderzoekers eens, dat *het licht* een van de zon geheel onafhanklijk bestaan en werkelijkheid heeft, terwijl sommigen, nog verder, beweerd hebben, dat de wording van het licht eene eerste gebeurtenis heeft moeten zijn, onontbeerlijk tot alle de latere ontwikkelingen of verschijnselen in het groote zesdaagsche scheppingswerk. Ook dit mogen wij hier nog kortelijk doen opmerken, dat, terwijl de hedendaagsche Wetenschap in *het licht* niet zoo zeer eene op zich zelve bestaande stof, als wel eene *golving van den fijnsten ether* meent te erkennen, het verhaal van Moses ook met deze onderstelling zeer schoon zoude zamenstemmen, daar in hetzelve het *licht* niet *gevormd*, maar door een machtig bevelwoord *te weeg gebracht* wordt.

---

welche man, ungeachtet der verschiedensten Richtungen und Auslegungsweisen der Naturforscher, als reinen Gewinn und als möglichst sicher gestellt in der Geologie betrachten kann, die grösste Uebereinstimmung mit dem ersten Buch Mosis."

Iets dergelijks laat zich zeggen van die andere gisfing, welke in de Natuurwetenfchap veld wint, dat namelijk de zon niet zoude zijn een lichtgevend, licht in zich zelve bezittend, maar integendeel een in zich zelve donker, de lichtftof alleenlijk in beweging brengend lichaam. Van de *zon* en de *maan* zegt in *Genefis* (I: 14) het oorfpronklijk Hebreeuwsch niet zoo zeer (gelijk onze Vertalingen hebben) dat zij *lichten*, maar veeleer dat zij *luchters* zijn (1).

Doch keeren wij tot de Schrift, alleen met zich zelve vergeleken, te rug! — Hoe hoog opmerkelijk is het niet, èn voor het eigenaartige der dingen zelve, èn voor het daarin liggend kenmerk van waar- en echtheid dezer gewijde Oirkonden, dat hetzelfde Verhaal hetwelk aan een enkel almachtig woord van God de wording van elk achtereenvolgens in aanzijn geroepen deel der fchepping toefchrijft, die fchepping evenwel *niet* voorftelt, als *op eens* en voltooid te voorfchijn komende, maar allengs, bij opvolging, en regelmatige afdeeling in *zes dagen!* Hoe nu? wilde die Almacht

---

(1) » Ist ihnen dann nicht bekannt, (zegt Tholuck in zijne *Vermischte Schriften*, IIte Th. S. 174 in de noot) dass אור von welchem vs. 8 die Rede ist und מָאור von welchem vs. 14, welche Worte freilich Luther beide male durch *Licht* überfetzt, eine verfchiedene Bedeutung haben? Dass diese letztere *Leuchter* heifst, mithin ein Körper, an welchem das Licht befindlich ist, zeigt ja z. B. 2 Mof. XXV: 6 und heifst es nicht bei Moses vs. 14 ausdrücklich dass jene Leuchter *fcheiden follten Tag und Nacht*, und fie regieren?

niet dat gene *op eens* en *in eens* daarſtellen, wat niets minder dan die zelfde Almacht behoefde, om bij opvolging en in bepaalde tijdvakken te worden gewrocht? — Zekerlijk, indien het immer in eens menſchen verſtand had kunnen opkomen, zich een God te denken, ſcheppende het *alles* uit *niets*, — zoo zoude dat menſchelijk verſtand zich en anderen wel zulk eene ſchepping niet anders hebben voorgeſteld dan *in eens*. Maar bij God werken Almacht en Wijsheid vereenigd. Niet het verhevene der zaak is in Zijne werken het hoofdoogmerk, offchoon het noodwendig daarin ligge, maar de uitvoering van veelvoudige gedachten ten nutte van het ſchepſel, en tot verheerlijking der veelvuldige deugden van den Schepper. Door het ſcheppen der wereld niet *op eens*, maar in *zes dagen*, ontfing, te gelijk met de geſchapene dingen zelve, ook *de Tijd*, waarin zich alle dingen van den beginne bewegen, zijn beſtaan.

Nog iets anders ligt in deze zelftempering der Goddelijke Almacht, die alles in één oogwenk *kunnende* daarſtellen, evenwel aan een regelmatige opvolging van dagen en nachten de voorkeur geeft. Men hoore daaromtrent Bossuet in zijne *Voordracht der Algemeene Geſchiedenis:* »Moses heeft ons geleerd, dat die machtige Bouwheer, die alle dingen zonder moeite daarſtelt, evenwel Zijn werk heeft willen uitvoeren bij tusſchenpozingen. Hij ſchept het Heelal in zes dagen, om te doen zien, dat Hij niet werkt als door eenige *noodzakelijkheid* of *onwillekeurige drijving*, gelijk ſommige Wijsgeeren het zich wel eens hebben

voorgesteld. De zon stort al wat zij van lichtstralen heeft mede te deelen, in eens en zonder zich te kunnen te rug houden, uit; maar God, die met de volkomenste zelfbewustheid en met onbegrensde Wijsheid werkt, oefent Zijne kracht uit waar en zoo ver het Hem behaagt. Gelijk Hij dan in het scheppen der wereld door *Zijn woord*, te kennen geeft, dat geen ding Hem eenige moeite of poging kost, zoo betoont Hij, door de volbrenging van Zijn werk in *eene reeks van zich opvolgende daden*, dat Hij de Meester is en blijft, zoo van de stof die Hij bezigt, als van Zijne eigene werking, en van geheel Zijn voorgenomen plan." (1).

En ondertusschen bleef dat eerste zevental dagen zich afdrukken door alle tijden heen in de verdeeling van jaren en maanden in *weken*, eene verdeeling, die niet alleen in Israël en bij het van Israël uitgegaan Christendom, behouden bleef, maar ook onder allerlei volken der aarde van ouds zich laat weder-

---

(1) Moïse nous a enseigné, que ce puissant Architecte, à qui les choses coutent si peu, a voula les faire à plusieurs reprises, et créer l'univers en six jours, pour montrer qu'il n'agit pas avec une nécessité ou par une impetuosité aveugle, comme se sont imaginé quelques philosophes. Le soleil jette d'un seul coup sans se retenir tout ce qu'il a de rayons; mais Dieu qui agit par intelligence et avec une souveraine liberté, applique sa vertu où il Lui plaît; et comme en faisant le monde par sa parole, Il montre que rien ne le peine, en le faisant à plusieurs reprises, il fait voir qu'Il est le Maître de sa matière, de son action, et de toute son entreprise.

vinden. In Israël, en geheel de Schrift bleef bovendien het *Zevental* de zinnebeeldige uitdrukking van allerlei volmaaktheid en heerlijkheid in Gods werken en inzettingen, gelijk van den beginne der fchepping al dadelijk dat veel beduidende cijfer met de voltooijing aller dingen in verband heeft geftaan.

ACHTSTE VOORLEZING.

De Zondvloed. — De schepping van man en vrouw.

Gij herinnert U, mijne Hoorders! tot wat gedeelte van ons voorgesteld bestek wij thands gevorderd zijn. De beschouwing van den vorm, waarin ons Gods Openbaring in de Schrift is overgeleverd, ten einde gebracht hebbende, vingen wij die van haren *zakelijken* inhoud aan. Wij hebben dien inhoud vóór ons in de drieërlei gestalte en geaartheid van *geschiedenis*, *poëzij*, *wetgeving*. Uit de *historische* afdeelingen der Schrift, (altijd hier die van het Oude Testament,) stelden wij ons voor te beschouwen, eerst de kennis van de *oorsprongen der dingen*, die ons in het bijzonder de Boeken van Moses openen, vervolgens de onderscheidene *Personen*, die wij hier in werking en beweging zien.

De Schrift des Ouden Testaments, zeiden wij, opent ons een gezicht in den oorsprong der dingen, zoo wel

van alle te zamen in hun geheel, (de fchepping), als in fommige hoogst belangrijke en allergewichtigfte bijzonderheden; — een gezicht, hoedanig evenmin door de Wetenfchap, als door eenige volksoverlevering, en nog veel minder door de befpiegelingen der Wijsbegeerte verkrijgbaar is; — zoo evenwel dat het innerlijke beginfel van waarheidsgevoel (de kern, zoo men wil, van alle wijsbegeerte in elk mensch), hier en hier alleen zijne bevrediging vindt, — zoo tevens ook, dat zelfs de meest verbasterde, ja ongerijmdfte overleveringen der Volken uit het eenvoudig Woord der Schrift niet alleen van hare dwaasheid en onbeftaanbaarheid overtuigd worden, maar ook, uit kracht eener, zelfs aan de grofste verbastering ten grondflag liggende waarheid, zich in meerdere of mindere mate laten verklaren.

Hetgeen de Schriften van MOSES, bepaaldelijk het Boek *Genefis* ons leert van het begin der *wereld*, tot welke wij als gefchapene wezens behooren, — der *aarde*, welke wij bewonen, — der *menschheid*, van welke wij leden zijn, — van de taal, van de eerfte uitvindingen en inzettingen der menfchen en der volken, — werd dien ten gevolge het onderwerp van dit tweede gedeelte onzer voorgenomene Befchouwingen over de innerlijke kracht van hoogere, van Goddelijke waarheid, waardoor ook het Oude Testament tegen elken aanval, tegen alle miskenning of ter zijde ftelling, zich zelve ftaande houdt.

Wij maakten een aanvang met het Scheppingsverhaal. Wij zagen, hoe in weinige, hoog verhevene,

leven- en gezagvolle uitspraken, die van daar af door heel de Schrift, ook des Nieuwen Testaments (de gezichten van JOHANNES Openbaring daaronder begrepen) wedergalmen, die Goddelijke waarheid verkondigd en getuigd wordt, dat, toen nog geen ding bestond, God den hemel en de aarde, de zienlijke en onzienlijke dingen, door een almachtig woord in het bestaan riep.

Wij zagen in het Scheppingsverhaal, in altijd denzelfden aanspraakeloozen en daardoor zelve des te meer indrukmakenden grootschen stijl, met dat hoogste denkbeeld van *Macht en Kracht* tevens dat der volmaaktste *Wijsheid* verbonden, als de gewijde Geschiedenis van den eersten oorsprong aller dingen die Almacht, welke in een blik der oogen alles op eens had kunnen te voorschijn brengen, aanstonds na het eerste scheppingswoord ons voorstelt Zich zelven als te rug houdende, om van nu aan in eene opvolging van zes nacht- en dagverdeelingen deze aarde langzaam toe te bereiden tot een woonplaats voor den naar Gods evenbeeld geschapen mensch.

Wij zagen daardoor zelve, te gelijk met de geschapene dingen, ook den Tijd, als waarin zij bestaan en zich bewegen moesten, te weeg gebracht, bepaald en afgedeeld; — en in het zesdaagsche scheppingswerk zich oplossende in den zevenden dag der Rust. een grondtype vastgesteld voor de latere van God ingestelde hoogtijden en bedeelingen in Israël en over de wereld.

Wij hadden bij eene vroegere gelegenheid (1) reeds

(1) Bladz. 72, 73 boven.

voor een gedeelte opgemerkt dat zelfde hooge denkbeeld van Orde, zich uitdrukkende in de regelmatige opvolging der fchepping allereerst van het licht, — der vorming van het uitfpanfel, — der ontdekking van het drooge der aarde, — der beplanting en bevruchting dier aarde met allerlei planten en gewasfen, — der beftemming van de hemellichten, met betrekking tot onzen aardbol, en zijne aanftaande bewoners, — der fchepping van visfchen en vogelen, van kruipend en viervoetig gedierte, — eindelijk van den mensch, — elk dier machtige werken bezegeld met dat verheven woord: *En God zag dat het* GOED *was*, — alle te zamen; ten flotte, met de verfterking van dat zelfde woord: *En ziet! het was* ZEER GOED.

Wij zagen een zweem, voor het minst, der gedachtenis van dat ontzachelijk fcheppingswerk bewaard ook bij de volken buiten Israël, in kenbare overblijffelen, fchoon nimmer anders dan met verlies van die drie groote geloofswaarheden in de Heilige Schrift: de éénheid van God den Schepper, — de fchepping uit *niet*, — de bepaling van een tijd waarop zij plaats had.

Te gelijk zagen wij de beter onderrichte *Wetenfchap*, bepaaldelijk de in deze laatfte jaren bijzonder tot eene *Wetenfchap* gewordene Geologie (of Aardkunde), in tegenftelling van de lasteringen eener oppervlakkige en flechts dusgenaamde *Verlichting*, eerbiedige hulde bewijzen aan het Mofaïfche fcheppingsverhaal, tot in de bijzonderheden. Wij zagen tevens hetgeen de menfchelijke Wetenfchap flechts kan kennen in zijne uitwerkfelen en verfchijnfelen, door het

Woord van God, dat geene Wetenschap maar geloof ten oogmerk heeft, in zijne hoogste en diepste en geestelijkste oorzaken ontsluierd en verklaard. — Wij vervolgen verder deze lijn.

Met de schepping van den aardbodem, dien wij bewonen, staat in het naauwst verband eene voor die aarde en hare bewoners ontzachelijke zoo wel als beslissende gebeurtenis, van welke wederom nevens het Woord van God getuigenis geeft de meer ontwikkelde Aard- en Natuurkennis onzer dagen, — gedachtenis behouden heeft de Overlevering (hoe verre ook van de waarheid afgeweken) van de meest beduidende Heidensche Volken.

Alle die volken kennen in de geschiedenis van den verren vóórtijd eene algemeene verwoesting, te weeg gebracht over de wereld door een alles overstortenden watervloed. De Grieken spreken in hunne *mythologische* geschiedenis van zulk een algemeene overstrooming, aan welke uit geheel het menschdom slechts een eenig paar ontkomen zal zijn, Deucalion en Pyrrha, uit welke dan straks de wereld op nieuw werd bevolkt. Het is waar dat de leeftijd van dit menschenpaar van veel latere dagteekening is in de jaarboeken der wereldgeschiedenis, dan de zondvloed, opgeteekend bij Moses (Deucalion toch wordt gewoonlijk voor een tijdgenoot meer of min van dien Wetgever Israëls gehouden!) — maar het is evenzeer boven allen twijfel verheven, dat de Grieken die over-

ſtrooming van DEUCALION, (welke ſlechts een klein gedeelte der bewoonde aarde getroffen heeft) verwarren met eene andere, van vrij wat grooter beduidenis, die zij zelve plaatſen in de dagen van eenen OGYGES, wiens leeftijd gebracht wordt op nagenoeg 2400 jaren vóór de Christelijke jaartelling, en dus op juist hetzelfde tijdpunt, dat de gewone Tijdrekening voor den zondvloed van NOACH aanwijst.

In de *mythologie* der Indiſche Braminen wordt, na eene reeks van verwoestingen, die onze aardbol zal hebben doorgeſtaan, eene derzelve geplaatst op de hoogte van omſtreeks 5000 jaren vóór onzen tegenwoordigen leeftijd. Een andere dier aardverwoestingen wordt in die zelfde boeken met kleuren beſchreven, die aan het Moſaïſche verhaal noodwendig herinneren. Zekere SATYAVRATA wordt met zeven paar heiligen van den algemeenen ondergang gered.

In den *Chou King*, een boek van hooge Oudheid bij de Chinezen, leest men in het begin der geſchiedenis van dat volk, van zekeren YAO, die aldaar wordt voorgeſteld bezig om de wateren die hemelhoog waren opgerezen, en die nog den voet der gebergten beſpoelden, te doen afloopen. Wat bij andere Chineeſche historieſchrijvers is opgeteekend van Keizers vroeger van leeftijd dan deze YAO, wordt getuigd enkel gedrochtelijke fabelleer, in den trant der Griekſche verhalen van de honderdarmige Reuzen ENCELADUS en BRIAREUS, te zijn. Het is voorts thands uitgemaakt genoeg, dat er geene wezenlijke Chinee-

ſche geſchiedenis beſtaat, die hooger opklimt, dan ongeveer 2200 jaren voor onze jaartelling (1).

Ook bij de Mexicanen vond men, bij de ontdekking der nieuwe wereld, de kenlijke overleveringen van een algemeenen zondvloed.

Daar is geene gebeurtenis in het algemeen getuigenis der Volken meer ſtellig door alle eeuwen heen bewaard, dan juist die ontzaehlijke wereldoverſtrooming, waarvan ons alleen Moses de eenvoudige, de eenig geloofwaardige toedracht en oorzaak verklaart.

Van de overlevering der volken wenden wij ons tot de bevinding der Wetenſchap. Wat als ſlotſom van de jongſte ontdekkingen en naſporingen bij Natuuronderzoekers mag vastgeſteld worden, heeft wederom de beroemde Cuvier in zijn reeds aangehaald Werk op deze wijze zaamgetrokken: »Ik ben met de Luc en Dolomieu van gevoelen, dat, zoo er iets op het ſtuk van Geologie als uitgemaakt is te beſchouwen, het dit is: dat de oppervlakte van onzen aardbol door eenen grooten en plotſelingen ommekeer is verwoest geworden, waarvan de tijd niet veel hooger op te voeren is dan vijf of zes duizend jaren; dat deze ommekeer heeft doen inſtorten en verdwijnen die gewesten, welke te voren door menſchen en de nog heden meest bekende dierſoorten bewoond waren; dat dezelve

(1) Te recht zegt Laborde t. a. p. » L'Inde rabat de ſa fabuleuſe antiquité, la Chine de ſes prétentions; toutes les civiliſations anciennes ſe nivellent, s'organiſent et prennent leur place dans le grand tableau de la Genèſe."

daarentegen den bodem droog gemaakt heeft van het geen toen de zee was, en dat daarvan gevormd zijn de thands bewoonde landen; — dat sedert die groote gebeurtenis het klein getal van menschen, die zij gespaard heeft, zich heeft verspreid en vermenigvuldigd op de aldus droog gelaten gronden, en dat derhalve van dat tijdstip af onze menschelijke maatschappijen eenen geregelden voorwaartschen gang hebben hernomen, instellingen tot stand gebracht, natuurlijke feiten opgeteekend, wetenschappelijke stelsels gesticht (1)."

Vergelijken wij thands met dit getuigenis der jongste Wetenschap, met die overblijffelen der oudste overlevering, door welke de geschiedkundige waarheid versierd of ontsierd werd, het eenvoudig verhaal der Schrift. Hier is geene bedoeling om verschijn-

(1) » Je pense donc avec M. M. DE LUC et DOLOMIEU que s'il y a quelque chose de constaté en géologie, c'est que la surface de notre globe a été victime d'une grande et subite révolution dont la date ne peut remonter beaucoup au delà de cinq à six mille ans; que cette révolution a enfoncé et fait disparaître les païs qu'habitaient auparavant les hommes et les espèces des animaux aujourd'hui les plus connus; qu'elle a, au contraire, mis à sec le fond de la dernière mer et en a formé les païs aujourd'hui habités; que c'est depuis cette révolution, que le petit nombre des individus épargnés par elle se sont répandus et propagés sur les terrains nouvellement mis à sec, et par conséquent, que c'est depuis cette époque seulement que nos sociétés ont repris une marche progressive, qu'elles ont formé des établissemens, élevé des monumens, recueilli des faits naturels, et combiné des systèmes scientifiques."

ſelen te verklaren, om van voorhanden zijnde uitwerkſels rede te geven; hier, als overal in de Schrift, is het te doen om de zaak tusſchen God en den mensch, om de openbaring van Gods oordeelen over eene zondige wereld, barmhartigheid en trouw over in Hem geloovende, op Hem betrouwende, door Hem geroepene en tot Zijne dienst afgezonderde menſchenkinderen; hier is wederom enkel geſchiedenis, enkel gebeurde zaken. Maar die geſchiedenis, in hare eenvoudigheid te boek geſteld, verſtrooit en verdrijft alle nevelen eener dwalende overlevering, en ſtort over de voorwerpen zelve, die de Wetenſchap onderzoekt, een door geen menſchelijk weten of gisſen immer te weeg te brengen licht. Hooren wij het majestueuſe en toch tot in de kleinſte bijzonderheden ingrijpend verhaal ook hier:

1 Moſ. VI: *9. Dit zijn de geboorten van* NOACH. NOACH *was een rechtvaardig oprecht man in zijne geſlachten.* NOACH *wandelde met God. 10. En* NOACH *gewon drie zonen*, SEM, CHAM *en* JAPHET. *11. Maar de aarde was verdorven voor Gods aangezicht, en de aarde was vervuld met wrevel. 12. Toen zag God de aarde, en ziet, zij was verdorven; want alle vleesch had zijnen weg verdorven op de aarde.* — VII: *1. Daarna zeide de* HEERE *tot* NOACH: *Ga gij en uw gantſche huis in de Arke, want u heb Ik gezien rechtvaardig voor Mijn aangezicht in dit geſlacht. 2. Van alle rein vee zult gij tot u nemen zeven en zeven, het*

manneken en zijn wijfken: maar van het vee, dat
niet rein is, twee, het manneken en het wijfken.
3. Ook van het gevogelte des hemels zeven en ze-
ven, het manneken en het wijfken, om zaad leven-
dig te houden op de gantſche aarde. 4. Want
over nog zeven dagen, zal Ik doen regenen op de
aarde veertig dagen en veertig nachten: en Ik zal
van den aardbodem verdelgen al wat beſtaat, dat
Ik gemaakt heb. 5. En NOACH deed na alles dat
de HEERE hem geboden had. 6. NOACH nu was zes
honderd jaar oud als de vloed der wateren op de
aarde was. 7. Zoo ging NOACH, en zijne zonen,
en zijne huisvrouw, en de vrouwen zijner zonen
met hem in de Ark, van wege de wateren des
vloeds. 8. Van het reine vee, en van het vee
dat niet rein was, en van het gevogelte, en al wat
op den aardbodem kruipt, 9. Kwamen er twee aan
twee tot NOACH in de Arke, het manneken en het
wijfken, gelijk als God NOACH geboden had.
10. En het geſchiedde na die zeven dagen dat de
wateren des vloeds op de aarde waren. 11. In
het zes honderdſte jaar des levens van NOACH in
de tweede maand, op den zeventienden dag der
maand, op denzelven dag zijn alle fonteinen des
afgronds opgebroken, en de ſluizen des hemels
geopend. 12. En een plasregen was op de aarde
veertig dagen en veertig nachten. 13. Even op
dien zelfden dag ging NOACH, en SEM en CHAM
en JAPHET, NOACHS zonen, desgelijke NOACHS huis-
vrouw, en de drie vrouwen zijner zonen, met hem in

de Arke; 14. Zij en al het gedierte naar zijnen aart, en al het kruipende gedierte, dat op de aarde kruipt naar zijnen aart, en al het gevogelte naar zijnen aart, alle vogelken van allerlei vleugel. 15. En van alle vleesch, daar een geest des levens in was, kwamen er twee aan twee tot NOACH *in de Arke. 16 En die daar kwamen, die kwamen manneken en wijfken, van allen vleesche, gelijk als God hem bevolen had. En de* HEERE *sloot achter hem toe. 17. En de vloed was veertig dagen op de aarde, en de wateren vermeerderden, en hieven de Arke op, zoo dat zij oprees boven de aarde. 18. En de wateren namen de overhand en vermeerderden zeer op de aarde, en de Arke ging op de wateren. 19. En de wateren namen gantsch zeer de overhand op de aarde, zoo dat alle hooge bergen, die onder den gantschen hemel zijn, bedekt werden. 20. Vijftien ellen om hooge namen de wateren de overhand, en de bergen werden bedekt. 21. En alle vleesch, dat zich op de aarde roerde, gaf den geest, van het gevogelte, en van het vee, en van het wild gedierte, en van al het kruipende gedierte dat op de aarde kroop, en alle menschen. 22. Al wat een adem des geestes in zijne neusgaten had, van al wat op het drooge was, is gestorven. 23. Alzoo werd verdelgd al wat bestond, dat op den aardbodem was, van den mensch aan tot het vee, tot het kruipende gedierte en tot het gevogelte des hemels, en zij werden verdelgd van de aarde: Doch*

NOACH *alleen bleef over, en wat met hem in de*
Arke was. 24. *En de wateren hadden de over-*
hand boven de aarde, honderd en vijftig dagen.
VIII: 1. *En God gedacht aan* NOACH, *en aan al*
het gedierte, en aan al het vee, dat met hem in
de Arke was, en God deed een wind over de aar-
de doorgaan en de wateren werden ſtil. 2. *Ook*
werden de fonteinen des afgronds, en de ſluizen
des hemels geſloten: en de plasregen van den he-
mel werd opgehouden. 3. *Daartoe keerden de wa-*
teren weder van boven de aarde, heen en weder
vloeiende, en de wateren namen af ten einde van
honderd en vijftig dagen. 4. *En de Ark rustte*
in de zevende maand op den zeventienden dag op
de bergen van Ararat.

Wat zullen wij zeggen tot dit verhaal van een der ontzettendſte gebeurteniſſen, die Bijbel- of wereldgeſchiedenis gewaagt? Bevonden wij ons nog in de beſchouwing van het veelbeduidende en leerrijke van den vorm zelven waarin deze geſchiedeniſſen ons zijn overgeleverd, wat rijke ſtof ook wederom hier tot ontleding van veelſoortige heerlijkheid en rijkdom in eenvoud! Wij zouden hier wederom doen opmerken, hoe de ontzagverwekkendſte daden en verſchijnſelen, ſlechts met een enkel woord gekenmerkt, hart en gemoed des te ſterker treffen en doorkruiſen, — hoe met het grootsch majestueuſe der voorſtelling van dat hooge Godsgericht over de eerſte wereld, gepaard gaat een ſoort van kinderlijke *naïveteit* in die herhaalde

bijzondering van de stoffelijke omstandigheden: de beschrijving der Ark, de nadering der dieren tot NOACH om met hem behouden te worden, de juiste opgave van maat en dagteekening, enz. Hier was het ons oogmerk alleen te doen opmerken, hoe de *oorsprong der dingen* zich zonder opzet en als van zelve laat te rug vinden in de Oud-Testamentische, bij name de Mosaïsche verhalen. Eene groote aardomkeering, waarvan alle de eeuwen der wereld, en zoo groot eene menigte van overblijfselen en ruinen de noodwendige werkelijkheid getuigen, vinden wij hier, tot verbazing zelfs der Wetenschap, opgehelderd door een eenvoudig verhaal, dat ten doel heeft niet des menschen wetenschappelijke vorming, maar zijne verootmoediging voor God, zijne bekeering tot God, zijne behoudenis door God. In eene door de mannen Gods te boek gestelde handeling van dien God met menschen om hunne zonden, met deze wereld die Hij gemaakt heeft tot verheerlijking Zijner veelvuldige volmaaktheden, is de nergens anders vindbare of denkbare sleutel voorhanden, met welke zoo wel de ontdekkingen der natuuronderzoekers, als de droomerijen der Heidensche volksoverleveringen, zich volledig en bevredigend laten ontsluiten en verklaren.

Twee bijzonderheden intusschen in het verhaal van den Zondvloed, die meer bepaaldelijk de tegenspraak en spotlust der halve wetenschap hebben opgewekt, verdienen hier vooral nog met een woord te worden opgenomen: het zijn de *veertigdaagsche regen* en *de Ark*.

Men heeft zich, als naar gewoonte bij de verachters onzer heilige Oorkonden, vrolijk gemaakt over den plasregen, die (VII: 12) gezegd wordt *veertig dagen en veertig nachten op der aarde geweest te zijn*, als met geene mogelijkheid geëvenredigd te denken aan eene algemeene overstrooming, van hoedanige hier de rede is. Maar men heeft ook, wederom naar de gewoonte bij deze bestrijders, voorbijgezien, dat de Schrift de oorzaak van den grooten Zondvloed geenszins bepaalt bij den *regen*, maar uitdrukkelijk daarbij gewag maakt van *de opbreking van alle fonteinen des grooten afgronds*, eene bijzonderheid die ons wederom aan de straks vermelde uitkomsten der hedendaagsche Geologie herinnert: de instorting namelijk en verdwijning van de vroegere aardkorst onder den uit zijn bed getreden Oceaan (1). In dien zin heeft ook VAN DER PALM de plaats toegelicht in de *Aanteekeningen:* »De ontzachelijke menigte waters, in het binnenste der aarde besloten, borst met geweld opwaarts, en deed de zeeën zwellen, dat zij heel het aardrijk overstelpten." Maar ook reeds in het wezen der zaak, de kantteekening onzer Staten-vertaling op het zelfde vers: »De diepe wateren, besloten in de holligheden der aarde, daaruit alle fonteinen, rivieren, stroomen en watervloeden voortkomen."

Nog veel meer heeft men van de zijde des Ongeloofs gespot en uitgeroepen over de evenredigheden der Ark,

---

(1) Een golvende Oceaan rees borr'lende uit den grond.

BILDERDIJK, *Ondergang der Eerste Wareld.* Z. I. r. 306.

als volgens sommigen ten eenenmaal ondenkbaar, in allen gevalle ter zee onbruikbaar, en vooral niet bekwaam, om alle die levende dieren en het voor hun onderhoud benoodigde voeder te bevatten. — Het zal hiertegen, althands voor ons bestek aan deze plaats, genoeg zijn, de niet onbelangrijke bijzonderheid vermeld te hebben, dat ten jare 1604, een Hollander, met name PIETER JANSEN, een schip moet gebouwd hebben naar dezelfde evenredigheden van honderd vijftig voeten lengte, twintig breedte en twaalf hoogte; en dat, offchoon over dit gebouw in het begin gelachen werd, men evenwel bevond, dat dit schip grooter lasten kon dragen, dan anderen, schoon het natuurlijk zich niet snel bewegen kon, een gebrek, dat met betrekking tot de bestemming der Ark van NOACH, gelijk voor oogen ligt, eigenlijk geen gebrek was, maar juist de geschiktheid van het vreemdaartige vaartuig voor het geheel buitengewone geval bevestigt, daar het zelve alleenlijk boven de wateren drijven moest, en geenszins tot eene eigenlijke zeereis verordend was (1). — Wat voorts de ruimte der Ark betreft in betrekking tot de menigte levendige schepsels, die in dezelve een schuilplaats en voedsel moesten vinden, zoo heeft in onze dagen een Duitsch Bouwkundige, zich met bijzondere aandacht op de nasporing van de Ark toegelegd hebbende, tot uitkomst verkregen, dat dit vaartuig voor eene menigte van dieren, zelfs op den ruimsten

---

(1) BAUMGARTEN, *Theol. Commentar zum Alten Testament*, (Kiel, 1843) Th. I. S. 107.

ſchaal berekend, mitsgaders voor het tot derzelver onderhoud gevorderd voedſel, genoegzame ruimte heeft gehad (1).

Zoo zagen wij dan de oorſprongen van hemel en aarde, zoo den ſleutel der veelvuldige kenmerken eener algemeene verwoesting dier aarde door water, in de duidelijke en eenvoudige geſchiedverhalen van *Geneſis* nedergelegd. — Op de vraag: van waar de mensch, zijne grootheid, zijne ellende, zijne vermenigvuldiging, zijn dood? zal ons dat zelfde gewijde Boek niet minder beſtemd, niet minder hartbevredigend antwoorden.

Wij lezen de ſchepping van den mensch, man en vrouw, op drie plaatſen in de aanvangen van MOSES Eerſte Boek, — op de tweede en derde met bijzonderheden, die bij de eerſte nog niet konden opgenomen worden. Hooren wij!

Gen. I: *26. En God zeide: Laat Ons menſchen maken naar Onzen beelde, naar Onze gelijkenis; en*

(1) BAUMGARTEN, t. a. p. S. 108. » Wir berufen uns den leichten und flüchtigen Einwendungen der Zweifler gegen über auf die gründliche Darlegung der hier in Betracht kommenden Verhältnisſen von dem Oberbaurath JESAJA SILBERSCHLAG. Dieſer hat ſich der Betrachtung der Arche mit grosſem Ernſte und Fleisſe hingegeben, alle Umſtände und Schwierigkeiten, z. B. Fütterung und Aufwartung der Thiere in Erwägung gezogen, und er findet, dasſ die Arche für alle Thiere des Linneiſchen Systems und für nöthiges Futter hinlänglichen Raum darbot. (ſ. SILBERSCHLAGS Geogonie II. S. 63—97)."

dat zij heerſchappij hebben over de visſchen der zee, en over het gevogelte des hemels, en over het vee, en over de geheele aarde, en over al het kruipende gedierte, dat op de aarde kruipt. 27. En God ſchiep den mensch naar Zijn beeld, naar den beelde Gods ſchiep Hij hem, man en vrouw ſchiep Hij ze. 28. En God zegende ze, en God zeide tot hen: Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt, en vervult de aarde en onderwerpt ze. Straks Gen. II: *7. En de* HEERE *God had den mensch geformeerd uit het ſtof der aarde, en in zijne neusgaten geblazen den adem des levens; alzoo werd de mensch tot een levendige ziel.* Eindelijk Gen. II: *21. De* HEERE *God deed een diepen ſlaap op* ADAM *vallen en hij ſliep; en Hij nam eene van zijne ribben, en ſloot derzelver plaats toe met vleesch. 22. En de* HEERE *God bouwde de rib, die Hij van* ADAM *genomen had tot eene vrouw, en Hij bracht ze tot* ADAM.

Zie daar ons dan in de eerſte plaats wederom reden gegeven van al wat ooit naar waarheid gezegd en gezien is van de wezenlijke grootheid, oorſpronkelijke waarde, en hoog verheven beſtemming van den mensch. Kan er, in de rei en naar den ſtand van ſchepſelen, iets te veel gezegd worden van de heerlijkheid des genen, die geſchapen werd naar het evenbeeld Gods? En thands! nu deze heerlijkheid, ten aanzien van hare hoogſte waarde: *heiligheid* en *goedheid*, door de zonde is ondergegaan, is het te verwonderen, dat

ook nog in zijn diepen val, de mensch, eenmaal naar *dat* beeld gefchapen, de merkteekenen vertoont en in zijn werken en ftreven nog immer uitdrukt, dat zijn eerfte ftamvader ADAM *uit God* en *Gods* was (Luc. III: 38)?

Welk een oogenblik in de fchepping der zes dagen! God fpreekt niet meer tot water of aarde, of eenig voorwerp buiten zich, dat zij het fchepfel middelijk voortbrengen naar Zijnen raad en bevel, gelijk bij de eerfte wording der visfchen en der vogelen (1 Mof. I: 20), gelijk bij de fchepping van de redelooze dieren der aarde (vs. 24). Bij het fcheppen van den mensch gaat alles geheel onmiddelijk van God uit. Geen ander fchepfel ontfangt last, hem voort te brengen. Nog meer, gelijk het door den Historiefchrijver, dien wij hierboven reeds aanhaalden, zoo juist is opgemerkt: »Tot hier toe had God alles voortgebracht, bevelende: *Daar zij licht! daar zij een uitfpanfel!* enz. Maar waar het de fchepping van den mensch geldt, daar hooren wij bij MOSES een geheel nieuwe taal: *Laat Ons menfchen maken naar Onzen beelde, naar Onze gelijkenis!* Het is niet meer dat woord van oppergebied en macht; het is een woord van meerdere zachtheid, fchoon van geen mindere kracht. God houdt raad met Zich zelven, God wekt zich zelven op, als het ware, om te doen opmerken, dat het werk dat Hij nu aanvangt, alle Zijne vorige werken overtreft. Laat *Ons* menfchen maken! God fpreekt in Zich zelven, Hij fpreekt tot Eenen, die werkt gelijk Hij werkt, tot Eenen, wiens fchepfel en beeld de mensch is,

Hij spreekt tot Zijn ander *Ik!* tot Hem, door wien alle dingen gemaakt zijn, die in Zijn Evangelie spreekt: *Al wat de Vader werkt*, dat werkt de Zoon gelijkelijk. Het is in geheel de Schrift zonder voorbeeld, dat een ander dan God van zich zelven spreke in het meervoud: *Laat ons maken!* God zelf in de Schrift spreekt aldus slechts twee of drie maal, en die zoo buitengewone wijze van spreken neemt een aanvang — op het oogenblik der schepping van den mensch (1)!

Maar die mensch, geschapen naar het beeld des onzienlijken Gods, dat schepsel tot een zoo hooge plaats onder de levende werken van Gods hand bestemd, oorspronklijk ter eener zijde van hooger dan

---

(1) Bossuet, *Discours sur l'Histoire universelle:* » Jusqu'ici Dieu avait tout fait en commandant: *que la lumière soit!* Mais quand il s'agit de produire l'homme, Moïse lui fait tenir un nouveau langage: Faisons l'homme, dit-Il, à notre image et ressemblance. Ce n'est plus cette parole impérieuse et dominante; c'est une parole plus douce, quoique non moins efficace. Dieu tient conseil en lui-même, Dieu s'excite lui-même, comme pour nous faire voir que l'ouvrage qu'Il va entreprendre surpasse tous les ouvrages, qu'Il avait faits jusqu'alors. Faisons l'homme! Dieu parle en lui-même; Il parle à quelqu'un qui fait comme Lui, à quelqu'un dont l'homme est la créature et l'image. Il parle à un autre Lui-même; il parle à Celui par qui toutes choses ont été faites, à Celui qui dit dans son Evangile: *Tout ce que le Père fait, le Fils le fait semblablement.* C'est une chose inouïe dans tout le langage de l'Ecriture qu'un autre que Dieu ait parlé de lui-même au nombre pluriel: Faisons! Dieu même dans l'Ecriture ne parle ainsi que deux ou trois fois, et ce langage extraordinaire commence à paraître lorsqu'il s'agit de créer l'homme."

de hemelen, behoort van eene andere zijde tot het geringste en nederigste der schepping: *de* HEERE *God formeerde hem uit het stof der aarde.* De zelfstandigheid van zijn lichaam, is even als dat der dieren, aarde, stof; en nog heden hervindt de Scheikunde deze zelfstandigheid als het hoofdelement, waartoe het menschelijk lichaam zich laat te rug brengen (1). Zoo hervinden wij in de schepping van den eersten mensch dat groote kenmerk der hooge Godsgedachte in alle de openbaringen Zijner heerlijkheid: vereeniging van het hoogste met het laagste, — huwing van het hemelsche met het aardsche.

Bij de Heidenen laat zich wederom deze oorsprong, verminkt en verbasterd, herkenbaar evenwel, wedervinden. De Romeinsche Dichter, wiens voorstelling wij zagen van den Chaos, (hij had die wederom van de Grieken!) weet ook nog dat de mensch gevormd is naar het beeld *der Godheid* (bij hem, *der Goden*) (2).

Zoo was, als alle dingen gedurende zes dagen op aarde waren voorbereid geworden tot zijne ontfangst, de eerste mensch dan geworden. Zijn naam *Adam* blijft aan geheel het menschdom, zijn nageslacht, door

(1) G. J. MULDER, *over de waarde der natuurkundige wetenschappen voor de Geneeskunde*, (Utrecht, 1842) » De stoffelijke klomp, dien wij menschelijk lichaam noemen, is zamengesteld uit eenige ponden stof, die van de zwarte aarde komt, en uit den dampkring verzameld is."

(2) » In effigiem moderantum cuncta Deorum."
Metam. Lib. I. 83.

alle eeuwen heen eigen. En als zijn diepe val verzoend én hersteld wordt door den om menschen mensch geworden Zoon van God, zoo wordt geheel de tegenstelling tusschen menschelijke zonde en menschelijke gerechtigheid voor God, dood en leven, ellende en zaligheid, uitgedrukt en te zamen gevat in die ééne Apostolische verkondiging: *In* ADAM *sterven zij, in* CHRISTUS *worden zij levend gemaakt; — de eerste* ADAM *is uit de aarde aardsch, de tweede mensch de* HEERE *uit den hemel* (1 Cor. XV: 22, 47).

En nu, de mensch man en vrouw! Wat door alle eeuwen heen van die hoog tedere, hoog wondere, hoog heilige betrekking tusschen den man en de vrouw in allerlei vormen zich openbaarde en opgemerkt werd, die trek niet slechts van den man tot de vrouw, en van de vrouw tot den man, maar die ziels- zoo wel als vleesches-éénheid, die het wezen uitmaakt van het bij den mensch alleen gekend *huwelijk*, — wat stelsel van wijsbegeerte of menschkunde, wat overlevering van volken of verhaal van historieschrijvers of dichters, zal het ons in zijne eerste, eenvoudigste en noodwendigste oorzaken verklaren? — Het is hier wederom de Schrift, die met een enkel historisch feit, met eenige weinige woorden van gezagvollen eenvoud de gantsche zaak tastbaar, ja als doorzichtig daarstelt voor onzen geest. Ééne is bij haar de schepping van man en vrouw. De man en de vrouw zijn in hunnen oorsprong en innerlijkste zelfstandigheid één. De vrouw bestond reeds in den man, ten dage als hij nieuw ge-

schapen voor God stond. De behoefte aan eene hulpe, eene wederhelft, een tweede *zich zelve*, lag in zijne ziel. En nu! van geen tweeden klomp aarde werd hem die wederhelft gevormd, Van uit zijn eigen vleesch en been, van uit zijn eigen zelfstandigheid en leven geeft God hem eene vrouw. Groot en verrassend is het denkbeeld, maar zijne historische waarheid bewijst zich in ieder waarachtig huwelijk, is herkenbaar in elken slechts eenigermate aan het oorspronklijk doel beantwoordenden echt. *Toen zeide* Adam: *deze is ditmaal been van mijne beenen, en vleesch van mijn vleesch. Men zalze mannin heeten, om dat zij uit den man genomen is.* En *daarom* (voegt er de gewijde Geschiedschrijver bij, en de geheele geschiedenis der menschheid geeft op die uitspraak weêrklank), *daarom zal de man zijnen vader en zijne moeder verlaten, en zijne vrouw aankleven, en zij zullen tot één vleesch zijn.*

Wel hebben de Joodsche Rabbijnen, in wier zonderlinge legenden en wonderlijke bespiegelingen meer dan eens een diepe zin, een juiste bevatting van het Bijbelsch onderwerp ligt, de beteekenis gevat van die alles beslissende bijzonderheid in de oorspronkelijke betrekking tusschen den man en de vrouw: namelijk, dat de vrouw, uit des mans eigen vleesch en been zijnde, daarom ook in eene volmaakte eenigheid, ja hereeniging, met hem hare ware bestemming vindt. Ware de vrouw een tweede, niet een zelfde gewrocht van God uit één zelfde handvol stofs geweest, zoo had zelfs het Paradijs in haar geene aan den man onderge-

ſchikte hulpe, maar eene nevenheerſcheresſe en mededingeresſe aanſchouwd. De ſtraks gemelde Rabbijnſche overlevering verzinnelijkt dat denkbeeld in de volgende *mythe* of *legende* (want op dit gebied zijn dergelijke verſieringen of menſchelijke toevoegſelen aan Goddelijke waarheid inheemsch!). Eer Eva aan Adam nog geſchonken was, zal aan zijne zijde een andere gade geſtaan hebben, gevormd uit eene zelfde klei met den man, maar niet genomen uit de zelfſtandigheid van zijn eigen vleesch en been. Deze vrouw (zij noemen haar Lilith) was dan ook niet Adams geluk maar ſmert en plaag geweest te midden van het heerlijke Eden, tegen over hem ſtaande niet als eene hulp maar als eene gelijke in afkomst en recht. Maar aan hare ware beſtemming niet beantwoordende, werd nu weldra de trotſche Lilith verwijderd, om voor de wezenlijke *mannin* plaats te maken, voor Eva, Adams eigen vleesch en been. Nog beſtaat bij de Talmudiſche Joden de fabel, dat deze Lilith aan Eva en al wat uit Eva geboren is vijandig bleef, en in het bijzonder haren haat aan de kleine kinderkens in de wieg te boeten zoekt. Van daar ook nog op enkele Israëlitiſche kraamkamers dat bijgeloovig formulier: Adam *en* Eva, *weg* Lilith! waardoor de zuigeling tegen de aanrandingen dezer vijandin zal gewaarborgd zijn. De zin intusſchen dezer Rabbijnſche, wel nimmer letterlijk op te vatten of als zoodanig bedoelde verdichting, ligt voor oogen. Bilderdijk heeft met eene wijziging, die de fijnheid van zijn ſmaak en gevoel er in behoefde, van die Rabbijnſche *mythe* gebruik ge-

maakt op de volgende wijze, in zijn Dichtſtuk: *de Echt* (1).

Men zegt, eer ADAM nog, uit d' eerſten ſlaap geſchoten,
Zijn weêrhelft aan de borst, waarin zij lag beſloten,
Mocht drukken, en in haar zich zelven ſpieglen zag;
Terwijl hij, moê gedwaald, op 't mollig moschbed lag,
En met een zuchtend hart naar 't medeſchepſel haakte,
't Geen de eenzaamheid der aard voor hem verdraaglijk maakte, —
Dat de Almacht hem *een droom* verſchijnen deed voor 't oog.
Het ſcheen, of Edens hof, of alles zich bewoog,
En de Eeuwige afdaalde om Zijns gunstlings klacht te ontfangen.
» Wat wilt gij (riep Gods ſtem)? ontdek uw zielsverlangen! —
Hij antwoordt: » Groote God, zie al wat adem heeft;
» 't Paart alles met een gade in wie zijn weêrſchijn leeft:
» En ik — ik ben alleen. — Wat kostte 't, op mijn beden
» Uit d' eigen klei met mij een deelgenoot te kneden,
» Met wie ik danken, en Uw weldaên ſmaken mocht!
» Dan waar mijn lot volmaakt; dan ware Uw werk volwrocht!"
De Godheid ſchudde 't hoofd, en greep een handvol aarde,
En bootſte 't tot een vrouw, die Hij aan ADAM paarde.
't Was LILITH; LILITH, ach! — Geheel haars Egaas vreugd,
Bekoorlijk in geſtalte, en hem gelijk in jeugd,
Zal ze ADAM dierbaar zijn en zijn geluk volmaken! —
Ach hemel! vruchtloos lacht de wellust van haar kaken;
En vruchtloos ſtrookt zijn hand 't aanminnige gelaat;
Of legt haar de offers voor van palmbosch en granaat,
Of leidt ze door een beemd van leliën en rozen;
En ſmelt van liefde en lust in 't eerſte liefdekozen.
De trotſche weigert zich en ſlaat zijn gaven af.

---

(1) AFFODILLEN, Deel I. bl. 70—72.

» Hoe (zegt ze)! 't is één God, die beiden 't leven gaf,
» Één ſtof, waaruit wij zijn; en gij, zoudt ge u vermeten,
» Mij de uwe, en dezen hof uw eigendom te heeten?
» 'k Begeer uw giften niet; een deel behoort aan mij:
» Gelijk zijn we in geboort', gelijk in heerſchappij.
» Zoek arbeid of vermaak, ik zal het mijne vinden!"
Zoo ſpreekt ze, en zweeft in 't rond op vleugels van de winden.
Gods Englen voeren haar van uit haar woeste vlucht
Te rug: — ze ontvliedt op nieuw, en heft zich in de lucht;
En werpt zich, afgewend van 's hemels zalige oorden,
Den duivlen in den arm, om Adams kroost te moorden.
Zie daar, gelijkheid in haar werking. — » Groote God!
» (Roept Adam) 'k heb gedwaald; voleindig Gij mijn lot!"
Thands ſchrikt hij en ontwaakt; maar (hemel) hoe bewogen —
Wat ſchouwſpel toont zich thands voor zijn ontſluitende oogen!
't Is Eva, 't is de vrouw, die God hem heeft beſtemd,
(Zijn hart verkondt het hem, dat thands in vreugde zwemt),
Die vleesch is van zijn vleesch, en aandeel van hem zelven.
» Beheerſcher (roept hij uit) van aard en ſtargewelven!
» Gij, Gij alleen zijt wijs. Gij ſchonkt me mijn mannin!" —
Hereening met zich zelv', zie daar de huwlijksmin.

Doch wij keeren van de Dichterlijke verſiering, van de Rabbijnſche *legende* tot de waarheid der Schrift te rug; niet evenwel zonder met een woord te hebben doen opmerken, hoe onderkenbaar ook in de meest geestvolle *mythe* de kleur der menſchelijke verſiering, tegen over die der louter historiſche waarheid der gewijde verhalen is. In die fabel toch van Lilith ligt ongetwijfeld wel een diepe en kernvolle zin, maar hoe ook ingekleed, gevoelt ieder, om meer dan ééne rede, dat zij buiten het gebied der historie ſtaat, — dat, bij

voorbeeld, de schepping van EVA niet de vrucht eener *tweede* poging om den man door eene wederhelft gelukkig te maken, heeft kunnen zijn, e. z. v.

Maar door geheel de Schrift verder blijft de gedachtenis van die eerste en oorspronkelijke huwelijksinzetting leven en wedergalmen. Op die inzetting wijst, veertig eeuwen later, de Heiland te rug, als Hij de echtscheiding der Phariseën afkeurende, met deze woorden uitspraak doet over de Hem voorgelegde vraag (Marc. X: 6): *Van het begin der schepping heeft ze God man en vrouw gemaakt. Daarom zal een mensch zijnen vader en moeder verlaten, en zal zijne vrouw aanhangen. En die twee zullen tot één vleesch zijn, alzoo dat zij niet meer twee zijn, maar één vleesch.* — Ja, veel meer nog: die vereeniging van allerinnigsten, zoo wel als allergewijdsten aart in de bedeelingen Gods, eerst met Israël in het Oude Testament, daarna met de Gemeente in het Nieuwe, wordt bij Propheten en Apostelen gekenmerkt als een hoog heilige huwelijksvereeniging. JEHOVA noemt zich Israëls man; Israël is de aan JEHOVA ondertrouwde, Hem telken male ongetrouwe vrouw (1). De Gemeente Gods is de Bruid van CHRISTUS (2). En de Apostel PAULUS grondt de hoogste verplichtingen van den man jegens de vrouw, en van de vrouw jegens den man, juist op deze geestelijke gelijkenis, als hij schrijft (Eph. V: 22—33): *Gij vrouwen, weest*

(1) Jes. LIV: 5. Hos. III. enz. enz.
(2) Joh. III: 29. Openb. XIX: 9.

uwe eigene mannen onderdanig gelijk den Heere: Want de man is het hoofd der vrouw, gelijk ook CHRISTUS *het Hoofd der Gemeente is: en Hij is de Behouder des lichaams. Daarom, gelijk de Gemeente aan* CHRISTUS *onderdanig is, alzoo ook de vrouwen haren eigenen mannen in alles. Gij mannen hebt uwe eigene vrouwen lief, gelijk ook* CHRISTUS *de Gemeente lief heeft gehad, en Zich zelve voor haar heeft overgegeven: Opdat Hij ze heiligen zoude, haar gereinigd hebbende met het bad des waters door het woord, opdat Hij ze zich zelven zoude heerlijk voorſtellen, eene Gemeente die geen vlek of rimpel heeft of iets dergelijks, maar dat zij zoude heilig zijn en onberispelijk. Alzoo zijn de mannen ſchuldig hunne eigene vrouwen lief te hebben, gelijk hunne eigene lichamen. Die zijn eigene vrouw lief heeft, die heeft zich zelven lief. Want niemand heeft ooit zijn eigen vleesch gehaat, maar hij voedt het en onderhoudt het, gelijkerwijs ook de Heere de Gemeente. Want wij zijn leden Zijns lichaams, van Zijn vleesch en van Zijne beenen. Daarom zal een mensch zijnen vader en moeder verlaten en zal zijne vrouw aanhangen: en die twee zullen tot één vleesch wezen. Deze verborgenheid is groot: doch ik zeg het, ziende op* CHRISTUS *en op de Gemeente. Zoo dan ook gijlieden elk in het bijzonder, een iegelijk hebbe zijne eigene vrouw alzoo lief als zich zelve; en de vrouw — dat zij den man vreeze.*

NEGENDE VOORLEZING.

DE OORSPRONG VAN ZONDE EN DOOD. — NOG ANDERE OORSPRONGEN, BIJ MOSES VERMELD. — DE EENHEID VAN HET MENSCHELIJK GESLACHT.

De Bijbel, de Schriften van MOSES zeer bepaaldelijk, is het Boek der Oorſprongen. Wij zagen dien der gantſche Schepping, dien der eeuwen, dien der tegenwoordige geſtalte der aarde, welke wij betreden, dien van den mensch, naar Gods beeld geſchapen, van den man en van de uit het vleesch en gebeente des mans gevormde vrouw, in eenige weinige, korte, maar tevens alle dingen in het binnenſte zelf van hun wezen ontdekkende trekken, te kennen gegeven. Wij beſchouwden die Bijbelſche opgave der *oorſprongen*, in zamenhang met hetgeen onze dagelijkſche ondervinding en innerlijkſte bevinding, — met hetgeen de menſchelijke wetenſchap in hare jongſte en gelukkigſte naſporingen, — aangaande die zelfde voorwerpen aan den dag brengt of getuigt.

Onze laatſte beſchouwing op dat grondgebied gold *den mensch.* Wij zagen de rede van zijne hooge

meerderheid boven alle fchepfelen, van de krachten, gaven en vermogens, waardoor wij hem zelfs nog in zijnen tegenwoordigen toeftand zien uitblinken, nedergelegd in die allesbeftemmende eigenfchap zijner vorming: hij is oorfpronklijk gefchapen naar den beelde, naar de gelijkenis van God.

Maar indien ons de Schrift van Moses de eerfte oorzaak van alle menfchelijke heerlijkheid ontdekt, met even denzelfden eenvoud van ftelligheid en hoog gezag verkondigt zij ons ook, hoe *dat goud werd verdonkerd* (wel mag de taal van den Propheet op deze eerste en voor heel het menschdom beflisfende omkeering toegepast worden!), *het goede fijne goud werd veranderd in lood* (1). De mensch, gefchapen naar het evenbeeld Gods, verdierf zich zelven, en al wat uit hem voortkomen moest, *door de zonde;* de mensch, gefchapen voor een zalig leven zonder einde, bracht over zich zelven en zijne nakomelingen het vonnis des doods, ja des eeuwigen doods.

Hooren wij de gefchiedenis van den val!

1 Mof. II: 16, 17. *En de* Heere *God gebood den mensch, zeggende: Van allen boom dezes hofs zult gij vrij eten; maar van den boom der kennis des goeds en des kwaads, daarvan zult gij niet eten: want ten dage als gij daarvan eet, zoo zult gij den dood fterven!* en ftraks 1 Mof. III: 1—20. *De flang nu was listiger dan al het gedierte des velds, het-*

(1) Klaagl. IV: 1.

welk de HEERE *God gemaakt had, en zij zeide tot de vrouw: is het ook dat God gezegd heeft, Gijlieden zult niet eten van allen boom dezes hofs? En de vrouw zeide tot de slang: Van de vrucht der boomen dezes hofs zullen wij eten. Maar van de vrucht des booms, die in het midden van den hof is, heeft God gezegd: gij zult van die niet eten, noch die aanroeren, op dat gij niet sterft. Toen zeide de slang tot de vrouw: Gijlieden zult den dood niet sterven; maar God weet, dat ten dage als gij daarvan eet, uwe oogen zullen geopend worden, en gij zult als God wezen, kennende het goed en het kwaad. En de vrouw zag, dat die boom goed was tot spijs, en dat hij een lust was voor de oogen, ja een boom die begeerlijk was om verstandig te maken, en zij nam van zijne vrucht, en at: en zij gaf ook haren man met haar en hij at. Toen werden hunner beider oogen geopend, en zij werden gewaar, dat zij naakt waren, en zij hechtten vijgeboombladeren te zamen, en maakten zich schorten. En zij hoorden de stem des* HEEREN *Gods, wandelende in den hof aan den wind des daags: toen verbergde zich* ADAM *en zijne vrouw voor het aangezicht des* HEEREN *Gods in het midden van het geboomte des hofs. En de* HEERE *God riep* ADAM, *en zeide tot hem: Waar zijt gij? En hij zeide: Ik hoorde Uwe stem in den hof, en ik vreesde, want ik ben naakt, daarom verbergde ik mij. En Hij zeide: wie heeft u te kennen gegeven dat gij naakt zijt? Hebt gij van dien boom*

gegeten, van welke Ik u gebood, dat gij daarvan niet eten zoudt? Toen zeide ADAM: *De vrouw die Gij bij mij gegeven hebt, die heeft mij van dien boom gegeven, en ik heb gegeten. En de* HEERE *God zeide tot de vrouw: Wat is dit (dat) gij gedaan hebt? en de vrouw zeide: Die ſlang heeft mij bedrogen, en ik heb gegeten. Toen zeide de* HEERE *God tot de ſlang: Dewijl gij dit gedaan hebt, zoo zijt gij vervloekt boven al het vee, en boven al het gedierte des velds: op uw buik zult gij gaan, en ſtof zult gij eten alle de dagen uws levens. En ik zal vijandſchap zetten tusſchen u en tusſchen deze vrouw, en tusſchen uw zaad en tusſchen haar zaad: dat zelve zal u den kop vermorſelen, en gij zult het de verſenen vermorſelen. Tot de vrouw zeide Hij: Ik zal zeer vermenigvuldigen uwe ſmerte, namelijk uwer dracht; met ſmert zult gij kinderen baren, en tot uwen man zal uwe begeerte zijn, en hij zal over u heerſchappij hebben. En tot* ADAM *zeide Hij: dewijl gij geluisterd hebt naar de ſtem uwer vrouw, en van dien boom gegeten, daar Ik u van gebood, zeggende: Gij zult daar niet van eten, zoo zij het aardrijk vervloekt om uwent wille, en met ſmart zult gij daarvan eten alle de dagen uws levens. Ook zal het u doornen en distelen voortbrengen: en gij zult het kruid des velds eten. In het zweet uws aanſchijns zult gij brood eten, tot dat gij tot de aarde wederkeert, dewijl gij daaruit genomen zijt: Want gij zijt ſtof, en gij zult tot ſtof wederkee-*

ren: Voorts noemde ADAM *den naam zijner vrouw* HEVA, *om dat zij een moeder aller levendigen is.*

Zoo hebben wij hier dan in den eenvoudigen toon en taal eener gefchiedenis, eener bij den aanvang der menschheid eenmaal *gebeurde zaak*, het getuigenis der Hoogfte Waarheid aangaande de twee gewichtigfte en algemeenfte verfchijnfelen in en voor de menschheid: zonde en dood, — den fleutel ter oplosfing van hunnen eerften oorfprong. Het is hetgeen de Apostel in eenige weinige woorden zamentrekt in den Brief aan de Romeinen (V: 12): *Door éénen mensch is de zonde in de wereld ingekomen, en door de zonde de dood.* — Die zonde, wederom, wat is hare natuur, haar eigenlijk wezen? Ongehoorzaamheid aan het Godsgebod — antwoordt het verhaal van Genefis, wedergalmt het door alle de Schriften heen van Oud en Nieuw Testament, en getuigen onze confcientien in ons binnenfte met haar. Doch welk een denkbeeld, en van waar anders afkomstig dan van de Waarheid zelve? door wien ook anders geleerd of gekend, dan door en uit eene geopenbaarde Godsdienst? aan *gehoorzaamheid* hangt het leven, het Goddelijk leven, den mensch bij zijne fchepping gefchonken! Ongehoorzaamheid, dat is zonde, baart den dood, dat is de fcheiding van Hem, die het leven geeft, die zelf *het Leven* is.

Vraagt iemand dan nog naar de evenredigheid tusfchen het misdrijf en de ftraf, bij deze eerfte aller overtredingen, bij deze duurzaamfte en doorgaandfte

aller-ſtraffen? die bedenke, dat niet de oogenſchijnlijke waarde van de zaak waarover het proefgebod ging, maar de ongehoorzaamheid, om het even of die in eene kleine of in eene groote zaak gepleegd werd, de zonde uitmaakt; — die bedenke, dat juist daarin overal de heerlijkheid en wijsheid Gods zich openbaart, dat Hij het groote verbindt aan het kleine, het groote openbaar maakt door het kleine, in het kleine dezelfde wet en regel houdt, als in het groote. Is hier niet het zelfde Godsbeginſel, waardoor in het Nieuwe Testament de ingang ter eeuwige heerlijkheid verbonden wordt aan een *beker koud water*, gegeven in den naam des Heeren, uit gehoorzaamheid en liefde voor Hem? — Wat is voor den Allerhoogſte uitwendig klein of groot? Het geestelijk beginſel beſtemt hier alles, tot waardeering van goed en kwaad.

Maar (wederom uit een ander oogpunt de zaak beſchouwd!) is er dan werkelijk zulk eene onevenredigheid, of liever, eenig gebrek aan overeenſtemming tusſchen de ontzachelijke gevolgen der eerſte overtreding, en het overtreden proefgebod zelf? In de gegetene vrucht lag toch, naar het uitdrukkelijk verhaal van MOSES, iets dieper dan bloot lichamelijke ſpijs of drank. Het was de vrucht van een *boom der kennis des goeds en des kwaads.* Die kennis behoorde uitſluitend aan God. Zullen wij ontkennen, dat zij aan het ſchepſel mededeelbaar kan geweest zijn door een lichamelijke daad? Of leert ons niet overal de Schrift, dat geestelijke dingen door lichamelijke worden afgebeeld, uitgedrukt, tastbaar ſoms en geniet-

baar gemaakt? Is niet overal in Gods Openbaring, ja, reeds in Zijne ſtoffelijke en onſtoffelijke ſchepping, het zichtbare met het onzichtbare, het zinnelijke met het geestelijke, in allerlei vormen en in allerlei verſchijnſelen verbonden? Wat vreemds is het dan, zoo in het Eden Gods, zoo, bij de oorſpronklijke inrichting der ſchepping, aan het gebruik eener zichtbare en tastbare boomvrucht hoogere eigenſchappen, dieper werkingen voor de ziel des menſchen, zullen zijn verknocht geweest? Is zelfs in den tegenwoordigen ſtaat van den mensch eene inwerking van gewas, kruid, ſpijs of drank, op zijne zielsvermogens en geestestoeſtand niet èn allezins denkbaar èn werkelijk voorhanden?

Allerminst zeker behoeven wij van dergelijk eene onderſtelling tot het aannemen van een *mythe*, of zelfs van iets *mythisch*, in deze geſchiedenis van 's menſchen val en ſtraf de toevlucht te nemen. Neen! geene menſchen hebben hier aan eenig geestelijk denkbeeld eene inkleeding van eigen vinding gegeven; de inkleeding ligt in de beſchikking van God zelven, die van den beginne tot het einde in alle Zijne werken lichaam aan geest, en geestelijke aan lichamelijke dingen verbindt.

Tegen de aanneming van een mythisch element pleit hier voorts alles, wat wij vroeger als kenmerk van het zuiver-historiſche, eenvoudig-waarachtige der Oud-Testamentiſche verhalen deden opmerken. Want ook de *mythe* heeft zijnen eigenen ſtijl en manier; en men verbergt hem moeilijk onder die der ge-

schiedenis, — der geschiedenis vooral, zoo als wij die in de Boeken van Oud en Nieuw Testament leerden kennen. Men vergelijke slechts wat voorgaat en volgt! en men zal in toon, in stijl, in zamenstelling, in al het geen wij als karakteristiek voor de volstrekte waarheid des verhaals vroeger aanwezen, geen onderscheid gewaar worden. Het zijn ook hier woorden en handelingen, beschreven in den nadruk, maar ook eenvoud, van een aan zich zelf niet twijfelend *getuigenis*.

Het ligt hier in ons bestek niet, het gelezene verhaal van Genesis tot in de bijzonderheden uit te leggen, of toe te lichten. Wat ruim veld anders voor de opmerking van allerlei belangrijks ten aanzien van zaken en woorden! als daar is (vs. 1) het woord der verleiding van de slang, aanvang nemende met een schijnbaar belangstellende vraag: *Is het ook dat God gezegd heeft: Gijlieden zult niet eten* (en met listige verdraaijing van het uitgesproken Godswoord!) *van allen boom dezes hofs?* — of die korte maar indrukmakende mededeeling van de snelle daad der zonde, eerst der vrouw, dan des mans (vs. 6): *Zij nam van de vrucht* EN AT, *en zij gaf ook haren man met haar*, EN HIJ AT; — straks het woord des alwetenden Rechters tot de conscientie (vs. 9): ADAM! *waar zijt gij?* mitsgaders (vs. 7 en 11) het eerste gevoel van schaamte over zich zelve na en door de zonde, — dan (vs. 12) de opstand tegen God, ten onmiddelijken gevolge van begane zonde: *de vrouw, die Gij bij mij gegeven hebt, die heeft mij van dien boom gegeven*, — eindelijk (vs. 17) het ontzettend

doodvonnis, met herinnering van de geringe zelfstandigheid, waaruit de Allerhoogste zich een evenbeeld geschapen had: *Gij zijt stof, en gij zult tot stof wederkeeren;* — waar zouden wij eindigen?

Ééne opmerking evenwel nog, omtrent het zakelijke des verhaals alleen. Gelijk wij de geschiedenis van 's menschen zonde en hare bezoldiging, den dood, in een enkel Apostolisch woord (Rom. V: 12) zagen zamengevat, zoo wijst ook in de leer der verlossing door Christus datzelfde Woord gedurig te rug op de eerste verhalen van *Genesis*. Dus, in den Brief aan de Galaten (IV: 4): *God heeft Zijnen Zoon gezonden*, GEWORDEN UIT EENE VROUW, *geworden onder de Wet*, — is de wederklank niet kenbaar op *het Zaad der vrouw*, van de Paradijsbelofte? — En, als dezelfde Apostel (Rom. XVI: 20) *de verplettering van den Satan onder de voeten der Gemeente* aankondigt, is ook daar niet de betrekking zichtbaar op die zelfde belofte, als die ook de *vermorseling van den kop der slang* aan het gevallen menschenpaar toezegt? Aan het slot, voorts, van de *Openbaring* van Johannes vinden wij de eerste dagen des menschdoms, in de bestemming der geloovigen bij het glorierijk einde aller dingen volheerlijk te rug. Het zijn *nieuwe hemelen* en een *nieuwe aarde;* maar van uit de voorrechten van het eerste Paradijs hervinden wij in de prophetische taal des Apostels dien *boom des levens* te rug, waarvan, na het intreden der zonde, de toegang voor Adam en zijn zaad was gesloten geworden. Openb. XXII: 2. II: 7. 1 Mos. III: 22—24.

En nu volgen nog in deze zelfde eerste Hoofddeelen van *Genesis* allerlei belangrijke oorsprongen in verband met die eerste en beslissende omkeering, in verband met de verdere ontwikkeling van het gevallen maar niet verlaten menschdom op de aarde. In de beknoptheid altijd van eenige weinige, maar niet minder gewichtige en lichtverspreidende aanduidingen over geheel de geschiedenis der menschheid en de gevolgen van de zonde, hebben wij in het gelezene verhaal en wat zich onmiddelijk daar aan sluit: den oorsprong van 's menschen geboorte met smert, — van de doornen en distelen des om zijns Onderkonings wille vervloekten aardbodems, (en met *doornen* werd de lijdende Verlosser gekroond!) — van den arbeid des menschen om brood, niet meer tot oefening van krachten en vermogens, maar *in het zweet zijns aangezichts*, met kommer en moeite en allerlei verdriet, — van 's menschen kleeding (vs. 21), onnoodig zoo lang er geene zonde, en dus ook geene schaamte, maar loutere onschuld bij het eerste menschenpaar was, — van doodslag en broedermoord, in de geschiedenis van de eerst*geborenen* des menschdoms, Caïn en Abel (1 Mos. IV: 1—12), — van geweld en oorlog (vs. 23 en 24), — van landbouw, van stedenbouw en tentenbouw (vs. 2, 17, 20), — van werken in koper en ijzer (vs. 22) enz. En alle deze uitvindingen (opmerkelijk!) oorspronklijk van de kinderen Caïns, als die zich uitsluitend met de dingen *dezer* wereld bezig houdende, daarin dan ook boven die

van SETH, (kinderen Gods), hunne krachten en vermogens te koste legden. En toch! die uitvindingen, die ontdekkingen blijven voor die van SETH, blijven ook in later tijd voor de geloovigen niet, als onheilig of onwettig in zich zelve, afgesloten. Al wat CAÏN in eigen kracht, voor eigen grootheid, uitvindt, kan door SETH in Gods vreeze, tot Gods eere worden aangewend. De zoon van LAMECH en ADA voert *harp* en *orgel* in (vs. 21); maar zegt daarom DAVID minder in zijn lied ter eere van Israëls God? *Looft Hem met geklank der bazuin, looft Hem met de luit en met de harp. Looft Hem met de trommel en fluit. Looft Hem met snarenspel en orgel. Looft Hem met helklinkende cymbalen. Looft Hem met cymbalen van vreugdegeluid* (Ps. CL: 3—5).

Tot de beschouwing van hetgeen wij de *Bijbelsche oorsprongen* noemden, behoort nu nog ten slotte het hooggewichtige punt der oorspronklijke éénheid van alle menschengeslachten en rassen, dat is, de afstamming van al wat immer mensch was of zijn zal uit dien éénen eerstgeschapenen: ADAM. De Schrift wijkt ook in dezen niet een oogenblik van den in *Genesis* gelegden grondslag af. Overal leert zij, overal onderstelt zij, dat al wat *mensch* (*Adam* is het Hebreeuwsche woord) genaamd wordt, ook van dien eersten en éénen ADAM afstamt, ja in hem als in zijn hoofd, als in zijn wortel bestond. Tegen deze Bijbelsche leer heeft langen tijd de halve- of valsche wetenschap hare

ſtelſels van eene meerderheid van ſtamvaders, naar het meerder of minder getal van oorſpronkelijke menſchenrasſen, dat een iegelijk zich als noodig voorſtelde, opgeheven. Onder de voorſtanders dier onbijbelſche veelheid behooren, behalve den welbekenden BALLENSTEDT, insgelijks ook nog in onze dagen BORY DE ST. VINCENT en DESMOULIN, van welke de eerſte zich met *vijftien*, de tweede met *zestien* oorſpronklijke menſchenparen te vrede ſtelt. En ook vooral de hier te lande door velen, ook die geene *Neologen* willen heeten, zoo zeer gehuldigde BRETSCHNEIDER verklaart, ook ten aanzien van de éénheid des menſchelijken geſlachts, de leer des Bijbels naar het licht der tegenwoordige Wetenſchap voor onhoudbaar.

» Naar het licht der hedendaagſche Wetenſchap ?" — Tegen deze — ik weet ze niet anders te noemen dan — *logenachtige* bewering, hebben wij ſlechts de uitdrukkelijkſte *reſultaten* der grootſte mannen van onzen en eenen even voorgaanden leeftijd in het vak van Anthropologie (*Natuurlijke Menschkunde*) en wat daarmede verwant is, te ſtellen. HALLER, BUFFON, BLUMENBACH, CUVIER, (men mag er CAMPER, GALL, LACÉPÈDE, ZIMMERMANN, SOEMMERING, enz. bijvoegen) erkennen onvoorwaardelijk de volſtrekte eenheid van het oorſpronklijke menſchelijk ras (*type primitif*). Een beroemd Anthropoloog, wien de Schrijver, van welken wij over dit onderwerp meer dan ééne bijzonderheid ontleenen, in andere opzichten meer overeenſtemming met den Bijbel zoude toewenſchen, verklaart dat een grondig onderzoek van de

vraag over de éénheid van afkomst van het menschelijk geslacht, hem op beslissende wijze tot een bevestigend antwoord geleid heeft (1). Van geen ander gevoelen is de in het vak van Natuurlijke Historie en Anthropologie klassieke BLUMENBACH, die het punt opzettelijk behandeld heeft in eene Verhandeling onder den luimigen titel van: *Een woord tot geruststelling in eene algemeene familieaangelegenheid;* en zich daarin met het gevoelen van mannen die hij voor de grootste Natuurkenners houdt, welke de wereld onlangs verloren heeft, ten eenenmale vereenigt; dat alle ware menschen, Europeërs, Negers, enz. slechts verscheidenheden zijn van éénen en denzelfden stam (2).

Van deze verscheidenheden wordt hedendaags op voldoende wijze rede gegeven uit het onderscheid van klimaat en andere inwerkingen van buiten af, die wij nog steeds in de gelegenheid zijn waar te nemen.

---

(1) HILLEBRANDS *Anthropologie*, (Th. II. S. 105) aangehaald bij THOLUCK, *Vermischte Schriften*, Th. II. S. 240, 241. » Es läszt sich als Resultat der Anatomie und Physiologie, so wie der Geschichte aufstellen, dasz es nur einen einigen Urstamm des menschlichen Geschlechts giebt, alle Verschiedenheiten desselben dagegen blosz als Folgen allmähliger, durch mancherlei Einflüsse begründeter Abweichungen von dem Urstamme ohne Verletzung des Urtypus zu betrachten sind."

(2) » Alle dreie (HALLER, LINNÉ und BUFFON) hielten den Menschen vom Orang Utang himmelweit verschieden und hingegen alle wahre Menschen, Europäer, Neger, für blosze Spielarten einer und derselber Stamgattung."

» Alle verfcheidenheid onder de natiën der wereld (leert de zoo even aangehaalde Natuurgeleerde) ten aanzien van den vorm en de kleur des lichaams zijn in het minst niet verwonderlijker of onbegrijplijker, dan die van zoo vele andere foorten van bewerktuigde lichamen, bepaaldelijk die der huisdieren, welke wij onder onze oogen zien ontaarten." Tegen VOLTAIRE had reeds in zijnen tijd de vermaarde Phyfioloog HALLER gezegd: » VOLTAIRE wilde MOSES verhaal verdacht, en de afftamming aller menfchen uit een éénigen belachelijk maken. De grond dezer dwaling ligt in het denkbeeld, als of de verfcheidenheid der volken, van Blanken en Negers bepaaldelijk, in een verfchil van aart ligt, even wezenlijk als dat, bij voorbeeld, tusfchen een palmboom en een peerenboom. Doch juist dit denkbeeld is ftellig valsch. Alle menfchen die men in Noorden of Zuiden kent, of nog dagelijks in den grooten Oceaan leert kennen, hebben hunne aangezichten, tanden, vingers, borften, ingewanden en geheel hun inwendigen bouw zonder eenig onderfcheid aan elkander gelijkfoortig." En op gelijke wijze CUVIER: » De mensch is flechts van ééne foort en afkomst."

Het behoort tot het beftek dezer Lezingen niet ons te verdiepen in de oorzaken, waardoor de Wetenfchap thands het onderfcheid der menfchenrasfen, behoudens de oorfpronklijke éénheid van afkomst uit een eenig paar, begrijpelijk maakt. Wij hebben nog flechts ééne opmerking, uit het ongerijmde van het tegengeftelde gevoelen afgeleid, of,

wil men het liever, uit de doorgaande gelijkmatigheid (*analogie*), die wij zien heerschen in het rijk der zichtbare schepping. Terwijl wij zelve van tien tot tien jaren, om zoo te zeggen, ooggetuigen zijn van de ontzettende kracht van vruchtbaarheid en vermenigvuldiging die in al wat leven ontfangen heeft, en in zijne bijzondere mate ook in den mensch ligt, — hoe kunnen wij het ons met eenige inachtneming der wegen van de Goddelijke huishouding voorstellen, dat tot bevolking der aarde zestien, vijftien, tien, vijf, of zelfs twee verschillende stamparen noodig zouden zijn geweest? Wijst niet in geheel de natuur alles van alle kanten op rijke veelheid en verscheidenheid uit innerlijke en eenvoudige éénheid? En staat hiermede niet wederom in volmaakte overeenstemming dat eerste bevelwoord (1 Mos. I: 28) aan den pas geschapen mensch, man en vrouw: *Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt, en vervult de aarde en onderwerpt haar?*

Ja, op *eenheid* wijst ons de geheele zichtbare Schepping, en dat telkens zoo veel te meer en te duidelijker, naar mate de Wetenschap haar dieper onderzoekt en doorgraaft. Overal in onze dagen worden wij verrast door de opmerkingen der mannen van dat onderzoek, wegens gemeenschap, verwantschap, éénheid tusschen krachten en eigenschappen in de Natuur, die men tot hiertoe voor geheel van elkander afgezonderd en onafhanklijk had gehouden. En de Schrift? — ook hier wederom verwant aan de Schepping, als werken afkomstig van eene zelfde Wijsheid,

bouwt zij op dat heerlijk en veel omvattend woord van ÉÉN in Oud en Nieuw Testament, alle hare leeringen omtrent God, omtrent den mensch, omtrent den Middelaar *God en mensch*, omtrent alle geestelijke dingen, omtrent alles, in één woord, wat zij omvat of aanroert. — *Hoor, Israël, de* HEERE *uw God is* ÉÉN! — ja, weergalmt het in de Schrift des Nieuwen Testaments: ÉÉN *God*, ÉÉN *Middelaar*, ÉÉN *geloof*, ÉÉN *lichaam*, ÉÉN *Geest.*

En daarom juist, om dat het beginsel en einde van alle Gods werken en openbaringen *éénheid* is, — zoo wachten wij ons voor de menschelijke *nabootsing* dier *éénheid*, hier door Rome, dáár door het Pantheïsmus verlokkend ons voorgesteld, — want *die éénheid* is niet uit de waarheid, is niet in CHRISTUS, is niet van God, om dat zij niet is naar Gods Woord, niet is naar de *Schrift!*

TIENDE VOORLEZING.

De oorsprong der taal en der talen.

Is het noodig, mijne Hoorders! U te herinneren, dat wij in de beschouwing der onfeilbare kenmerken van geloofwaardigheid, van volstrekte en loutere waarheid, van Goddelijke afkomst, die de Schriften des Ouden Testaments in zich zelve bezitten, ons thands bevinden op het gebied van den *zakelijken* inhoud? en dat wij dezen begonnen hebbende uit het aangekondigd standpunt te onderzoeken naar aanleiding van het drieërlei element, waaruit de Schriftverzameling van oud Israël voornamelijk mag geacht worden te bestaan: het *historische*, het *poëtische*, het *wetgevende*, in het eerstgemelde, dat is de *geschiedenis*, ons voorgesteld hebben te letten, *allereerst* op het geen wij de *leer der oorsprongen* volgens de Schrift des Ouden Testaments noemden, — om dan *later* de *Personen* in oogenschouw te nemen, die zich verder in hare geschiedboeken op de meest karakteristieke wijze bewegen?

Het kenmerk van waarheid, van hoogere waarheid, dat in de Schrift des Ouden Testaments ligt, daar

waar zij ons den voor elken bloot menfchelijken, hoe ook anders diep gaanden blik verborgene *oorfprongen* der dingen bekend maakt, werd ons reeds duidelijk door de toetfing van het gefchreven Woord in zijne krachtige en majestueufe beftemdheid aan de innigfte zelfbewustheid van ons menfchelijk gevoel en eenvoudig gezond verftand, — door de vergelijking dier gezagsvolle verklaringen met de pogingen eener het zij heidenfche of ongeloovige of halfgeloovige Wijsbegeerte, — door de vergelijking eindelijk dier zelfde verklaringen met de refultaten der onderfcheidene wetenfchappen, over welker grondgebied zich de Bijbelfche *leer der oorfprongen* uitftrekt.

Wij zagen den verwonderlijken gang der verhouding tusfchen *het Geloof* en *de Wetenfchap*; de Wetenfchap, in zoo onderfcheidene vakken *eerst*, zoo het fcheen, aan de voornaamfte en dierbaarfte grondflagen der Bijbelfche Openbaring vijandig, en, gelijk fommigen waanden, met die Openbaring voor altijd onvereenigbaar, — *ftraks*, dat is in onze dagen, in den weg van dieper nafporingen, van verdere en ruimere ontwikkeling, fteeds meer en meer aan de eenvoudige uitfpraken van MOSES en al wat verder op dat Woord gebouwd is, nabijkomen, daarmede in overeenftemming geraken, daaraan door hare voornaamfte en meest geoefende woordvoerders hulde bewijzen. De waarheid bleek ons van dat wel bekende zeggen eens wijsgeers uit de zestiende eeuw: »Een *weinig* wetenfchap verwijdert van het Woord van God, *zeer veel* brengt tot het geloof te rug." Niet

dat het Geloof, als zoodanig, het getuigenis der Wetenschap behoeft, niet dat de Wetenschap op zich zelve de eigenlijk verordende weg tot het geloof aan de waarheid van Schrift en Openbaring zoude zijn (het woord der prediking richt zich in de eerste plaats tot het *geweten*, tot het *hart*, tot het *gezond verstand!*); — maar omdat, tot heerlijkheid van den God aller waarheid en aller kennis, de waarheid van dat Woord, bron en voorwerp van het geloof, juist in het midden der eeuw, in welke wij leven, te schitterender moet uitkomen, ten blijke dat aan die Waarheid alle dingen eenmaal zich onderwerpen zullen, alle dingen vroeg of laat zich moeten dienstbaar stellen.

Te midden der lasteringen, spotternijen, drogredenen van Encyclopedisten of Rationalisten, kon het geloof des eenvoudigen Christens kalm blijven, hoe zeer ook verre van onverschillig, ten aanzien van den gedreigden ondergang zijner Godsdienst, of de gewaande onhoudbaarheid van derzelver oorkonden. En zie! de dag brak aan, brak vooral op het gebied der natuurlijke, der historische, der letterkundige wetenschappen aan, waarop juist van dáár voor de ooren van den geloovige, in plaats van spot en hoon, als ware het een gejuich van lof moest beginnen op te gaan ter eere der van alle kanten waarachtig bevondene uitspraken en verhalen van *Genesis*. — De aanvallen zelve der vijanden moesten hiertoe den weg bereiden, moesten hiertoe onophoudelijk medewerken. Wel te recht dan ook heeft iemand van die aanvallen

gezegd, dat zij op hunne wijze huldebetooningen zijn; — dat de hevigheid en hatelijkheid der bestrijders geen minder krachtig getuigenis van ontzag voor den Bijbel zijn, dan het geloof en de verzekerdheid zijner belijders. »Wel moet het eene sterke en geduchte post zijn, waarop men zich van den eenen kant met zoo veel onwrikbaarheid staande houdt, waartegen men van den anderen met zoo ontzettende toerustingen losgaat. De Bijbel zoude zoo onder de menigte zijner uitleggingen, als onder den aandrang zijner bestrijders reeds lang moeten gevallen en verdwenen zijn, indien hij niet even als een machtige Oceaan dat alles, als zoo vele rivieren die zich in hem verliezen, telkens verslond en te niet deed (1)."

Wij zagen deze opmerkingen bevestigd in bijzonderheden, bij de beschouwing van het Bijbelsche verhaal der wording van hemel en aarde, — des algemeenen zondvloeds, — der schepping van den mensch, — des oorsprongs van zonde en dood, en wat verder

---

(1) » Ces attaques sont également des hommages; l'ardeur et l'acharnement de ses ennemis ne sont guère pour la Bible un témoignage de vénération moins éclatant que la foi et la confiance de ses défenseurs. Ce doit être une position bien forte et bien imposante que celle où l'on se maintient, d'un côté, avec cette assurance, tandis qu'on attaque de l'autre avec tant de vivacité et de persévérance, avec un appareil si formidable. — L'amas des commentaires, la foule des assaillans aurait dû renverser ce saint monument et le faire disparaître, si, semblable au vaste Océan, il n'absorbait comme autant de fleuves bruyants, ces violentes attaques." LEON DE LABORDE.

aan deze hoogstgewichtige onderwerpen in de Schrift, in de gefchiedenis, in het leven, vast is.

Wij zagen, ten flotte, van de Bijbelfche leer der eenheid van geheel het menfchelijk geflacht in zijnen ftamvader ADAM. Gaan wij thands dat zelfde eenheidsbeginfel na in een der voornaamfte kenmerken van 's menfchen oorfpronklijke heerlijkheid: zijne fpraak, zijne taal!

Ook van des menfchen taal, ook van der volkeren talen, bevat wederom het Eerfte Boek van MOSES de hoog merkwaardige oorkonden.

Het eerst gefprokene woord is van God zelven. *God fprak: Daar zij licht!* — Naar Gods evenbeeld en door het Woord Gods gefchapen, fprak ook van den aanvang de mensch. — Later, na den zondvloed, bij den aanhef van het verhaal des torenbouws in Sinear, verklaart de Schrift uitdrukkelijk (1 Mof. XI: 1), dat de *gantfche aarde van eenerlei fpraak en van eenerlei woorden was*, — waarop dan onmiddelijk als een oordeel over den trots en tot eene affnijding van het Gode onbehagelijk voornemen, de verwarring der fpraak onder de menfchen en de verftrooijing, dien ten gevolge, over de gantfche aarde, verhaald wordt. — Zien wij van deze vier opmerkingen iets nader in bijzonderheden.

Die in de Heilige Schrift het eerfte *fpreekt*, bij alles wat Hij in het aanzijn roept, en waaraan Hij wetten en bevelen geeft; *fpreekt*, is God. Door Zijn *Woord* heeft Hij alle dingen gemaakt. En dat Woord — dus leeren wij het verder en dieper ver-

ſtaan uit het Apostolisch getuigenis des Nieuwen Testaments — is geen bloote uiting van een krachtvollen klank, maar het is en beſtaat in God, als eene zelfſtandigheid, die tot Zijn wezen behoort. *In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God. Door hetzelve zijn alle dingen gemaakt.* Joh. I: 1 en 2.

Zoo is, ten tweede, dan ook de mensch naar Gods beeld geſchapen, een ſprekend wezen, het eenige ſchepſel op aarde, dat een *geſprokene* (ſtraks een *geſchrevene*) taal bezit. God ſprak tot het onbezielde, tot het nog niet beſtaande ſchepſel, en het werd. God ſprak tot den mensch, en ook de mensch *ſprak*. De rechtſtandige geſtalte betoonde hem koning over de zichtbare ſchepping om hem heen; het bezit van de *rede*, en van de ſpraak, die niets anders dan de belichaamde *rede* is, bewees hem het evenbeeld Gods. Hij ſprak, uit kracht van een ingeſchapen vermogen ter verſtandelijke en harmoniſche uitdrukking zijner innerlijkſte gedachten en ondervindingen. Hij gaf in woorden weder hetgeen hij bij wege van aanblik (*intuitie*), mede eene der Goddelijke natuur verwante eigenſchap in den mensch, begreep en gevoelde, en in zich opnam. En deze tweederlei gave oefende hij, allernatuurlijkst en eigenaartigst, allereerst op de hem omgevende, hem ten onderdaan beſchikte levende ſchepping in Eden. Zoo gaf hij namen aan de dieren, naar hunnen aart (1 Moſ. II: 19, 20). God, *om te zien hoe hij ze noemen zoude, brachtze alle tot hem.* Zoo moest het blijken dat hij, naar Godde-

lijke gelijkenis, hunnen aart bij de aanschouwing doorzag, het vermogen bezat om dat aanschouwde en begrepene in een blijvenden naamklank weder te geven, en over alle deze door hem benoemde schepfelen die hooge souvereiniteit mocht oefenen, waarvan, in de Schrift, de naamgeving een der voorrechten en kenmerken is. Straks geeft hij ook aan de hem geschonkene vrouw eenen naam, — eenen naam, gegrond in een diepe rede, — eenen naam, die volkomen uitdrukte hetgeen zij door oorsprong en bestemming hem was.

Van dat oogenblik af hervinden wij door geheel de Schriftgeschiedenis datzelfde beginsel: het uitdrukken van de binnenste gesteldheid der dingen in den naam dien zij dragen, en die hun het zij onmiddelijk van God, of middelijk door ouders of anderen, uit kracht van eenig gezag of betrekking gegeven werd. — Zoo noemt EVA haren eerstgeboren: KAÏN: *Ik heb een' man*, roept zij uit (1 Mos. IV: 1) *van den* HEERE *verkregen* (1). — Zoo noemt LAMECH (V: 29), bij het naderen der tijden van den zondvloed, zijnen zoon NOACH, *Deze zal ons* TROOSTEN *van wege de smert onzer handen, en van wege den vloek der aarde.* — Zoo ontfangt, onder NOACHS en SEMS nakomelingen, PELEG een van ABRAHAMS voorvaders zijnen

(1) Door eene soort van woordspeling of *paronomasie* (want die naamgevingen moeten niet altijd streng Etymologisch opgevat worden) met het werkwoord קָנָה, (*kanah*, *verkrijgen*).

naam van de *verdeeling* des aardrijks onder de menschen, bij zijne geboorte voorgevallen (X: 25). — Zoo noemt God, als ten zegel zijner heilbelofte, ABRAM met een nieuwen naam ABRAHAM, *vader der volken* (XVII: 5, 6), en (V: 15) zijne echtgenoote: SARA, om dat *Koningen der volken* uit haar zouden worden. — En dus ook verder in de geschiedenis der Aartsvaders. — ISAÄC (XXI: 6) noemt SARA den langverwachten zoon, om dat haar God een *lachen*, een machtige *verheuging* gemaakt heeft. — JACOB en een iegelijk zijner zonen worden benoemd naar de onderscheidene omstandigheden, indrukken, aanduidingen zelfs van toekomende dingen, die bij hunne geboorte plaats hadden (XXV: 26. XXIX). — SAMUEL (1 Sam. I: 20) is *van den* HEERE *gebeden*. — SALOMON duidt door zijnen naam, van *vrede* (*schalôm*) afkomstig, de heerlijke belofte aan, die ten aanzien van hem, zijne regering, zijn tempelbouw, tevens met het uitzicht op eene verre volheerlijke toekomst, door den God zijns vaders gegeven was. — En dus in het oneindige. — In het Nieuwe Testament hervindt zich op gelijke wijze deze eigenaartigheid des Ouden, of liever, van Gods onveranderlijke natuur en wijsheid: dat door den naam het *wezen* wordt uitgedrukt. — Van den Zaligmaker wordt, bij de aankondiging Zijner geboorte door den Engel gezegd: (Matth. I: 24) *Gij zult Zijnen naam* JESUS *heeten;* WANT *Hij zal Zijn volk zalig maken van hunne zonden.*

En nu, in de *derde* plaats, — de oorspronklijke taal

van alle geflachten der menfchen is een eenige geweest (Gen. XI: 1). Wij zagen *éénheid* het karakter der Goddelijke Schepping zoo wel als Openbaring in alle richtingen en betrekkingen. Wat dus eenvoudiger dan dat, gelijk alle menfchengeflachten van éénen oorfpronklijken of eerstgefchapenen mensch, alzoo ook alle talen van eene oorfpronklijke of bij den aanvang gefprokene taal afkomstig zijn?

Intusfchen is volgens de gewijde Oorkonde, die wij hier voor oogen hebben, die vermenigvuldiging der talen *niet* gefchied in den eenvoudigen weg van ontwikkeling en wijziging te gelijk met de uitbreiding van de geflachten der menfchen door hunne natuurlijke voortplanting. Hier, en wel hier op eene zeer merkwaardige wijze, kwam eerst eene zonde der menfchen tusfchen beide: de fchier eindelooze vermenigvuldiging van talen was te gelijk in haren oorfprong een oordeel, en in hare uitwerking een bron van nieuwe heerlijkheid in de bedoelingen van God met den mensch.

Tot op de dagen toen in de vlakte van Sinear de menfchen zich een ftad en toren bouwden, ter onderlinge bijéénhouding, tot een blijvende naamftichting, tot een gemeenfchappelijke zelfverheffing, was volgens het uitdrukkelijk woord van Mozes (1 Mof. XI: 1, 4) *de gantfche aarde van eenerlei fpraak en van eenerlei woorden.* In dat bouwen van zulk een ftad en van zulk een toren lag eene zonde van wederfpannigheid zoo wel als van hoogmoed: — eene zonde van *wederfpannigheid*, die wij ook nog in onze da-

gen te rug vinden in die zoo noodlottige concentratie der bevolkingen in groote ſteden, tegen het gebod van Geneſis I : 28; *Vervult de aarde!* — eene zonde van ***hoogmoed***, in dat opzet om zich zelven èn eenen naam èn een blijvend vereenigingspunt te ſtichten. — God kwam neder, en deed het werk der menſchen te niet. Hij verwarde hunne ſpraak, en zij verſtonden elkander niet meer. Die verwarring, door welke inwerking Gods op de ſpraakvermogens en ſpraakwerktuigen der menſchen dan ook te weeg gebracht, was in hare gevolgen blijvend. Van dat oogenblik aan was de grond gelegd tot de onderſcheidene taalfamiliën die zich elk naar haren aart vermenigvuldigden, naar mate van de onderſcheidene toeſtanden en woonplaatſen van den over de aarde nu meer en meer zich verſpreidenden, verbasterenden, of ook wederom beſchavenden en ontwikkelenden mensch.

Ook deze ſpraakverwarring en de daaruit voortgekomene taalvermenigvuldiging moesten, in den loop der dingen naar Gods raad, wederom nieuwe heerlijkheid voortbrengen. Tegen over het oordeel in de velden van Sinear, ſtaat het Pinkſterfeest te Jeruſalem (Hand. der Apost, II : 3—11) met de taalwonderen, die de vroegſte prediking des Evangelies door de gave van den Heiligen Geest eenen tijd lang verzelden (1 Cor. XIV). In den hemel zelven, zoo als ons die in de Gezichten van JOHANNES op Patmos wordt voorgeſteld, is het eene ſchare niet van *ééne tale*, maar *uit allen geſlachte en* TALE *en volke en natie*, die

eere toebrengt aan het Lam dat geslacht is. Openb. V: 9. VII: 9. XIV: 6.

En nu, de Wetenschap in onze dagen. — Zoo er ééne kennis is, die sedert de laatste vijftig jaren zich in reusachtige evenredigheden heeft ontwikkeld, dan is het zeker die der *talen*, en, in den innerlijksten zin des woords, die der *taal*. In allerlei richtingen, in allerlei rijkdom van kennis en inzicht heeft zich de taalstudie uitgebreid, en in onzen leeftijd de treffendste uitkomsten geleverd: wijsgeerige en menschkundige, zoo wel als historische en letterkundige. Terwijl de taalstudie der voorgeslachten zich meer bepaalde bij de kennis en doorgronding van het werktuiglijke der talen, de uitlegging der schriften, in de onderscheidene hun bekende talen geschreven, de vergelijking der onmiddelijk met elkander verwante talen ten aanzien van woordvorming en woordvoeging, en voorts tot de innerlijke geaartheid, het eigenlijk wezen der talen, de verhouding der onderscheidene talen tot de volkeren, die ze spreken, en tot elkander, minder doordrong, — is vooral dit laatste onder de Taalgeleerden eene hoofdstudie geworden. Een diepen blik had reeds de vermaarde Wijsgeer en veelomvattende Geleerde LEIBNITZ in de Taal, als verschijnsel in de menschheid, als mogelijk middel van gemeenschap tusschen alle de afdeelingen der menschheid, mitsgaders in de verwantschap zelfs der schijnbaar onderscheidenste talen geworpen, maar zijn arbeid vond geene voortzetters destijds. De ijdele bespiegelingen

van sommige Fransche en Engelsche Wijsgeeren of Vrijgeesten, in een geheel anderen zin, gingen spoedig voorbij. Onze eeuw daarentegen zag machtige werkzaamheden in dat vak zich met een geheel nieuwe diepte van inzichten en kennis van zaken en feiten, vooral met de verbazendste kennis der geschrevene en gesprokene talen zelve, vermenigvuldigen en telkens vervolledigen. Men denke aan eenen J. Grimm voor de studie bijzonder der Duitsche moedertaal in alle hare takken en uitspruitsels, zoo wel als van geheel de innerlijke bewerktuiging van die allen, — aan onzen Bilderdijk voor diezelfde Duitsche moedertaal, beschouwd vooral in de zuiverste harer takken: het Nederduitsch, — aan eenen Hamaker, bij een zoo geheel verschillend standpunt meermalen, toch zoo dikwerf met Bilderdijk eenstemmig ten aanzien van menige groote taalwaarheid, — aan eenen Schlegel, Bopp, Remusat, W. von Humboldt, voor het Sanskrit, het Chineesch, en de nog zoo veel vruchtbaarder ontwikkelde talen van America!

En hoedanig is dan nu van alle deze vorderingen in de laatste jaren, de algemeene uitkomst, zoo met betrekking tot het ware der zaak, als tot de uitspraken des Bijbels? — Boven alle bedenking, deze: de taal der menschen is geen gewrocht van menschelijk overleg of menschelijke bepaling; — zij werd met het bestaan zelve in hem gelegd, en hem gegeven; — haar innerlijk beginsel is de diepste gewaarwording der ziel, die zich uitdrukt en wedergeeft in den hoorbaren klank; — zij is in den mensch iets Goddelijks, ten naauw-

ſten verwant met zijne onvergelijkelijke meerderheid boven alle dieren, met zijne oorſpronklijke afkomst van God. In deze beſchouwing komt met een BILDERDIJK, uit zijn dichterlijken aanblik (*intuitie*) ſprekende, evenzeer een W. VON HUMBOLDT, uit de ſchatten zijner taalkundige ervaringen redenerende, overeen. Men neme een dier talrijke plaatſen uit BILDERDIJKS proſa of poëzy, waarin hij zijne denkbeelden over dat middelpunt zijner vroegſte en meest onafgebrokene naſporingen, uitſtort, bij voorbeeld, in het Dichtſtuk: *de Dieren!*

o Vloeibre klanken, waar, met d'adem uitgegoten,
De ziel (als Godlijk licht, in ſtralen afgeſchoten,)
Zich zelve in meêdeelt! Meer dan licht of melody;
Maar ſchepſel van 't gevoel in de engſte harmony,
Die 't ſtofloos met het ſtof vereenigt en vermengelt!
Door wie zich 't hart ontlast, verademt, en verengelt!
Gij, band der wezens, en geen ijdel kunstgewrocht,
Door arbeidzaam verſtand met moeite en vlijt gezocht,
Maar Goddelijke gift, met d' ademtocht van 't leven,
Aan 't ſchepſel ingeſtort, zoo verr' er geesten zweven,
En tevens met zijn val, vervallen en ontaard.

Of elders (1):

Ken, ſtervling, ken geheel uw ziel in haar!
Zij maakt u mensch; in haar berust uw wezen.
Neem in uw ſpraak uw eigen zelfheid waar;
Leer daar u zelf, leer daar uw God in lezen.

(1) KREKELZANGEN, Deel I. bl. 98.

Leer daar 't Heelal en zijn verſcheidenheên,
't Heelal in u, u-zelf in God erkennen,
De Oneindigheid en 't algenoegzaam Eén,
En 't vaste ſpoor waarin de tijden rennen.

en vergelijke de verklaring van HUMBOLDT: »De ſpraak, naar mijne innigſte overtuiging, moet beſchouwd worden als werkelijk in de natuur van den mensch liggende; — beſchouwd als een gewrocht van zijn vernuft, in den eenvoud zijner aangeborene kennis, is zij volſtrekt onverklaarbaar; — geene taal heeft kunnen gevonden worden, zonder den grondvorm (of *type*) daarvan in den mensch zelven." (1)

Meer zwarigheid ſcheen in het eerst die verbazende menigte en verſcheidenheden van talen, welke in de laatſte jaren aan het licht zijn gebracht, tegen de ſtelligheid eener oorſpronklijke éénheid met zich te brengen. In Zuid-America alleen lieten zich niet minder dan vijfhonderd talen aanwijzen, in volmaaktheid van vormen en grammaticalen rijkdom zelfs met het Grieksch en Sanskrit te vergelijken. En wat leeren ons evenwel dezelfde Geleerden, die deze mijnen ontgonnen hebben, ten aanzien van het onderling verband dier talen? Dat » hoezeer ook van elkander niet minder verſchillend dan, bij voorbeeld, het He-

---

(1) In de Verhandeling *Ueber das vergleichendes Sprachſtudium in Beziekung auf die verſchiedenen Epochen der Sprachentwickelung*, in de *Gedenkſchriften der Koninklijke Akademie van Wetenſchappen te Berlijn*, 1820, 1821, aangehaald bij WISEMAN, *Discours ſur les rapports entre la ſcience et la religion révélée*, (Paris, 1837) T. I. p. 11.

breeuwsch van het Grieksch, hoezeer ook in dezelve, met uitzondering van de taal der Eskimos, geene bestemde verwantschap met eenige Asiatische of Europeesche taal te erkennen is, evenwel wederom alle de Noord- en Zuid-Amerikaansche talen, buiten die der Eskimos, bij de volstrekte verscheidenheid harer wortels, een gelijksoortigen grammatischen bouw hebben." (1)

Tot hetzelfde resultaat altijd van éénheid, leidt ons de in deze eeuw niet min krachtig aangegrepene en verbazend gevorderde studie der talen van het overoude Asiatisch Indië, — het Sanskrit bij name. Tusschen de vele taaltakken van dat afgelegen Oosten en het Persisch, mitsgaders geheel de groote familie van talen, die in ons Europa, zoo wel in de oudste als in de latere tijden, zijn gesproken, (het Celtisch, Scandinavisch, Duitsch, Gothisch, Slavoonsch, zoo wel als het Grieksch en Latijn,) is zoodanig eene in het oog loopende of spoedig bewijsbare overeenkomst en verwantschap bevonden, dat alle die talen te zamen onder den gemeenschappelijken naam van *Indo-Germaanschen* of *Indo-Europeeschen taalstam* begrepen worden (2). — En wat nu, met betrekking tot de verhouding dier Indo-Europeesche talen tot de Semitische, waaronder het Hebreeuwsch en Arabisch de hoofdplaats bekleeden? Terwijl in 1835 die veel om-

(1) Tholuck, *Vermischte Schriften*, I. S. 259, 263.

(2) Men zie, onder anderen, de *Academische Voorlezingen over het nut en de belangrijkheid der grammatische vergelijking van het Grieksch, het Latijn, en de Germaansche tongvallen met het Sanskrit*, door H. A. Hamaker, Leiden, 1835.

vattende taalstam nog door HAMAKER niet geleerd werd in eenig verband te staan met de Semitische talen, zoo verklaart nog geene drie jaren later een man, even vermaard wegens uitgebreide Oostersche taalkennis als onverdacht voorzeker van zich in dezen door eenigen invloed van Bijbelsche begrippen te laten leiden, »dat de naauwe verwantschap tusschen de Indo-Germaansche en de Semitische wortels, niettegenstaande al het verschil van grammatische vormen dag aan dag meer erkend wordt." (1)

Groote zwarigheden eindelijk schijnt het Chineesch, die taal uit een oneindigheid van *monosylben* bestaande, aan te bieden; en toch! reeds achtte het een VON HUMBOLDT niet onmogelijk, dat tusschen die taal en de Americaansche tongvallen verwantschap zoude kunnen worden ontdekt, en begint men te vermoeden dat van een andere zijde wederom de wonderlijke taal der Chinezen niet anders dan eene verbastering der Indische *Pali*-taal zoude zijn.

En wat besluiten uit dat alles nu de groote Taal-

---

(1) GESENIUS, in de Voorrede der jongste uitgave van zijn Hebreeuwsch Woordenboek: » Neque mediocrem in hoc labore fructum attulit radicum indogermanicarum (sanscritae, persicae, graecae, latinae, gothicae, et quae his finitimae sunt) comparatio, quarum cum radicibus Semiticis (utut magna fuerit grammaticae rationis diversitas) necessitudinem nunc in dies magis agnoscunt quicumque ex scholarum hebraearum graecarumque umbrâ ad totius Asiae linguas illustrandas evolarunt, quamque multo latius patere, quam vulgo creditur, etiam hoc nostro libro ostendisse nobis videmur."

geleerden zelve van de groote vraag over de oorfpronklijke eenheid aller talen? A. VON HUMBOLDT zegt er van, » dat, hoe afgezonderd van alle anderen fommige talen mogen kunnen fchijnen, hoe vreemd soms hare eigenheden en bijzonderheden, zij toch allen eene zekere gelijkaartigheid onder elkander hebben, en dat hunne veelvuldige punten van aanraking des te meer in het oog zullen vallen, naarmate de wijsgeerige gefchiedkennis der natiën en de ftudie der talen zich zullen volmaken." (1)

In denzelfden zin fpreekt een ander geacht Taalgeleerde: » Daar is bij den oorfprong flechts een eenige taal geweest." (2)

De Academie van Petersburg, ten gevolge van een uitgebreid onderzoek in het vak van taalkennis, aarzelt niet, alle talen te verklaren voor tongvallen eener thands verlorene, eenmaal oorfpronklijke menfchelijke taal. (3)

En gelijk dan nu de uitnemendfte Taalkenners en Volkenkundigen in onze eeuw de oorfpronklijke *eenheid* erkennen, zoo zien fommige hunner te gelijk in de groote *verfcheidenheid* der talen de kenmerken eener buitengewone gebeurtenis, welke op eens aan de éénheid van fpraak tusfchen de vroegere aardbewoners een einde heeft gemaakt. Zoo moest zelfs

(1) WISEMAN, t. a. p. bl. 107.

(2) Baron de MÉRIAN van Weenen, bij THOLUCK t. a. p. S. 259. » Il n'y eu a dans l'origine qu'une feule langue."

(3) WISEMAN t. a. p. bl. 108.

HERDER, offchoon anders het verhaal van den Babelfchen torenbouw voor de dichterlijke omkleeding van een wijsgeerig denkbeeld houdende, toch tot het befluit komen dat er iets ftelligs (*etwas positives*) moet gebeurd zijn, waardoor, gelijk hij het uitdrukt, deze hoofden zoo zeer verward werden. » Ik neem derhalve (dus gaat hij voort) de verklaring dezer overlevering door een wonder aan, daar ik er geene natuurlijke op weet." (1)

En op gelijke wijze de reeds genoemde Franfche Geleerde in het Chineesch, ABEL REMUSAT: » Het is dan eerst (te weten, bij eene vollediger ontwikkeling der historisch-taalkundige ftudie), dat wij met juistheid zullen kunnen bepalen uit de fpraak eens volks, hoedanig zijn oorfprong, hoedanige zijne verbindingen met andere volken zullen geweest zijn, ten minfte tot het tijdpunt, waarbij de ongewijde gefchiedenis eindigt, en waarbij wij in de talen die verwarring zouden kunnen ontmoeten, die aan allen de geboorte gaf, en die zoo vele ijdele pogingen niet hebben kunnen verklaren." (2)

Wij befluiten met de merkwaardige verklaring van wederom een ander onder de groote Beoefenaars van Taal- en Volkenkunde in onze eeuw, den vooral ook

---

(1) HERDER, *vom Geist der Ebr. Poësie*, Th. II. S. 56, 57.

(2) » Au moins jusqu'à l'époque où cesfe l'histoire profane, et où nous pourrions trouver dans les langages cette confusion, qui leur a donné naissance à tous, et que tant de vains efforts n'ont pù expliquer." Bij WISEMAN t. a. p. bl. 119.

met de Americaansche tongvallen zeer gemeenzaam bekenden ADRIEN BALBI (1). Ook deze ziet in alle die nieuwe ontdekkingen niets, dat met de oorkonden der gewijde geschiedenis in strijd zoude zijn: »Geen gedenkteeken, het zij van historischen, het zij van sterrekundigen aart heeft tot hiertoe vermocht te bewijzen dat de schriften van MOSES onecht zouden zijn; maar wel integendeel stemmen deze oorkonden op de meest opmerkelijke wijze te zamen met de uitkomsten door de geleerdste Letterkundigen en de diepzinnigste Wiskunstenaars verkregen." (2)

Zoo komen dan ook op dit gedeelte der *Oorspronnen* van de hoogst belangrijke gaven, krachten, werkzaamheden, lotgevallen der menschheid, de getuigenissen der dieper onderzochte Wetenschap, uit allerlei monden en van uit de meest verscheidene richtingen, overéén. Wat ten aanzien van den oorsprong aller talen, de oorzaken harer eenheid en verscheidenheid, de Wetenschap, na den ontzachelijksten arbeid, en als vrucht van zoo veelvuldige ontdekkingen en ontwikkelingen, bereikt heeft of zich verklaart op het punt te zijn van te bereiken, komt het niet neder

---

(1) In zijn *Atlas ethnographique du globe*, (Paris 1826), aangehaald bij WISEMAN t. a. p. bl 121.

(2) » Aucun monument soit historique, soit astronomique n'a pû prouver que les livres de Moïse fussent faux; mais au contraire ils sont d'accord de la manière la plus remarquable avec les résultats, obtenus par les plus savans philologues et les plus profonds géomètres."

op dat ééne, korte, eenvoudige, zekerlijk niet wetenschappelijk bedoelde, maar met Goddelijk gezag uitgesproken woord van MOSES? *De gantsche aarde was van eenerlei spraak en van eenerlei woorden.* — Maar *de* HEERE *verstrooide ze over de gantsche aarde, en de spraak der gantsche aarde werd verward.*

ELFDE EN TWAALFDE VOORLEZING.

DE OORSPRONGEN DER VOLKEN. — ISRAËL.

Met de oorspronklijke éénheid van het menschelijk geslacht, met de evenzeer oorspronklijke, maar straks door eene buitengewone gebeurtenis verbrokene éénheid der menschelijke talen, staat in naauw verband de *oorsprong der volken*. Ook dezen geeft ons de Schrift, geeft ons bepaaldelijk het Boek *Genesis* op de hier gewone, dat is eenvoudige, gezagsvolle, alles verklarende wijze aan. De oorsprong der onderscheidene Volken, der Staten, der Rijken, — de oorsprong onzer maatschappijen en maatschappelijke inzettingen, — wat heeft ook daaromtrent de overlevering der volken, de Wijsbegeerte van vroeger en later eeuw niet gebeuzeld! Ook op dit terrein heeft men tot het niets oplossende, hoogst onhistorische beginsel van een *verdrag* (een *maatschappelijk verdrag*, *contrat social!*) de toevlucht genomen. In onzen leeftijd is men, na de heerschappij dier jammerlijke begrippen ook in de praktijk bijgewoond te hebben,

altijd wederom op het gebied der beter onderzochte Wetenfchap (Rechtskennis, Volkerenkennis, Oudheidkennis) ook op dit punt tot gezonder denkbeelden gekomen. Het eerfte ontftaan van *volken* uit een verdrag, dat immers reeds een beftaand volksbeftaan in meerdere of mindere mate van ontwikkeling onderftelde, te willen afleiden, werd, bij nadenken en onderzoeken, niet min ongerijmd bevonden, dan uit een foort van deelingsverdrag van gelijkenden aart de verfchillende talen, die onder de velerlei volken der wereld in gebruik zijn, te willen verklaren. — Wat leert daarentegen het hoogst eenvoudig verhaal der Schrift? — Zij geeft ons voor de gefchiedenis der wording van geflachten, van ftammen, van volkeren, die fchijnbaar dorre, maar reeds bij eene vroegere proefneming (1), zoo kernvol bevondene, in uitkomften en aanduidingen zoo bijzonder welige *geflachtlijsten.* Een vermaard Gefchiedfchrijver heeft gezegd: » Van de tafel der Volken moet de gefchiedenis beginnen." (2)

Aldaar dan hebben wij wederom de vastftelling van den diepften en helderften oorfprong der afdeeling van de menschheid in natiën, op volgende wijze. Man en vrouw werden vader en moeder. Het huisgezin breidde zich uit in kinderen en kleinkinderen, in nakroost; — het werd de kern van een ftam; — die ftam zich wederom uitbreidende werd een volk. Zoo

---

(1) Bladz. 137 en volg. boven.

(2) Johannes von Muller: » Mit der Völkertafel muss die Gefchichte anfangen."

ſtaat al dadelijk na den zondeval KAÏN vóór ons als ſtamhoofd van landbouwers, ſtraks ſtedenbouwers en ſtedenbewoners, en van uit dezen, als wij zagen, de eerſte uitvinders van vrede- en oorlogskunſten, — de eerſte geweldhebber: LAMECH, wiens wraak- en bloedzang wij beſchouwden (1). — Na den zondvloed deelt zich insgelijks al dadelijk het ééne overgeblevene menſchengeſlacht in drie ſtammen, waartoe zich alle de rasſen en volkeren der aarde, niet zonder eigenaartige kenmerken van hunne betrekking tot dezen of genen ſtamvader, laten te rug brengen: die van SEM, CHAM, JAPHETH, de drie zonen van NOACH, een iegelijk, door het prophetisch woord des Aartsvaders na den vloed, tot in verre nageſlachten van elkander onderſcheiden en gekenmerkt (1 Moſ. IX: 25 — 27). Eerlang volgen nieuwe verdeelingen en onderverdeelingen. Het Tiende Hoofddeel van *Geneſis* toont ons door eene hoogst beknopte opgave der nakomelingen van de drie genoemde Noachszonen in de wereld na den zondvloed, den oorſprong van eene menigte volken, die in den hun als zoodanig nog bijgeblevenen naam van hunnen bijzonderen ſtamvader het kenmerk hunner afkomst, in de geſchiedenis zoo buiten als binnen het gebied der Schriften van den Bijbel, voeren.

Dus al dadelijk en in eene eerſte plaats leert ons de groote geſlachttafel van *Geneſis* X (vs. 2) van JAPHETH (den oudſten, ſchoon altijd *na* SEM genoemden zoon van NOACH om der uitverkiezing wille van de-

(1) Bladz. 103 boven.

zen (1)), dat hij de vader was van GOMER, van wien het welbekende Noordsche volk der *Cimbren* waarschijnlijk genoeg zijnen naam en afkomst heeft, — van MAGOG (den stamvader van Scythen, Sarmaten, Russen?), — van MADAI, naar wien de *Meden* kunnen geheten hebben, — van JAVAN, naar wien de Grieken, overal in de Schrift *kinderen* JAVANS (2) genaamd, — van TIRAS, van welken men vrij algemeen met den historiefschrijver JOSEPHUS de *Thraciërs* afleidt. Daarop volgen (vs. 3) de zonen van GOMER: in de eerste plaats ASKÉNAZ, naar wien althans de Joden nog heden ten dage de Duitsche volken benoemen, — ELISA, (vs. 4) dat aan het Griekfche *Elis* doet denken, — THARSIS, als bekend is, de naam voor Spanje in de Schrift, — CHITTIM, door welke Westersche volken, het zij Grieken het zij Romeinen, worden te kennen gegeven bij den Propheet (Dan. XI: 30). — *Van dezen* (zegt vs. 5) *zijn verdeeld de eilanden der volken in hunne landschappen, elk naar zijne sprake, naar hunne huisgezinnen, onder hunne volken.* Men versta door *eilanden* hier (verg. Jes. LXVI: 19) inzonderheid de eilanden en kustlanden der Middellandsche Zee.

Daarop volgt dan de afkomst van CHAM (vs. 6 en volg.): CUS, naar wien in de taal des Ouden Testaments Ethiopië heet, — MITSRAÏM, naar wien Egypte

(1) Verg. 1 Mos. V: 32 met XI: 10.

(2) JAVAN en ION, naar wien de Iöniërs heeten, is dezelfde naam. JAPHETH en JAPETUS, die PROMETHEUS vader was, insgelijks.

in die zelfde Schrift zijnen naam heeft, en nog heden ten dage in het Oosten *Mitsr* genaamd wordt, — terwijl de Egyptenaren meermalen als kinderen CHAMS worden te kennen gegeven (Ps. CV : 27), en van CHAM hoogst waarschijnlijk de naam van JUPITER AMMON of HAMMON, die in de woestijnen van Africa afgodisch gediend werd, afkomstig is. — Van CANAÄN waren afkomstig de om hunne boosheid uitgedrevene of uitgeroeide Palestijnsche inwoners bij de inbezitneming door Israël, — terwijl (vs. 7) de namen van SEBA en SABTA (*Sabateërs*), mitsgaders SCHEBA, enz. ons wijzen op naamverwante steden in Meroë en Egypte, — ook wel in Arabië, dat gedeelte namelijk, hetwelk met de Ethiopiërs of Abysfiniërs door de ligging aan de Roode Zee in gemeenschap stond en ook eene gemeenschappelijke afkomst kan hebben gehad.

En nu! van uit het zaad van CHAM al dadelijk de eerste geweldhebber na den zondvloed (vs. 8)! *En* CUS *gewan* NIMROD: *deze begon geweldig te worden op aarde, en hij was een geweldig jager voor het aangezicht des* HEEREN; waarmede ons tevens de oorsprong der eerste overmacht en der vroegste veroveraars en machtige Rijkenstichters wordt te kennen gegeven, t. w. de jacht, het temmen en verslaan van dieren, ook bij de Grieken en andere oude volken de voor het menschdom eerst weldadige, straks gevaarlijke bezigheid van krachtige mannen. Doch ook de ontzachelijke veroveraar, hij zij NIMROD, of NEBUCADNEZAR, of NAPOLEON, ook waar hij zich uitbreidt in de hoogheid van eigen kracht en macht, beweegt zich

voor het aangezicht des HEEREN, — dient, ook zonder het te willen of te vermoeden, den raad des HEEREN.

Zoo hebben wij dan in dit belangrijke Geslachtregister, bij de namen van zoo vele aloude Vaders der volken, ook met een woord als in het voorbijgaan, de stichting van een machtig wereldrijk, het oude Babylonische, — straks (vs. 11 en 12) die van nog een ander, waarvan *de groote stad Nineve* het middelpunt is geweest, en een zoon uit SEM de stichter.

Voorts volgen nog (vs. 13 en 14) de *Lehabim* (Libyers?), — de *Pathrusim*, waarmede *Pathros* in Egypte wel zal verwant zijn, — de *Casluhim*, *van waar de Philistijnen gekomen zijn* (1). Straks vindt ook het wijd vermaarde Sidon zijne plaats (vs. 15, 19), — waarop dan ten slotte de volken, van SEM afkomstig, volgen: ELAM, van wien de Perzen, ASSUR, naar wien Assyrië, ARAM, naar wien de Syriërs, LUD, van wien de Lydiërs.

En hier bevreemde het niemand, dat de Schrift hare berichten aangaande de stichting van rijken en volken niet nog verder tot het uiterste Oosten, tot China en Indië, heeft uitgestrekt! Immers juist deze is de gewoonte en het beginsel der Schriften, bepaaldelijk weder van *Genesis*, dat zij van de algemeene melding der dingen zich steeds als te zamen trekken binnen een meer beperkten kring, om zich daar dan bij te bepalen. Het algemeene (met andere woorden) wordt

(1) 5 Mos. II 23. Jer. XLVII: 4. Amos IX: 7.

hier alleenlijk in zijne noodzakelijke betrekking tot het bijzondere vermeld. Van de afkomst van CHAM en JAPHETH wordt hier dus alleenlijk in eenige groote trekken gewag gemaakt; — om het nageflacht van SEM, om de lijn der uitverkiezing uit SEM tot ABRAHAM, en van dezen tot CHRISTUS, is het te doen. Van de groote Rijken der wereld, insgelijks, wordt in deze Bijbelfche oorkonden flechts in zoo ver gewag gemaakt, als zij met Israël in verband of betrekking eenmaal ftonden: Egypte, Babylon, Asfyrië, Syrië, Sidon, de Canaäniten, enz. De kennis van andere Volken en Staten moet hier niet gezocht worden. Omtrent den oorfprong van allen geldt de algemeene uitfpraak (Gen. X: 19): *Dit zijn de huisgezinnen der zonen van* NOACH, *naar hunne geboorten, in hunne volkeren, en van deze zijn de volkeren op de aarde verdeeld na den vloed.*

En nu gaat onze gewijde Oorkonde, de verdere afftammingen uit CHAM en JAPHETH en zelfs van de neventakken van SEM latende liggen, tot het voortzetten uitfluitend over van de lijn van ARPHACSAD (Gen. XI: 10 en volg.), uit wien na eene rij van tien geflachten de Vader der volken ABRAHAM gefproten is. In dit nadere geflachtregister is vooral ook deze bijzonderheid opmerkelijk, dat wij er van SEM tot ABRAHAM de trapswijze afneming der hooge leeftijden van voor den zondvloed zien opgeteekend. Wel ftond dat ontzachelijk getal van levensjaren, hetwelk de oudfte Aartsvaderen (van ADAM tot NOACH) bereikten, in verband met geheel dat reusachtige, hetwelk de wereld

vóór den zondvloed kenmerkt, en hetwelk waarschijnlijk niet buiten *alle* evenredigheid stond met de gewone maat des levens onder die tijdbedeeling. De overgang, in allen geval, van een leven zonder eind, waartoe ADAM geschapen was, tot de maat, aangeduid in den Psalm (XC: 10): *Zeventig of zoo wij zeer sterk zijn, tachtig jaren*, kon niet plotseling zijn. Eerst was het een leeftijd, die de *duizend* jaren naderde, nooit bereikte. Later werd dezelve, te gelijk met de bedreiging van den zondvloed, op *honderd en twintig* bepaald. Evenwel bereikten de mannen Gods nog langen tijd naderhand een veel hoogeren leeftijd, maar wij zien dezen dan ook allengs afnemen van NOACH tot op ABRAHAM, in het hier bedoelde laatste gedeelte des Elfden Hoofdstuks van *Genesis*.

Doch wij keeren tot de geschiedenis van den oorsprong der volken, zoo als dit Eerste Boek van MOSES ons dien aangeeft, en de verdere inhoud van den Pentateuchus en geheel den Bijbel dien wederom verder voortzet of nader toelicht, te rug. Te dezen aanzien almede is ons ABRAHAM, de Vader van zoo vele stammen en volken, een hoogst merkwaardig persoon; van hem toch rekenen op nieuw eene menigte in de Schrift en elders bekende Volken hunne afkomst, overeenkomstig de genealogiën, die ons een later gedeelte van *Genesis* voor oogen stelt: door ISMAËL, die hem de Egyptische dienstmaagd baarde, de stammen der Arabieren, uit twaalf Vorsten (opgenoemd Gen. XXV: 12—16), — door MIDIAN en andere zonen, die hem

KETURA baarde na den dood van SARA, de Midianiten en anderen (XXV: 1–4), — uit SARA zelve door ISAÄC, niet alleen JACOB en de twaalf ſtammen Israëls uit hem, maar ook de Edomiten, of afſtammelingen van ESAU (1 Moſ. XXXVI). Doch wij bepalen ons hier bijzonder bij het volk van ISRAËL, de nakomelingſchap van ABRAHAM in den bijzonderſten en uitnemendſten zin.

ISRAËL! Het raadſel en tevens de ſleutel der geſchiedenis van Godsdienst en wereld! — Wie zal al het merkwaardige optellen, dat U onderſcheidt, aloude volk van JEHOVA! — dat U onderſcheidt in uwe wording als een volk, in uwe afkomst, in uwen voorſpoed en in uwe heerlijkheid, in uwe afzondering tot een volk van *Priesteren* en *Koningen*, in uwe vernedering en in uwe ballingſchap, in uwe zonden, in uwen afval, in de ſtrengheid der ſtraffen, die over u gekomen zijn, Gij volk onder de volken zonder wedergade, het zij in uwe uitverkiezing van de zijde Gods, het zij in ſchuld en overtreding, zwakheid en ellende, van de uwe! — Nog ſtaat gij daar, uws zelfs en uwer wezenlijkſte voorrechten, uwer toekomst en verloſsing en heerlijkheid onbewust, als een eeuwen-, neen! jaarduizenden oud gedenkteeken van gebeurde zaken tusſchen hemel en aarde, tusſchen God en den mensch, tegenover het Ongeloof, dat zich aan het getuigenis der reinſte waarheid, aan de trouwe ſtem der onvervalschte geſchiedenis in het Woord des Gods van ABRAHAM vergrijpt. Nog wederlegt gij de mannen

der *mythifche* opvatting van Oud of Nieuw Testament, zoo wel als den bank der fpotters, die èn U èn de eenmaal U toebetrouwde getuigenisfen verachtend befpotten, — alleenlijk door uw voortbeftaan; — maar ook uw eigene Rabbijnen en allen die niet willen dat JESUS CHRISTUS over hen Koning zij, door het voor u zelve onverklaarbare van dat voortbeftaan. Bewaarders van die Schriften, wier vervulling in den eeuwen lang Verwachten en, toen gij nog een volk waart, Gekomenen gij weigert te erkennen! eenmaal zal Hij u brengen tot eene verootmoediging in ftof en asch, als gij thands nog niet vermoedt, — tot eene verhooging, waarvan gij thands nog geen denkbeeld hebt. Merkwaardig Volk, tot hetwelk te behooren ook nog tot eenen roem kan worden, wanneer het zal zijn als een weêrklank op den roem in CHRISTUS en dien gekruist, in CHRISTUS en Zijnen fmaad, waarin de wereld even weinig eenigen roem of heerlijkheid ziet. Getuigen van den loop van zoo vele eeuwen, — eeuwen, die gij beleefdet en doorleefdet, — en van zoo menige verborgenheid, die de dierbaarfte belangen der wereld raakt, gij kunt ook in deze gewichtige vraag aangaande de wording der volkeren, door uw eigen beftaan en de gefchiedenis uwer Vaderen getuigenis afleggen en licht verfpreiden.

De gefchiedenis der wording van Israël als volk, is zaamgevat of ligt opgefloten reeds in den naam dien het draagt: *kinderen Israëls*, *nageflacht van* ABRAHAM. Het volk der Hebreeuwen wordt door die be-

stammingen al dadelijk gekenmerkt als eene *familie*. Het twaalfstammige volk is slechts de uitbreiding van één huisgezin van twaalf hoofden. *Israël* heet het naar den jongsten zijner drie aartsvaderen, JACOB, sedert de worsteling in den nacht der benaauwdheid met zijnen God, ISRAËL van Hem gebijnaamd.

Van geen volk is ons ergens de wording als voor oogen gesteld, dan alleen van het volk uit ABRAHAM, ISAÄC, JACOB; en toch! naar de wijze van Israël zijn oorspronklijk toch wel (wij zagen het reeds uit de Volkentafel in *Genesis!*) alle volken uit familiën en stammen geworden. Maar van Israël wordt ons de regelmatige en allengsche uitbreiding van *gezin* tot *natie* ter beschouwing gegeven van gelid tot gelid, genealogisch, historisch. ABRAHAM gewon ISAÄC, en ISAÄC gewon JACOB, en JACOB de twaalf Patriarchen; met dezen en de kleinkinderen, hem reeds uit dezen geboren, trad hun Vader Egypte in, onder de regeering van dien PHARAO, wiens eerste Staatsdienaar zijn zoon JOSEPH was, en hij stond aldaar op zijn honderd en dertigste jaar aan het hoofd eener familie van zeventig zielen (1 Mos. XLVI: 15, 26, 27). In het vier honderd en vijftigste jaar na de belofte aan ABRAHAM geschied, was dat gezin reeds uitgebreid tot een getal van zes maal honderd duizend mannen, de vrouwen en kinderen niet medegerekend (2 Mos. VI: 37); zij hadden zich onder de verdrukkingen der latere PHARAO's nog ruim zoo zeer uitgebreid als onder de bescherming der eerste. Het geen nog heden ten dage in Egypte aanschouwd wordt, wordt

door een oordeelkundigen Reiziger op de volgende wijze tot toelichting dezer ontzachelijke maar toch zeer verklaarbare vermenigvuldiging aangevoerd: » De *Nomaden* der woestijn vermenigvuldigen zich niet veel, om dat hun bestaan te moeilijk, hunne levenswijze te hard, hun voedsel te krachteloos is; maar de Arabische stammen, die op de grenzen van bebouwde landen, als Egypte en Syrie, gevestigd zijn, nemen ontzachelijk toe in aantal, en zouden een oorzaak van ongerustheid worden voor de Regeeringen, indien hun voorspoed niet gedwarsboomd en, om zoo te zeggen, regelmatig tegengewerkt werd door de oorlogen, die naburige stammen, op hunne voordeelige plaatsing, naijverig, hun berokkenen. De Hebreën geen dergelijke tegenwerking hebbende moesten wel *het land vervullen*. Zij deelden met de Egyptenaren in de weldaden van het zoo bij uitstek zuivere klimaat der Nijlboorden. De vruchtbaarheid nu der Egyptische vrouwen was tot een spreekwoord geworden. Geene verwoestingen, het zij door ziekten, het zij door verdrukkingen, het zij door den oorlog te weeg gebracht, hebben ooit dat land kunnen ontvolken, hetwelk tien jaren van vredestijd en een goed beheer op nieuw zouden *vervullen* (1)."

Zoo geeft ons dan de geschiedenis van Israël (het is hare bestemming in alles) een denkbeeld, een *type* van het geen ook, naar den wil en inzetting Gods,

(1) Léon de Laborde, in zijn reeds aangehaalde *Commentaire* op Exod. I: 7.

de wording van *alle* volkeren is geweest. Het huwelijk, het huisgezin, het nageslacht, de stam, het volk! zie daar de opvolging, de ontwikkeling, ons intusschen alleen van Israël genealogisch-historisch, en om zoo te zeggen van stap tot stap, en als met den vinger aangewezen. Opmerkelijk, dat ditzelfde Israël, het volk der genealogiën, dat is, het volk dat alleen onder alle volken in eene onafgebrokene lijn zijne afkomst tot den eersten stamvader des menschdoms kon aanwijzen, — dat zelfs ten aanzien van elk zijner *individuën*, in den regel, de afkomst bij *stam* en *geslacht* kon weten (1), — bij de groote verwoesting, die aan zijn nationaal bestaan voor eene lange reeks van eeuwen een einde maakt, dat is, kort na de komst van JESUS CHRISTUS in de wereld, den hun beloofden, den door hen als natie verworpen Koning en Heiland, zijne echte schriftelijke genealogische bescheiden verliest, en van nu aan niet dan op het terrein der Overlevering zijne verschillende afdeelingen in de groote verstrooijing tot dezen of genen bepaalden stam meer kan te rug brengen.

Wij beschouwen Israël hier steeds als volk. Tot hier toe merkten wij op, wat het in zijne nationale

(1) PAULUS weet zich met alle zekerheid te zijn uit den stam van Benjamin (Rom. XI: 1). ANNA de prophetes wordt zonder eenige betwijfeling (Luc. II: 36) tot den stam van ASER gerekend. De historieschrijver JOSEPHUS kon zich evenzeer nog op de openbare Registers beroepen, als hij zijne afkomst vermeldt uit een priesterlijk geslacht van de eerste dagordening.

afstamming uit *éène* familie, uit éénen huis- en stamvader, met andere volken tot op zekere hoogte *gemeen* heeft. Doch het heeft in dezelfde betrekking ook nog iets geheel *onderscheidens* en *onvergelijkbaars* met eenig ander volk der wereld. Het heeft een volksbestaan onafhanklijk van het bezit eens Vaderlands; het heeft een volksbestaan te midden der onbepaaldste verspreiding, verdeeling, en verstrooijing onder alle volken. Wonderbaar volk ook in dit opzicht, en in dit opzicht allereerst! Als een menschdom in het menschdom, gewent het zich niet alleen aan alle hemelstreken van Zuiden en Noorden, van Oosten en Westen, maar het neemt ook, behoudens zijnen eigenen altijd inwendig onveranderden (met al wat Oostersch is, door alle eeuwen heen zich zelven gelijkblijvenden) grondtrek, nog daarenboven, als ware het, eene tweede natuur, op het wonderlijkst met dat Israëlitische grondwezen vereenzelvigd, door alle eeuwen en aan alle plaatsen zijner wijd uitgebreide ballingschap aan. Van den beginne wordt het door zijnen God afgezonderd *van* alle volken, en toch *boven* alle volken bekwaam gemaakt, om *door* allerlei volken als bewerkt te worden, *op* allerlei volken krachtig en beduidend te werken. Zoo ontfangt het al dadelijk de vormen van zijn aanstaande nationaal bestaan in Egypte. JOSEPH, een zijner stamvaders, brengt in dat hoog beschaafde Egypte zijne kloekheid en wijsheid. MOSES, zijn Wetgever is geboren in Egypte, opgevoed aan het hof der PHARAO's, opgeleid in al de wijsheid der Egyptenaren. — In Canaän geleid en ge-

vestigd door zijnen God, bewoont Israël de steden, gesticht door de Canaäniten, over welke het Gods oordeel komt uitvoeren. — Later ontleent het de begeerte om door een Koning geregeerd te worden, van de omgevende natiën. En de HEERE zijn God vervult juist alzoo Zijnen raad voor de toekomst, de verste en heerlijkste toekomst. — De tempel zelve, door SALOMO aan JEHOVA geheiligd, wordt met vreemde, met Phenicische hulp gebouwd. — Maar vooral huwt, als het ware, de Israëlitische eigenaartigheid zich op merkwaardige wijze met die van allerlei volken waaronder het verkeert, in ballingschap, in verdrukking, in eere. De tempel wordt verbrand, Jerusalem zeventig jaren lang woest en ledig gelaten, de stammen van JUDA en BENJAMIN naar Babel gevoerd; en ziet! DANIEL te Babel is een Chaldeeuwsche Wijze, (altijd toch tevens een Israëliet, een Propheet des Gods ABRAHAMS,) MORDECHAI is Persisch Staatsdienaar even als ZOROBABEL (SESBAZAR), en NEHEMIA de Schenker. Slechts een deel der ballingen keert op het uitgevaardigde Edict van CYRUS naar het aloude Vaderland te rug. Maar ook de teruggeblevenen in Babylon, Persië, Asfyrië, blijven Israëlieten; het middelpunt van vereeniging aller stammen, hoe ver ook uit elkander verspreid, blijft Jerusalem en zijn tempel, terwijl de Synagogen zich vermenigvuldigen onder alle volken, talen, en hemelstreken. Nu heeft men Babylonische, Persische, straks Macedonische, Grieksche, Syrische, Egyptische, (onder deze vooral Alexandrijnsche en Cyreneesche,) Joden, eerlang Ita-

liaansche, Romeinsche, wellicht reeds Spaansche en Gallische. Maar meer nog: Jerusalem wordt nu niet meer voor zeventig jaren, maar zonder bepaling van jaren of eeuwen verwoest, —de tempel, om niet weder te verrijzen, vernield, — de bevolking over geheel het Romeinsche rijk verspreid en verstrooid. Toch blijft Israël een volk, vermengd met allerlei volken, en toch van alle volken afgezonderd. Een ander is de Israëliet des Romeinschen rijks, een ander de Asiatische, de Arabische, de Persische, een ander de Afrikaansche, ja de Indische, ja de zwart gewordene Israëliet in het verre Oosten; een ander in ons later Europa de Engelsche, de Italiaansche, de Duitsche, de Fransche, de Spaansche en Portugeesche, de Poolsche, de Russische, de Turksche! en toch (tot een toonbeeld, onder de bijzonderste leidingen, zoo van oordeel als van bewaring van zijnen God, — tot een toonbeeld, dat de éénheid van dat volk het gewrocht is zijner afstamming en geenszins zijner zamenwoning, zijner zamenleving, of wat daar verder in verband mede sta!) toch, zeggen wij, is het altijd slechts één Israël, — hoe diep ook vernederd, hoe ver ook afgeweken, één Israël, — gelijk één zijn God, één (eenmaal!) zijn tempel, één zijne hoop en verwachting. — Israël is één volk, één geslacht, één vermenigvuldigd huisgezin, in hoe oneindige deelen en onderdeelen ook verbrokkeld over de aarde, — één volk, altijd onderscheiden van alle volken, door hoe velerlei betrekkingen tot die volken ook met hen vereenigd, en, zoo veel het van der menschen zijde moge-

lijk is, met hen vereenzelvigd. Zie daar de kracht der inzetting Gods. De wording der volken is Zijn werk, Zijne wet, — Israël als volk, in het bijzonder is Zijn maakfel. Hij noemt zich allereerst in deze betrekking: *uw Schepper, o Jacob, uw Maker en uw Formeerder, o Israël!* Jef. XLIII: 1. XLIV: 2.

Zoo ftaat dan Israël dáár, als een voorbeeld van het geen bij den oorfprong der zaak het wezen uitmaakt eens volks. Alle volken zijn aanvanklijk geformeerd als het volk van Israël, uit ftammen, uit huisgezinnen, en eerst later, en door bijkomende oorzaken, uit vereeniging en vermenging van ftammen en geflachten. Maar alleen Israël heeft de proef doorgeftaan, dat een volk oorfpronklijk flechts één bloed, één geflacht is in het klein, gelijk geheel de menschheid in het groot. Het heeft de proef doorgeftaan, en het ftaat die door, dat een volk ook zonder of buiten een werkelijk gemeenfchappelijk vaderland denkbaar is. Het was een volk vóór dat het een vaderland had, immers bezat; — het bleef en is een volk na dat het federt eeuwen geen vaderland meer heeft. In dit laatfte opzicht voorzeker is het *geen* volk, gelijk de andere volken.

Maar ook nog in een ander opzicht, en reeds in den vroegften en verwijderdften aanvang zijner wording werd het van alle andere volken onderfcheiden. Ja, alle oude volken ontmoeten zich, als Israël, aan de bron van hun beftaan in éénen gemeenfchappelijken ftamvader; maar éénig is de wijze, waarop het

aan dien stamvader gegeven, waarop het in den eersten schakel zijns oorsprongs uit dien stamvader is voortgekomen. En ook deze bijzonderheid in het Boek der boeken ten grondslag gelegd aan heel de uitverkiezing en afzondering van Israël, is de verklaring van een verschijnsel, dat heel de wereldgeschiedenis doorloopt en voor de oogen aller volken nog op dit oogenblik bestaat.

Hooren wij het Woord! Het geen omtrent de geschiedenis der geboorte van Isaäc, den zoon der belofte, uit wien Israël en, naar den vleesche, Israëls Messias moest voorkomen, geschreven is bij Moses (1), dat vinden wij zamengetrokken in deze uitspraak van Paulus (Rom. IV: 18—21): Abraham *heeft op hope tegen hope geloofd, dat hij zoude worden een vader van vele volken, volgens het geen gezegd was: Alzoo zal uw zaad wezen. En niet verzwakt zijnde in het geloof, heeft hij zijn eigen lichaam niet aangemerkt, dat alreeds verstorven was, alzoo hij omtrent honderd jaren oud was, noch ook dat de moeder in* Sara *verstorven was. En hij heeft aan de beloftenis Gods niet getwijfeld door ongeloof: maar is gesterkt geweest in het geloof, gevende God de eer, — ten volle verzekerd zijnde, dat hetgeen beloofd was, Hij ook machtig was te doen;* en (Hebr. XI: 11): *Door het geloof heeft ook* Sara *zelve kracht ontfangen om zaad te geven, en boven den tijd haars ouderdoms heeft zij*

(1) 1 Mos. XV: 4, 5. XVIII: 1—14. XXI: 1, 2.

gebaard; overmits zij Hem getrouw heeft geacht die het beloofd had. Zoo is dan Israëls eerste Stamvader na ABRAHAM een zoon geweest, niet op gewone wijze gewonnen. Zoo heeft er dan reeds bij de ontfangenis van ISAÄC, en in hem van heel Israël, een buitengewone ingreep van den Almachtige in de wet en loop Zijner schepping plaats gehad, om dat volk te doen geboren worden, waaruit later door eene eindeloos hooger en toch eenigermate gelijksoortige wonderbewerking, *het Zaad der vrouw*, de Verlosser Israëls en aller volken, zoude spruiten *uit eene maagd, zonder toedoen des mans.* Zoo vormde God zich een volk in de toekomst, door de geboorte van een hunner Aartsvaders uit een reeds, voor zoo veel het huwelijk aangaat, verstorven vader en insgelijks reeds verstorvene moeder. En in de volheid der tijden, werd Zijn eigen Zoon, — door de wondergeboorte uit eene ongerepte Maagd, — een Kind, een Man van dat volk.

Maar van daar draagt dat volk dan ook door alle eeuwen heen de kenmerken zijns oorsprongs, de kenmerken van de geboorte zijns vaders ISAÄC niet in den gewonen weg der krachtig werkende natuur, maar in den wonderweg eener buitengewone werking van den Schepper in *verzwakten*, in *verstorvenen.* Wat kracht aan Israël ook mocht te beurt vallen door alle eeuwen heen, het was eene kracht altijd in *zwakheid*, Kracht was en is in Israël geheel iets anders dan bij de overige volken der aarde, die vroeg of laat het lot der wereld bestemd hebben. Het was eene kracht, gedurig als te voorschijn komende *uit* zwakheid, ge-

durig geoefend *in* zwakheid, — eene kracht, telkens als van buiten af ingekomen of verniewd, eene kracht telkens als ware het onmiddelijk gegeven en hergeven van God. Is het niet, als of door geheel de geschiedenis van het afgezonderd Volk heen, de zwakheid als van een in den ouderdom geboren kind zich kenbaar maakt, *eerst* in de dagen zijner uitverkiezing tot glansrijke en zegenvolle einden, *later* in de dagen zijns oordeels en zijner ellende, tot volvoering van het vonnis, dat het over zich zelven uitsprak, als het den Heilige en Rechtvaardige, zijn eigen Heer en Messias, verwierp en overgaf tot het kruis.

En te gelijk was er in die zwakheid eene kracht gelegd voor lange eeuwen. Want ja, ook krachtig is dat Israël als volk, zelfs als volk onder de vernedering, onder het oordeel, onder de verlating. God blijft zijn God en onderhoudt zijne levenskracht om des alouden Verbonds wille en om het uitzicht op de toekomst. Krachtig is het leven van dat zwakke, vaak vertrapte, door eeuwen vreemdelingschap, mishandeling, verlaging, ja zelfverlaging, door stroomen bloeds en uitgezochte martelingen telkens te onder gehouden, nimmer echter uitgeput volk. Israël lijdt, maar sterft niet. Het overleefde, terwijl het reeds zelf een gevankelijk weggevoerd volk was, de hoogheid van het groote Babylon, — het zag de Persische heerlijkheid vallen, en plaats maken voor de heerschappij van ALEXANDER, en ook deze overleefde het, — het overleefde de Rijken, uit de opvolging van dien

grootften der Wereldveroveraars voortgekomen, het rijk der ANTIOCHUSSEN, zijne pijnigers, zoo wel als dat der PTOLEMÉUSSEN, zijne befchermers; — eindelijk, door de ijzeren hand van Rome verpletterd en, zoo het fcheen, te niet gedaan, zag het, nu geen volk meer, en toch nog fteeds een volk, ook de hoogheid van het Heidenfche Rome vallen, — het zag de Germaanfche, de Gothifche, de Wandaalfche, de Frankifche, de Noormanfche ftammen Europa overftroomen, Europa machtig worden; — het zag de Koninkrijken en Keizerrijken van middeneeuwsch Europa gevestigd, gefchokt, ondergegaan, gedeeltelijk of in nieuwe vormen weder opgericht; — het zag de halve maan de wereld meester worden, weder verbleeken, en thans haren ondergang nabij. En zelve blijft het beftaan, meer dan immer gemengd onder de volken, maar nog altijd met het oog op Jerufalem, de geftorvene en toch onfterfelijke ftad, gelijk Israël het geftorven en toch fteeds in leven behouden volk is en blijft.

Door welke kracht? door de kracht zijns oorfprongs. Wij zagen dien. Het is een volk, gefproten uit eene Godsbelofte, ja, als uit dat woord: *Zoude voor God iets onmogelijk zijn?* — Maar gelijk in de natuur de ééne kracht de moeder en voortbrengfter is der andere, — de ééne kracht de andere voortzet en of het ware zich aan de andere aanfluit, zoo kwamen er bij die eerfte oorzaak van duurzaamheid voor het volk van Israël ook nog andere krachten of middelen toe, die mede hoogelijk in aanmerking komen bij de verklaring van het wonderbaar verfchijnfel. Tot die on-

dergeschikte oorzaken behoort *in eene eerste plaats* de *Besnijdenis* uit ABRAHAM, aan alle volken die van hem afstammen, gemeen: aan den aanhanger van MOHAMMED, den naneef ISMAËLS, op meer gevorderden leeftijd, — aan Israël, op den achtsten dag, den dag waarop ISAÄC, waarop JESUS CHRISTUS besneden werd; — *vervolgens* de *Wetgeving*, eene Wetgeving, die hoe plaatselijk ook, in haar geheel (zij onderstelt een land van Israël, een tabernakel of tempel, een afzonderlijk bestaande en zamenlevende natie!) toch ook nog na de verspreiding en in het midden der verstrooijing van Israëls zaad over geheel de aarde, blijvend, onderscheidend, en afzonderend werkt; *eindelijk* de *Schriften*, waarvan ook nog Israël de bewaarder blijft. MOSES en de Propheten, schoon ook het deksel over Israëls oogen ligt, hebben nog heden, even als in de dagen toen de Apostel JACOBUS deze uitdrukking bezigde (Hand. der Apost. XV: 21), *overal die hen prediken, en zij worden op elken Sabbath in de Synagogen gelezen.* Zoo is Israëls nationaliteit, buiten en behalve haren vasten grond in de gemeenschappelijke afstamming en bestemming, nog als ware het door een driedubbelen muur verzekerd tegen het geweld of de slijtkracht der tijden. Zullen de pogingen gelukken, die door velen hunner verlichtsten thans worden aangewend, om het nationale kenmerk te niet te doen, op dat de naam van *Israëliet* niet langer de aanduiding van een Volk, maar van eene onder de vele Godsdiensten der wereld zij? — Wij weten het niet. Maar indien al voor een oogen-

blik, na zoo talrijke eeuwen, de naam van Israël als volk verdwijnen mocht, het zoude voor al wie aan het woord der prophecy gelooft, slechts de aanduiding mogen zijn, niet van het geen de wijsheid of ijdelheid van menschen daarmede bedoelt, maar dat de belofte Gods van Israëls herleving, als God in CHRISTUS dienende natie, niet ver af meer kan zijn. Ten allen tijde werden de prophecyen Gods vervuld op het oogenblik dat de mensch al het zijne scheen gedaan te hebben, om de vervulling onmogelijk te maken.

Israël is een volk, dat wonderbaar, en toch van eene andere zijde zoo geheel natuurlijk en als alle andere volken, geworden, — wonderbaar voortbestaande, en in wezen gehouden, — van den beginne ontstond en bloeide en onderging en in diepe vernedering voortleeft, en voor eene toekomstige bestemming bewaard blijft, — naar *een prophetisch woord van God.* Wij zagen de voorzegging zijner wording en vermenigvuldiging en verkiezing in de belofte aan ABRAHAM (1 Mos. XIII: 15, 16): *Al dit land, dat gij ziet, zal Ik u geven, en uwen zade tot in eeuwigheid. En Ik zal uw zaad stellen als het stof der aarde;* en (XV: 5): *Zie nu op naar den hemel en tel de sterren, indien gij ze tellen kunt — alzoo zal uw zaad zijn*, en (XVIII: 18): *Gewisselijk zal* ABRAHAM *tot een groot en machtig volk worden, en alle volken der aarde zullen in hem gezegend worden.* Hooren wij ook de voorzegging zijner vernedering, verstrooijing, ellende, zoo als de wereld die bij name

federt de achttien eeuwen der Christelijke jaartelling, federt de laatfte verwoesting van Jerufalem voor oogen heeft, — eene voorzegging, die in hare volle verfchrikkelijkheid eerst recht vervuld is, na dat de aloude wederfpannigheid haren hoogften top bereikt heeft in de verwerping van den Mesfias, Zone Gods, in dat woord, zoo ontzettend uitgedrukt bij den Evangelist (Matth. XXVII: 25): *Zijn bloed kome over ons en onze kinderen!* — Dus luidt het woord van dien vloek over het wederftrevige en afvallige Israël, waarvan nu meer dan achttien eeuwen de zich opvolgende of doorgaande vervulling getuigen (5 Mof. XXVIII: 15 en volg.): *Het zal gefchieden, indien gij de ftem des* HEEREN *uwe Gods niet zult gehoorzaam zijn, om waar te nemen, dat gij doet alle Zijne geboden, en Zijne inzettingen, die ik u heden gebiede, zoo zullen alle deze vloeken over u komen en u treffen. — Gij zult tot een fchrik, tot een fpreekwoord, en tot eene fpotrede zijn onder alle de volken daar u de* HEERE *heen leiden zal. — Gij zult uwe vijanden, die de* HEERE *onder u zenden zal, dienen, in honger en in dorst, en in naaktheid, en in gebrek van alles: en Hij zal een ijzeren jok op uwen hals leggen tot dat Hij u verdelge. De* HEERE *zal tegen u een volk verheffen, van verre, van het einde der aarde; gelijk als een arend vliegt; een volk welks fpraak gij niet verftaan en zult, een volk ftijf van aangezichte, dat het aangezicht des ouden niet zal aannemen, noch de jongen genadig zijn. — En gij zult eten de vrucht uws buiks, het vleesch uwer*

zonen, en uwer dochteren, die u de HEERE *uw God gegeven zal hebben, in de belegering en in de benaauwing daarmede uwe vijanden u zullen benaauwen. En de* HEERE *zal u verſtrooien onder alle volken van het eene einde der aarde tot aan het ander einde der aarde, en aldaar zult gij andere goden dienen die gij niet gekend hebt, gij noch uwe vaders, hout en ſteen. Daartoe zult gij onder dezelve volken niet ſtille zijn en uwe voetzool zal geen rust hebben. Want de* HEERE *zal u aldaar een bevend hart geven en bezwijking der oogen, en matheid der ziel, En uw leven zal tegen over u hangen, en gij zult nacht en dag ſchrikken, en zult uws levens niet zeker zijn. Des morgens zult gij zeggen: Och dat het avond ware! en des avonds zult gij zeggen: Och dat het morgen ware! vermits den ſchrik uwes harten, daarmede gij zult verſchrikt zijn, en vermits het gezicht uwer oogen, dat gij zien zult.*

Wat tafereel van ellenden, over een lange volgreeks van eeuwen beſtemd! en hoe ontzettend verwezenlijkt in het geen de Schrift zelve van Israëls lotgevallen bij en na de eerſte tempelverwoesting behelst, — nog veel meer in die ſchrikvolle dagen voor Juda en Jeruſalem, waarvan wij de uitvoerige beſchrijving bezitten uit de pen van den tijdgenoot en ooggetuige JOSEPHUS, — eindelijk, in de geſchiedenis van het zwervende Israël, die ons de jaarboeken der gantſche wereld ſedert zijne algeheele verſtrooijing over de aarde aanbiedt!

Doch hooren wij tegenover de voorzeggingen des oordeels ook die van genade en van herstel bij denzelfden Wetgever en Propheet van dat volk, hetwelk wel in meer dan één opzicht het volk der prophecy genoemd worden mag! (5 Mof. XXX: 1—8.) *Voorts zal het geschieden, wanneer alle deze dingen over u zullen gekomen zijn, deze zegen en deze vloek, dien ik u voorgesteld heb; zoo zult gij het weder tot uw herte nemen, onder alle volken, daarheen u de* HEER *uw God gedreven heeft, En gij zult u bekeeren tot den* HEERE *uwen God, en Zijner stemme gehoorzaam zijn; na alles dat Ik u heden gebiede: gij en uwe kinderen met uw gantsche hart, en met uwe gantsche ziel. En de* HEERE *uw God zal uwe gevangenis wenden, en zich uwer ontfermen: en Hij zal u weder vergaderen uit alle de volken, daarheen u de* HEERE *uw God verstrooid had. Al waren uwe verdrevenen aan 't einde des hemels, van daar zal u de* HEERE *uw God vergaderen en van daar zal Hij u nemen. En de* HEERE *uw God zal u brengen in het land dat uwe Vaderen erfelijk bezeten hebben, en gij zult dat erfelijk bezitten: en Hij zal u wel doen, en zal u vermenigvuldigen boven uwe vaderen. En de* HEERE *uw God zal uw hart besnijden, en het hart uws zaads, om den* HEERE *uwen God lief te hebben met uw gantsche hart, en met uwe gantsche ziel, op dat gij leeft. En de* HEERE *uw God zal alle die vloeken leggen op uwe vijanden, en op uwe haters, die u vervolgd hebben. Gij dan zult*

u bekeeren en der stem des HEEREN *gehoorzaam zijn.* En wat verder de oud-Testamentische Propheten van die voorbeeldelooze ellende, en van geheel dien éénigen toestand van het uitgedreven en omzwervend Israël, en van zijne wederkeering en wederbrenging en wederverheerlijking, op velerlei wijzen en plaatsen voorzeggend melden, dat vinden wij bij den Propheet HOSEA (III: 4, 5) in deze hoogst merkwaardige voorstelling te zamen getrokken: *De kinderen Israëls zullen vele dagen blijven zitten* (zoo als wij hen ook nu zien) *zonder Koning en zonder Vorst en zonder offer*, (maar ook) *zonder opgericht beeld, en zonder Ephod en Teraphim. Daar na zullen zich de kinderen Israëls bekeeren, en zoeken den* HEERE *hunnen God, en David* (DAVIDS Zoon en Heer,) *hun Koning: en zij zullen weenende komen tot den* HEERE *en tot Zijne goedheid, in het laatste der dagen.*

En het zegel en de verklaring van dat alles wederom in het Nieuwe Testament! Niet voor eeuwig zal Jerusalem vertreden blijven, maar alleenlijk *tot dat de tijden der Heidenen zullen vervuld zijn*, zegt de Heere bij LUCAS (XXI: 24). Niet, dat *nimmer* aan Israël het Koninkrijk zal wederopgericht worden, maar dat van die hoog heerlijke gebeurtenis *de tijden en gelegenheden* in de hand zijn van God, zegt de Heere bij Zijn heengaan ten hemel tot de discipelen, door welke de Gemeente aller eeuwen vermaand wordt, Hem, Israëls Koning, weder te verwachten uit den hemel (Hand. der Apost. I: 6—11). En van de wederbrenging van geheel Israël in het

laatste der dagen, spreekt de Apostel der Heidenen aldus (Rom. XI: 11—16): *Hun val was de rijkdom der Heidenen, hunne verwerping de verzoening der wereld, hunne wederaanneming zal het leven zijn uit de dooden.* En aan het slot van geheel de Schrift, in de gezichten eener laatste en volheerlijke toekomst voor de Kerk van JESUS CHRISTUS, Zien wij de twaalf stammen die ons MOSES onder hunne twaalf banieren beschrijft in de vreemdelingschap in de woestijn (1 Mos. IV: 1, 2), thands op nieuw verschijnen, als het eigendom verzegeld van het Lam dat geslacht is, en in de innigste gemeenschap met de ontelbare schare uit alle volken en talen vereenigd voor Zijnen troon (Openb. VII: 4—10): *En ik hoorde het getal dergenen, die verzegeld waren: honderd vier en veertig duizend waren verzegeld uit alle geslachten der kinderen van Israël. Uit het geslacht van* JUDA *waren twaalf duizend verzegeld, uit het geslacht van* RUBEN *waren twaalf duizend verzegeld; uit het geslacht van* GAD *waren twaalf duizend verzegeld; uit het geslacht van* ASER *waren twaalf duizend verzegeld; uit het geslacht van* NAFTALI *waren twaalf duizend verzegeld; uit het geslacht van* MANASSE *waren twaalf duizend verzegeld; uit het geslacht van* SIMEON *waren twaalf duizend verzegeld; uit het geslacht van* LEVI *waren twaalf duizend verzegeld; uit het geslacht van* ISSASCHAR *waren twaalf duizend verzegeld; uit het geslacht van* ZEBULON *waren twaalf duizend verzegeld; uit het geslacht van* JOSEPH *wa-*

ren twaalf duizend verzegeld; uit het geslacht van BENJAMIN *waren twaalf duizend verzegeld. Na dezen zag ik, en ziet, eene groote schare, die niemand tellen kon, uit alle natie en geslachte, en volken en talen, staande voor den troon en voor het Lam, bekleed zijnde met lange witte kleederen, en palmtakken waren in hunne handen. En zij riepen met een groote stem, zeggende: De zaligheid zij onzen God die op den troon zit, en het Lam!*

DERTIENDE EN VEERTIENDE VOORLEZING.

ABRAHAM, ISAÄC, EN JACOB.

De beschouwing van Israël, het zaad ABRAHAMS, ISAÄCS en JACOBS, waarmede wij ons overzicht van de wording der Volken volgens de oorkonden des Ouden Testaments besloten, brengt ons nu, Mijne Heeren! door een gemaklijken overgang tot het tweede Onderdeel der Afdeeling, waartoe wij in deze onze opmerkingen omtrent de innerlijke waarheidskenmerken dier Gewijde Boeken gekomen waren. Wij stelden ons voor (vergunt mij deze korte herinnering!) U die kenmerken in eene eerste plaats uit den *vorm*, in eene tweede uit den *zakelijken inhoud* voor oogen te brengen (1). Dezen *zakelijken inhoud* onderscheidden wij vervolgens drieledig naar zijnen *historischen*, *poëtischen*, *wetgevenden* aart (2). De historie bepaalde ons *ten eerste* bij ons thands ten einde ge-

(1) Bladz. 61 boven.
(2) Bladz. 147 boven.

bracht overzicht der *Oorſprongen* van vele dingen; zoo als die in de Schrift des Ouden Testaments, in het Boek van Geneſis bij name, zijn nedergelegd. Zij voert ons thands, *ten tweede*, tot eenige opmerkingen omtrens ſommige dier groote of beduidingsvolle perſonen, om welke zich hier de groote gebeurtenisſen, bepaaldelijk in Israël, als om even zoo vele middelpunten ſcharen en bewegen.

Wij gaan dan nu tot eene ſoort van Bijbelſche Perſoonsbeſchouwing over; — geene beſchrijving (het ligt wel zeer verre van ons bestek!) van elken perſoon of zelfs hoofdperſoon der Oud-Testamentiſche wereld, maar een beroep op het onwraakbaar getuigenis, dat voor de volſtrekte, onverſierde en Goddelijke waarheid dezer Schriften ligt in de karakters en de levens, de uitnemendheden en de gebreken, het geheel (in één woord) der wegen, woorden en daden van perſonen als de drie Patriarchen, als JOSEPH en zijne broeders, als MOSES en Israëls Propheten, AÄRON en Israëls Priesters, JOSUA en de Rechteren, DAVID en de Koningen, — in de voorſtelling, zeer bijzonder mede, van meer dan ééne vrouwelijke perſoon in die zelfde ſchriften, — in den wandel en de taal zelfs der goddeloozen en wederſtrevigen.

Bewees ons de vorm reeds dezer hiſtoriſche verhalen, door de vereeniging daarin van den hoogſten eenvoud en van den hoogſten gezagstoon, — door die zoo zeer ongekunſtelde en ongezochte, en toch zoo indrukmakende wijze van zeggen en als in éénen adem vermelden beide van de Goddelijke en hemelſche, en

van de aardſche en menſchelijke dingen, — door die treffende naast elkander plaatſing van de heerlijkſte toonbeelden van geloof en heilige gehoorzaamheid, en van de vreemdaartigſte ergernisſen, zelfs door helden en mannen Gods meer dan eens gegeven, — bewees ons, zeg ik, geheel de taal en toon en zamenſtelling en wijze van zamenvoeging der deelen, dat hier tot in de bewerking, hoe veel meer in de ſtof zelve der onderwerpen, de hand van God, de Geest des Allerhoogſten niet voorbijgezien worden kan, — bewees ons verder op het gebied van den zakelijken inhoud dezer Schriften de ontdekking der oorzaken en oorſprongen der meest gewone en dagelijkſche, en toch voor het bloot natuurlijke verſtand of zelfs de diepst doorvorſchende Wetenſchap onverklaarbare verſchijnselen, dat wij hier met werken, daden, woorden Gods te doen hebben, — dat zelfde zal ons thans op nieuw en met vermeerderde klaarheid en aanſchouwelijkheid uit eene meer opzettelijke beſchouwing kunnen blijken van de levende en levenvolle menſchelijke perſoonlijkheden, die dat onmetelijk veld der Oud-Testamentiſche Schrift als stoffeeren en bezielen. Wij zullen het, bij een bloot nadenkend overzien dier zoo veelvuldig door ons gelezene en van der jeugd en kindschheid aan ons bekende verhalen en voorſtellingen wederom moeten uitroepen: Neen! aan geene door menſchen verdichte, verſierde, maar ook aan geene bloot-menſchelijk gebeurde zaken of zich bewegende perſonen kan hier gedacht worden! Te eenvoudig, te natuurlijk, te dagelijksch en onopgeſmukt menſchelijk in het aanſprakelooze

profa, waarin zij befchreven werden, zijn die Oud-Testamentifche mannen en hunne wegen en werken, om immer het gewrocht van verdichting, of het refultaat van een verfierenden *mythos* te kunnen zijn: te zeer buiten den gewonen loop, het menfchelijk bereik, de grenzen der ons bekende natuurlijke krachten zijn zij tevens, om zich bloot-menfchelijk als hiftorifche werkelijkheid te laten verklaren. Ook hier hebben wij dan wederom die groote en ontzachelijke en toch zoo eenvoudige en alles oplosfende vereeniging van *Goddelijk* en *menfchelijk*, waarvan de gelijkelijk overtuigende wezenlijkheid de hooge waarheid en afkomst beide der gebeurtenisfen en harer befchrijving doet uitkomen en waarborgt.

De eerfte perfonen, bij het gedeelte onzer Bijbelbefchouwing, dat wij thans zijn ingetreden, in aanmerking komende, mogen ons het drietal van Israëls Patriarchen zijn, de rotsfteenen (gelijk Jesaia het uitdrukt), waaruit Israël gehouwen is, de Godsmannen, de Godsvrienden, Abraham, Isaäc en Jacob. Wij willen van deze drie ftamvaders des Israëlitifchen volks, deze drie grondzuilen der Oud-Testamentifche Openbaring en door deze ook der Nieuw-Testamentifche bedeeling, eenige bijzonderheden doen opmerken, *ten eerste*, van hetgeen zij met elkander gemeen hebben, *ten tweede*, van het geen, waarin zij elk naar zijne bijzondere individualiteit, gave, en roeping, van elkander verfchillen, en in het geheel, elk hunne eigene geestelijke en hiftorifche *phyfionomie* dragen.

Hetgeen zij met elkander gemeen hebben, bestaat niet alleen in het reeds te kennen gegevene, dat hun drietal den grondslag uitmaakt van geheel de Verbondsbetrekking tusschen God en Israël, van geheel de Oud-Testamentische opvolging van geloovigen en heilverwachtenden tot op en in de volle openbaring des Nieuwen Testaments. Het ligt bovendien in hun persoonlijken weg, ondervinding, en leven. Zij wandelden gelijkelijk door het *geloof*, — in het gebed *tot* God, in den omgang *met* God, in de oprechtheid hunner harten *voor* God. Zij oefenden dat geloof op eene geheel bijzondere wijze als vreemdelingen op aarde, als vreemdelingen in een land, hun tot een erfdeel toegezegd voor hunne nakomelingen, en dus, in den hoogen zin der Godsbelofte, hun eigen. Zij geloofden in den God, die hen geroepen en afgezonderd had tot een gantsch bijzonder oogmerk, betrekking hebbende tot de eeuwigheid, en tot de eeuwen. Zij zagen uit naar de belofte, die aan deze roeping en afzondering verbonden was; zij zagen die belofte van verre, in welke alle de volkeren der aarde eenmaal zouden gezegend worden: dien CHRISTUS uit hunne lenden, welke in de dagen Zijner omwandeling op aarde van ABRAHAM getuigde: *Hij heeft met verheuging verlangd, opdat hij mijnen dag zien zoude: en hij heeft hem gezien en is verblijd geweest.* Dat zelfde getuigenis geeft hun uitvoerig de Brief aan de Hebreeën, waarvan de uitdrukkingen (XI: 8—10, 13—16) alles bevatten, wat tot het geloofsleven, aan de drie groote stamvaders Israëls gemeen geweest,

behoort: *Door het geloof is* ABRAHAM *een inwoner geweest in het land der belofte, als in een vreemd land, en heeft in tabernakelen gewoond met* ISAÄC *en* JACOB, *die mede-erfgenamen waren derzelfde belofte. Want hij verwachtte de ſtad die fundamenten heeft, welker kunstenaar en bouwmeester God is. — Deze allen zijn in het geloof geſtorven, de belofte niet verkregen hebbende, maar hebben dezelve van verre gezien, en geloofd, en omhelsd, en hebben beleden dat zij gasten en vreemdelingen waren op aarde. Want die zulke dingen zeggen, betoonen klaarlijk dat zij een vaderland zoeken. En indien zij diens vaderlands gedacht hadden van het welk zij uitgegaan waren, zij zouden tijd gehad hebben weder te keeren. Maar nu zijn zij begeerig naar een beter, dat is, naar het hemelſche. Daarom ſchaamt zich God hunner niet, om hun God genaamd te worden, want Hij had hun een ſtad bereid*: ook deze laatſte verklaring, weêrklank, of ontwikkeling van dat diepgaand woord van JESUS zelven, als Hij tegen de Sadduceën het eeuwige leven en de opſtanding bij MOSES aanwijst door de aanhaling van die ééne uitſpraak (Matth. XXII: 31, 32): *Ik ben de God* ABRAHAMS, *en de God* ISAÄCS, *en de God* JACOBS. *God is niet een God der dooden, maar der levenden.*

Maar die zelfde Aartsvaders hadden, zeiden wij, bij al dat gemeenſchappelijke hetwelk hen van alle vroegere en latere geloovigen onderſcheidt of daarboven verheft, ook nog elk hun zeer bijzonder karakter,

bijzonderen weg in hunne vreemdelingschap op aarde, hunne bijzondere ondervindingen in den weg en strijd des geloofs. Zien wij iets daarvan bij eene korte beschouwing van elk der drie Vaderen afzonderlijk.

Van ABRAHAM allereerst. Zijn leven biedt voor de opmerking van zijn wandel voor God drie hoofdpunten, drie beslissende geloofsverschijnsels op: zijne roeping uit maagschap en vaderland, om te verkeeren in een land, dat hij niet kende, te gelijk als vreemdeling, die er geen plek gronds in eigendom had, en te gelijk als erfbezitter uit kracht van het nimmer feilbaar woord van God (1 Mos. XII: 1—7); — de belofte van eenen zoon uit eigen lenden en uit zijne wettige huisvrouw SARA, toen zoo wel zij als hij zelve reeds den ouderdom verre te boven waren, waarop het huwelijk in den loop der gewone natuur kan vruchtbaar zijn (1 Mos. XV: 4. XVIII: 10); — het bevel om den zoon, hem op den gezetten tijd geboren, als deze nu den mannelijken ouderdom bereikt had, op den berg Moria te brengen en te slachten (1 Mos. XXIII). Het geloof des Aartsvaders toont zich krachtig en volheerlijk en als een sedert onovertroffen voorbeeld (waartoe het voor alle volgende geslachten gesteld is) in deze drieërlei beproeving, met zoo ontzachelijke uitkomsten, waarvan alle de eeuwen getuigen zijn, bekroond.

Ten aanzien, *allereerst*, van het gebod om uit te gaan van Mesopotamië, zijn vaderland, in het land der vreemdelingschap, Canaän, openbaart zich dat geloof als een onwankelbaar vertrouwen, op die hem

roept, eene onvoorwaardelijke overgave aan den God des hemels en der aarde, den God *die hemel en aarde bezit.* (Met welgevallen wordt deze laatste benaming van den Allerhoogste in het geschiedverhaal van ABRAHAM herhaald 1 Mos. XIV: 19, 22. En staat met dezen hoogen Godstitel ook niet in verband de uitdrukking, bij een andere gelegenheid, XXII: 17?) En zonder aarselen noch ontzien gaat ABRAHAM uit. God, de Heer des hemels en der aarde, is *zijn schild en zijn loon zeer groot* (XV: 1.) De Apostelen en verkondigers des Nieuwen Testaments prijzen dat geloof van den Vader des Ouden aldus (Hand. VII: 3—5. Hebr. XI: 8): *Door het geloof is* ABRAHAM, *geroepen zijnde, gehoorzaam geweest om uit te gaan naar de plaats, die hij tot een erfdeel ontfangen zoude; en hij is uitgegaan niet wetende waar hij komen zoude.* En ziet! in alle landen en onder alle gevaren zijner onderscheidene vreemdelingschappen bewaart en leidt en zegent rijkelijk hem die God, makende hem rijk in vee, in dienstknechten en dienstmaagden, in zilver en goud, hoog in aanzien, krachtig in de wapenen, bloeiend en gezegend in hoogen ouderdom, talrijk en onvergelijkbaar in kroost en nakroost, juichend in de hoop op de Belofte uit zijne eigene lenden. Altaar op altaar, in dankzeggende aanbidding opgericht aan den God zijnen Leidsman, kenteekenen den weg dien hij en na hem zijne nakomelingen bewandelen in alle richtingen op den vreemden en te gelijk eigenen grond.

Ten aanzien, *vervolgens*, der belofte van een on-

telbaar en gezegend zaad, en daar onder van Hem, in wien al de geflachten der aarde gezegend werden, — de kracht die ABRAHAM ftaande hield, om uit eigen reeds verftorven lichaam en uit eenen reeds verftorvenen fchoot de volheid dier belofte te blijven verwachten, was dat woord, door alle eeuwen federt ABRAHAM tot MARIA, de moeder des Heeren, en van MARIA wederom tot in alle eeuwigheid, ook voor onze dagen en wegen waarachtig: *Zoude iets voor den Heere te wonderlijk zijn?* (1 Mof. XVIII: 14. Luc. I: 37). Ook aan dezen geloofsproef van den Aartsvader aller geloovigen geeft een Apostel getuigenis en uitlegging, zoo dat er de eenzelvigheid in wezen van *dat* geloof met het geloof onder een vervuld Evangelie in JESUS CHRISTUS treffend uit blijkt (Rom. IV: 18—25): *Welke tegen hoop op hoop geloofd heeft, dat hij zoude worden een vader van vele volken; volgens hetgeen gezegd was; Alzoo zal uw zaad wezen. En niet verzwakt zijnde in het geloof, heeft hij zijn eigen lichaam niet aangemerkt, dat alreede verftorven was, alzoo hij omtrent honderd jaren oud was, noch ook dat de moeder in* SARA *verftorven was. En hij heeft aan de beloftenis van God niet getwijfeld door ongeloof, maar is gefterkt geweest in het geloof, gevende God de eer. En ten volle verzekerd zijnde dat het gene Hij beloofd had, Hij ook machtig was te doen. Daarom is het hem ook tot rechtvaardigheid gerekend. Nu, is het niet alleen om zijnentwille gefchreven, dat het hem toegerekend is, maar ook om onzentwille,*

welken het zal toegerekend worden, namelijk, den genen die gelooven in Hem, die JESUS *onzen Heer uit de dooden opgewekt heeft, Welke overgeleverd is om onze zonden, en opgewekt om onze rechtvaardigmaking.* Dezelfde kracht is het, waardoor de aanstaande geboorte van een stamvader van millioenen uit reeds in hun lichaam verstorvene ouders werd vastgehouden bij ABRAHAM, en waardoor de wederopstanding van een dooden en begravenen Verlosser, dien wij niet met oogen gezien hebben, op grond van een Goddelijk getuigenis in waarheid geloofd en beleden wordt.

Wat aangaat, *eindelijk*, de derde groote geloofsproef van ABRAHAM, de offering van ISAAC, wel hebben die genen het zij de diepte het zij den sleutel van geheel deze hoogverhevene gebeurtenis weinig gekend, die daar niets verder in gezien hebben, dan eene daad van *onvoorwaardelijke* (de vijanden van het Oude Testament zouden zeggen: *blinde*) gehoorzaamheid aan eenig willekeurig Godsbevel! Zekerlijk is onvoorwaardelijke gehoorzaamheid van alle waarachtig geloof in God de onafscheidbare gezellin; maar nog wat anders en diepers in de groote Godsbedoeling bij deze beproeving toont ons de Apostel in den Brief aan de Hebreën, als hij die ontzachelijke geloofsdaad aldus toelicht (XI: 17—19): *Door het geloof heeft* ABRAHAM, *als hij verzocht werd*, ISAÄC *geofferd, en hij, die de beloften ontfangen heeft, heeft zijnen eeniggeborenen geofferd, (Tot welken gezegd was: in* ISAÄC *zal u het zaad genaamd worden)*

OVERLEGGENDE DAT GOD MACHTIG WAS HEM OOK UIT DE DOODEN TE VERWEKKEN, *waaruit hij hem ook bij gelijkenis wedergekregen heeft.* Zoo beſtond dan niet daarin alleen het geloof van ABRAHAM, dat hij op het gebod van zijnen God zijn eigen zoon onmiddelijk overgaf en ten offer bracht, — niet daarin vooral, als of hij, met uitſchudding of verloochening van het vaderlijk liefdegevoel, zijnen zoon in den dood gaf, zonder aanmerking der heerlijke en dikwerf herhaalde belofte aan het leven van dien zoon verbonden, — maar dáárin in tegendeel, dat hij, eenmaal die beloften door het geloof ontfangen hebbende, het voor onmogelijk hield, dat hem die zoon immer zoude kunnen ontvallen, die belofte ooit zoude kunnen te loor gaan; en dat hij, daarom dan ook, ſterk in die verzekerdheid, zonder aarſelen bereid is zijnen ISAÄC te ſlachten, overleggende (1), dat, God hem eerder uit den dood weder zoude opwekken, dan dat Hij door dien dood de belofte, eenmaal met eede gezworen, zoude kunnen te niet doen. Het geloof des Aartsvaders in het ten offer brengen van zijnen ISAÄC beſtond dus in het onvoorwaardelijk vasthouden eener Godsbelofte, die met het leven van den jongeling onafſcheidelijk verbonden was, en in de bereidvaardigheid, dien ten gevolge, om zonder tegenſpreken het ſchijnbaar meest tegenſtrijdige gebod ten uitvoer te brengen. God bleef machtig, om zijne belofte ge-

(1) Gr. λογισάμενος, *beredeneerende.*

ſtand te doen, ook al zoude ISAÄC eerst moeten ſterven, en daarna weder opgewekt worden. In zoo ver ontfing hem dan ook de Aartsvader als uit de dooden te rug, dewijl hij hem onvoorwaardelijk overgevende en reeds ter ſlachting zonder aarſeling beſloten, hem als reeds geſtorven in zekeren zin beſchouwen kon; — en is ook hier wederom tusſchen het geloof van ABRAHAM, die *bij gelijkenis* zijnen zoon uit den dood te rug ontfangt, en het geloof van den Christen, voor wien JESUS CHRISTUS *in waarheid* geſtorven is en weder opgeſtaan, eene innerlijke geestelijke overeenſtemming en gelijkſoortigheid.

Dat geloof dan ook rechtvaardigde ABRAHAM, gelijk het in zijnen Nieuw-Testamentiſchen vorm en volle ontwikkeling een iegelijk rechtvaardigt en behoudt, die daardoor zelve in de voetſtappen van ABRAHAM, den Vader aller geloovigen, wandelt (Rom. IV: 12 en volg.). Dat geloof openbaart zich als oprecht en levend en waarachtig in ABRAHAM door de werken, gelijk het wederom in een werk van uiterlijk veel mindere heerlijkheid of waardij zich openbaarde in RACHAB van Jericho (Jac. II: 23—26). Gelijk de grootſte der zondaren, zoo wordt ook ABRAHAM gerechtvaardigd *niet* uit de werken. Het *geloof* werd hem toegerekend tot rechtvaardigheid, Rom. IV: 1—11.

Van dat rechtvaardigend geloof ſtaat dan ABRAHAM als een voor- en toonbeeld voor alle eeuwen hier voor ons. Hoe verheven, hoe krachtig ook in en door dat geloof, hij was en bleef een mensch van gelijke bewegingen als wij. Hij ook, hij wankelde, hij ſtruikel-

de, meer dan eens. Ten aanzien van het vertrouwen, hoe vast het anders bij hem ſtond, op de leiding en beſcherming van dien God die *zijn ſchild* was, die den hemel en de aarde in Zijne macht had, — neemt hij in Egypte, neemt hij later op nieuw in het land der Philiſtijnen, om zijne huisvrouw SARA en zijn eigen leven te behouden, de toevlucht tot een halven logen; en ook aldus wordt hij van zijn Verbonds-God wel een wijle tijds in de engte gebracht, maar niet verlaten, veeleer ten ſlotte tegenover Koningen gehandhaafd. Ten aanzien van de belofte, dat hem uit SARA, en uit geene mindere of andere dan SARA, die zoon zoude geboren worden, uit welken het zaad zonder getal, het zaad der veelvoudige belofte eenmaal zoude voortkomen, — tot tweemaal toe zien wij hem ook aan deze toezegging, als ter letterlijke opvatting hem te groot, te heerlijk, twijfelen. Eerst (1 Moſ. XV: 2, 3) ſtelt hij zich bijna te vrede, zoo hij ſlechts den dienstknecht zijns huizes, den trouwen ELIËZER, ten erfgenaam hebben mag. Neen! luidt het Goddelijke antwoord, *de zoon, die uit uwen lijve voortkomen zal, die zal uw erfgenaam wezen.* Straks (1 Moſ. XVI.) geeft hij zijne huisvrouw SARA gehoor, en wanhopende met haar aan het ontfangen van een zoon uit *haren* ſchoot, gewint hij, altijd wederom naar Oosterſche zeden, haar eenen zoon uit hare dienstmaagd, uit HAGAR de Egyptiſche, een bron ſtraks van huisſelijke onrust en verdriet, maar ook dit niet zonder eene vrucht van geestelijke leering ook voor eene latere bedeeling. (Gal. IV: 22 en volg.) — Zoo

moest het ook aan Abraham, den geloovige bij uitnemendheid, blijken, dat geenerlei werk van menschen, zelfs niet het geloof, zoo het een werk ware door welks volmaaktheid de zaligheid *verdiend* moest worden, den mensch rechtvaardigt, maar alleenlijk om dat en in zoo verre het de aangrijping is der Godsbelofte, die *om niet* rechtvaardigt en behoudt.

Wij zagen Abraham voor het aangezicht zijns Gods, wandelende in den eenvoud zijns geloofs, in de oprechtheid zijns harten. Een heerlijk verschijnsel is hij ook van de zijde der menschelijke erkenning, als Bijbelsch karakter, als historisch persoon.

Als Bijbelsch karakter. Onder alle geloovigen van ouder en later tijd schittert hij, nevens de vastheid en waarheid zijns geloofs in God, insgelijks door het verhevene van zijn wandel en verkeer met menschen. Als Herdervorst, als huisvader en heer, als bloedverwant en vriend, als bescheiden vreemdeling of gastvrije tentbewoner, als krijgsheld en bevrijder, is hij altijd dezelfde edeldenkende en gevoelende, edel sprekende en handelende, toch altijd nederige en ootmoedige man. Grootheid van hart en zachtmoedigheid kenmerkt geheel zijn wandel en bestaan, het zij hij in de twist tusschen zijne herders en die van Lot een minnelijke scheiding voorstelt, en de keuze der landstreek overlaat aan zijn jongeren bloedverwant; — het zij hij dien zelfden bloedverwant, ten gevolge van diens eigene keuze in de schoone maar gevaarvolle oorden van het zondige Sodom en Gomorrha gebracht, en in den ramp der Koningen van die streken gewik-

keld, met de drie honderd en achttien ingeborenen van zijn huis, en eenige bondgenooten van bij Mamres eikenbosfchen, door het verflaan van vijf Koningen bevrijdt, en zelfs eene fchadeloosftelling voor zich zelven met betamende en Godverheerlijkende vastheid weigert; — of, later, bij het afsterven van SARA, het graf voor zijne dierbare doode in het land zijner vreemdelingfchap niet zonder betaling van den vollen prijs wil ontfangen van de zonen van HETH; — of als hij met prachtige bruidsgefchenken zijnen knecht ELIËZER naar Mefopotamië zendt, om eene vrouw uit zijne eigene maagfchap te zoeken voor zijnen erfgenaam naar de belofte; — of, eindelijk, zijne zonen uit HAGAR en KETURA met kostbare vermakingen begiftigt en rijkelijk verzorgt, maar den zoon uit SARA *al wat hij had geeft* (1 Mof. XXV: 5). Zelfs in het gebed tot zijnen God kenmerkt zich dat grootmoedige van den eerften en voortreflijkften der drie Aartsvaders. Voor zich zelven *gelooft* hij; de *gebeden*, die die van hem zijn aangeteekend, zijn *voorbiddingen*. Wij denken hier aan die aandoenlijke bede (1 Mof. XVII: 18): *Och! dat* ISMAËL *mocht leven voor Uw aangezicht!* En wie denkt hier niet vooral aan dat onvergelijkbaar geloofsgebed, waarmede hij de redding van Sodom, zoo Sodom noch redbaar geweest ware, van zijnen God zou verkregen hebben (1 Mof. XVIII: 22—33)?

Als historisch perfoon is de eerfte van Israëls Aartsvaderen niet minder belangrijk. Met zijnen leeftijd gaat als het ware de eerfte morgenftond op der

gefchiedenis van alle volken. Nergens daaromtrent iets beftemds, althands aan één gefchakelds, vóór zijne verfchijning op dat wijd uitgeftrekt gebied. In hem tevens begint de eigenlijke gefchiedenis van het volk, onder hetwelk de Behouder aller volken gefproten is, en door hetwelk hij een vader niet alleen van Israël naar de vleefchelijke afftamming, maar van eene menigte volkeren in geestelijke betrekking is geworden. De van God gegeven naam drukt wederom hier de beftemming en historifche beteekenis van den perfoon nadrukkelijk uit (1 Mof. XVII: 5): *Uw naam zal wezen* ABRAHAM; *want Ik heb u gefteld eenen vader van menigte der volkeren.* Ontelbaar is evenzeer het zaad, uit ABRAHAM gefproten naar den vleefche, en naar de belofte door het Evangelie. Van den roem van ABRAHAM (IBRAHIM) als een vader van vele en groote volken, is geheel het Oosten vervuld. Behalve uit SARA, de Vorftelijke huisvrouw, heeft hij uit HAGAR en KETURA een aanmerkelijk gedeelte van Afië, ja van de oude en nieuwe wereld bevolkt (1 Mof. XXV).

Nevens ISAÄC, den ftamvader van Israël, maakt vooral en op even fchitterende als uitgebreide wijze, ISMAËL zijnen vader ABRAHAM eenen vader van *menigten volken.* Een twaalftal Vorften wordt (1 Mof. XXV: 13—16) uit dezen *zoon* van ABRAHAM geboren, even als later uit zijnen *kleinzoon* JACOB het twaalftal ftamhoofden van het uitverkoren volk. Maar even als het karakter van ISAÄC en dat van ISMAËL, zoo verfchillen ook hemelsbreed de geaartheid en gefchiedenis van beider nakomelingfchap. Zoo ergens,

voorts, dan is in het kroost van dezen de grondtrek van den ſtamvader door eeuwen aan eeuwen uitgedrukt en herkenbaar. Van hem was door den *God des aanziens* aan zijne voortvluchtige, hem onder het hart dragende moeder te kennen gegeven (1 Moſ. XVI: 12) dat *hij een woudezel van een mensch zoude zijn; zijne hand tegen allen, en de hand van allen tegen hem;* en *hij zal wonen voor het aangezicht zijner broederen:* en als, later, moeder en zoon, om de beleediging aan den erfgenaam der belofte, in de woestijn van Berſeba voortvluchtig zijn, zoo komt ook aldaar de ſtem van God tot HAGAR (XXI: 18): *Ik zal hem tot een groot volk maken;* en *God was* naar deze toezegging *met den jongen*, en *hij werd groot en woonde in de woestijn*, *en werd een boogſchutter.* En nu! de latere eeuwen, wat getuigen zij van den Arabier, het volk, dat naar de eenſtemmigſte overlevering zijne afkomst rekent van ISMAËL? Een groot en talrijk volk is het, zoo er immer één was op de aarde; de bron, van waar het zich uitſtort over de wereld in alle richtingen, is de woestijn, en in de woestijn heeft het tot op dezen dag zijn voorname en eigenaartige woon- of liever zwerfplaats; en wie immer waren boogſchutters en krijgslieden van aanleg en geboorte als zij? Hooren wij eenen der voornaamſte Aard- en volkenkundigen van onzen tijd! »De Arabier kent geen begrensd land gelijk de Europeër, wiens landpalen men op de kaart kan aanwijzen! Zoo ver zijne kudden trekken, en zijne herders hun gebied kunnen handhaven, zoo ver ſtrekt zich hun vaderland

uit. Overal waar ISMAËL, ABRAHAMS zoon, zijn vee weidde, zoo ver (en wie kan hier de grenspaal onderfcheiden?) behoort ook den hedendaagfchen Arabier, naar zijne vaste overtuiging, van rechtswege al wat eenige waardij voor hem heeft. Als bewijs is hem de oude overlevering voldoende: dat ISMAËL de ftamvader der Arabieren was. Tot een fchriftelijk bewijs van zijn aangeboren recht op dit grondbezit beroept de Arabier zich op de uitfpraken van den Koran, en past de plaats van MOSES Eerfte Boek (XVI: 12) met blijkbaar welgevallen op zich zelven toe. Zoo ver dan de Arabieren vrij wonen, zoo ver ftrekt zich voor hen Arabië (1)."

Het Arabifche fchiereiland, dat alleen vijftig duizend vierkante mijlen heeft, meer dan viermaal zoo groot als Duitschland, en even zoo uitgeftrekt is als voorheen het Romeinfche Rijk was, werd (het zijn de woorden van denzelfden vermaarden Aardrijkskundige), »de wieg van de zwervende horden der keerkringsftreken van Noord-Africa en Zuid-Afië, een levende bron van menfchen, wier ftroom fints duizenden van jaren zich heinde en veer naar het Oosten en Westen heeft verfpreid. — — In tallooze voorgeflachten hebben de Arabieren *meer dan honderd verfchillende troonen nog buiten hun fchiereiland* bekleed. — In de vroegfte tijden vóór MAHOMED bevonden zich hunne ftammen reeds in geheel het westelijk Afië, Syrië, Egypte, Palestina, Mefopotamië, aan den Tiger, tot Iran; in Dekan (Oost-Indië) federt AGATHARCHIDES

(1) RITTER, *Erdkunde*, T. II. S. 263.

leeftijd tot op de aankomst der Portugezen; in Africa, langs den Nijl opwaarts, tot Meroë, en langs de kust tot Kaap Korientes. Schier op ieder eiland van den grooten Indifchen en Oostelijken Oceaan tot aan de Molukken hadden zij, zoo ver slechts in de gefchiedenis opgefpoord kan worden, lang vóór de aankomst der Portugezen, hunne volkplantingen. — — Zulke Arabifche Coloniën vindt men in Africa op de Oostkust van Quiloa en Mozambique, bij de bewoners van Tigre en Habes, bij het Nijlkatarakt en Nubië, langs de noordelijke oevers van den Niger en Senegal, bij de Oafen, de dalen van den Atlas, de Kustftaten van Marokko, oostwaarts tot aan den Nijl; voorts in Afië, in Bengalen, Malabar, de vlakte van Dekan, van het land der Afghans, in het hooger Bucharye, Balk, Samarkand, Korazan, Iran en langs de kustlanden van den Indus tot de Delta van den Eufraat. Hunne vroegere zeevaarten gingen over Ceylon in Oost-Indien tot Kanton, waar zij onder eigene hoofden (Kadis) ftonden." Ook Madagascar hebben zij waarfchijnlijk bevolkt. Wie kent niet hunne veroveringen tot in Europa, waar zij, de Pyreneeën overgetrokken in het begin der achtfte eeuw, en door Karel Martel in hun voortftroomen Noordwaart eindelijk geftuit zijnde, toch in het Spaanfche fchiereiland zeven eeuwen lang hunne machtige, wereldberoemde Koninkrijken hebben gehad.

Zoo werd dan de belofte aan Abraham voor den zoon der dienstmaagd vervuld. En nu, — de zoon van Sara!

Isaäc. Groot is het contrast tusfchen hem en zijn

halven broeder Ismaël. Aan hem verbleef van vader Abraham het beste, het geestelijke deel: de groote Heilbelofte, en de vrees van God. Het heldhaftige in Abrahams karakter ging meer schitterend, als wij zagen, over op Ismaël en zijn nageslacht, — het lijdzame, het lijdende, dat ten allen tijde in deze wereld bijzonder eigen was aan het geloof en de ware Godsvereering, vindt zich kenlijk te rug in Isaäc, in zijn persoon, en naar onderscheidene bedeelingen en betrekkingen, in zijn nageslacht. Het volk uit Ismaël was door alle tijden heen altijd woest, maar onafhanklijk, langen tijd veroverend, altijd dichterlijk, dikwerf hoog beschaafd en uitnemend in wetenschap. En ook ten aanzien van de Godsdienst, die het sedert Mohamed beleed en voortplantte, draagt het de kenmerken zijner afkomst uit Abraham, maar door Ismaël: met de éénheid van God ten grondslag, de verspreiding dier Godsdienst, niet door de prediking en het kruis, maar door wereldverovering en het zwaard. — Het volk uit Isaäc kende van zijnen aanvang aan, wel tijdperken van heerlijkheid en nationale overwinningen in beslissende oogenblikken, maar vooral, zelfs vóór de dagen zijner verstrooijing, — en na die dagen bij uitsluiting, — verdrukking, worsteling, gevangenschap, dienstbaarheid, ballingschap, verachting, verguizing, om eenmaal door dat alles heen tot hooge heerlijkheid (naar de prophecijen!) te geraken onder den scepter van Hem, die ook zelf door lijden is ingegaan in Zijne heerlijkheid.

Gelijk zijn nageslacht, zoo ook alreeds de stamva-

der, zeiden wij. Niettegenſtaande zijn hoogen rang en roeping in de aartsvaderlijke woning, kenmerken verdrukking en eene betrekkelijke zwakheid of uitwendige minderheid tegen over ISMAËL zijn leven van zijne vroegſte kindschheid af aan. (1 Moſ. XXI: 8—10). Juist hierdoor onderſcheidt zich karakteristiek de tweede der Aartsvaderen van den eerſten en verhevenſten der drie, zijnen vader. Zijn leven onder de menſchen is niet zoo zeer, gelijk dat van ABRAHAM, indrukmakend en verheven te midden der vreemdelingſchap, maar veel meer ſtil en kalm, ook onder de verdrukkingen, bij eenvoud en zachtheid toch niet zonder waardigheid immer gedragen. Het kenmerk van zijn inwendig leven voor God en met God is *gebed*, de ſtille overdenking en verzuchting des gebeds. Zoo zien wij hem tegen den avond uitgaan in het veld om biddend te peinzen, op het oogenblik dat de vrouw, die zijn vader voor hem gezocht, die God hem gegeven heeft, de Aartsvaderlijke tente nabij komt (1 Moſ. XXIV: 63—67). — Gebed op nieuw, volhardend gebed, als deze zijne geliefde REBECCA twintig jaren lang kinderloos blijft, tot dat hun de tweelingen ESAU en JACOB geboren werden (1 Moſ. XXV: 21): *En* ISAÄC *bad den Heere zeer, in de tegenwoordigheid* (van wege) *zijne huisvrouw; want zij was onvruchtbaar, en de Heere liet zich van hem verbidden, zoo dat* REBECCA *zijne huisvrouw zwanger werd.* — Geheel zijn leven, zijn huisſelijk, uitwendig, patriarchale leven, in kenlijk verband met de aangegevene zielsgeſtalte, drukt zich uit in dien

éénen volzin die van hem geschreven staat 1 Mos. XXVI: 12—14: *En* ISAäC *zaaide in dat zelfde land, en hij vond in dat zelfde jaar honderd maten, want de* HEERE *zegende hem. En die man werd groot, ja hij werd doorgaans grooter, tot dat hij zeer groot geworden was. En hij had bezitting van schapen, en runderen, en groot gezinde: zoo dat hem de Philistijnen benijdden.* Verder blijft tot in hoogen ouderdom (zijn kalme leven bereikte hooger jaren nog dan dat zijns vaders) zijne levensgeschiedenis minder beduidend, dan die zijns vaders, zijns broeders, zijner zonen. Doch één oogenblik daarin, dat voorbeeldig, voorbeeldeloos, en voorbeeldend dáár staat in de geschiedenissen der mannen Gods, gold voor de belangstelling des geloofs van den Israëliet, geldt vooral voor het geloof des Christens, meer dan geheel een leven vol schittering van aardsche heerlijkheid: het oogenblik, toen hij als jongeling in overgegevene stilheid en lijdzaamheid zich op het hout liet binden om geofferd te worden, zoo als de groote Nakomeling uit zijne lenden eenmaal niet alleen *bijna*, maar werkelijk en wezenlijk zich zelven offerde op een hout, niet slechts des doods, maar ook des vloeks.

Heeft, gelijk van ABRAHAM uitdrukkelijk door JESUS CHRISTUS getuigd is, ook niet ISAäC Zijnen dag begeerd te zien, en ook niet *hij* dien gezien?

JACOB. Stond ABRAHAM in deze schriftbeschouwingen voor ons, als bij uitnemendheid een *Vader der volken*, door de onwrikbaarheid van zijn geloof

in de beslisfendste oogenblikken, door het verhevene van zijnen omgang met God en menschen, boven alle zijne nakomelingen of navolgers ten voorbeeld geplaatst; — drukte ons Isaäc, zijn zoon naar de belofte, op een eenig en onvergelijklijk oogenblik zijns levens het denkbeeld uit der meest aandoenlijke en ontzachelijke onderwerping aan lijden en dood, en, in geheel zijne minder blinkende dan innige levensgeschiedenis, hetzelfde geloof in zijne meer naar binnen ingekeerde werkzaamheid en lankmoed; — in Jacob, in wiens zonen het *twaalfstammige volk* (1) reeds in zijne grondtrekken dáár is, terwijl het van dien derde zijner Patriarchen zelven zijnen alle eeuwen over- en doorlevenden naam ontleent, — in Jacob wordt wederom hetzelfde geloof, maar in zijne vooral onder zwarigheden en verwikkelingen kampende en worstelende werking ons voor oogen gebracht. Geen dier vroegste Patriarchen staat den gewonen mensch, den geloovige in zijn dagelijksch leven, in zijne zwakheid, in zijne moeite tegen zonde van binnen en van buiten af, zoo kenbaar, zoo indrukmakend, zoo belangwekkend voor oogen, als Jacob, zoo als hem zijne ouders bij de geboorte, — Israël, zoo als hem in een voor alle eeuwen gedenkwaardigen morgenstond de Allerhoogste, zijn Verbondsgod, heeft genoemd.

Terwijl Abraham eerst in gevorderden ouderdom als Bijbelsch-historisch persoon in deze Schriften op-

(1) *Τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν.* Paulus, in de Hand. der Apost. XXVI: 7.

treedt, — terwijl Isaäc meer door het buitengewone zijner ontfangenis en geboorte, ſtraks als kind door Ismaël vernederd, als jongeling door zijnen vader ten offer gebracht hoog belangrijk is, maar in zijnen ouderdom meer als het ware in zekere schaduw te rug treedt, — leeren wij Jacob kennen door een verhaal dat geheel zijn leven omvat: van onder het hart zijner moeder Rebecca, tot daar hij in Egypte door zeventig ſpruiten uit zijne lenden het volk der uitverkiezing overplant, en op zijn ſterfbed, geloovig en prophetisch, de erfenis der eeuwen aan de twaalf zonen, rondom zijn ſterfbed vereenigd, uitdeelt.

Letterlijk is onder het hart zijner moeder Jacob reeds een ſoort van handelend perſoon, het onderwerp van een hoog merkwaardig verhaal, eene zich ver uitſtrekkende prophecij (1 Moſ. XXV: 22, 23): *En de kinderen ſtieten zich te zamen in* Rebeccas *lijf. Toen zeide zij: is het zoo? Waarom ben ik dus? en zij ging om den* Heer *te vragen. En de* Heere *zeide tot haar: Twee volkeren zijn in uwen buik: en twee natiën zullen zich uit uw ingewand van een ſcheiden, en het eene volk zal ſterker zijn dan het ander volk, en* DE MEERDERE ZAL DEN MINDEREN *dienen. Als nu hare dagen vervuld waren om te baren, ziet, zoo waren tweelingen in haren buik.* Hoogst opmerkelijke voorzegging, openbaar geworden in de geschiedenis der beide volken, Israël en Edom, uit deze tweelingen Esau en Jacob geſproten, niet alleen door de overwinningen van Israël, den jongere, onder Koning

DAVID over Edom, den oudere of meerdere, maar ook in veel later tijd en met nog beslissender uitkomsten, toen een der grootste krijgshelden uit het roemrijk tijdvak der Machabeën geheel het volk der Idumeërs (Edom) ten onder bracht en met het Joodsche volk onder dezelfde wet, bepaaldelijk onder die der besnijdenis van de voorhuid, bracht. — En als, later, een geslacht uit dat zelfde Edom, de stam der Herodessen, de Joodsche opperheerschappij bemachtigd had, en ESAU alzoo wederom de meerdere over JACOB scheen te zijn geworden, zoo werd juist onder die regeering de *Zone* DAVIDS te Bethlehem geboren, die in weêrwil van vervolging en moord, door den Edomiet geboden, in weêrwil van wat Idumeeschen Herodes of Romeinschen Keizer het ook zijn mocht, Koning over het huis van JACOB, Koning over geheel de aarde bestemd was te zijn. *De meerdere zal den mindere dienen!* zegt de Schrift bij MOSES; *En daar zullen heilanden op den berg Zions opkomen*, *om* ESAUS *gebergte te richten, en het koninkrijk zal des* HEEREN *zijn!* wedergalmt na eeuwen de prophecij bij OBADJA (vs. 21).

Een nieuwe bijzonderheid bij de geboorte der beide kinderen staat met de beteekenis van hunne botsing onder moeders hart in naauw verband (XXV: 25, 26). JACOB ontfangt zijnen naam van het vasthouden der verzenen van zijnen broeder, den aanstaanden jager en krijgsman. In verband met deze naamgeving (1)

---

(1) JACOB (יַעֲקֹב) van עָקֵב *de verse des voets*, terwijl een

ſtaat het voorval tusſchen de twee broeders op reeds manlijken leeftijd met betrekking tot de eerstgeboorte. Esau vermoeid van de jacht komende laat geheel dat door zijnen broeder zoo hooggeſchatte recht zeer gaarne varen om een kookſel linzen voor zijnen ſellen honger (1).

Om deze handeling, waarvan de nog veel ergerlijker voetlichting bij het rustbed van den grijzen en van oogen verduisterden Isaäc een noodwendig gevolg werd, is niet ſlechts Jacob als de onedelmoedige onderkruiper van zijn oudſten broeder, maar ook Esau als de verongelijkte, ruwe ja, maar oprechte en argelooze man door zeer velen beſchouwd geworden. Zoo ſchijnt het, en zoo is het ook ten deele, zoo ver Jacobs handelwijze betreft. De Schrift intusſchen neemt dien vermeenden glans van Esau, ten aanzien althands van zijne betrekking tot den God zijns Vaders, mitsgaders het heilig recht der eerstgeboorte en den daaraan verbondenen zegen, die tot een zoo verre toekomst reikte, ten eenenmaal weg: *Dat niet iemand zij een onheilige, gelijk* Esau, *die om eene ſpijze het recht van zijne eerstgeboorte weg gaf* (Hebr. XII: 16).

---

naauw verwant woord עָקַב *weven, ſpinnen, listen ſpinnen, verkloeken* beteekent.

(1) Men vatte intusſchen, gelijk van der Palm te recht doet opmerken, de handeling tusſchen de broeders niet zoo op, als of de eerstgeboorte rechtſtreeks voor den prijs van een enkelen ſchotel gekocht werd! maar de verkoop zelve tegen een later bepaalden prijs wordt bedongen als eenige voorwaarde voor de mededeeling van het verlangde kookſel.

Ten aanzien intusschen van JACOB, wie zal van wege deze handelingen hem lof geven? Wie zal den trek in zijn karakter, die zich hier openbaart, aangenaam vinden? En toch! men is hem deswege niet alleen door vooroordeel tegen de geloofsmannen des Ouden Testaments, maar ook bij beter gezinden door bloote miskenning van het bijzondere dier vroegere bedeeling, veel te hard gevallen. Twee mannen, in dezen tijd, wier zienswijze in de Godsdienst anders vrij aanmerkelijk verschilt, maar die evenwel in de waardeering der oud-Israëlitische wereld dikwerf door een even juisten en dichterlijken blik, elkander meermalen ontmoetten, stemmen ook hier overeen in hunne gunstiger beschouwing van de richting des harten zoo wel als van geheel de handeling van JACOB zoo jegens zijnen vader als jegens zijnen broeder. De een stelt wat er in deze handelingen berispelijks geweest is, (en misschien ook dit niet geheel naar billijkheid) op rekening van REBECCA en hare vóórliefde ter gunste van JACOB (1). Volgens hem is JACOBS karakter eigenlijk veel te gul en oprecht om te bedriegen, maar eerder (gelijk wel uit zijn twintigjarigen omgang met LABAN gebleken is) allezins vatbaar om te worden bedrogen; en is zoo wel zijn handel met ESAU een gevolg der indrukken onophoudelijk van zijne moeder ontfangen, om toch ten koste van wat het ook zijn moge de erfenis der belofte deelachtig te worden, terwijl in dezelfde lijn van gedachten en overleggingen de ver-

(1) COQUEREL, *Biographie sacrée*, art. JACOB en REBECCA.

momming bij het rustbed vau ISAÄC een denkbeeld is, uitgegaan van REBECCA, en door JACOB eer bevende en schoorvoetende ten uitvoer gebracht, dan door hem zelven ooit met goedkeuring en van harte aangegrepen. De ander weert evenzeer den vlek van bedriegelijkheid van JACOBS karakter, en doet op treffende wijze uitkomen, hoe juist die eerstgeboorte, aan welke de groote Belofte verbonden was, waarvoor ESAU zich zoo verregaand onverschillig heeft betoond, het voorwerp van JACOBS innigst maar ook heiligst verlangen van zijne kindschheid af was geweest, en hoe alles, naar den mensch, in twee beslisfende oogenblikken zamenliep, om hem tot het bereiken van een geheiligd oogmerk een (wie zal het loochenen?) onwettig en laakbaar middel te doen aangrijpen (1).

Maar vooral mag hier niet voorbij gezien worden, dat de Schrift zelve bepaaldelijk JACOB van den beginne af kenmerkt als den *eenvoudigen*, (den *oprechten*, den *onberispelijken*) van de beide broeders (XXV: 26).

Desniettemin (wie zal het ontkennen? en ook de warmste verdediging van JACOB wil het zich niet verbloemen!) zijne handelwijze ten aanzien der eerstgeboorte, hoe ook verklaarbaar, hoe ook van een bepaalde zijde te verontschuldigen, blijft een schuld in

(1) BILDERDIJK, over *Jacobs worsteling* in de nagelatene *Opstellen van Godgeleerden en zedekundigen inhoud*, D. II. bladz. 25 en volg. Vergelijk in zijne *Krekelzangen* (III. 11—32) den Brief van JACOB AAN ESAU.

zijn leven, een vlek op zijn karakter. Maar ook hier toont en handhaaft zich op nieuw het recht, de heiligheid Gods. Wel was en bleef JACOB de uitverkorene, aan wien zelfs zijne voorbarigheid en slinksche handel den van moeders buik hem bestemden zegen niet ontnemen kan, — wel blijft die zegen, hoe zeer langs geen rechten weg in bezit gekregen, de zijne, om dat in elk geval tot die volheerlijke roeping: de Patriarch van Gods volk, de voorvader des Messias te zijn, *God hem had lief gehad*, *maar* ESAU *gehaat* (Rom. IX: 10—16); — maar het bedrog gepleegd aan broeder en vader brengt over geheel het verdere leven van den Aartsvader dat kenmerk van wedervergelding en kastijding, hetwelk van de zonde, door wien ook of onder wat omstandigheden gepleegd, in Gods weg onafscheidelijk is. JACOB, die zijnen broeder te slim is, die zijnen vader misleidt in een ontzettend oogenblik, JACOB wordt, geheel zijn verder leven door, telkens op zijne beurt door menschen, door aanverwanten, door eigene kinderen misleid, mishandeld, bedrogen, en verkeert tot op den laten avond van zijn leven onophoudelijk òf in moeite òf in lijden òf in gevaar. De wraakzucht van ESAU dwingt hem het ouderlijke huis te verlaten. Zijn oom, straks schoonvader, LABAN brengt, in plaats van RACHEL, die hij bemint, LEA, die hem onverschillig is, door bedrog in zijne huwelijkstent. Dezelfde onthoudt hem door slinksche trekken het loon van dagen in de hitte der zon, van nachten in de koude, aan die hemelstreken even eigen, doorgewaakt, bij het trouwe hoe-

den van des Syriërs kudde. Met moeite en niet zonder dreigend gevaar ontkomt hij na twintig jaren met zijn rijk vertalrijkt gezin een verblijf, waar hij zoo veel leeds en onrechts had doorgeftaan. Later, op Goddelijk bevel uit Paddan Aram wedergekeerd, wordt hij door den vertoornden Esau en diens vier honderd gewapenden afgewacht, en is de ondergang hem en geheel zijn huis nabij. Als vader, eindelijk nog, wordt door den fnooden aanflag van de meesten zijner zonen de geliefde Joseph hem ontrukt, en volgens hun bedriegelijk verhaal langen tijd door hem voor dood gehouden.

Doch in alle dezen is, bij de kastijding dier wedervergelding, welke aan Gods recht ook jegens de meest geliefde voorwerpen ten grondflag ftrekt, tevens de gunst, de hand van dien God zijner Vaderen Abraham en Isaäc, die in den bijzonderften zin ook zijn God is, niet minder zichtbaar over hem ten goede. Het ouderlijke huis uitgezonden tot levensbehoud naar een ver gelegen land en hem geheel onbekende maagfchap, is zijne eerfte ontmoeting, na de begane misgreep, *niet* de toorn, zelfs geen verwijt van den God der waarheid, die, als wij zagen, de fchending dier waarheid meermalen gevoelig op hem verhalen zoude, *maar* zijne Goddelijke ontferming, *maar* zijne allerverrasfendfte toezegging van genade en trouw bij de ingetredene vreemdelingfchap. Tegenover de oogenbliklijke laagheid, waartoe Jacob door zijn gepleegd bedrog gevallen is, handhaaft Jehova hetgeen Hij zelf in den jongeling kende en gelegd had van geloof

en eenvoud, door een verheven gezicht. 1 Mos. XXVIII: 10—22. Het is eene dier plaatsen op nieuw, onder zoo velen van de Heilige Schrift, waarin zoowel de stijl der uitdrukking als de beschrevene gebeurtenis die onnabootsbare menging van hemelsche hoogheid en menschelijken eenvoud aanbiedt, op welke wij hier reeds meermalen als op een diepgaand kenmerk van echtheid en Goddelijke afkomst wezen. *Alzoo zond* ISAÄC JACOB *weg, en hij toog naar Paddan Aram. En hij geraakte op eene plaats daar hij vernachtte, want de zon was ondergegaan; en hij nam van de steenen dier plaats, en maakte zijne hoofdpeuluwe, en leide zich te slapen te dier zelfder plaatse. En hij droomde: en ziet, een ladder was gesteld op de aarde, welker opperste aan den hemel raakte: en ziet, de Engelen Gods klommen daarbij op en neder. En ziet: de* HEERE *stond op dezelve, en zeide: Ik ben de* HEERE, *de God uws vaders* ABRAHAMS *en de God uws vaders* ISAÄCS: *dit land, daar gij op ligt te slapen, zal ik u geven en uwen zade. En uw zaad zal wezen als het stof der aarde, en gij zult uitbreken (in menigte) westwaarts en oostwaarts en noordwaarts en zuidwaarts: en in u en in uwen zade zullen alle geslachten der aarde gezegend worden. En ziet, Ik ben met u, en Ik zal u behoeden overal, waar gij heen trekken zult, en Ik zal u weder brengen in dat zelve land: want Ik zal u niet verlaten, tot dat Ik zal gedaan hebben hetgeen Ik tot u gesproken heb. Toen nu* JACOB *van zijnen*

ſlaap ontwaakte, zeide hij: Gewisſelijk is de HEER *aan deze plaats, en ik heb het niet geweten. En hij vreesde en zeide: Hoe vreeslijk is deze plaats: dit is niet dan een huis Gods, en dit is de poorte des hemels. Toen ſtond* JACOB *des morgens vroeg op, en hij nam dien ſteen, dien hij tot zijne hoofdpeuluw gelegd had, en zette hem tot een opgericht teeken, en goot daar olie boven op. En hij noemde den naam derzelver plaats Bethel* (Huis Gods), *daar toch de naam der ſtad* (1) *te voren was Luz. En* JACOB *beloofde eene gelofte, zeggende: wanneer God met mij geweest zal zijn, en mij behoed zal hebben op dezen weg dien ik reize, en mij gegeven zal hebben brood om te eten, en kleederen om aan te trekken, En ik ten huize mijns vaders zal wedergekeerd zijn: zoo zal de* HEERE *mij tot een God zijn: En deze ſteen, dien ik tot een opgericht teeken gezet heb, zal een huis Gods wezen, en alles wat Gij mij geven zult, des zal ik U voorzeker de tienden geven.*

Door geheel het volgende leven van den Aartsvader vinden wij dat veel bevattende gezicht van Bethel herinnerd en terug. Het is *de God van Bethel*, die hem verſchijnt en bemoedigt in de bange dagen der verdrukking in de dienst van zijnen ſchoonvader LABAN; het is die God, die hem op nieuw verſchijnt en vrijheid geeft om eindelijk zich na lang geoefend

(1) In welker nabijheid namelijk de plaats was, alwaar JACOB het droomgezicht had.

geduld te onttrekken en uit te gaan met huisgezin en have. 1 Mof. XXXI: 3, 11—13. Ja, als hij in hoogen ouderdom, na jaren van bange droefheid, met het bericht van JOSEPHS leven en verheffing in Egypte verrast, hem nu zal gaan omhelzen in het land, van waar eenmaal zijne talrijke nakomelingfchap als het volk der belofte zal uitgaan, zoo komt op nieuw tot hem de ftem van dien Verbonds-God en Leidsman zijner jeugd (XLVI: 2, 3): *En God fprak tot Israël in gezichten des nachts, en zeide:* JACOB, JACOB! *en hij zeide: Zie, hier ben ik. En Hij zeide: Ik ben die God, uws vaders God; vrees niet af te trekken naar Egypte, en Ik zal u doen optrekken, mede optrekkende, en* JOSEPH *zal zijne hand op uwe oogen leggen.*

En wederom in een veel vroeger tijdvak zijn levens, als hij LABANS listen en boosheden ontkomen, terug keert naar zijns vaders tenten, — als hij op dien weg op het punt is van met geheel zijn huis ten offer te vallen van ESAUS nog altijd brandende wraakzucht, zoo is het tot dien God, *den God van Bethel*, die hem federt dat Bethels-gezicht vermenigvuldigd had tot een zoo talrijk en bevoorrecht gezin, dat hij in de benaauwdheid zijns harten, in de eenzaamheid van den nacht en van eene afgezonderde plaats uitroept. De geheimzinnige worfteling, op dien uitroep ftraks gevolgd (XXXII: 24—32), is een der verhevenfte zoowel als beteekenisrijkfte verhalen van geheel dat hoog verheven en inhoudrijke Boek van Genefis. In deze eenzaamheid, in deze ftilte van den bangen nacht, die

zijne ontmoeting met ESAU voorafgaat, nadert een Man den Aartsvader, die met hem worstelt tot dat de dageraad opgaat, — die straks zich aan hem bekend maakt als een Zegenaar, — die later èn door JACOB (vs. 30) èn door HOSEA den Propheet (XII: 4—6) *God* genaamd wordt. Die Man, — het was eene openbaring van den God van Bethel in Engelengestalte, zoo als hij in later tijdsbedeeling zich openbaarde in menschelijk vleesch en bloed. Die worsteling, — het was (zoo als dezelfde Propheet haar omschrijft) *een weenen en smeeken*, een strijd des gebeds en des geloofs, waardoor de Aartsvader bevrijding zoekt en verkrijgt uit den dreigenden nood, — uit de klemming van het beschuldigend geweten, om het voor twintig jaren gepleegde bedrog. Het is de worsteling (ook Evangelisten en Apostelen, zoo wel als de ondervinding van alle geloovigen kennen en noemen het *gebed* eenen strijd, eenen kamp, eene worsteling (1)) tusschen God, die zich verbidden laat, terwijl Hij *schijnt* zich aan den vurigen bidder te onttrekken, en den zwakken, zondigen, maar door het geloof overwinnenden en in een hoog heiligen zin des woords zelfs zijnen God aldus *overmogenden* mensch, die niet loslaat, voor dat hij zegen, dat is vergeving, toezegging van hulp, van gunst, van heil ontfangt. En nu is ook het gevaar, zonder verdere moeite en als een morgenwolk, verdwenen. Als JACOB en ESAU des

(1) Rom. XV: 30. Eph. VI. 10—18. Luc. XXII: 40—44.

anderen daags elkander ontmoeten, zoo is het om elkander in de armen te vallen. De God van Bethel, de Worstelaar te Pniël had dit gedaan. Want *Pniël* was de plaats door JACOB genaamd, alwaar hij God aldus van aangezicht tot aangezicht gezien had (vs. 30), terwijl de HEER van zijne zijde JACOB voor heel zijn leven en voor alle de eeuwen den naam geeft van ISRAËL, *Vorst Gods*, dat is *een die zich vorstelijk met God en met menschen gedragen had en overmocht.*

JACOB! ISRAËL! — De man der zwakheid en der list, die de versenen van den broeder, zijnen meerdere, vasthoudt en zich meester maakt van zijnen zegen door bedrog; en de man des geloofs, die zich vasthoudt in den nood met gebed en smeeking, met worstelingen van ziel en hart en leven, aan den God aller genade, den God van Bethel, den God zijns levens en zijner hoop tot in de verte der eeuwen! — JACOB! die zijnen vader den zegen in onedele vermomming ontstutfelt; ISRAËL! de worstelaar met God, die zich vorstelijk gedraagt èn met God èn met de menschen. Heel het lot, heel de weg, heel de eigenaartigheid, maar ook de toekomst van het volk, uit JACOB gesproten, en dat in de Schriften Gods en in de geschiedenis der wereld tot op dezen dag de beide namen als zijne volksnamen draagt: *kinderen* JACOBS, *kinderen* ISRAËLS, ligt in die twee benamingen besloten. Het volk, dat in zijne minderheid en schrandere zwakheid eeuwen lang de toevlucht neemt tot

list en flimheid, tot wegen van fluwheid en misbruik vaak van ESAUS onbedachtzaamheid of verlegenheid om zich ftaande te houden of alleenlijk zelfs om te beftaan, — JACOB! Het volk dat naar de oogmerken Gods met zijne afzondering, met zijne uitverkorene en geheiligde mannen, door de kracht der Belofte, door de kracht van een eenmaal op nieuw hem toegezegd en alles herftellend geloof, een van Gods wege *koninklijk en priesterlijk geflacht* verklaard is, — het volk der Propheten en der Apostelen en van JESUS CHRISTUS zelven naar den vleefche, — ISRAËL!

Doch wij keeren tot den perfoon des Aartsvaders en de gefchiedenis zijner vreemdelingfchap op aarde terug. Wel mocht hij aan den avond zijns levens de dagen dier vreemdelingfchappen *kwaad* noemen, wien van zijne jeugd aan zwervend en verdrukt, als man en grijsaart de zegen zelve van het rijk vertalrijkt gezin tot zoo veelfoortige beproeving dikwerf was. Door de list van LABAN van de vrouw, die hij eerst en eenig lief had, beroofd, wijkt hij van zijns vaders weg, die naar de oorfpronklijke inftelling Gods flechts een eenige huisvrouw had, naar Oosterfche wijze af; hij trouwt de beide zusters, en ten gevolge der onvruchtbaarheid van de meest beminde worden, naar diezelfde zeden, ook twee der dienstmaagden van LEA en RACHEL de moeders zijner kinderen. Eindelijk wordt ook RACHEL na vele worftelingen en klachten moeder, en dat wel van den meest beminden niet flechts maar ook van den voortreflijkften van JACOBS zonen: JOSEPH (1 Mof. XXX: 1, 2, 22—24);

ſtraks ſterft zij in het kinderbed van een tweeden, van BENJAMIN. Nog bij haar leven was afgoderij gevonden in de tenten van den Aartsvader (XXXV : 2—4). Van zijne zonen, ja ook van een eenige dochter, DINA, heeft hij groot en velerlei verdriet. De jonge dochter wordt door eenen der vorſtenzonen van het land gezien, bemind, ter vrouwe begeerd en op onwettige wijze genomen. SIMEON en LEVI, hare broeders, maken de breuk onheelbaar door de gruwelijke wraak, die zij op SICHEM, den minnaar hunner zuster, hebben volbracht, en waardoor de naam van JACOB en zijn huis hatelijk wordt onder de inwoonders des lands. — RUBEN pleegt overſpel met de dienstmaagd BILHA, die eenmaal zijns vaders bed had gedeeld. — In het huis en gezin insgelijks van JUDA hebben treurige en ontzachelijke tooneelen plaats. — JOSEPH eindelijk wordt van zijnen vader op de ſnoodſte wijze weggerukt. Maar als *alle dingen tegen dezen* ſchijnen te zijn (XLII : 36), als SIMEON, en daarna BENJAMIN zelve, door den Egyptiſchen Visir, den zijnen broederen nog onbekenden JOSEPH, ver van het vaderlijke huis wordt in bewaring gehouden, en heel het twaalftal van Israëls zonen in Egypte vereenigd is om er brood en levensbehoud hetzij te vragen of te geven; — zoo breekt eindelijk een liefelijker, een kalmer tijdvak voor den afgematten grijsaart aan. Hij omhelst als Regent in Egypte den geliefde uit RACHEL; hij vindt er met geheel zijn geſlacht, kinderen en kleinkinderen, zeventig in getal, gunst en gastvrijheid bij PHARAO, eere bij het volk, rust en over-

vloed bij het van ouds geliefkoosd herdersleven in Gosen; hij ziet en zegent de zonen van JOSEPH; hij strekt in honderdzevenenveertigjarigen ouderdom, vol van aardschen en hemelschen vrede zijne voeten uit op een sterfbed, van alle de stamvaders des van God uitverkorenen volks omringd; hij deelt hun als bij uiterste wilsbeschikking uitnemende zegeningen uit voor toekomst en eeuwigheid in hoog verheven prophecij; hij sterft in de verzekerde verwachting der zaligheid Gods (XLIX : 18: *Op Uwe zaligheid wacht ik, o Heer!*); en ook aan zijn doode lichaam wordt vorstelijke eer bewezen, nevens zijne zonen en geslachten, door Egyptens Grooten en het huis van PHARAO. 1 Mos. L: 1—13.

Deze dan waren de drie Hoofdpatriarchen Israëls, mannen en vrienden van God. In hen is het ook tot *onze* vertroosting, behoudenis, verzekerdheid, zoo velen er in CHRISTUS, den hun van ouds beloofden, door de genade gelooven, voor alle eeuwen openbaar geworden, wat het zij een' Verbonds-God toe te behooren, een Verbonds-God te bezitten. De God ABRAHAMS, ISAÄCS, JACOBS is een God die niet slechts den hemel en de aarde eerst schiep en sints bewaarde, die niet slechts eens en als voor altoos den mensch eene Wet of Openbaring schenkt, om hem dan vervolgens aan eigen weg of wetsbetrachting over te laten, maar een God, die met allen die waarlijk in Hem gelooven, in eene betrekking, in eene gemeenschap, in een Verbond wil staan, als een mensch met zijns gelijke, als

een man tot zijnen vriend. Ja, gelijk God zelve zich niet ſchaamt zich den God *van* eenen ABRAHAM, ISAÄC, JACOB door alle tijden heen te noemen, en zich zelven het deel, het eigendom in zekeren zin, van die geloovige vaders te verklaren, zoo roept ook nog een iegelijk, die in Hem, die in Zijnen Zoon gelooft, niet bloot in het algemeen tot Hem: O *God!* maar MIJN *God.* Die God is hun ook in den dood een God *niet der dooden maar der levenden, want zij leven Hem allen.* Matth. XXII: 32.

VIJFTIENDE VOORLEZING.

De twaalf zonen van Jacob. — Joseph.

Wij zagen Jacob op zijn sterfbed omringd van de twaalf uit zijne heup gesproten zonen, van welke de twaalf stammen afkomstig zijn, die hunnen naam ontleenen van hem. Hier dan eigenlijk begint het volk van Israël. Abraham is de stamvader beide van Isaäcs en Ismaëls nakomelingschap, Isaäc is de vader zoo van *Edom* als van *Israël*. Maar uit Jacob stamt alleen en uitsluitend Israël af. Naar dat patriarchale twaalftal richt zich van nu aan geheel de ordening der gewijde volkshistorie. Moses even voor zijnen dood propheteert over de twaalf reeds voor den Jordaan gelegerde stammen, gelijk Jacob op zijn sterfbed over die zelfde stammen, zoo als zij vertegenwoordigd voor hem staan, en in de lenden zijn begrepen zijner twaalf eigene zonen. In de woestijn alreede en van den beginne huns volksbestaans is dat cijfer van *twaalf* het wortelgetal voor heel het Israël Gods zoo des Nieuwen als des Ouden Testaments. Op merkwaardige wijze hervindt zich dat *twaalftal* tot in de

gelegenheid der eerfte rustplaats van het uit Egypte geleide en toch in zijne wederfpannigheid van God verdragene volk te rug (2 Mof. XV: 27): *Te Elim kwamen zij, en daar waren twaalf waterfonteinen en zeventig palmboomen, en zij legerden zich aldaar aan de wateren.* — Later (4 Mof. I en II) ontwikkelt zich als voor onze oogen het leger van Israëls duizenden, elke ftam onder zijne banier, drie oostwaarts, en even zoo vele westwaarts, noordwaarts en zuidwaarts, den geheiligden Tabernakel en de Arke Gods in het midden, en brengt (VII) elk der twaalf ftamhoofden zijne offerhande voor den Heer. — Na het overtrekken van den Jordaan worden tot een gedenkteeken twaalf fteenen opgericht aan de plaats der wonderbare overtocht; door altaren en eeden de twee en een halve ftam aan deze zijde van de rivier voor eeuwig in de eenigheid des volksbeftaans bewaard met de overige, wier erfdeelen aan de overzijde gevestigd werden (Jof. XXII). — Na de fcheuring der ftammen in de twee afdeelingen van Israël en Juda onder de regeering van Rehabeam, blijft evenwel fteeds het denkbeeld des *twaalftals* onaffcheidbaar van dat eener Israëlitifche natie. — Elia richt tegen over de altaren des Baäls twaalf fteenen op (1 Kon. XVIII: 31) *naar het getal der ftammen der kinderen* Jacobs, *tot welke het, woord des Heeren gefchied was, zeggende: Israël zal uw naam zijn.* — In heerlijke prophecijen voorzegt Ezechiël de hereeniging van al de ftammen, terwijl beide de *tien* en de *twee* in ballingfchap en ellende ver-

keeren (XXXVII: 15—19, 22 en volg.). — In het Nieuwe Testament, offchoon, nationaal, geen tien ftammen meer den Israëlitifchen of liever Joodfchen Staat blijven uitmaken, zoo is en bleef evenwel het denkbeeld van een *twaalfftammig volk* in de taal der Apostelen voortlevend (Hand. XXVI: 7. Jac. I: 1). En voorts van waar anders het *twaalftal* der Apostelen, dan van die zelfde oorfpronkelijke vertakking van JACOB in twaalf ftammen? Eindelijk (want ook hier is de ééne doorgaande lijn zichtbaar van Genefis tot het laatfte Boek der Schriften van het Nieuwe Verbond) in de Openbaring van JOHANNES vinden wij, ten flotte van alle de prophecijen, wederom dat zelfde grondgetal in hooge fymbolifche beduidenis voor de toekomst van Kerk en Wereld te rug in de befchrijving van het nieuwe Jerufalem, dat bij de herftelling der groote Godsregeering, de regeering van God en het Lam over geheel de aarde, als nederdalende van den hemel gezien wordt, Openb. XXI: 10—22: *En hij voerde mij weg in den geest, op een hoogen en grooten berg, en hij toonde mij de groote ftad, het heilige Jerufalem, nederdalende uit den hemel van God: En zij had de heerlijkheid Gods: en haar licht was den allerkostelijkften fteen gelijk, als de fteen jaspis blinkende gelijk kristal. En zij had een grooten en hoogen muur, en had twaalf poorten, en in de poorten twaalf Engelen, en namen daarop gefchreven, welke zijn de namen der twaalf geflachten der kinderen Israëls. Van het Oosten waren drie poorten, van het Noorden drie poor-*

ten, van het Zuiden drie poorten, van het Westen drie poorten. En de muur der ſtad had twaalf fundamenten, en in dezelve de namen der twaalf Apostelen van het Lam. En hij die met mij ſprak had een gouden rietſtok, opdat hij de ſtad zoude meten, en hare poorten en haren muur. En de ſtad lag vierkant en hare lengte was zoo groot als hare breedte. — En hij mat haren muur op honderd vier en veertig ellen, na de mate eens menſchen, welke des Engels was. — En de fundamenten des muurs der ſtad waren met allerlei kostelijk geſteente verſierd. Het eerſte fundament was Jaspis, het tweede Sapphir, het derde Chalcedon, het vierde Smaragd, het vijfde Sardonix, het zesde Sardius, het zevende Chryſoliet, het achtſte Beryllus, het negende Topaas, het tiende Chryſopraſus, het elfde Hyacinth, het twaalfde Amethyst; deze twaalf kostelijke ſteenen, ongetwijfeld met onmiddelijke toeſpeling op de twaalf edelgeſteenten, die (2 Moſ. XXXIX) op de borst van den Hoogepriester de twaalf ſtammen Israëls aanduiden, welke hij in zijne heilige bediening gedurig opdraagt aan God.

Doch wij bepalen ons hier bij de twaalf ſtamvaders, zonen JACOBS. Indien iemand bij deze regelmatig te rug keerende getallen in de Schrift, (het gevolg eener hooge orde en harmonij, welke zoo wel in de Openbaring als in de Schepping allerwege heersoht,) voor een Strausſiſchen greep mocht bevreesd zijn, en een afdoend kenmerk mocht wenſchen tegen

alle vermoeden van latere mythifche of dichterlijke opfiering in de gefchiedenis der gronding van het Israëlitifche volk op deze zijne twaalf grondzuilen, — die fla het oog alleen op de wel alles behalve mythifche, opfierende, of vergoelijkende wijze, waar op diezelfde Israëlitifche oirkonde hunne karakters en gedragingen fchetst. Hier is alles wel het onopgefierdfte profa van het gewone menfchelijke leven, dat zich denken laat: booze driften, jaloezijen, krenking, fchending, doodflag; nergens een zweem van poging om het uitverkoren twaalfftammig volk van twaalf hoog heilige of heerlijke Vaders af te leiden. In hunne perfoonlijke hoedanigheden befchouwd, zijn dezen, op een enkele dierbare uitzondering na, eerder de *typen* van het wederfpannig volk der woestijn, als de nabeelding van hunne onmiddelijke voorvaders, Abraham, Isaäc en Jacob. Wij zijn en blijven op het gebied der meest getrouwe, niets ontziende, niets verbloemende, in alles waarachtige *historie.* Welke afftammelingen en beloftedragers voor den Godsvriend Abraham! welke voorvaders voor Jesus Christus!

En toch! boos en onverantwoordelijk zij het gedrag geweest dier zonen Jacobs tegen hunnen broeder, tegen hunnen vader, — verfchrikkelijk zij de wraak geweest van Simeon en Levi, — zelfs Juda alles behalve onberispelijk, toch zien wij ook bij deze tot eene groote roeping verwaardigde zondaars, eer dat zij afgeroepen werden uit deze wereld, eene kenlijke verandering ten goede. Het gedrag van Joseph, de leiding zelve van den Heer met hen uit Canaän in

Egypte, heeft duidelijk ten oogmerk hunne verootmoediging, hunne bekeering. SIMEONS gevangenis, JUDAAS bede tot JOSEPH (XLIV: 16 en volg.), geheel de betrekking tusfchen hem en zijne vernederde maar te gelijk beweldadigde broeders (L: 14—21), doet het meer dan vermoeden, dat ook zij, te gelijk met de belofte aan de Vaderen gefchied, ook de vergeving hunner zonden in het Verbond met hunner Vaderen God zullen hebben gekend. Altoos is, bij alle billijke afkeuring van de handelingen der meesten hunner, reeds bij hun leven hier en daar iets zichtbaar van hunne hooge voorrechten met betrekking tot de toekomst der wereld door hun nageflacht. Bij name van JUDA is midden in het verhaal zijner familierampen het koninklijke in het bijzonder van *zijn* patriarchaat als aangeduid in zegelring, fnoer en ftaf, en vooral in het hooge rechtsgebied dat hij oefent over zijn huis (XXXVIII: 18, 24 en 25). En hoe hoog verheven en verheffend is niet in de laatfte woorden van JACOB de prophecij aangaande dezen zelfden bevoorrechten onder zijne zonen, als bij ontftentenis van de drie oudfte uit LEA wegens zwaar en opzettelijk vergrijp, de eerstgeboorte en de Mesfias-belofte aldus op JUDA wordt overgebracht (XLIX: 8—10): JUDA! *Gij zijt het, U zullen uwe broeders loven, Uwe hand zal zijn op den nek uwer vijanden: voor U zullen zich uws vaders zonen nederbuigen.* JUDA *is een leeuwenwelp. Gij zijt van den roof opgeklommen, mijn zoon! Hij kromt zich, hij legt zich neder als een Leeuw, en als een oude*

Leeuw: wie zal hem doen opstaan? De scepter zal van JUDA *niet wijken, noch de Wetgever van tusschen zijne voeten, tot dat* SILO *komt, en denzelven zullen de volkeren gehoorzaam zijn.*

Doch daar is er één onder de zonen van JACOB, die onder alle zijne broederen als de *afgezonderde* (1), als de voortreflijke en uitnemende in leven en werken, voor God en voor menschen, maar vooral als de kweekeling bij uitstek eener allerbijzonderste Goddelijke Liefde en Voorzienigheid, de belangstelling van alle eeuwen tot zich trekt, en als zoodanig zelfs de bitterste vijanden der Oud-Testamentische Openbaring eerbied, bewondering, afperst, ja tranen. Wel zegt hiervan een bekende Schriftkenner van onzen tijd, van wien het te wenschen ware, dat zijne opvatting der dierbaarste waarheden van het Evangelie even zuiver ware, als zijne voorstelling der Bijbelsche personen veelal helder en vruchtbaar is (2): »Men mag het leven van JOSEPH als het bewonderenswaardigst verhaal van geheel de Schrift beschouwen. Geene bladzijde van den Bijbel werd met meer tranen besproeid; bij zijnen lezer van elken leeftijd verwekt het diepe aandoening, en wee hem, die hier zonder gemoedsbeweging lezen kan! Zelfs de

(1) 1 Mos. XLIX. 26. *De zegeningen uws vaders, die zullen zijn op het hoofd van* JOSEPH, *op den schedel des* AFGEZONDERDEN *zijner broederen.* Verg. 5 Mos. XXXIII: 16.

(2) COQUEREL, *Biographie sacrée*, art. JOSEPH.

vijanden der Openbaring (ook VOLTAIRE) hebben meermalen erkend, dat de ongewijde Oudheid niets vergelijkbaar aan te bieden heeft met dit tafereel, waarvan de kleur zoo eenvoudig en zoo waar, de bijzonderheden zoo treffend en zoo natuurlijk zijn, dat men zich zonder moeite verplaatst in den toeftand en in de gewaarwordingen der onderfcheidene perfonen. Het Evangelie van JESUS CHRISTUS levert ongetwijfeld toeftanden op van geene mindere aandoenlijkheid, maar juist om dat alles daar zoo veel verhevener, hooger, majestueufer ftaat, is de uitwerking op het gemoed eenigzins anders. Dáár is alles goddelijk en hemelsch, hier daarentegen meer menfchelijk en als onder ons bereik. Liefde, aandoening, aanbidding volgen JESUS tot op het kruis; — JOSEPH is bloot mensch, hem bemint men alleen en ftort tranen."

Eenige opmerkingen derhalve aan deze plaats over dit hoogst treffend menfchelijk, en, in dien kring beoordeeld, onfchuldig leven! — eenige opmerkingen over de leiding Gods met den zeldzaam geëvenaarden lieveling! — over zijn geloof in leven en fterven, — over zijne beteekenis in de gefchiedenis van Israël en van Egypte!

De leiding Gods met den jongeling en man, tegen over den haat zijner broeders, en te gelijk tot vervulling der beloftenisfen aan hen en hun zaad! — Aan ABRAM was (1 Mof. XV: 13) voorzegd, dat zijne afkomst eenige honderden jaren lang vreemd zoude zijn, ftraks dienstbaar en verdrukt, in een land, van waar zij vervolgens zouden uittrekken, om Canaän te be-

zetten. En de eerste stap tot vervulling van dat tweederlei woord (door *verdrukking* tot *heerlijkheid*) is het verkoopen van den zeventienjarigen JOSEPH naar Egypte! Aandoenlijk is het verhaal daarvan 1 Mos. XXXVII : 18—28, doch indrukmakend verheven wordt het in verband met de voorafgegane voorspellingen en de opgevolgde verhooging, (ald. vs. 5—11): *Ook droomde* JOSEPH *eenen droom, dien hij zijnen broederen vertelde: dies hateden zij hem nog te meer. En hij zeide tot hen: Hoort doch dezen droom, dien ik gedroomd heb. En ziet! wij waren schoven bindende in het midden des velds; en ziet! mijn schoof stond op, en bleef ook staande; en ziet, uwe schoven kwamen rondom en bogen haar neder voor mijnen schoof. Toen zeiden zijne broeders tot hem: zult gij dan gantschelijk over ons regeeren? zult gij dan gantschelijk over ons heerschen? zoo hateden zij hem nog te meer om zijne droomen en om zijne woorden. En hij droomde nog een anderen droom, en verhaalde dien zijnen broederen, en hij zeide; Ziet, ik heb nog eenen droom gedroomd; en ziet! de zon, en de maan, en elf sterren bogen zich voor mij neder. En als hij het aan zijnen vader, en aan zijne broederen verhaalde, bestrafte hem zijn vader, en zeide tot hem: Wat is dit voor eenen droom, dien gij gedroomd hebt? zullen wij dan gantschelijk komen, ik, en uwe moeder, en uwe broeders, om ons voor u ter aarde te buigen? Zijne broeders dan benijdden hem: doch zijn vader bewaarde de-*

ze zaak. En dertien jaren later, als JOSEPH door zijnen vader voor dood, door zijne broeders voor verloren gehouden wordt, zie daar de ſtem der vervulling (XLV: 26)! *Toen boodſchapten zij* JACOB, *zeggende:* JOSEPH *leeft nog, ja ook is hij Regent in gantsch Egypteland.* Zij hadden zich reeds gebogen voor zijn aangezicht (XLIII: 26).

Maar ten aanzien van JOSEPH perſoonlijk, welk een toonbeeld van de waarheid, zoo vele eeuwen later door een Apostel onder woorden gebracht: *Alle dingen werken mede ten goede den genen die God liefhebben, die naar zijn voornemen geroepen zijn* (Rom. VIII: 28). Die JOSEPH van uit het vaderlijke huis tot naast den troon van den machtigſten Koning brengen, zijn enkel vijanden, haters, hoogſtens onverſchilligen, maar geen enkele vriend: het zijn zijne broeders die hem benijden, het zijn de Midianiten die hem koopen en wegvoeren, het is de vrouw die zijne onſchuld belaagt en ſtraks bekladt, het is de hoveling van PHARAO, die den jongen Hebreeuwſchen droomuitlegger vergeet, en eerst op den voor JOSEPHS en Egyptes lot beſliſſenden tijd aan hem herinnerd wordt. En ondertusſchen wordt de aanſtaande Staatsdienaar en Regeerder in Egypte tot zelfs in de diepſte wegen zijner vernedering, ſteeds voor die hooge beſtemming, offchoon op nederige ſchaal, en als in het verborgen, voorbereid en gevormd, — in het huis van POTIPHAR (XXXIX: 2—4): *En de* HEERE *was met* JOSEPH, *zoo dat hij een voorſpoedig man was, en was in zijnes heeren des Egyptenaars huis. Als*

nu zijn heer zag, dat de HEERE *met hem was, en dat de* HEERE *al wat hij deed, door zijne hand voorspoedig maakte, zoo vond* JOSEPH *genade in zijne oogen, en diende hem, en hij stelde hem over zijn huis, en al wat hij had gaf hij in zijne hand,* — en tot in het gevangenhuis zelve (ald. vs. 20—23): *En* JOSEPHS *heer nam hem en leverde hem in het gevangenhuis, ter plaats daar des Konings gevangenen gevangen waren: alzoo was hij daar in het gevangenhuis. Doch de* HEERE *was met* JOSEPH, *en wendde zijne goedertierenheid tot hem, eu gaf hem genade in de oogen des Oversten van het gevangenhuis. En de Overste van het gevangenhuis gaf alle de gevangenen, die in het gevangenhuis waren, in* JOSEPHS *hand, en al wat zij daar deden, deed hij. De Overste nu van het gevangenhuis zag gantsch op geen ding dat in zijne hand was, overmits dat de* HEERE *met hem was, en wat hij deed, dat deed de* HEERE *wel gelukken.*

Allerlei liefelijke deugden ontwikkelen of openbaren zich onder dien moeilijken proefweg bij JOSEPH op den hachelijken leeftijd van zeventien tot dertig jaren. Was er wellicht in zijne vroegste jeugd eene neiging tot hoogmoed of zelfbehagen geweest in zijne ziel tegenover de misdragingen zijner broeders, onder de beproevingen en moeilijkheden die hij moest doorgaan wordt die trek van zijn karakter ten eenenmale als uitgewischt, en daar blijft in zijn gedrag niets over dan eenvoud en edelmoedigheid, gepaard met wijsheid

en kuischheid, het onderscheidend kenmerk van JOSEPHS hart en geaartheid. Eenvoudig en edelmoedig, maar tevens wijs en bedachtzaam, — zoo toont hij zich niet slechts in de maatregelen genomen tot behoud van Egypteland, maar ook in de wijze van doen jegens zijne broederen, om hen te gelijk te verrassen en heilzaam in verlegenheid te brengen, om hun te gelijk te vergeven en verstandig broederlijk te vermanen. Men heeft te recht opgemerkt hoe zich tot in de soort van list, die hij gebruikt, de zuiverheid en eenvoud zijns gemoeds hervinden laat. En niet minder juist is de opmerking van denzelfden, meermalen hier door ons aangehaalden Schrijver (1), dat JOSEPHS voorbeeld genoegzaam is om te betoonen hoe voor die liefde, welke volgens den Apostel alle dingen gelooft, alle dingen hoopt, alle dingen bedekt, onder het Oude Verbond evenzeer plaats was als onder het Nieuwe. Wat tederheid, wat innigheid, wat lieflijkheid overal in daden en in woorden, het zij hij de verleiding der huisvrouw van POTIPHAR wederstaat met dat verheven woord (XXXIX: 9b): *Hoe zoude ik zoo groot een kwaad doen en zondigen tegen God?* — het zij hij zijne broederen bij hunnen tweede aankomst naar hunnen vader vraagt (XLIII: 26, 27): *Is het wel met uwen vader, den ouden, daar gij van zeidet? leeft hij nog?* en daarop (vs. 29) *zijne oogen opheffende en ziende* BENJAMIN *zijnen broeder, zijner moeders zoon,* hen onder-

(1) COQUEREL, t. a. p.

vraagt: *Is dit uw kleinste broeder daar gij tot mij van zeidet?* en tot BENJAMIN: *Mijn zoon! God zij u genadig!* — het zij hij straks, tot groote verwondering van allen, hen aan den disch plaatst naar rang van eerstgeboorte en jaren; — het zij hij, zich niet langer kunnende bedwingen, zijne stem verheft met weenen, en tot hen uitroept: *Ik ben* JOSEPH! — of later, hen tot JACOB om hem alles bekend te maken, te rug zendt met een woord van tijdige vermaning: *Verstoort u niet tegen elkander op den weg* (XLV: 24)! — of eindelijk, na des Aartsvaders dood, zijne voormalige vijanden gerust stelt (L: 19—21): *Vreest niet! ben ik in de plaatse van God? Gijlieden wel, gij hebt kwaad tegen mij gedacht; doch God heeft het ten goede gedacht, op dat Hij deed gelijk het te dezen dage is, om een groot volk in het leven te behouden. Nu dan vreest niet! ik zal u en uwe kinderen onderhouden. Zoo troostte hij hen, en sprak naar hun hart.*

Men heeft gevraagd: hoe is het, dat JOSEPH, de tedere en liefhebbende zoon, zich na zijne verheffing tot den tweede naast PHARAO geene moeite gegeven heeft om van zijnen grijzen vader eenig bericht te ontfangen, om, vooral, den vader die hem als verloren beschouwen moest, van zijn leven en standverwisseling te doen kennis dragen? — Die vraag, zij moge natuurlijk schijnen, is in den grond miskenning van geheel den aart des geloofs op God, zoo als het in JOSEPH leefde, en het beginsel was van geheel zijnen weg. Hoe! de man, die door zijnen God van uit de

diepe kuil, van uit de tweejarige gevangenis verheven was geworden ten tweeden Heerſcher over het machtigſte rijk der toenmalige wereld, die man zoude nu het overige, dat geſchieden moest om de droomgezichten zijner jeugd te vervullen, niet geheel en onverdeeld hebben overgelaten aan den Heer? Hij zou ontijdig gezorgd, in eigene wijsheid, dat is voorbarigheid, zelf gehandeld hebben, in plaats van geloovig (o! het is ongetwijfeld wel geen lijdelijk, maar biddend, maar met den God zijns Vaders werkzaam en worſtelend geloof geweest!) af te wachten, dat die God Zijn eigen werk voltooide, die alleen in alle dingen de tijden en de gelegenheden kent? Zoo was dan juist *ſtille zijn* hier geloof, vertrouwen, verheerlijking van God! en hoe zouden dezen beſchaamd zijn geworden? Doch de geheele raad Gods moest vervuld worden. de ontzachelijk heerlijke Godsgedachte in alle hare deelen en bijzonderheden ten volle worden uitgevoerd. Die tijd rijpte.

En ondertusſchen ſchenkt God den vroomen en kuiſchen Joseph in het land zijner vreemdelingſchappen liefelijke vertroostingen, nieuwe banden van huisſelijke liefde. Hij maakt hem echtgenoot en vader door een vorſtelijk huwelijk met Asnath, de dochter van den Overſte van On. Hij maakt hem, boven zijne broederen, ſtamvader van *twee* ſtammen in Israël, Ephraim en Manasse. Hij doet uit zijne naneven geboren worden dien Josua, (den zoon van Nun, den nazaat van Ephraim), die Israël ingeleid heeft met overwinnende wapenen in Canaän, zoo als Jo-

SEPH, zijn overgrootvader, in de nederigheid van een verkochten slaaf de oorzaak geworden was van zijner maagschap vestiging en vorming in Egypte (1 Mos. XIII: 8 en 16).

Dat geloof voorts, dat zich zonder zien, zonder bezorgdheid of twijfel, op Gods beloftewoord; op Gods eenig wijze leiding en tijdbepaling voor zich zelven en voor de eeuwen verlaat, blijft JOSEPH heel zijn leven lang bij, in nederigheid te midden zijner heerlijkheid en bij al de grootheid van zijn Regentschap in het wijdberoemd Egypteland. De Apostel in den Brief aan de Hebreën betrekt tot dat geloof ook nog de laatste woorden, de laatste handeling van den honderdtienjarigen Stamvader: de beschikking over zijn gebeente. (1 Mos. L: 24, 25). *En* JOSEPH *zeide tot zijne broederen* (zijne maagschap): *Ik sterve: maar God zal u gewisselijk bezoeken en Hij zal u doen optrekken uit dezen lande in het land hetwelk hij* ABRAHAM, ISAÄC *en* JACOB *gezworen heeft. En* JOSEPH *deed de zonen Israëls zweeren, zeggende: God zal u gewisselijk bezoeken; zoo zult gij mijne beenderen van hier opvoeren*, en Heb. XI: 22. DOOR HET GELOOF *heeft* JOSEPH *stervende gemeld van den uitgang der kinderen Israëls, en heeft bevel gegeven van zijn gebeente.* Door het geloof! want ook hij, als later MOSES, koos boven de heerlijkheid van Egypte, boven de Egyptische praalgraven voor 's lands Koningen en Grooten bestemd, veel liever eene plaats voor zijn gebalsemd gebeente onder de Herders van Gosen. Door het geloof! want dit zijn gebeente gaf hij als ten pand

aan Israël tegen de tijden der naderende verdrukking, dat God hen, naar de belofte aan de Vaderen geschied, eenmaal zeker zoude uitleiden. En ziet! Josephs beenderen, onder Israël door alle de jaren heen hunner smerten en verdrukkingen bewaard gebleven, worden in den nacht der verlossing niet vergeten, maar door Moses medegenomen. (Hoogst opmerkelijk is te midden van zoo geheel andere aangelegenheden en tafereelen die tusschenvermelding 1 Mos. XIII: 19: *En* Moses *nam* Josephs *beenderen met zich, want hij had met eenen zwaren eed de kinderen Israëls bezworen, zeggende: God zal u voorzeker bezoeken; voert dan mijne beenderen met ulieden op van hier*). En als ook vele jaren later Moses reeds lang gestorven zijnde en het geslacht, dat hij uit Egypte had uitgeleid, uitgestorven, als door Josua, Moses kwekeling en opvolger, het land van Canaän veroverd en onder de stammen Israëls verdeeld is, daar worden eindelijk ook de beenderen van Joseph begraven (Jos. XXIV: 32). Waar? te Sichem, in het stuk lands, dat aan hem boven zijne broeders door Jacob ten erve gegeven was (1 Mos. XLVIII: 22). Het is als de kroon op het werk van dien Josua, als wij reeds deden opmerken, den achterkleinzoon van Ephraim, den bevoorrechten zoon van Joseph (1 Mos. XLVIII). God, de God Abrahams, de God Israëls, de God Josephs, is een God van genade en van getrouwheid tot in geslachten.

Als historisch persoon, ook met betrekking tot de ongewijde Oudheid, bekleedt Joseph mede een be-

langrijke plaats. In heidenſche overleveringen ſtaat hij als de uitvinder van de kunst der droomuitlegging bekend. Maar vooral geeft ook hier wederom de Egyptiſche Oudheid, volgens de nieuwſte ontdekkingen, getuigenis en toelichting aan de Bijbelſche opgave. Nog bewaren de Egyptiſche hieroglyphen de weêrklanken zoo van den naam van JOSEPHS huisvrouw ASNATH, als van de waardigheid haars vaders POTIPHERA. Deze laatſte naam, op de gedenkteekenen zeer gewoon, luidt in het oorſpronklijk Egyptisch: PETEPHRÉ, dat is, *toebehoorende aan de Zon*, gelijk dan ook de ſtad *On*, alwaar JOSEPHS ſchoonvader *Overſte* of liever *Priester* (1) was, geen andere is dan die in het Grieksch *Heliopolis*, dat is, *Zonneſtad* heet. ASNATH is een Egyptiſche vrouwennaam, zamengeſteld waarſchijnlijk uit *As* en *Neith*, de Minerva der Egyptenaren (2).

In geheel de geſchiedenis van Israël vindt zich geen tweede karakter naar dat van JOSEPH gelijkend. Hij ſtaat onder de ſchaar der Oud-Testamentiſche geloovigen nagenoeg eenig en afgezonderd. Als Staatsdienaar uit den zade JACOBS, te gelijk vreemdeling en te gelijk door ambtsbediening en velerlei betrekking aan het land zijner vreemdelingſchap naauw verbonden,

---

(1) Heb. כֹּהֵן. Verg. VAN DER PALM, 1 Moſ. XLI: 45.

(2) HENGSTENBERG, *Die Bücher Moſes und Aegypten*, S. 30, 31. COQUEREL, *Lettre ſur le ſystême hiéroglyphique de* Mr. CHAMPOLLION, *conſidéré dans ses rapports avec l'Ecriture Sainte* (1825) p. 30.

vinden wij, als ware het, enkele afdrukken van den Egyptifchen Regent in de latere gefchiedenis van Israël te rug. Dus DANIËL, aan het hof van *Babylon;* dus MORDECHAI en NEHEMIA aan dat der Koningen van *Perfië;* — dus van tijd tot tijd, ook buiten de grenzen des Bijbelfchen gefchiedverhaals en in de dagen zelfs van Israëls en Judaas verftrooijing, te Alexandrië, in Spanje, in Frankrijk, elders.

Maar in de gewijde gefchiedenis, in de rij en lijn der groote voor- en toonbeelden van Gods genadeleidingen, behoort JOSEPH in een uitnemende plaats onder die mannen, wier leven reeds onder het Oude Testament de levende historifche uitdrukking was van eene Godsbedeeling, in hare volheid en op voor het overige gantsch onvergelijkbare en eenige wijze vervuld in Hem, die door woord en daad van zich zelven getuigd heeft, dat Hij *door lijden in Zijne heerlijkheid moest ingaan*, en wiens volgers onder de bedeeling des Nieuwen Testaments, maar ook wiens voorloopers onder die des Ouden Testaments, naar hunne mate en elk in zijne orde geheiligd moesten worden door de verdrukkingen tot allerlei heerlijkheid. In wat treffende opzichten ook nog verder en tot in bijzonderheden bij name JOSEPH, de Redder van Egypte en van zijn eigen maagfchap, een *type* of voorafschaduwend voorbeeld van JESUS CHRISTUS, den Behouder van Israël en van alle volkeren der aarde, te achten zij, behoort in deze onze Befchouwingen tot een later gedeelte van ons voorgenomen beftek.

ZESTIENDE VOORLEZING.

Moses.

Wondervol, altijd onverwacht in de middelen en verrassend in de uitkomsten zijn de wegen van God. De droomen van Josephs aanstaande heerlijkheid werden vervuld ten gevolge eener reeks van verdrukkingen en vernederingen. De belofte van Israëls aanwas tot een volk, dat Canaän vermeesteren en in bezit nemen kon, wordt vervuld in den weg eener veeljarige dienstbaarheid en bange kwelling in het land zelve, waar eenmaal Abraham met zoo veel eer werd ontfangen en uitgeleid, waar Joseph langen tijd de tweede naast den Koning heeft gestaan. Als die kwelling, die benaauwheid hare hoogste mate bereikt heeft, daar verschijnt Moses. Nog tachtig jaren, en Israël wordt uitgeleid door de dienst van Moses en Aäron, door de uitgestrekte hand en den sterken arm van Jehova. Treffend stelt ons het altijd eenvoudig en onversierd verhaal der Schrift dien overgang van den donkersten nacht in den aanbrekenden morgenstond, den toestand des volks, toen hun uit den huize Levi zijne aan-

ſtaande Redders geboren werden, voor oogen, 2 Moſ. I : 8—22. II : 1, 2. *Daarna ſtond een nieuwe Koning op over Egypte, die* JOSEPH *niet gekend had. Die zeide tot zijn volk: Ziet, het volk der kinderen Israëls is vele, ja machtiger dan wij. Komt aan, laat ons wijsſelijk handelen, op dat het niet vermenigvuldige, en het geſchiede, als er eenige krijg voorvalt, dat het zich ook niet vervoege tot onze vijanden en tegen ons ſtrijde, en uit het land optrekke. En zij zetten Overſten der ſchattingen over dat zelve, om het te verdrukken met hare lasten: want men bouwde* PHARAO *ſchatſteden, Pithom en Raamſes. Maar hoe zij het meer verdrukten, hoe het meer vermeerderde, en hoe het meer wies: zoo dat zij verdrietig waren van wege de kinderen Israëls. En de Egyptenaren deden de kinderen Israëls dienen met hardheid, zoo dat zij haar het leven bitter maakten met harde dienst, in leem, en in tichelſteenen, en met alle dienst op den velde, met alle hare dienst die zij haar deden dienen met hardheid. — Toen gebood* PHARAO *allen zijnen volke, zeggende: Alle zonen die* (den Hebreën) *geboren worden, zult gij in de rivier werpen, maar alle dochteren in het leven behouden. En een man van den huize* LEVI *ging, en nam een dochter* LEVI. *En de vrouw werd zwanger en baarde eenen zoon.* Deze was MOSES. Van hem, Israëls Staatsſtichter, Wetgever, en Propheet bij uitnemendheid, ſpreken wij eerst en afzonderlijk, daarna van AÄRON in verband met de hooge priesterlijke waardigheid en de priesterlijke geſlachten van

dezen afkomftig. Daarna wende zich onze blik tot de Propheten, aan wier hoofd bij wege van geestelijke opvolging MOSES ftaat, gelijk, in de lijn van afftamming naar den bloede, AÄRON aan het hoofd van alle Israëls Priesters.

MOSES! Zelfs de ongeloovigen hebben vaak aan de grootheid van den man hulde bewezen, ja des te meer van zijne bekwaamheden hoog opgegeven, naarmate zij weigerden zijne roeping en zending van Gods wege, als de wezenlijke bron dier grootheid, als de levenskracht dier uitnemendheden te erkennen. Ons is de perfoon niet minder groot, maar des te heerlijker, naar mate wij in zijn werk voor Israël, voor het Christendom, dat uit Israël is, voor alle de eeuwen, geen plan of werk van menfchen, maar het werk en de onmiddellijke openbaring van JEHOVA aanbiddend erkennen.

Eene allezins treffende waardeering van dien voortreflijke onder Israëls voortreflijken, bezitten wij van dezelfde pen, in welker voorftellingen van Oud-Testamentifche Perfonen wij reeds meermalen het een en ander te rug vonden, hetwelk voor het hier gekozen ftandpunt rechtftreeks van belang is. » Liever, (zegt COQUEREL (1)) fluiten wij ons aan bij de algemeene bewondering der geloovigen voor het karakter van MOSES, dan dat wij het ondernemen te fchetfen. Zoo ooit eene lofrede onmogelijk was, het is de zijne.

(1) *Biographie Sacrée*, art. MOÏSE.

Zijn lof is in zijn leven. Eéne opmerking evenwel! Alle groote mannen èn van de gewijde èn van de ongewijde geschiedenis hebben hunne hoofddeugd: ABRAHAM het geloof, JOSEPH de goedheid, DAVID de boetvaardigheid, JONATHAN de edelaartigheid, ELIA den ijver. Maar welke is de hoofddeugd bij MOSES? Het is noch de vastheid, noch de volharding, noch de moed, noch de belangeloosheid, noch de liefde tot zijn volk, noch het betrouwen op God, noch de zachtmoedigheid, noch de ootmoed, noch de zelfverloochening. Het is dat alles vereenigd. Hij bezit die voortreflijkheden alle in gelijke mate; de schoonste is telkens de gene die hij toepast; en wanneer men nagaat, dat hem daarbij geene der kundigheden van zijnen leeftijd ontbrak, geene der hoedanigheden van een groot (niet altijd, als hij, tevens deugdzaam) man, zoo bemint men MOSES als of men zijn tijdgenoot ware. Men voelt zich vernederd bij zoo veel grootheid, maar vooral voor het aangezicht van die Opperste Wijsheid, die den buitengewonen man verwekte op het eigen oogenblik, dat Israël en de wereld hem behoefden. Het Christendom billijkt die bewondering en kan zijne betrekking tot MOSES wel nimmer vergeten. De zaligheid is uit de Joden; en de Joden zijn een volk door MOSES. Hij is zoo groot geweest, als een mensch het heeft kunnen zijn vóór het Evangelie."

Korter en met den dáár alleen te huis behoorenden eenvoud van verhevenheid is de lof dien de Schrift hem geeft bij het vermelden van zijn einde (5 Mos. XXXIV: 10—12): *En daar stond geen Propheet*

meer op in Israël, gelijk MOSES, *dien de* HEERE *gekend had van aangezicht tot aangezicht, in alle de teekenen en wonderen, waartoe hem de* HEERE *gezonden heeft, om die in Egypteland te doen aan* PHARAO *en aan alle zijne knechten en aan al zijn land, en in alle die sterke hand en in alle die groote verschrikking, die* MOSES *gedaan heeft voor de oogen des gantschen Israëls.* Het Nieuwe Testament toont ons het beginsel ook van deze daden en van deze krachten, ja van geheel die grootheid en heerlijkheid in het *geloof* (Hebr. XI: 24—29): *Door het geloof heeft* MOSES *nu groot geworden zijnde geweigerd een zoon van* PHARAOS *dochter genaamd te worden, verkiezende liever met het volk Gods kwalijk gehandeld te worden, dan voor eenen tijd de genieting der zonde te hebben, Achtende de versmaadheid van* CHRISTUS *meerderen rijkdom te zijn dan de schatten in Egypte, want hij zag op de vergelding des loons. Door het geloof heeft hij Egypte verlaten, niet vreezende den toorn des Konings. Want hij hield zich vast als ziende den Onzienlijke. Door het geloof heeft hij het Pascha uitgericht en de besprenging des bloeds, op dat de verderver der eerstgeborenen hen niet raken zoude. Door het geloof zijn zij de roode zee doorgegaan, als door het drooge: hetwelk de Egyptenaren ook verzoekende, zijn verdronken.*

Het leven van den grooten Wetgever, — Middelaar des Wets-Verbonds, gelijk JESUS CHRISTUS de Middelaar is des Nieuwen, — en trouwe dienstknecht in

het huis, alwaar JESUS CHRISTUS de Zoon en de Heer is (Hebr. III: 1—6), — laat zich eigenaartig afdeelen in drie tijdperken, elk van *veertig*, en deze telkens voorbereidende, jaren. Volgens het verhaal van Deuteronomium (XXXIV: 7) bereikte MOSES den ouderdom van honderd twintig jaar. Dat hij op zijn tachtigfte het volk uitleidde, is insgelijks uitdruklijk vermeld in het verhaal van Exodus (VII. 7). Dat hij op zijn veertigfte uit Egypte naar Midian vluchtte, komt met het geheel der gebeurtenisfen aldaar (II, III, IV) opgeteekend, allezins overeen, en wordt niet zonder nadruk opgemerkt in de rede van STEPHANUS voor den Joodfchen Raad (Hand. der Apost. VII: 23, 30). Gaan wij een en ander kortelijk na, dat in deze drie tijdperken meer bijzonder kenmerkend is.

EERSTE *tijdperk*, EERSTE *veertig jaren*. Hier is merkwaardig, *allereerst*, de geboorte van MOSES uit den ftam van LEVI. Van LEVI! Bij de laatfte woorden van zijnen vader JACOB (1 Mof. XLIX: 7) van het voorrecht uitgefloten om een zelfftandigen ftam in Israël uit te maken, wordt hem evenwel later door eene weder herftellende befchikking der Goddelijke genade (waarmede in verband befchouwd mag worden het later gedrag van dien ftam bij gelegenheid van de ftraf wegens het gouden kalf (1)), de bediening van den Tabernakel en de heilige dingen toebetrouwd, en het voorrecht dat uit zijn midden het groote broederpaar,

(1) 1 Mof. XXXII: 26—28 en 5 Mof. XXXIII: 8, 9.

MOSES en AÄRON, werd verwekt. Zoo is alles in de bedeelingen des Gods van Israël ftraf over de zonde, maar, bij vergeving, medewerking èn van die ftraf èn van al wat gebeurd is tot daarftelling van een nieuwen, een zoo veel te kostbaarder zegen. Opmerkelijk is, verder, wat van MOSES bij zijne geboorte gemeld wordt, dat hij *fchoon* was, (*fchoon voor God*, zegt STEPHANUS ter aangewezene plaats); — wij hebben vroeger de beteekenis van die fchoonheid reeds aangeduid (1); — zijne verberging drie maanden lang, ook deze aan *het geloof* zijner ouders toegefchreven, tegenover namelijk de Edicten van den onmenfchelijken Koning, *wiens gebod zij*, alzoo handelende, *niet vreesden* (Hebr. XI: 23), — zijne nederlegging in het biezenkistje op den oever van den Nijl, — zijne opneming door de dochter van PHARAO, en de naamgeving MOSCHE, *uit het water getogene*; — zijne voedftering evenwel, wellicht met volle kennis maar met oogluiking der Prinfes, door zijne eigene moeder.

Wat al treffends van waarheid, en *naïfs* in de voorftelling van dat alles, in het verhaal 2 Mof. II: 2—10. O! dat wij het lezen, en lezende tasten en proeven! De dichting, de *mythus* der volkeren, zoude bij de geboorte, het ten vondeling leggen van een kind als dit, wel wonderen hebben ingelascht, althands teekenen en tusfchenkomften van Boven. Hier, in het gefchiedverhaal van de gewijde Israëlitifche Schrift is niets dan het gewone, het allereenvoudigfte: een weenend jongs-

(1) Bladz. 65 boven.

ke, eene Jonkvrouw, die op dat gezicht in barmhartigheid ontſtoken wordt en het kindeke tot zich neemt. En dat jongske is de man, die eerlang in dat zelfde Boek zal voor ons ſtaan doende wonderen en teekenen van uit den hemel en op de aarde. De aankondiging van groote dingen ſpreekt duidelijk in den toon, in elke bijzonderheid van het geboorteverhaal; en toch! het blijft alles binnen de grenzen der dagelijkſche gebeurlijkheid.

Zoo moest dan MOSES, een zoon der dochter van PHARAO geworden zijnde, opgevoed worden *in alle de wijsheid der Egyptenaren* (het is wederom STEPHANUS die het ons doet opmerken in zijne jongſte rede tot het wederſtrevig Israël van *zijnen* tijd; Hand. der Apost. VII: 22). Onder het beſchaafdſte, geleerdſte, in wetten en wetgeving meest geoefende volk der toenmalige wereld moest de aanſtaande Leidsman Israëls om zoo te zeggen het werktuigelijke leeren van hetgeen hij later in de kracht en onder de leiding van Gods Geest, als Wetgever, Regent, Aanvoerder, Bouwkunſtenaar, Historieſchrijver en Dichter onder het hem toebetrouwde volk zal doen. Menigeen (een PAULUS in het Jodendom, een LUTHER in het Pausdom) wordt jaren lang te voren geoefend in de wetenſchap, die later geheiligd en bezield wordt tot de vervulling van den raad en de oogmerken Gods. Zoo moest MOSES veertig jaren lang Egyptenaar zijn, om Israël uit Egypte te leiden, en naar Egyptiſche wijsheid in velen te beſtieren en te vormen.

Maar op zijn veertigſte jaar gevoelt hij zich Hebreër.

Hij gaat uit om zijne broederen te bezoeken. Hij voelt zich geroepen en krachtig om hen te bevrijden (Hand. der Apost. VII : 25). Zijn ijver, zijn zielskracht waakt op bij het zien der mishandeling, die een hunner van een Egyptenaar ondergaat. Hij legt hem neder, en meent het fein gegeven te hebben tot eene groote gebeurtenis. Maar de tijd van God is nog niet daar. De Israëliten zelve verwijten hem den doodflag des verdrukkers, als hij hen den volgenden dag bezoekt en tot onderlinge vrede noodigt. Dit verwijt is hem een wenk om Egypte te verlaten. Hij ftoort zich niet aan de ongenade des Konings (dus vatte men Hebr. XI : 27 op !), aan het verlies van ftaat en rang. Hij vlucht naar Midian (1). Hij wordt vreemdeling, gelijk zijne vaders, balling uit een land, dat veertig jaren lang zijn vaderland was. Hier begint een

TWEEDE *tijdperk* van MOSES leven, het TWEEDE *veertigtal* zijner jaren. Zijn eerfte daad in Midian is wederom eene daad van manmoedige edelaartigheid, handhaving van de zwakken tegen overmacht en overmoed. *De Priester in Midian* (dus lezen wij 2 Mof. II : 16, 17) *had zeven dochters, die kwamen om te putten, en vulden de drinkbakken om de kudde*

---

(1) LÉON DE LABORDE, (*Comment. Géogr. sur Exode et Nombres*, p. 6), doet zeer duidelijk zien, dat door dit Midian geenszins het Midian, gelegen bij de Doode Zee, moet verstaan worden, maar het dusgenaamde *Dahab Madian*, in het Zuiden van het Arabische Schiereiland.

haars vaders te drenken. Toen kwamen de herders en dreven ze daar van daan: doch MOSES *ſtond op en verloste ze en drenkte hare kudden.*

Daarop volgt zijn huwelijk met ZIPPORA, een dezer door hem bevrijde maagden; ook dat huwelijk groot van beteekenis voor zijn volgenden leeftijd en roeping, van wege den raad en hulp, die hem later JETHROOS geſlacht na de uittocht van Egypte bewijst. Maar ook die Echtgenoote zelve, die hem in de dagen zijner vreemdelingſchap twee zonen ſchenkt, GERSON en ELIËZER, verzelt hem bij den beſlisſenden terugkeer naar Egypte, en bezegelt haar deelgenootſchap aan het volk en de roeping van haren man door de beſnijdenis harer kinderen met eigen hand. 2 Moſ. IV: 24—26.

Intusſchen hoedt MOSES de kudden van zijnen ſchoonvader in de omſtreken aan den voet van HOREBS gebergte, de beſtemde plaats tot Gods volheerlijkſte openbaringen onder die bedeeling. Zoo wordt hem, even als later aan DAVID te Bethlehem, het groote herderswerk als voorafgebeeld, waartoe hij later ſtond geroepen te worden. Het oud-aartsvaderlijk beroep van ſchaapherder is door geheel de Schrift heen ſymbool van regeering over Volken, verzorging van Gemeenten. JEHOVA zelf is Israëls Herder, in de taal van Pſalmist en Propheet onder het Oude Testament, en JESUS CHRISTUS, onder het Nieuwe, noemt zich zelven *den goeden Herder, die zijn leven voor de ſchapen ſtelt.*

Te gelijker tijd werden in Egypte de vervolgingen tegen Israël op ſteeds ſcherper en ondragelijker wijze voortgezet. God ziet neder op het volk uit ABRAHAMS

lenden, naar de belofte. *Hij hoort hun gekerm en gedenkt Zijns verbonds. Hij ziet de kinderen Israëls aan en Hij kentze* (II: 23—25). De ontzachlijke verfchijning, waarbij de verlosfing uit het Egyptifche diensthuis aan MOSES wordt opgedragen, maakt den overgang uit tot

Het DERDE *tijdperk* van MOSES leven, de DERDE *veertig jaren.* Hoog verheven is hier wederom geheel de toon van het overigens zoo gantsch eenvoudig en onopgefierd verhaal (III: 1—10): *En* MOSES *hoedde de kudde van zijn fchoonvader* JETHRO, *den Priester in Midian, en hij leidde de kudde achter de woestijn, en hij kwam aan den berg Gods te Horeb. En de* ENGEL *des* HEEREN *verfcheen hem in een vlamme des vuurs uit het midden eens braambosschs: en hij zag, en ziet! de braambosch brandde in het vuur, en de braambosch en werd niet verteerd. En* MOSES *zeide: Ik zal mij nu daarheen wenden, en bezien dat groote gezicht, waarom de braambosch niet verbrandt? Toen de* HEERE *zag dat hij zich daarheen wendde om te bezien: zoo riep God tot hem uit het midden van den braambosch, en zeide:* MOSES, MOSES! *en hij zeide: Zie hier ben ik. En Hij zeide: Nader hier niet toe, trek uwe fchoenen uit van uwe voeten, want de plaats waar gij op ftaat, is heilig land. Hij zeide voorder: Ik ben de God* ABRAHAMS, *de God* ISAÄCS, *en de God* JACOBS; *en* MOSES *verbergde zijn aangezicht, want hij vreesde God aan te zien. En de* HEERE *zeide:*

Ik heb zeer wel gezien de verdrukking mijns volks, hetwelk in Egypte is, en heb hun geschrei gehoord van wege hunne drijvers, want ik heb hunne smarten bekend. Daarom ben ik nedergekomen, dat ik het verlosse uit de hand der Egyptenaren, en het opvoere uit dezen lande, naar een goed en ruim land, naar een land, vloeiende van melk en honig, tot de plaats der Canaäniten, en der Hethiten, en der Amoriten, en der Phereziten, en der Heviten en der Jebusiten. En nu ziet! het geschrei der kinderen Israëls is tot mij gekomen, en ook heb ik gezien de verdrukking, waarmede de Egyptenaars hen verdrukken. Zoo kom, en ik zal u tot PHARAO *zenden: op dat gij mijn volk, de kinderen Israëls, uit Egypte voert.*

Verheven is dit alles zoo bij den indruk van het geheel als in de hoogstopmerkelijke bijzonderheden: dat braambosch, dat in de vlam staat en niet verteert, een treffend beeld van de verdrukkingen, waarin de geroepenen Gods van alle tijden wel beproefd, maar gelouterd en bekwaam gemaakt, geenszins verteerd worden, — die Engel des HEEREN, hier weder als zoo veel malen elders in de Oud-Testamentische openbaringen eenzelvig met God, met JEHOVA (vs. 1, 4, 6), — dat roepen tot MOSES met het tweemaal herhalen van zijnen naam, eene herhaling èn hier èn overal in de Schrift der beide Testamenten niet gebezigd dan tot Gods uitnemendste en geliefdste dienaren en werktuigen, — die verrassende aanstelling ten slotte: *Gij zult Israël uit Egypte leiden.*

Al hetgeen in deze allergewichtigfte Hoofddeelen (III—VII : 1—10) volgt, bezit dat zelfde karakter van waarheid en verhevenheid, op allerlei wijze den wil en openbaring van den hoogen God uitdrukkende, en te gelijk den mensch, het menfchelijk hart, ook zoo als het in den boezem der voortreflijkfte geloofshelden zich beweegt, allereigenaartigst wedergevende. Wij maken alleen opmerkzaam op die langdurige worfteling tusfchen God en den man MOSES, die, zoo ijverig en volvaardig hij veertig jaren vroeger was om zich aan het hoofd zijns volks te ftellen, thands in de tegenwoordigheid van den HEER en bij het ontfangen eener roeping van Hem, fchroomvallig terugdeinst, en allerlei bedenkingen oppert, om van den hoogen last ontflagen te worden; — op die even bemoedigende als majesteitsvolle oplosfing van MOSES bezwaar, uit zijne moeilijkheid in het fpreken ontleend (IV: 10—12): *Wie heeft den mensch zijnen mond gemaakt? of wie heeft den ftomme, of doove, of ziende, of blinde gemaakt? Ben ik het niet, de* HEERE? *En nu ga heen, en ik zal met uwen mond zijn, en u leeren wat gij fpreken zult!* — op dien ontzachelijken naam: IK ZAL ZIJN DIE IK ZIJN ZAL (IK BEN DIE IK BEN), in welks kracht MOSES geboden wordt aan Israël zijne aanftaande bevrijding aan te kondigen (III: 13—16, VI: 1, 2). — En als na dat alles de wederftand van MOSES nog zich niet oplost (het moest juist in die ongeloovige zwakheid blijken, dat de roeping thands eenig en onmiddelijk van God was, en dat *niemand iets aannemen kan* in de dingen Gods, *ten zij het hem van boven*

gegeven zij! (1)), zoo wordt ten flotte hem Äāron toegevoegd als zijn ondergefchikte medeftander, tolk en propheet. Zoo moest ook zelfs geen Moses alleen ftaan in zijne Goddelijke zending; zoo moest ook hier een *tweetal* Godsmannen vereenigd werkzaam zijn tot een verheven oogmerk. Volftrekt en volkomen alleen met Zijnen Vader kon flechts de Zoon ftaan. De dienstknechten gaan, even als in het Nieuwe Testament bij de uitzending der Apostelen, twee aan twee, elkander fteunende en aanvullende. — De vereenigde roeping van Moses en Äāron neemt een begin.

Van nu aan ontwikkelt zich Moses, de jongere wederom der beide broeders, gedurende alle die veertig jaren zijns overigen levens, in alle zijne grootheid, of liever, verheerlijkt zich de God Israëls aan en in hem, gelijk in geen anderen zijner dienstknechten immer onder de bedeeling van het Oude Verbond. Groot en als onbereikbaar ftaat hij dáár in de mogendheden van zijnen God, tusfchen dien God en Zijns volks harden verdrukker, met den wonderftaf in de opgehevene hand, dat de wateren van den Nijl in bloed verkeeren, het ongedierte zich als ftof over geheel Egypte vermenigvuldigt, zweeren en plagen als een handvol asch worden uitgeftort over zijne inwoners, verwoestende onweders over geheel de landftreek der verdrukkers (het Gofen van Israël altijd uitgezonderd) akkers, vee, dienstknechten en heeren ter nederwerpen, tastbare duisternis het land overdekt, of wederom op Pharaos

(1) Joh. III: 27.

belofte Gods volk te zullen laten trekken, die plagen telkens op nieuw op de bede van MOSES worden geſtaakt of weggenomen; — groot en ontzagwekkend, als hij eindelijk in den nacht des HEEREN geheel Israël het Paaschlam doet ſlachten, terwijl de Engel des verderfs zich toebereidt om alle Egyptes eerstgeborenen te ſlaan; — als hij Israëls zesmaal honderdduizenden met denzelfden altijd naar den hemel uitgeſtrekten ſtaf midden door de wijkende wateren der Roode Zee gebiedt over te trekken en voorgaat (XIV: 10—16), en ſtraks daarop de Egyptenaren hetzelfde beproevende in de diepte verzinken gelijk steen, gelijk lood (19—31); — als hij daarop het lied der verloſsing aanheft (XV: 1), dat nog de heiligen door het bloed van JESUS CHRISTUS in den hemel nagalmen in toepasſing op hunne eigene eeuwige verlosſing: het lied van MOSES en des Lams (Openb. XV: 1—3). — Groot en verheven ſtaat daar de man MOSES, de dienstknecht van JEHOVA, als hij ſtraks, in de woestijn, terwijl Israël zijne eerſte oorlogsproef doet tegen Amalek en Raphidim (2 Moſ. XVII), tusſchen AÄRON en HUR zijne handen opheft naar den hemel, en zoolang hij die opheft, Israël de ſterkſte is als door de kracht des gebeds van één' man; — groot en verheven, als hij op den berg Sinaï geklommen, onder bliksemen en donderen, onder de bediening der tienduizenden van vlammende Engelen, van den Heere, den ongeſchapen Verbonds-Engel, de Wet der tien woorden als Middelaar ontfangt en overbrengt, — ſtraks tot tweemaal toe veertig dagen en nachten lang alleen met dien God

op den top des bergs verkeerd hebbende, van daar wederkeert (2 Mof. XXXIV: 31—35) met een aangezicht glinfterend van den wederfchijn der allerhoogfte heerlijkheid (1).

Of is hij minder groot, wanneer hij de uitvoering van Gods wetten en inzettingen tot in de kleinfte bijzonderheden verzorgt, — Aäron, en in hem zijn geflacht, voor eeuwen ten Hoogepriester zalft, den Tabernakel en geheel het heiligdom met zijne offers en bedieningen inricht en ordent, — bovendien zich met alle zaken en rechtsvragen des volks tot bezwijkens toe inlaat, en al deszelfs belangen voor den Heer brengt onophoudelijk, tot dat hij op den eenvoudigen raad van Jethro Overften onder zich aanftelt over Israëls duizenden en honderden, om te richten in alle mindere dagelijksch voorkomende zaken, (2 Mof. XVIII) — of, later, (IV Mof. XI: 28) op des Heeren bevel van zijnen geest (den Geest, hem van zijnen God gegeven) door oplegging der handen mededeelt aan zeventig mannen uit de onderfcheidene ftammen Israëls, en wanneer Josua zijn dienaar in wel begrijpbaren ijver zich daarover ergert, dat er behalve deze zeventig, van Moses gemachtigd, nog twee andere mannen Israëls in het leger propheteeren, eenvoudig ten antwoord geeft: *Wat zijt gij voor mij ijverende? Och of al het volk des* Heeren *Propheten waren, dat de* Heere *Zijnen Geest over hen gave?*

Maar groot en aandoenlijk verheven is hij, bovenal,

(1) Verg. Hand. der Apost. VII: 14, 15.

als hij ſtaat in het midden niet ſlechts der menigvuldige belangen en behoeften van het uitgeleide en nog zwervende en van zijnen God telkens afzwervende volk, maar ook van deze hunne telkens wederkeerende woelingen, murmureeringen, oproerigheden. Onvermoeid en onuitputtelijk is zijn geduld. De Heilige Geest heeft bij eene merkwaardige gelegenheid van hem getuigd (4 Moſ. XII: 3): *De man* Moses *was zeer zachtmoedig meer dan alle menſchen, die op den aardbodem waren.* Staan tegen zijne en Äärons roeping en gezag Korah, Dathan, en Abiram op, en dreigt de Heer uit den hemel verleiders en verleiden in een zelfde oordeel te doen omkomen, — hij valt met zijnen broeder op het aangezicht, en bidt den Rechter der waarheid om genade: *O God der geesten alles vleeſches! een eenig man zal gezondigd hebben, en zult gij u over deze gantſche vergadering grootelijks vertoornen?* (4 Moſ. XVI: 22), en als daarop wel het volk geſpaard wordt, maar, de Hoofden des opſtands in den afgrond verſlonden zijnde, dat zelfde ondankbaar volk zich wederom de zaak der geſtrafte oproerigen aantrekt, en eene plage Gods onder hen ter vernieling begint uit te gaan, zoo werpt hij zich met Äären op nieuw met het wierookvat ter verzoening tusſchen de levendigen en de dooden, en de plaag wordt geſtaakt (ald. vs. 44—50). Ja, als een oogenblik zijn eigen broeder Äären, en Mirjam hunne zuster, op hem, den onvergelijkbaar grooten man, naijverig geworden zijn (4 Moſ. XII), zoo is hij het wederom die voor hen tot God roept, als reeds over Mirjam

de ſtraf der melaatschheid gekomen is: *O God, genees haar toch!* en zij wordt eerlang op nieuw aangenomen in genade.

Zoo ſtaat hij dan hier overal, nu niet langer tusſchen Israëls God en Israëls booze verdrukkers in Egypte als Gezant en wonderdoende Propheet, maar tusſchen God en dat Israël, ja de zijnen zelve, als een Middelaar en voorbidder zonder ophouden, een *type* ook hierin van Hem, die bij zijnen Vader een Voorſpraak is voor de Zijnen, maar uit kracht van Zijn eigen vergoten bloed: Jesus Christus, *de Rechtvaardige.* Op het hoogst zien wij in Moses dat Middelaarſchap des Wetverbonds verheerlijkt, als hij wel *ter eener zijde* in heiligen ijver voor de eer en naam zijns Gods de tafelen der Wet op den grond werpt en aan ſtukken breekt, na dat hij, van den top van Sinaï met Josua wederkeerende, het gejuich vernomen heeft van het rondom den opgerichten gruwel danſend en dartelend Israël, en de Leviten zijne ſtamgenooten wapent tot ſtraf en beteugeling van den ſnooden afval, maar ook tevens *ter andere zijde*, — wanneer Gods getergde Majesteit het volk dreigt uit te roeien, en aan Moses van zijnen God wordt voorgeſteld om *hem* te ſtellen tot den ſtamvader van een geheel op nieuw uitverkoren volk, — hij het is, die als voorbidder tusſchentreedt, en er alle eigene voorrechten voor over heeft, en eigen leven voor aanbiedt, dat toch Israël, hoe zondig ook en der verwerping waardig, niet verworpen worde van zijnen Vaderen God! Men hoore hem pleiten (XXXII: 11— 13): *O* Heere, *waar-*

om zoude uw toorn ontsteken tegen uw volk, hetwelk gij met eene sterke hand uit Egypte uitgevoerd hebt? waarom zouden de Egyptenaren spreken, zeggende: In kwaadheid heeft hij ze uitgevoerd, dat hij ze doodde op de bergen, en op dat hij ze vernielde van den aardbodem: Keer af van de hittigheid uws toorns, en laat u over het kwaad uws volks berouwen. Gedenk aan ABRAHAM, *aan* ISAÄC, *en aan* ISRAËL, *uwe knechten, den welken gij bij u zelven gezworen hebt, en hebt tot hen gesproken: Ik zal ulieder zaad vermenigvuldigen als de sterren des hemels, en dit geheele land, waarvan ik gezegd heb, zal ik ulieder zaad geven, dat zij het erfelijk bezitten in eeuwigheid.* En wederom (vs. 31 en 32): *Och! dit volk heeft een groote zonde gezondigd, dat zij zich goudene goden gemaakt hebben Nu dan, indien gij hunne zonde vergeven zult, — doch zoo niet, zoo delg mij uit uw boek, het welk gij geschreven hebt.* En God laat zich van hem verbidden (vs. 33, 34): *Toen zeide de* HEERE *tot* MOSES: *Dien zoude ik uit mijn boek delgen, die tegen mij zondigt. Doch ga nu heen, leid dit volk waarheen ik u gezegd heb.* En de gantsche ontzachelijke worsteling, tusschen den Allerhoogste en Allerheiligste en een zondig maar in genade gekend menschenkind, eindigt met dat allerverhevenste van alle oud-Testamentische Godsgezichten, hetwelk aan MOSES op zijn dringende bede tot een zegel der verleende vergiffenis wordt toegestaan. Hij verlangt Gods heerlijkheid te zien. Het wordt hem met eene uit

Gods wezen voortvloeiende bepaling toegestaan (XXXIII: 18—23). En ziet, als MOSES de twee steenen tafelen op nieuw gehouwen heeft, en zich vroeg in den morgen geplaatst heeft op den berg Sinaï, zoo *kómt* (XXXIV: 5) *de* HEERE *nederwaart in een wolk en stelt zich aldaar bij hem.* En als nu (vs. 6) *de* HEERE *voor zijn aangezichte voorbijgaat*, zoo roept de Godsman, de Middelaar der Wetsbedeeling, aldus den HEERE als met eene vóórprediking van het Evangelie der genade uit (vs. 6 en 7): HEERE! HEERE! *God, barmhartig en genadig, lankmoedig en groot van weldadigheid en waarheid! die* wel *de schuldigen geenszins onschuldig houdt, bezoekende de ongerechtigheid der vaderen aan de kinderen en kindskinderen, in het derde en in het vierde lid*, maar die ook *de weldadigheid bewaart aan vele duizenden, — die de ongerechtigheid en de overtreding en de zonde* VERGEEFT!

Dat dan nu de vijanden der Openbaring, de bestrijders der onmiddelijk en volstrekt Goddelijke afkomst van het Oude Testament, de voorstanders van *natuurlijke* of van *mythische* verklaring dezer dingen, hunne krachten verzamelen, en opstaan! Dat zij het met de hand op hunne harten en op hunne consciëntiën ons verklaren: hoe Israël, hoe de wereld door *dichting* of *mythe* in het bezit van eenen MOSES in de Geschiedenis gekomen zal zijn! Dat zij het ons zeggen: Wat man in Israël, het zij uit de dagen der woestijn of uit de dagen van ESRA, of uit welke eeuw van 's volks vroegere of latere geschiedenis men wil,

kan zulke dingen, zulke teekenen, zulke daden, zulke woorden, zulke gebeden, zulke onderhandelingen, zulk eenen man òf dichtend uitgedacht, òf mythisch opgefierd hebben? Of door welke toevalligheden is zulk een voorbeeld van een' Wetgever, Leidsman en Voorfpraak bij God van een volk, wiens wetgeving en beftaan het lot van geheel de latere wereld beftemd heeft, het gelukkig, het eerbiedwaard, het verwonderenswaardig gewrocht geweest van bedrog, van nationalen trots en bekrompenheid, van dweepzucht en heerschzucht, van ik weet niet al welke menfchelijke driften, belangen, inbeeldingen? Staat niet geheel die **Moses**, zoo als hem ons de Pentateuchus voorftelt, en alle de latere Propheten en Gewijde Schrijvers hem van eeuw tot eeuw te rug geven, ons niet voor de volftrekte en onvermengde echtheid zijner gefchiedenis in? er niet voor in, dat van geen anderen dan God zelven en Zijne waarheid deze man **Moses** èn geweest èn gezonden geweest kan zijn?

Die God alleen is groot. En **Moses**, groot en verheven voor menfchen en eeuwen gemaakt door Hem, bleef een mensch, een mensch van gelijke bewegingen als wij. Ook hij zondigde — (daar is er maar één uit Israël, één in de menschheid geweest, die geene zonde heeft gekend!). Ook **Moses** zondigde. En hoe opmerkelijk! Om ééne zonde heeft Israëls Leidsman en Wetgever, even min als het geflacht, dat hij uit Egypte heeft gevoerd, dat hij onophoudelijk vermaand, beftraft, tot God opgeleid heeft, het land, aan de Vaderen beloofd, mogen betreden. Die zonde, in een

man als MOSES een boven alles zware schuld, was een oogenblik van ongeloof. Dat oogenblik was genoeg, om hem en AÄRON, aan hetzelfde ongeloof schuldig, van de aardsche erfenis des Gods JACOBS uit te sluiten. Aan deze zijde van den Jordaan eindigt zoo wel MOSES, als vroeger AÄRON, zijne loopbaan op aarde. Te vergeefs bidt hij God vurig en herhaaldelijk om den ingang. *Dat* gebed, onder zoo vele voor anderen verhoorde gebeden, blijft onverhoord; *dat* gebed wordt hem zelfs verboden: *Spreek*, zegt God tot hem, *niet meer tot mij van deze zaak*. 5 Mos. III: 26. Een beter, een hooger Canaän is voor den man bereid, die nu den raad zijns Gods heeft uitgediend. Maar voor dat hij in het hemelsche Canaän ingaat, ziet en geniet hij nog van verre het aardsche op meer dan ééne wijze. De druiventrossen van het land der belofte zijn hem reeds vele jaren vroeger gebracht door de uitgezondene Stamhoofden, waaronder CALEB en JOSUA. De overwinningen Israëls zijn reeds bij zijn leven en onder zijn oog begonnen. OG, de Reuzenkoning van Basan, SIHON, die der Amoriten, zijn reeds voor de stammen Gods gevallen, en hunne landen, de vette weilanden van het Overjordaansche, aan Ruben, Gad en half-Manasse ten erve gegeven, onder verplichting van bijstand in den verderen oorlog aan de broederlijke stammen tot op de volle verovering toe. Hij heeft AÄRON begraven, hij heeft zijn eigen opvolger, zoo wel als ELIËZER, dien zijns broeders, aan Israël plechtig voorgesteld. Hij heeft voor geheel het volk de gantsche Wet des HEEREN uitvoerig en indrukmakend her-

haald en toegelicht, en den gantfchen weg, door God met hen gehouden gedurende die veertig jaren, herinnerd (Deuteronomium!). Hij heeft hun voorgefteld den zegen en den vloek, den dood en het leven. Hij heeft als Wetgever en Propheet hemel en aarde ten getuige geroepen van zijne laatfte woorden. Hij heeft zijn laatfte liederen gezongen: prophecyen over Israël tot in de verfte diepte der eeuwen, — prophecyen over elk der ftammen, — den lofzang ter eere van zijnen en hunnen God. Honderd twintig jaren is hij oud. *Zijne oogen zijn nog niet donker geworden, zijne kracht is nog niet vergaan.* En nu! *van op de hoogten van Pisga recht tegen over Jericho toont hem de* HEERE *dat gantfche land* (5 Mof. XXXIV: 1—4). Daarop fterft de man Gods; en ook in zijnen dood en begrafenis heeft hij in Israël geen gelijke (vs. 5, 6).

Maar ook nog na zijnen dood leeft hij voort, niet alleen bij zijnen God in de ruste der heiligen, — niet alleen *door zijn geloof* (gelijk van een ander Oud-Testamentifchen getuige gezegd is Heb. XI: 4), — niet alleen in de werken die hij voor de eeuwen gefticht heeft: de grondzuil waarop het Christendom ftaat, en het onvergankelijk volksbeftaan van Israël; — ook tot midden in de groote gebeurtenisfen, waarmede het Nieuwe Testament geopend en geheiligd wordt, ontmoeten wij hem op eens, nevens ELIA, aan de zijde en als getuige der verheerlijking van JESUS CHRISTUS, den grooten Middelaar en Propheet van het Nieuwe Verbond, die de Wet vervuld heeft, wel-

ke MOSES alleenlijk kon overbrengen, — die op den heiligen berg van eigene heerlijkheid blonk, gelijk MOSES op Sinaï van eene op hem, den dienstknecht des huizes, afgeſtraalde. Hooren wij bij de Evangelisten (1) het verhaal dier ontzachelijke verſchijning, waarin de grootheid van MOSES en van ELIA zich oplost in de volheid van CHRISTUS, het Prophetenampt des Ouden overgaat in het Apostolaat des Nieuwen, de belofte en de vervulling elkander in CHRISTUS ontmoeten en te zamenſmelten. *En* JESUS, *met zich medenemende* PETRUS *en* JOHANNES *en* JACOBUS, *bracht hen op een hoogen berg alleen. En Hij werd voor hen veranderd van gedaante, en zijn aangezicht blonk gelijk de zon, en zijne kleederen werden wit gelijk het licht. En ziet! twee mannen ſpraken met Hem, welke waren* MOSES *en* ELIA, *die, gezien zijnde in heerlijkheid, zijnen uitgang zeiden, dien Hij zoude volbrengen te Jeruſalem.* En als ſtraks daarop MOSES en ELIA wederom achter de lichtwolk verdwijnen, en JESUS alleen bij de Discipelen ſtaat, zoo geſchiedt er eene ſtem uit de wolk, zeggende: *Deze is mijn geliefde* ZOON, *hoort* HEM!

---

(1) Matth. XVII: 1—9. Marc. IX: 1—9. Luc. IX: 28—35.

ZEVENTIENDE VOORLEZING.

MOSES EN DE PENTATEUCHUS.

Wij beschouwden den indrukmakenden persoon van MOSES, den knecht Gods. Wij voelden het onverdichtbare, het door menschen onuitdenkbare en, gelijk hij daar in de Gewijde Schriften beschreven staat, aan geenerlei menschelijke aanvulling of opsiering toeschrijfbare van geheel den man, zoo als wij hem gadesloegen van zijne geboorte af in het heetst der verdrukking aan de boorden van den Nijl, tot op het treffend besluit van zijn driemaal veertigjarige loopbaan op de hoogten van Pisga, — zoo als wij hem, sedert, in het werk dat God door hem gesticht heeft, de eeuwen zien doorleven, — zoo als wij hem in het midden dier eeuwen op den berg aan de zijde van JESUS CHRISTUS als medegetuige uit de hemelen zagen staan.

Nog kunnen wij van hem geen afscheid nemen. Wij kunnen van MOSES niet gesproken hebben, en van den Pentateuchus, van die Vijf Boeken, in onderscheidene betrekking zoo waardig naar hem genoemd, gezwegen. Want juist die Pentateuchus, ook als be-

waarplaats van MOSES woorden en ſchriften, legt niet alleen van zijne onvermengde historiſche wezenlijkheid een doorloopend getuigenis af, maar ſpiegelt, om dus te zeggen, geheel de ziel en het karakter van den man met ſprekende gelijkenis in zich zelven af. Zoo ergens in die Schriften, aan welker betrachting dit ons onderzoek gewijd is, de opgeteekende woorden van eenig merkwaardig perſoon met al het geen van zijne daden, gezindheden, hoedanigheden beſchreven werd, overeenſtemmen, — woorden en daden van elkander een wederkeerig getuigenis van ongemengde waarheid afleggen, — dan is het in deze Boeken, waarin met de ruimſte uitvoerigheid ons zoo wel de geſprekken, vermaningen, betuigingen, zangen, liederen, als de wetgevende, prophetiſche en regeeringswerkzaamheden van den buitengewonen man bewaard gebleven zijn.

Bepalen wij, onder dien ons overgeleverden ſchat van MOSES eigene uitgeſprokene woorden, ons alleenlijk bij een enkel, maar bijzonder belangrijk en beſlisſend gedeelte: het nedergelegde in Deuteronomium! Dáár zeer bijzonder zijn wij in de gelegenheid om de waarheid van geheel de geſchiedenis van MOSES en zijnen tijd, zoo als zij ons uit de drie voorafgaande Boeken bekend is, te toetſen, en diezelfde vergelijking tusſchen des mans ſchriften en zijne ons van elders bekende geſchiedenis in te ſtellen, die, bij voorbeeld, tusſchen het leven van DAVID met den geest en inhoud zijner Pſalmen beproefd, of tusſchen de geſchiedenis van PAULUS in LUCAS *Handelingen der Apostelen*

en PAULUS eigene Zendbrieven in het werk gefteld, zulk een alles overtreffende blijkbaarheid aan de echtheid en waarheid dier fchriften van wederzijde geeft.

Onweêrftaanlijk is de gewaarwording van waarheid en echtheid, als wij in dat Vijfde der Boeken van MOSES het overzicht van de vroeger befchrevene gefchiedenisfen, het kernachtig te zamengetrokken kort begrip van de wetten, geboden, en vermaningen uit de Boeken Exodus, Leviticus, en Numeri, op eene geheel nieuwe wijze als uit zijn eigen mond wederom vernemen. Men leze zelf! Doch men leze dan eens, wil men een wezenlijke proef in dezen met het innigst waarheidsgevoel onder zielsvermogens nemen, men leze dat geheele Deuteronomium achteréén, niet bij tusfchenpozingen en kapittelsgewijze, maar als in éénen adem door. Men luistere met belangftellende infpanning toe, als ons gebeurtenisfen, woorden, en daden van allerlei aart, ons vroeger van MOSES en van Israël in den verhaalvorm van den *derden* perfoon overgeleverd, thans, in dit met geen ander vergelijkbaar Boek, beknoptelijk herhaald worden in dien zoo veel verfcher en levender nog van den *eerften* perfoon: *ik*, *wij*. Door deze geheel nieuwe en verrasfende voorftelling als in het midden der handelingen, als in het hart van fprekers en daders, als in den tijd zelven, waarop die woorden en daden voorvielen, overgevoerd, vrage men het zich af, of het zij de verdichter, het zij de verfierder, het zij blootelijk zelfs een wel onderrichte verhaler, maar van later leeftijd dan die der gebeurtenisfen zelve, op zulk eene

wijze den perfoon van eenen tot eigen tijd- en ftamgenooten fprekenden MOSES zoude hebben kunnen aandoen, zonder ergens door toon of ftijl de verdichting, de nabootfing, de kunst, of al ware het flechts den afftand, waarop hij ftond van de tijden en perfonen zelve, te verraden? Hoe eenvoudig, hoe natuurlijk integendeel vloeit en ftroomt hier alles, als uit het hart in de harten, even indrukmakend als aanfprakeloos voort! Zulke woorden dan, als die het Boek van Deuteronomium aan den honderdtwintigjarigen MOSES in den mond legt, verfierd, — zulke toeftanden, als waaruit die woorden voortfpruiten, verdicht, — zulk een beroep op de zelfbewustheid en de tegenwoordigheid van tijdgenooten en ooggetuigen, den fpreker kunstmatig in den mond gelegd, het zij dan met het oogmerk om te bedriegen of met dat van *effekt* te maken! — wat onbereikbaar beftaan! onbereikbaar vooral in elken kring en in elke eeuw, waarvan, ook bij onderftelde onechtheid, deze Schriften met eenige denkbaarheid zouden kunnen afkomftig zijn.

Wij kunnen hier de aangegevene proef, dat is de eenvoudige maar onafgebrokene lezing van geheel het Boek, wel niet ten uitvoer brengen. Toch wenfchen wij bij enkele plaatfen te bepalen en opmerkzaam te maken, ons daarbij alleenlijk beroepende op een zuiver en onbevooroordeeld gevoel, ja, op de eenvoudige aanwending van datzelfde menfchelijk gezond verftand, dat wij raadplegen in de dingen en belangen des meest dagelijkfchen levens.

Dit zijn de woorden (ik lees den aanhef van het Boek Deuteronomium (vs. 1—4)), *die* Moses *tot gantsch Israël gesproken heeft aan deze zijde des Jordaans: in de woestijn, op het vlakke veld tegen over Suph, tusschen Paran en tusschen Tophel, en Laban en Hazeroth en Dizahab. Elf dagreizen zijn het van Horeb door den weg des gebergtes Seïrs tot aan Kades-Barnea. En het is geschied in het veertigste jaar, in de elfde maand, op den eersten der maand, dat* MOSES SPRAK TOT DE KINDEREN ISRAËLS *naar alles, dat hem de* Heere *aan hen bevolen had. Na dat hij geslagen had* Sihon *den Koning der Amoriten, die te Hesbon woonde, en* Og *den Koning van Basan, welke woonde te Astaroth, te Edrei.*

Na deze eenvoudige maar stellige en statige bepaling van tijd en plaats, beginnen de woorden zelve, waarmede de groote Wetgever zijn ampt en loopbaan besluit (vs. 6 en volg.): *Aan deze zijde des Jordaans in den lande Moäbs, hief* Moses *aan deze Wet uit te leggen, zeggende: De* Heere *onze God sprak tot ons aan Horeb, zeggende: Gij zijt lang genoeg bij dezen berg gebleven. Keert u, en vertrekt, en gaat in het gebergte der Amoriten, en tot alle hunne geburen in het vlakke veld, op het gebergte, en in de laagte, en in het Zuiden, en aan de haven der zee: het land der Canaäniten en den Libanon, tot aan die groote rivier, de rivier Phrath. Ziet, ik heb dat land gegeven voor uw aangezicht, gaat daarin en bezit erfelijk dat land, dat de* Heere

uwen vaderen ABRAHAM, ISAÄC *en* JACOB *gezworen heeft, dat Hij het hun en hunnen zade na hen geven zoude. En ik* (MOSES) *ſprak ter zelfder tijd tot u, zeggende: Ik alleen zal u niet kunnen dragen. De* HEERE *uwe God heeft u vermenigvuldigd: en ziet! gij zijt heden als de ſterren des hemels in menigte. De* HEERE *uwer vaderen God doe tot u, alzoo gij nu zijt, duizendmaal meer, en Hij zegene u, gelijk als Hij tot u geſproken heeft.* Met hetzelfde ongedwongen maar indrukmakend: *ik*, *gij* en *wij* gaat hij verder voort Israël hunnen veertigjarigen weg door de woestijn te herinneren (vs. 26—30): *Doch gij waart den mond des* HEEREN *uws Gods wederſpannig. En gij murmureerdet in uwe tenten, en zeidet: Omdat de* HEERE *ons haat, heeft Hij ons uit Egypteland uitgevoerd, op dat Hij ons levere in de hand der Amoriten, om ons te verdelgen. Waarhenen zouden wij optrekken? onze broeders hebben ons hart doen ſmelten, zeggende: Het is een volk, grooter en langer dan wij: de ſteden zijn groot, en geſterkt tot in den hemel toe: ook hebben wij daar de kinderen der Enakim gezien. Toen zeide ik tot u: Verſchrikt niet, noch vreest niet voor hen. De* HEER *uwe God, die voor uw aangezicht wandelt, die zal voor u ſtrijden, naar alles, dat hij bij u voor uwe oogen gedaan heeft in Egypte en in de woestijn.*

Daarop volgt eerlang de plechtige herhaling der inzettingen en geboden (IV: 1—4): *Nu dan Israël, hoor naar de inzettingen en naar de rechten, die*

ik ulieden leer te doen, opdat gij leeft en inkomt en erft dat land dat u de HEERE *uwer vaderen God geeft. Gij zult tot dat woord, dat ik u gebiede, niet toedoen, ook daarvan niet afdoen, opdat gij bewaart de geboden des* HEEREN *uws Gods, die ik u gebied. Uwe* OOGEN HEBBEN GEZIEN, *wat God aan Baäl Peör gedaan heeft: want alle man die Baäl Peör navolgde, die heeft de* HEERE *uwe God uit het midden van u verdaan. Gij daarentegen, die den* HEERE *uwen God aanhingt,* GIJ ZIJT HEDEN ALLE LEVENDIG. En ſtraks (vs. 1—6): *Hoor, Israël, de inzettingen en de rechten, die ik heden* VOOR UWE OOREN *ſpreek, dat gij ze leert en waarneemt, om dezelve te doen. De* HEERE *onze God heeft een verbond met ons gemaakt aan Horeb. Met onze vaderen heeft de* HEERE *dit verbond niet gemaakt, maar met ons,* WIJ DIE HIER HEDEN ALLE LEVENDIG ZIJN. *Van aangezicht tot aangezicht heeft de* HEERE *met u op den berg geſproken uit het midden des vuurs. (Ik ſtond te dier tijd tusſchen den* HEERE *en tusſchen u om u des* HEEREN *woord aan te zeggen: want gij vreesdet voor het vuur, en klomt niet op den berg;) zeggende: Ik ben de* HEERE *uwe God die u uit Egyptenland uit den diensthuize uitgeleid heb.*

Nevens deze herinnering eener betrekkelijk nog zeer verſche gebeurtenis volgt ſtraks die van geheel den weg der veertig jaren door de woestijn. Ook hier ſpreekt de tijd-, lot- en ſtamgenoot even ongedwongen en natuurlijk tot heel Israël als tot ooggetuigen, en als tot aanſtaande bezitters eerlang, tevens, van het aan de

vaderen beloofde land (VIII: 2—10). *En gij zult gedenken allen den weg, dien u de* HEERE *uwe God deze veertig jaren in de woestijn geleid heeft, op dat Hij u verootmoedigde, om u te verzoeken, om te weten wat in uw hart was: of gij zijne geboden zoudt houden, of niet. En Hij verootmoedigde u, en liet u hongeren, en ſpijsde u met het Man, dat gij niet kendet, noch uwe vaderen gekend hadden: op dat hij u bekend maakte, dat de mensch niet alleen van den broode leeft, maar dat de mensch leeft van alles, dat uit des* HEEREN *mond uitgaat. Uwe kleeding is aan u niet verouderd, en uw voet is niet gezwollen deze veertig jaren. Bekent dan in uwe harten, dat de* HEERE *uw God u kastijdt, gelijk als een man zijn zoon kastijdt. En houdt de geboden des* HEEREN *uws Gods, om in zijne wegen te wandelen, en om Hem te vreezen. Want de* HEERE *uw God brengt u in een goed land: een land van waterbeeken, fonteinen en diepten, die in dalen en in bergen uitvlieten: Een land van tarwe en gerst, en wijnſtokken, en vijgeboomen, en granaatappelen: een land van olierijke olijfboomen, en van honig. Een land, waarin gij brood zonder ſchaarschheid eten zult, waarin u niets ontbreken zal; een land, welks ſteenen ijzer zijn, en uit welks bergen gij koper houwen zult. Als gij dan zult gegeten hebben, en verzadigd zijn, zoo zult gij den* HEERE *uwen God loven over dat goede land, dat Hij u zal hebben gegeven* enz.

Wat dunkt u? Is dit de toon van den ver-

dichter, — of van zulk een verhaler, misschien, die na eeuwen, onder den aangenomen naam van MOSES, aan eenige onvolkomene overleveringen zamenhang, sierlijkheid, hooger belangrijkheid zal hebben willen bijzetten door eigen vinding en bewerking? Of is het, zeer eenvoudig, de uit den gegevenen toestand van zelve geborene taal, de taal van het hart, de taal van het oogenblik, de taal alzoo van de zuiverste en volstrektste echtheid? Is het niet overal de taal, zoo als die moest zijn in den mond van den man MOSES, zoo als ons Exodus, Leviticus, Numeri hem leerden kennen? — de taal, de gezindheid, de gemoedsbeweging, de roeping van den zorgvollen Herder (onder JEHOVA) over het vaak afgedwaald Israël der woestijn, — van den vurigen vriend Zijns volks, den te gelijk krachtig waarschuwenden en handhavenden Propheet des HEEREN, — van den grijzaart, die zijns Heeren raad op aarde vervuld heeft, nadat hij vele jaren lang geleid *is* en geleid *heeft* onder allerlei moeijelijkheden en ellende van der menschen zijde, onder allerlei teekenen en wonderen van de zijde Gods? Welke zamenstemming tusschen de laatste uitgesprokene verklaringen of uitboezemingen van een groot en veelbeteekenend man bij den eindpaal van een lange loopbaan met geheel die loopbaan en geschiedenis zelve was ooit sprekend en treffend, zoo het niet deze overeenstemming is tusschen het leven van MOSES, in de drie Boeken die voorafgaan in den *derden* persoon verhaald, en het overzicht van dat zelfde leven door éénen, die van zich zelven thands in den *eersten* persoon spreekt,

ons nagelaten in Deuteronomium , — tusfchen het werk van MOSES in de gefchiedverhalen opgeteekend , en het hart van den man , die zich uitboezemt in deze allerjongfte toefpraken , herinneringen , en vermaningen aan zijn volk?

Zoo ftrekten dan ook hier wederom woorden en daden , van een Bijbelsch perfoon uitvoerig in deze Schriften opgeteekend , elkander ten fpiegel , ten fleutel , ten toetsfteen , en aldus ten waarborg van beider geloofwaardigheid en volftrekte echtheid van wederzij. Wie na gemoedelijke vergelijking van beide nog kan meenen dat een latere hand òf aan de gefchiedenis van MOSES deze zijne woorden hebbe aangehecht , òf uit de woorden en eenige losfe en onbeftemde overleveringen de levensgefchiedenis uitgedacht of verfierd , — die moge de zomervrucht aan den volgeladen boom voor aangehecht houden door de hand van een zich zelven of anderen begoochelenden hovenier , — die moge , met even goed recht , van het blaauw der hemelen of het groen der velden zeggen : zij zijn afkomftig van het kunstpalet eener fterfelijke fchildershand !

Nog kunnen wij geen affcheid nemen van den Pentateuchus. De ftrijd , op dit oogenblik in de Godgeleerde wereld , die van Duitschland wederom bij name , over deze Boeken en hunne Goddelijke afkomst en volftrekte echtheid gevoerd , maakt het mij tot eene behoefte , dat onderwerp nog niet te verlaten , voor dat onze ftelling tegen over de ongeloovige Kritiek nog verder zal verzekerd en vastgemaakt zijn door een *viertal* Opmerkingen , welke ik meen dat tot den omvang

van ons onderwerp behooren niet alleen, maar ook nog binnen dit ons bestek eene plaats verdienen, immers niet onwelkom zullen mogen zijn. In verdere bijzonderheden van de groote, in hare gronden althands en beginselen alsdan genoegzaam toegelichte en besliste strijdvraag te treden, zullen wij, hier ter plaatse voor het minst, overbodig kunnen achten.

De *eerste* dier mij nog op het hart liggende Opmerkingen geldt den omvang zelven der eigenlijke vraag, waarin wij ons hier begeven. Wanneer wij de Goddelijke echtheid en geloofwaardigheid van den Pentateuchus vasthouden, wanneer wij van die Vijf gewijde Boeken beweeren, dat zij in meer dan ééne betrekking te recht naar MOSES zijn genoemd, — zoo beweeren wij geenszins (hetgeen de Schrift zelve nergens vordert, noch ook een juiste en gezonde opvatting der zaak toelaat!) dat van het begin van Genesis tot op het laatste woord van Deuteronomium, ieder woord, ieder volzin, juist van MOSES eigene schrijfstift onmiddelijk en oorspronkelijk afkomstig moet zijn. Hoogst zelden althands heeft iemand ook onder de vurigste verdedigers van de hooge echtheid dezer Boeken beweerd, dat bij voorbeeld het verhaal van MOSES dood en begraving aan het slot van zijn laatste Boek op de eene of andere wijze voor 's hands door hem zelven zal beschreven geworden zijn. Zulk een drijven (een in den grond zeer ongeestelijk *consequentismus!*) ware, in plaats van handhaving, veeleer eene ondermijning te noemen van het hoog en heilig belang, dat wij hier

voorſtaan. Wij maken wel geene zwarigheid, om met een' WITSIUS uit de vroegere tijdvakken van echte Theologie, om met een' HENGSTENBERG uit die van onzen eigenen leeftijd, het aangeduide laatſte gedeelte van Deuteronomium (bepaaldelijk Hoofdſtuk XXXIII) toe te ſchrijven aan een gewijden opvolger van MOSES, zij het JOSUA of eenig ander *bevoegde Godsman van denzelfden leeftijd* geweest. Maar evenmin dan ook maken wij zwarigheid, om met een' VITRINGA (1) uit de rij onzer vroome en groote Godgeleerden eener voorgaande eeuw, zoo wel als met vele andere warme en oprechte verdedigers der hooge echtheid van den Pentateuchus, aan te nemen dat MOSES niet overal de Schrijver, maar ook voor aanmerkelijke gedeelten de wettige en bevoegde Verzamelaar dezer heilige gedenkſchriften is geweest. Niets verhindert ons toe te ſtemmen, dat de hoogbegaafde Wetgever niet alleen van vroegere en wel ſchriftelijke berichten voor zijne heilige Boeken zal hebben gebruik gemaakt, maar ook enkele afdeelingen van oud-Patriarchale herkomst, zoo als zij dáár lagen, in zijne eigene verzameling op Goddelijk gezag zal hebben overgenomen. Langs dezen weg gewinnen wij eene allezins voldoende rede voor elk, zij het ook zakelijk gering, maar toch wezenlijk verſchil in bijzonderheden van woordkeus of ſtijl, die de naauwlettende vergelijking dezer Schriften in het oor-

(1) Men zie in zijne *Obſervationes Sacrae* (Lib. I) de *Disſertatio de Confuſione Linguarum*, c. IV. en aldaar bepaaldelijk §. 2 en 3.

ſpronkelijk mag opleveren. Op deze wijze wordt te gelijk van de hooge Goddelijke afkomst derzelve niet het allerminſte ontkend of ontzenuwd; maar geraken wij, integendeel, tot het eerder allergelukkigst te noemen reſultaat, dat ook vóór MOSES reeds enkele van God gegevene Schriften en gewijde Oorkonden beſtaan moeten hebben (1), en wordt door deze opvatting de lijn der Goddelijke ingeving derhalve eerder uitgeſtrekt en tot in de diepten der Israëlitiſche Oudheid voortgezet, dan wel in het geringſte gekrenkt of beperkt (2). Men

(1) VITRINGA l. c. » Addimus inſuper, probabile esſe, primos Eccleſiae parentes, quibus utique curam posteritatis ſuae negare non licet, praeſtantisſimas veritates, ſibi vel ex revelatione Divina vel relatione aliorum cognitas, characteribus quibusdam et ſignis litterarum expresſisſe, easque hoc modo nepotibus ſuis commendasſe. — Has vero ſchedas et ſcrinia Patrum, apud Israëlitas conſervata, Moſen opinamur collegisſe, digesſisſe, ornasſe, et, ubi deficiebant, complesſe, atque ex iis primum Librorum ſuorum confecisſe."

(2) COQUEREL drukt zich ook hier zeer goed uit (art. ADAM, aan het ſlot der aanteekening): » Loin que ce ſystème nuiſe à la doctrine de l'inſpiration, il l'appuie, car il mène à reconnaître, conformément à d'anciennes traditions, qu'elle n'a point commencé à Moïſe, qu'avant lui d'autres confidens de la penſée divine, d'autres hommes inſpirés ont écrit. — Moiſe a donc été le plus grand des prophètes, mais non le premier. Et que nous importent les noms de ſes prédéceſseurs? Leurs écrits ſont là." En in denzelfden zin lang te voren VITRINGA l. c. » Quis credat, Moſen in hoc opere concinnando minus actum et adjutum fuisſe a Sancto Spiritu, quam fuit alias, quando caeteros ſuos libros adornavit, aut alia in commodum Eccleſiae luculenta opera edidit? Certe LUCAS Historiam ſuam Evangelicam compoſuit ex narrationibus et haud dubiè quoque ex

mag zelfs nog verder gaan in het onderfcheiden der elementen, waaruit de Pentateuchus, zoo als wij dien als één geheel bezitten, in zijne hooge oudheid is zamengefteld. Niets verbiedt ons die ettelijke plaatfen in de Mofaïfche Schriften, welke kenlijk genoeg eene aanteekening of aanvulling uit later tijd dan die van Moses eigen leven bevatten, toe te fchrijven aan eene latere, mits altijd (als wij fteeds op den voorgrond ftelden) bevoegde en van God gewijde hand (1).

---

annotationibus eorum qui a principio fuerant *αὐτόπται καὶ ὑπερέται τοῦ λόγου*. Nec tamen propterea minus fidei tribuimus ejus historiae minorisque ea apud nos est auctoritatis, quam quae a MATTHAEO aut JOHANNE compofitae funt narrationes. Idem illis fuit auxilium Spiritus Sancti, five historias ipfi tamquam *αὐτόπται* compofuerint, five aliorum narrationes digesferint aut recenfuerint."

(1) Hoezeer HENGSTENBERG in zijnen voortreflijken arbeid over *Die Authentie des Pentateuchus*, 2ter Bd. S. 179. met de hem eigene geleerde fcherpzinnigheid volftrekt *alle* fporen van dergelijke latere inlasfching in den Pentateuchus ontkent, zoo is evenwel (onder ons boven herhaald voorbehoud) bij plaatfen als 1 Mof. XII: 6*b*. 4 Mof. XII: 3. XXI: 14, 15 enz. de toepasfelijkheid niet te ontkennen der algemeene aanmerking van VAN DER PALM (*Inhoud van Genefis*): » Bij deze alleroudfte overblijffels vindt men echter hier en daar toevoegfels, afkomftig van latere hand, later zelfs dan die van MOSES: bij voorbeeld, in de vermelding der namen, die fommige plaatfen eerst lang naderhand bekomen hebben; in de aanteekening, dat iets nog aanwezig of bekend was *tot op dezen dag*; en andere dergelijken". Men vergelijke de bekende Verhandeling van wijlen den Hoogleeraar J. H. PAREAU, *de Mythica Sacri Codicis Interpretatione*, P. II. Cap. I. §. 2 in fine.

Het denkbeeld dan, ten flotte, dat wij in deze onze Befchouwingen aan de afkomst en zamenftelling van den Pentateuchus willen gehecht hebben, komt neder op de volgende begrippen, waarmede, naar onze overtuiging, de goede en heilige zaak zoo der echtheid (*Authentie*) als der Goddelijke ingeving (*Theopneustie*) van de Vijf Boeken zich zelve tegen elken aanval, van welke zijde ook, onverwrikbaar ftaande houdt. 1°. De Pentateuchus is eene verzameling van innerlijk met elkander zamenhangende Schriften, deels door MOSES zelven befchreven, deels uit vroegere Oorkonden opgenomen, deels door insgelijks gewijde Schrijvers onmiddelijk na Mo-

---

Maar vooral mag hier de volgende plaats van WITSIUS, dat fieraad der Hervormde Godgeleerdheid in ons Vaderland in het laatst der zestiende eeuw, in zijne Verdediging van de echtheid der Boeken van MOSES tegen de beftrijders in zijnen tijd, hier niet onvermeld blijven. Zij drukt geheel ons denkbeeld uit: » Quae tamen non eo a me animo dicuntur, quafi existimarem, nihil hodie in Pentateucho exftare, quod non ab ipfo Mofe profectum fit. Facile iis adfentior, qui credunt alicubi verbum aliquod, aut fententiam, ferioribus temporibus magis confentaneam, ab [Ezra aut] alio fcriptore θεοπνεύστῳ in recollectione facrorum librorum additam [aut immutatam] fuisfe. Ac prorfus pro certo habeo historiam mortis et fepulturae Mofis, quae in fine Deuteronomii reperitur, ab aliena esse manu. Non enim mihi lubet prophetias fingere citra necesfitatem, aut apparentiam veri. Mea fic ftat fententia, candide agendum esfe in omnibus; et in quavis disputatione non tam quaerendum, quid contra litiganti quomodocunque reponi posfit, quam quid fatisfaciat confcientiae, tuae primum, tum et aliorum." WITSIUS, *Miscell. Sacr.* Lib. I. C. XIV (*an Mofes auctor Pentateuchi*) §. 31.

ses leeftijd vervolledigd en in dien ſtaat gebracht, waarin zij ſedert in Israël, en van daar in de Christelijke Kerk, gebleven zijn. 2°. De Pentateuchus is eene verzameling van *gewijde* Schriften. 3°. De Pentateuchus draagt met recht den naam van *Boeken van* Moses, om dat niet ſlechts die groote Wetgever met zijne en zijns volks geſchiedenis en met de wetten aan Israël gegeven vier van de vijf Boeken vervult, maar ook om dat zij voor het grootſte gedeelte zijne eigene woorden en de hem door God onmiddelijk ter opſchrijving gegevene Oorkonden bevatten, terwijl het door hem opgenomene van vroeger herkomst, of het aan zijnen arbeid door (ik herhaal het, *wettige* en *bevoegde*) opvolgers ter aanvulling, hier en daar, of tot opheldering toegevoegde als volſtrekt eenzelvig met zijnen eigenen arbeid beſchouwd worden mag en moet.

Een *tweede* Opmerking, voor welke het hier de gevoegelijke plaats ſchijnt, geldt een eenvoudig, niet altijd misſchien genoegzaam gewaardeerd of in het licht geſteld kenmerk (onder de velen) der noodwendige *gelijktijdigheid* tusſchen de zamenſtelling van den Pentateuchus en de eeuw van Israëls leiding door Moses en Josua uit Egypte in Canaän.

Men heeft namelijk, bij de jongſte onderzoekingen omtrent deze Boeken, de aandacht bijzonder bepaald op de in het oog loopende onevenredigheid tusſchen de groote uitvoerigheid des verhaals, zoo dra wij tot de tijden van Moses komen, en de ſpaarzame beknoptheid, daartegenover, van de berichten omtrent de

geschiedenis der vroegere tijden, verloopen federt het begin aller dingen, tot op Israëls verblijf in Egypte. Alle die vroegere gebeurtenisfen met elkander vervullen het éène Boek van *Genesis*, de vier overige Boeken zijn gefchiedenis van Israël onder MOSES. In hoe weinige volzinnen worden bij voorbeeld de offerhande van ISAÄC (1 Mof. XXII: 1—19), de verfchijningen van God aan ABRAHAM of JACOB (XII: 1—9. XXVIII: 10—22), de verwoesting van Sodom en Gomorrha (XIX: 24—29) vermeld; — met wat fterk afftekende ruimte daarentegen de verfchijningen aan MOSES (2 Mof. III, IV enz.), de plagen over Egypte (2 Mof. VII—XIII) enz. In die onevenredigheid ligt juist het tastbaarfte bewijs, dat al het in Genefis voorafgemelde van Israëls Patriarchen, en, nog hooger in dezelfde lijn, van de wereld vóór den zondvloed, in zekeren zin inleiding, voorbereiding, grondlegging is tot de gefchiedenis, waarop het bij den gewijden Schrijver en Verzamelaar aankomt: de gefchiedenis der wording en vestiging van Israël onder MOSES tot een volk. Maar was dit het groote oogmerk bij de zamenftelling van den Pentateuchus, zoo was dan noodwendig de Zamenfteller tijdgenoot. Waarom toch anders zoude juist op dat punt de ftroom zijner verhalen zich zoo in het oogloopend en buitengewoon beginnen te verbreeden? Een historiefchrijver uit latere dagen van Israëls volksbeftaan zoude zich evenzeer met beknopte verhalen, met enkele groote trekken vergenoegd hebben uit het leven van MOSES, als uit dat der vroegere Godsmannen in Genefis. Of zegt men, dat deze meerdere uitvoerig-

heid aan de wetten zelve, in de vier Boeken opgenomen, te wijten is, — zoo wordt ook hiermede niets tegen het gewicht der opmerking en de juistheid der gevolgtrekking gewonnen. Immers, indien wij hier te doen hadden met een lateren Gefchiedfchrijver of Verzamelaar, die de Gefchiedenis alleenlijk tot eene Inleiding voor de Wetgeving wilde gebruiken, zoo bleef er evenmin eene rede om over het leven zelf van Mozes zoo buitengemeen uitvoerig te zijn, terwijl dat der vroegere Voorvaders op een zoo veel beknopter fchaal begonnen was, en ware niets in elk geval natuurlijker geweest, dan hier Wetgeving en Gefchiedenis zoo fcherp mogelijk van elkander af te fcheiden. Maar neen! juist daardoor wordt het getuigenis voor de gelijktijdigheid, hetwelk wij hier wilden doen uitkomen, dubbel krachtig, dat voor den Zamenfteller van den Pentateuchus Israëls Wetgeving en Israëls Gefchiedenis van geheel dit tijdvak zoo onaffcheidelijk, — dat beide vereenigd het kenlijke doel en hoofdoogmerk van zijnen arbeid geweest zijn, en al het vroeger gebeurde, daarentegen, meer als voorbereiding en grondlegging, en daarom dan ook met zoo verregaand meerdere beknoptheid heeft mogen geboekt worden. Duidt dit in het oog loopend plan dan niet noodwendig aan, dat de Hoofd-Autheur van den Pentateuchus geen later tijd in de gefchiedenis van zijn volk gekend heeft, en heeft kunnen kennen, dan het tijdvak zelve, waarop geheel zijne gefchiedenis nederkomt, — het tijdvak van het ontftaan der Wet en van den levensloop des geroepenen Wetgevers?

Maar van een geheel anderen kant, vooral, komt op het schitterendst deze gelijktijdigheid der daarstelling van den Pentateuchus met de uitleiding uit Egypte, de Wetgeving op Sinai, de veertigjarige tocht door de woestijn aan het licht, wanneer wij bepaaldelijk onze aandacht vestigen op de velerlei betrekking, die deze Boeken overal vervult, en op velerlei wijze bestemt, tusschen Egypteland en het binnen die landpalen tot een volk opgewassen, straks langdurig verdrukte, eindelijk van daar uitgegane Israël. Tot eenige nadere kennisgeving en waardeering van dit belangrijk kenmerk der opgemerkte gelijktijdigheid en de daarmede naauw verbondene echtheid van geheel dit naar Moses geheten en van Moses afkomstig werk, wenschen wij dan nu eene *derde* Opmerking te doen strekken.

Hoogst merkwaardig is de gang, en zijn, op dit tegenwoordig oogenblik inzonderheid, de uitkomsten van den strijd, die op het gebied der Wetenschap gevoerd is, ook omtrent dat allergewichtigst en allerbeslissendst hoofdpunt, hetwelk wij hier het *Egyptisch bestanddeel* in de Boeken van Moses zullen noemen. Terwijl in de zeventiende eeuw het Goddelijk gezag van den Pentateuchus door sommigen bestreden, althans grootelijks ondermijnd werd, voornamelijk in den weg eener valsche gevolgtrekking uit het vele Egyptische dat men in de Israëlitische Wetgeving en geheel de Israëlitische wereld wist aan te wijzen, zocht men

in onzen tegenwoordigen tijd veeleer uit het vermeende onjuiste en onhistorifche, dat de Pentateuchus ten aanzien van Egypte bevatten zal, historifche waardij en, in het geheel, zoo wel echtheid als geloofwaardigheid aan deze Boeken te benemen.

In dien vroegeren kamp, waarin vooral de Engelschman SPENCER in de rij der beftrijders, en onze Nederlandfche puik-theoloog WITSIUS in die der geloovige verdedigers aan de fpits ftonden, trachtte men (te onrechte) van laatstgemelde zijde den grooten invloed en gelijkenis van Egyptifche wetten en inrichtingen, in het geheel van het Egyptifche volks- en ftaatswezen op de vorming van het volk van Israël en met de Wet zelve van MOSES zoo veel mogelijk te ontkennen, daardoor toegevende aan de tegenpartij, (die integendeel dien invloed grootelijks en boven mate zocht te doen uitkomen,) dat inderdaad zulk eene naauwe betrekking tusfchen het wereldwijze Egypte en het van God geleide Israël niet wel overeen te brengen was met eene onmiddelijke openbaring en wetgeving van God aan zijn volk, althands die wetgeving zoude doen nederdalen tot eene bloote fchikking van het Goddelijke plan naar de begrippen, vooroordeelen zelfs en onbeduidende nietigheden van een heidenfchen en bijgeloovigen Staat. Eene ongegronde gevolgtrekking bij de beide ftrijdende partijen van dien tijd! Immers terwijl juist dat oud-Egyptifche, in de Wetgeving en Gefchiedenis van Israël herkenbaar, ons een diep ingedrukt kenmerk en bewijs der historifche waarheid,

der hooge oudheid en echtheid van den Pentateuchus ontdekt in de met der daad en bij elke ſchrede aldaar voorhanden innerlijke ſporen der langdurige en allernaauwſte betrekking, die tusſchen de twee volken in deze Boeken overal vermeld en onderſteld wordt, — zoo lag het immers ten allen tijde in de wegen der Goddelijke Wijsheid om zich van het bloot menſchelijke (menſchelijke uitvindingen, als bij voorbeeld die van CAIN en zijn geſlacht, menſchelijke werktuigen, menſchelijke vóórarbeid in het algemeen) te bedienen in het volbrengen harer eigene voornemens, ook bij de anders meest onmiddelijke tusſchenkomſten en rechtſtreekſche Openbaringen. Dus dan ook in het bijzonder ſloot de onmiddelijke roeping van MOSES, om aan Israël eene Wet te geven, ſloot zelfs in vele bijzonderheden de van wonderen en teekenen begeleide overgave eener Wet voor Israël, geenszins eene gelijkenis, eene overeenſtemming, ja een noodzakelijk verband met Egyptiſche wijsheid en wetgeving uit. Alleenlijk niets dat afgodisch, onheilig, onrein was, (het zij verre!) kon uit die Egyptiſche wereld in de Israëlitiſche Theocratie worden opgenomen, — maar ſlechts de onzijdige, in zich zelve onſchadelijke vorm, ſchoon bij den Egyptenaar ook aan zijne bijgeloovigheden dienstbaar gemaakt, werd in Israël door God en MOSES zijnen knecht dienstbaar gemaakt aan enkel waarheid en heiligheid, aan de zuivere en onbevlekte vereering van JEHOVA. Zoo verſchilt dan in zoo ver het ſtandpunt, aan eene geloovige Godgeleerdheid in onze dagen aangewezen, van dat van

eenen WITSIUS in de zijne: dat wij den SPENCERS zijner eeuw niet zoo zeer de overeenkomst met Egyptische voorbeelden, ja zelfs hier en daar de Egyptische afkomst van menige Israëlitische inzetting tegenspreken, als dat wij beide in die afkomst en in die overeenkomst geene schikking van God of MOSES naar menschelijke verkeerdheden of vooroordeelen erkennen, maar veeleer eene beschikking en bedeeling der Hoogste Wijsheid eerbiedigen, die ten allen tijde, ook in zijne meest rechtstreeksche openbaringen, het bruikbare ook van bloot menschelijken oorsprong, mits van al wat zondig daarin is gereinigd, opneemt en heiligt (1).

In onze dagen is de aanval op den Pentateuchus, met betrekking tot dat Egyptische element, waarop wij hier de aandacht vestigen, wederom van een anderen kant bestierd geworden. De VON BOHLENS in Duitschland en anderen beweeren van dat Egyptische, hetwelk allerwege in de Boeken van MOSES voorkomt, niet zoo zeer dat het eene bloote schikking naar menschelijke begrippen en inzettingen van dien tijd zoude zijn, maar dat het, door het vele onjuiste en met

---

(1) Wij komen nader en uitvoeriger in den loop onzer Voorlezingen op dit onderwerp te rug. Men zie intusschen HENGSTENBERG, in zijne *Bücher Mose's und Aegypten*, die intusschen, onzes bedunkens, wel wat ver en soms meer scherpzinnig dan gegrond te werk gaat in de afleidingen, van welke hier sprake is. Om zich voorloopig ons gevoelen door een beduidend voorbeeld te beter voor te stellen, zie men in de *Stemmen en Beschouwingen* (Dl. I. bladz. 28) het Opstel over *Gewijde Bouwkunst*.

historische en oudheidkundige getuigenissen onvereenigbare dat daarin zal aan te wijzen zijn, den Pentateuchus verraadt als een werk van veel later dagteekening of oorsprong dan de tijden van MOSES, — het werk eens schrijvers die, zelfs in het geheel, Egypte niet dan gebrekkig, en met inmengselen uit een geheel andere localiteit afkomstig, zal hebben gekend!

Doch (zoo bestiert de Goddelijke Wijsheid ook den gang der Wetenschap tot sterking van het geloof aan Zijn Woord en beschaming van ongeloof en waanwijsheid!) te gelijk met dien aanval en zelfs voor een deel juist ten gevolge daarvan, ontwikkelde zich eene uit allerlei onwraakbare bronnen vermenigvuldigde en naar alle kanten uitgebreide kennis van dat zelfde Egypte, zijne geschiedenis en letter- zoo wel als beeldschrift, zijne oudheden en gedenkteekenen, de gesteldheid van zijnen bodem en de eigenaartigheden zijner bevolking, en wat des meer is. En de uitkomsten na die rijk vermeerderde kennis uit de getuigenissen der in onzen tijd dieper dan immer op dat punt gegane studie der Oude Schrijvers, — uit de berichten der geleerdste en naauwkeurigste hedendaagsche Reisbeschrijvers, — uit het licht vooral dat de kortstondige maar in ontdekkingen en vruchtgevolgen voor de Wetenschap onoverzienbaar rijke veldtocht der Franschen in Egypte heeft doen opgaan? — die uitkomsten, zeggen wij, zijn eene onophoudelijke beschaming van ongeloof en kwaadwilligheid tegen de hooge afkomst en waarheid van den Pentateuchus, — een gedurige weêrklank op de gewichtigste zoo wel als de

fijnste bijzonderheden der Mosaïsche oirkonden. De hooge praalgebouwen der PHARAOS, de wateren en visschen van den Nijl, de tuinen en groenten der vruchtbare landstreek, zoo wel als de zeden, gewoonten, plechtigheden ja afgoderijen zelve der Egyptenaren, geven, naarmate zij verder onderzocht en dieper opgevat worden in onze dagen, een steeds voller getuigenis van de natuurlijke, vertrouwde, en onmiddelijke gemeenzaamheid, in welke de Schrijver *moet* gestaan hebben met dat Egypteland en zijne inwoners, met welke MOSES en Israël als bij elken voetstap van hunne geschiedenis in rechtstreeksche aanraking verkeeren.

Te vergeefs zoekt, bij voorbeeld, een der tegenstanders een bericht van Exodus (I: 14) verdacht te maken, om dat, volgens hem, het bouwen *met tichelsteenen* niet in Egypte maar in Babylon te huis behoort, en van daar alzoo door een veel later Schrijver dan de leeftijd van MOSES verkeerdelijk in Egypte verplaatst zal zijn. Oudheidkundigen als O. MULLER, Geschiedschrijvers als HERODOTUS, geleerde Beschrijvers van Egypte en zijne gedenkteekenen als ROSELLINI, WILKINSON, CHAMPOLLION, vereenigen zich in de herhaalde en meest stellige verklaring, dat het bouwen met gebakken steen in Egypte van oudsher een zeer gewone manier was, — dat hier en daar stadsmuren, ja geheele tempels en pyramiden, waarvan de overblijffelen of *ruinen* nog heden bestaan, uit geen andere bouwstof dan deze opgericht geweest zijn.

Betwijfelt diezelfde Bestrijder de geloofwaardigheid van den Pentateuchus, om dat, volgens zijne kennis, *schapen*, *kameelen*, *ezels*, die (volgens 1 Mos. XII: 16) door eenen Egyptischen PHARAO aan ABRAHAM ten geschenke zijn gegeven, in Egypte òf niet gevonden werden òf in afschuw en onbruik waren, — op de gedenkteekenen, door WILKINSON, door TAYLOR vermeld, worden zoo wel ezels en ezelinnen, als schapen in overvloed afgebeeld gevonden. Kameelen zijn althands in het tegenwoordige Egypte inheemsch, en zoo dezen op oude gedenkteekenen tot hiertoe niet gevonden werden, het vooroordeel, dat wellicht bij de oude Egyptenaren tegen dat zoo belangrijk en nuttig lastdier bestond, neemt niets weg van de alles ophelderende omstandigheid, dat in elk geval en ten alle tijde nabij de grenzen, zoo wel als in de grensgewesten van Egypte zelve, door Nomadische stammen bewoond, ontelbare menigten van kameelen gevonden werden, en tot het geven althands van geschenken verkrijgbaar waren. En zoo kon dan ook de plaag van Exodus IX: 3. ook de *kameelen* treffen, die wel niet op de akkers der inboorlingen, maar toch op de aangrenzende of door den vreemdeling bewoonde deelen voorhanden waren (1).

---

(1) LÉON DE LABORDE, *Comm. Géogr. Exod.* IX: 3, (p. 35 en 36) onder andere zeer belangrijke bijzonderheden aldaar wegens den kameel verzameld: » Les Egyptiens, qui avaient des rapports commerciaux avec les peuplades de la Syrie, voyaient arriver chaque jour sur leurs frontières les innombra-

Beriep men zich op eene ftellige en, zoo het fcheen, beflisfende opgave van HERODOTUS, dat er in Egypte geene wijnftokken wiesfen, — van PLUTARCHUS, dat de Egyptenaren geen wijn mochten drinken noch in hunne offerhanden mengen. — om al het geen, in den droom van PHARAOOS Schenker, van wijn, wijnftok, en druivenperfen gemeld wordt (1 Mof. XXXIX: 1—13) als bewijzen van een veel lateren oorfprong van dit Boek te doen gelden; — wederom ftaan in grooten getale de gedenkteekenen van Egypte en de Onderzoekers onzer eeuw tot aflegging van een geheel ander getuigenis op. Een menigte afbeeldin-

---

bles caravanes de chameaux qui apportaient les matières premières et les esclaves que les Madianites et les Ismaélites échangeaient contre leurs objets manufacturés. Ils voyaient ausfi ceux qui venaient, foit de la côte de la Mer Rouge, foit de l'intérieur de l'Afrique; *ils fouffraient*, *dans leur voifinage et fur les terrains qu'ils concédaient*, *que des peuples nomades élevasfent ces animaux.* L'un de leur Pharaons fait chercher, dans ces tribus de pasteurs, des chameaux pour les donner à Abraham (Génèfe, Chap. XII). Et cependant tout porte à croire qu'un préjugé ou un précepte réligieux f'oppofait à ce qu'ils en fisfent ufage. — — L'averfion des Egyptiens pour le chameau et l'abfence de cet animal parmi les bestiaux, prouvées par les monumens et confirmées dans un pasfage de la Bible (Gen. XLVII: 17) où le chameau feul ne fe trouve pas parmi les bestiaux que les Egyptiens mettent en gage au temps de la famine,) — ne forment point contradiction avec le verfet d'Exode que nous commentons. — Moife veut faire entendre que tous les chameaux des peuples nomades, *fixés fur la frontière de l'Egypte*, moururent de l'épidémie, en même temps que les chevaux, les ânes, les brebis et les boeufs des Egyptiens."

gen in Egyptifche graftomben hebben betrekking op de wijnteelt; — wijnen van Boven- en Neder-Egypte worden bij foorten in opfchriften uit den tijd der PHARAOOS vermeld; — voorftellingen van befchonkenen, die door flaven naar huis gebracht worden, komen voor op oud-Egyptisch beeldhouwwerk; — bij HERODOTUS zelven wordt van gedroogde druiven melding gemaakt, waarmede de buik van den aan Ifis geofferden ftier nevens brood en honig gevuld werd. De dwaling of het misverftand der beide Griekfche Schrijvers is op het punt van den wijn en deszelfs gebruik in Egypte, na de Brieven van CHAMPOLLION en de Werken van ROSELLINI en WILKINSON, voor eene uitgemaakte zaak te houden.

Dezelfde Egyptifche gedenkteekenen leveren niet alleen dergelijke afdoende wederlegging van ingebrachte twijfelingen of bezwaren, maar ook allerlei belangrijke bijzonderheden tot toelichting van zoodanige feiten, gewoonten, of manieren, als bij welke wel het allerminst aan voordacht of opzet, bij het fnel voorbijgaande en geheel *occafioneele* der vermelding, in het verhaal van den Pentateuchus te denken is. Draagt een *Overfte van* PHARAOOS *Bakkers* (1 Mof. XXXIX) *drie getraliede* of gevlochtene *korven op het hoofd* in zijnen droom, wederom zijn de oude gedenkteekenen in Egypte nog dáár, om ons juist zulke korven tot het overvoeren, bij voorbeeld, van druiven en andere vruchten voor oogen te ftellen, — terwijl de Schrijvers, bij de mededeelingen omtrent wederom andere dier aloude en veel ontdekkende gedenkftukken, uit-

drukkelijk opmerkzaam maken op de hooge mate van verfijning die de kunst van broodbakken bij de aloude Egyptenaren bereikt had, — en wordt ons, eindelijk, het dragen van de korven *op het hoofd* als een kenmerkende gewoonte in Egypte bekend gemaakt èn door die zelfde gedenkteekenen èn door een geschreven getuigenis van HERODOTUS: dat de mannen in Egypte de lasten dragen *op het hoofd*, de vrouwen daarentegen op de schouders (1).

De Nijl, insgelijks, met de levende bevolking zijner wateren zoo wel als met het gras op zijne oevers en de gewassen in zijne omgeving, getuigt op gelijke wijze, door alle de eeuwen heen tot op dezen dag, van de eenvoudige, bij geene verdichting, kunst, of opzet mogelijke waarheid en tot in bijzonderheden en kleinigheden naauwkeurige juistheid van het Mosaïsche verhaal.

Aangaande dien wereldberoemden Nijl (2) is wederom eene opmerking van LABORDE belangrijk op de plaats van Exodus (VII: 15), alwaar MOSES en AÄRON van God bevolen worden tot PHARAO te naderen, wanneer *hij vroeg in den morgen zal gaan tot de wateren* (van den Nijl): »Uitleggers en Rabbijnen hebben zich dikwerf moeite gegeven om eene bijzondere rede te vinden voor dat uitgaan van PHARAO naar

---

(1) II: 35. *Τὰ ἄχθεα οἱ μὲν ἄνδρες ἐπὶ τῶν κεφαλέων φορέουσι, αἱ δὲ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ὤμων.*

(2) In de Overzettingen *de rivier*, als bij uitnemendheid, genoemd; doch van welk woord het oorspronklijk: יְאֹר is, hetwelk de Egyptische naam zelve van den Nijl schijnt te zijn.

de rivier. Die rede is zoo uiterst eenvoudig! Egypteland heeft ééne schoonheid, ééne gave, ééne eigenaartigheid: het is zijne rivier, in de Schrift bij uitstek *de rivier*, *de wateren*, genaamd. Derwaart leidt alles heen: zaken, reizen, vermaken. Daar is te gelijk de groote weg en de wandeling, — eene altijd schaduwrijke en door de koelte verfrischte laan. De PHARAO ging regelmatig des morgens uit, — en het zij om zijne landen te bezoeken, het zij om in de koelte eene wandeling te doen, was natuurlijk en zeker de plaats, werwaart hij heenging, de Nijl. Men zie de herhaling der zelfde bijzonderheid straks Hoofdst. VIII: 20 (1). Nog heden ten dage heeft hetzelfde plaats: de Souverein van het land heeft zijn lusthuis aan de oevers van den Nijl, en als hij de citadel verlaat en door de stad wandelt, zoo is het wederom om langs de rivier onder de schaduwen van Schoubra de frissche lucht in te ademen."

Zoo worden wij dan door dezen zoo ongezochten, zoo natuurlijken trek van het Mosaïsche verhaal aan de plaatsen zelve en als in het leven dezer dingen met onze gedachten overgebracht. De Nijl! — nog stroomt hij daar, als ware het, vol van de herinneringen van de PHARAOOS, en van PHARAOOS dochter, en van MOSES, en van de kinderen Israëls, en van de plagen uitgestort op Egyptes bodem en op zijne wateren. — De Nijl! » Alle pelgrims van alle natiën, alle hedendaagsche reizigers (laat LABORDE t. a. pl. volgen), heb-

---

(1) Verg. 1 Mos. XLI: 1 en II: 3, 5.

ben den lof van die prachtige rivier vermeld. Men moet Egyptenaar zijn of reiziger in Egypte [men kent onzen Schrijver als zoodanig!], men moet vooral het land wederom verlaten en dan in de woestijn gereisd hebben eenige maanden, om zich een denkbeeld te maken, wat bij de terugkomst het water van den Nijl is: het zuiverste, het meest versche, het zoetste der wereld: men begiet er zich mede, men laaft er zich mede ten allen tijde en onder alle gesteldheden; en het is als of het bij de liefelijkheid van een verfrisschenden drank de kracht van een smakelijk voedsel in zich vereenigt. Als de *fellah* aan de boorden van den Nijl van den Arabier der woestijn spreekt, zoo haalt hij de schouders op, en zegt: *zij hebben geen water.* In de woestijn, als er spraak van den Nijl is, verheft de Arabier de oogen ten hemel, en zegt: *Zij hebben zoo veel water, als zij willen!*" Is het wonder of is het veeleer begrijpbaar (*begrijpbaar*, zeggen wij, niet *verschoonbaar;* voor onze wederspannigheden mogen wij *vergeving*, geen *verschooning* zoeken!), is het begrijpbaar, dat, bij het ontbreken van water, of het vinden van bittere fonteinen op zijnen langen weg in de woestijn, ook de Israëliet, in zijne ongeloovigheid, met smert te rug dacht aan die zoete en heerlijke wateren van den Nijl?

De klacht van datzelfde vleeschelijk en ongeloovig deel van het uitgeleide volk (4 Mos. XI: 4) klinkt ons evenzeer als uit het leven zelve in de ooren, als wij de beschrijvingen vergelijken, die van de visch van den Nijl, van de heerlijke en frissche groenten van

Egypte bij alle kenners van dat in allen deele en ten allen tijde merkwaardige land voorhanden zijn: »*En het gemeene volk, dat in het midden van hen was, werd met lust bevangen, en zeide: wie zal ons vleesch te eten geven? Wij gedenken der visſchen, die wij in Egypte om niet aten, der komkommeren, en der pompoenen, en des looks, en der ajuinen, en des knoplooks. Maar nu is onze ziel dor, daar is niet met alles, behalve dit Man voor onze oogen.* Zoo er immer woorden waren, buiten den tijd zelven waartoe zij behooren onhergeefsbaar, — zoo er immer uitboezemingen waren, waarvan de opteekening buiten de zuiver historiſche werkelijkheid der gebeurtenis ondenkbaar is, — dan zijn het wel deze en dergelijke klachten, zoo hoogst natuurlijk te gelijk en zondig in den mond van een volk, dat uit Egypte (met *een hof des* HEEREN gelijk geſteld, 1 Moſ. XIII: 10) zich door zijnen Leidsman en Bevrijder overgebracht vindt in de woestijn. En welke Verdichter of Beſchrijver van later leeftijd zou zich aflaten tot dergelijke bijzonderheden uit het gewone leven? of zal er juist aan denken, om op eene zoo allezins natuurlijke wijze het meest populaire van Egypte in den mond des van daar uitgeleiden Israëliets te plaatſen? — Zien wij de voorſtelling van diezelfde voorwerpen, over welker gemis zich Israël beklaagt, bij de bevoegdſte getuigen!

Over den rijkdom van visch in Egypte hoore men, behalve de menigte Reizigers en andere Schrijvers, bij HENGSTENBERG aangehaald (1), LABORDE (p. 117):

(1) In zijne *Bücher Moſe's und Aegypten*, S. 221.

» Een land, in alle richtingen van een breede rivier en ontelbare kanalen doorfneden, moest wel overvloed hebben van visch. De Nijl verfchaft die rijkelijk aan zijne oeverbewoners. De Nijl en de palmboom zijn als het ware de twee voedende borften, welke zelfs de meest tirannifche regeering aan Egypte niet ontnemen kan. — De veelvuldige afbeeldingen op Egyptifche gedenkteekenen en graftomben, van alle gereedfchap, dat tot de vischvangst behoort, ftrekken nog tot een fprekend bewijs van het geen de visch voor Egypte in een huishoudelijk opzicht was."

Van de Egyptifche ajuinen en derzelver bijzonder zoeten, aangenamen en verfrisfchenden fmaak, getuigt, insgelijks onder velen (1), diezelfde geleerde Reiziger uit eigen ondervinding (t. a. p. bladz. 117): » De ajuinen van dit land hebben eenen zoeten fmaak, die ze onderfcheidt van het zelfde gewas, dat wij kennen en eten in Europa. Op mijne Arabifche reis heb ik in de eerfte veertien dagen nooit anders ontbeten dan met droog brood en raauwe uijens, en toen mijn voorraad ten eind was, mocht ik wel met

(1) Als SONNINI, *Voyage dans la haute et basfe Egypte*, T. I. p. 379, aangehaald bij HENGSTENBERG, S. 220: » Cette espèce de légumes est encore extraordinairement commune dans le païs; elle est l'aliment le plus ordinaire du peuple, et presque l'unique de la clasfe la plus pauvre. L'on vend dans les rues et fur les marchés des oignons cuits ou crus et ils y font presque pour rien. Ces oignons n'ont pas l'âcreté de ceux d'Europe; ils font doux, ils ne piquent pas désagréablement la bouche et ils n'exitent pas le larmoiement quand on les coupe."

de Israëliten zeggen: *ik gedenk aan de uijens van Egypte.*"

Op gelijke wijze ſtemmen wegens het friſche en gezonde der komkommers en meloenen, door de klagende Israëliten vermeld, de aangehaalde of opgenoemde Schrijvers overeen. Bepaaldelijk nog omtrent het geen onze Overzetting door: *look* uitdrukt, bij LABORDE *poireaux*, bij de Duitſchers *graſe* (1), toonen zoo wel HENGSTENBERG als LABORDE door veelvuldige getuigeniſſen van deskundigen, dat deze plant, in Egypte onder den naam van *Helbeh*, bij de Wetenſchap onder dien van *trigonella foenum Graecum* bekend, een aldaar tot op dezen dag bekend kruid is, even ſmakelijk en gezond voor menſchen en dieren, zoo dat volgens SONNINI de Egyptenaren bij wege van ſpreekwoord *de voeten gelukkig noemen, die den grond betreden, waarop de helbeh groeit.*

En gelijk deze en zoo vele andere overeenſtemmingen van gelijken aart de hooge geloofwaardigheid van den Pentateuchus, — de volmaakte kennis en gemeenzaamheid die daarin met betrekking tot Egypte heerſchen, — boven alle bedenking doen uitkomen, zoo is er uit al dat Egyptiſche, dat zich zoo wel in de Wetgeving als in de Geſchiedenis laat wedervinden, nog een ander diepgaand bewijs van geloofwaardigheid en gelijktijdigheid af te leiden. Zijn werkelijk deze Verhalen van de hand en tijd van MOSES afkomſtig, en is inderdaad Israëls wetgeving onder de aldaar be-

(1) Heb. חָצִיר.

ſchrevene omſtandigheden ontſtaan, dan (maar ook dan alleen) kon het niet anders of wij moeten allerwege, ook in het geen zoo dadelijk en oppervlakkig de aandacht niet pleegt te trekken, ſporen van Egyptiſchen invloed, Egyptiſche verwantſchap, Egyptiſche denkbeelden in beide ontmoeten. En zoo vinden wij het ook. De Pentateuchus is niet alleen een gedenkteeken van volledige bekendheid, maar ook van naauwe verwantſchap met Egypte. Reeds aanvankelijk kon ons dit uit eenige der boven aangegevene voorbeelden van naauwkeurige en als uit het leven gegrepene opgaven in deze Boeken blijken. Maar vooral zijn de uitkomſten van geheel dat, reeds meermalen hier geprezen, onderzoek van HENGSTENBERG *over de Boeken van* MOSES *en Egypte* op dit punt, van dien aart, dat het ons den Pentateuchus als van een nog verſchen Egyptiſchen geur en adem doortrokken, als, om zoo te zeggen, nog druipende van Nijlvocht voor oogen brengt.

Wat daaromtrent in de Israëlitiſche *Wetgeving*, dat is te zeggen, in de uiterlijke vormen van den tabernakelbouw en inrichting, mitsgaders eenige andere inzettingen van bloot uitwendigen en menſchelijken aart, is aan te wijzen, vindt later in deze Beſchouwingen zijne eigene plaats. Wij blijven hier bij de *Geſchiedenis*. Hoe getuigen aldaar van eene nog verſche uitleiding uit Egypte, van eene aloude gemeenſchap met Egypte, allerlei het zij met het bloote oog merkbare, het zij bij dieper beſchouwing eerst herkenbare bijzonderheden, allerlei uitdrukkingen, aller-

lei toespelingen! Slechts enkele voorbeelden.

De zoon eener Israëlitische vrouw (3 Mos. XXIV: 10—12) in eenen twist met een anderen Israëliet, lastert den naam des HEEREN, en wordt deswege in het gericht betrokken. En ziet! zijn vader was een Egyptenaar. Hoe natuurlijk, dat juist op die wijze, midden in het leven des volks te rug gevonden wordt een gevolg van die opmerkelijke bijzonderheid, vermeld bij den uittocht der kinderen Israëls (2 Mos. XII: 38): *dat ook veel vermengd volk* (des lands) *met hen optrok!*

Maar ook in de grootste zonde die Israël zelve al dadelijk tegen zijnen God pleegt, in de afgoderij met het gouden kalf, is de Egyptische oorsprong van het kwaad, het in de gedachten en verbeelding nog zoo versche voorbeeld van Egypte niet te miskennen. Wat toch anders was die vereering van de Godheid onder het beeld van een kalf anders dan eene navolging der vereering van den wel bekenden Egyptischen os Apis? — Ook de wijze, waarop de dienst van dat afgodisch beeld gevierd wordt (2 Mos. XXXII: 6, 18), is geheel Egyptisch: *eten en drinken*, *en beurtzingen*, *en spelen*. Men kan zich den toorn, die zoo over de dienst als over het feest bij MOSES ontstond, en de waarschuwing van den Apostel, op diezelfde gebeurtenis betrekkelijk (1 Cor. X: 7), al ware het slechts uit de beschrijving der Egyptische Godsdienstfeesten bij HERODOTUS en andere voorstellen: rechte Bacchantenfeesten en *orgies*. — Eindelijk wijst ook nog het goud, waaruit AÄRON in zijne zwakheid het afgo-

disch kalf gesmeed heeft (2 Mos. XXXII : 2, 3), op Egyptische gewoonte en sieraden. Niets algemeener in Egypte, volgens Historieschrijvers en Oudheidkenners, dan ringen, bepaaldelijk oorringen, zoo zelfs dat zij voor gemunt geld in den handel gebruikt werden. Niets begrijpelijker alzoo bij een pas uit Egypte geleid volk, dan juist die overvloed van oorringen en het snoode gebruik daarvan tot het opwerpen van een afgodsbeeld.

Hiertoe behoort ook nog, en in eene voorname plaats, de inleiding der Mosaïsche verbodswetten (3 Mos. XVIII) tegen bloedschendige huwelijken, tegen beestelijke ontucht, met deze merkwaardige woorden (vs. 3): *Gij zult niet doen naar de werken des Egyptischen lands, waarin gij gewoond hebt, noch naar de werken des lands Canaäns, waarheen ik u leide.* Dat huwelijken tusschen broeder en zuster in Egypte niet alleen gebruikelijk, maar ook (als in navolgiug van OSIRIS en ISIS) in eere waren, is uit de Schrijvers bekend. Ook de allergruwelijkste ontucht, die ter aangehaalde plaats verboden wordt (3 Mos. XVIII: 23), was niet alleen in Canaän in zwang, maar staat ook van Egypte bij HERODOTUS, PINDARUS en anderen geschandvlekt.

Is ook niet de nadrukkelijke zegen, die in deze Boeken (2 Mos. XV : 26 en 4 Mos. VII: 15), op het nakomen der Goddelijke geboden gesteld wordt, niet insgelijks een kenlijk bewijs van de verschheid der herinnering aan Egypte: *De* HEERE *zal elke krankheid van u afweeren: en Hij zal u geene van der Egyp-*

tenaren kwade ziekten, die gij kent, opleggen? Die krankheden, — zij zijn nog heden ten dage, schoon weinigen in getal onder den schoonen Egyptischen hemel, maar als des te heviger en afschuwlijker, bij inboorlingen en reizigers bekend: pest, oogziekten, pokken.

En hoe stemmen, eindelijk, met eene gantsch versche betrekking tot Egypte van het Israël, tot welken de Wet van God gebracht wordt, deze herhaalde, ook uit een ander oogpunt (dat van zedelijkheid en tederheid!) zoo zeer belangrijke aanbevelingen en herinneringen (2 Mos. XXII: 21. 3 Mos. XIV: 34): *Gij zult den vreemdeling geen overlast doen, noch hem onderdrukken: want gij zijt vreemdelingen geweest in Egypte!* en (4 Mos. V: 15. XXIV: 18 enz.): *Gij zult gedenken, dat gij een knecht in Egypte geweest zijt, en de* HEERE *uw God heeft u van daar verlost: daarom gebied ik u deze zake te doen.*

Doch wij kunnen op verre na niet alles opnoemen. Wij mochten hier alleen eenige wenken geven, eenige voorbeelden aanwijzen, op hoedanige wijze de hatelijkste tegenwerpingen en zwaarwichtigste bedenkingen, waarmede men soms van de zijde der Wetenschap bedreigd schijnt te worden, zich juist in de jongste, zuiverste en diepste resultaten der historische, oudheid- en aardrijkskundige wetenschappen, heerlijk, Godverheerlijkend, hart- en geloofversterkend oplossen.

Thans spoeden wij tot onze *vierde* en laatste Opmerking. Zij geldt eene zwarigheid tegen de Oudheid van den Pentateuchus als *geschreven* Oirkonde, waar-

aan ook nog in onzen tijd veel gewicht is gehecht. Met grooten ophef had reeds VOLTAIRE de tegenwerping gemaakt, met zijne gewone ſtevigheid en vaardigheid de Abt GUÉNÉE de tegenwerping beantwoord (1): dat ten tijde van MOSES geen ander ſchrift dan door middel van *hieroglyphen* bekend was, — dat hij evenmin in de gelegenheid heeft kunnen zijn, om den Pentateuchus op eenige vervoerbare ſtof te ſchrijven, daar hem geen ander middel om aan woorden of denkbeelden een duurzamen vorm te geven ten dienſte ſtond, dan dat éénige destijds bij Egyptenaren en Chaldeeuwen bekende: het *graveeren* het zij op ſteen, op lood, of op hout!

Die tegenwerpingen, waarmede inderdaad het denkbeeld van vijf in MOSES tijd geſchrevene en van daar verder tot de nageſlachten overgekomene Boeken, als de Pentateuchus is, ſchier aan het onmogelijke zoude grenzen, — die tegenwerpingen waren reeds tegen het ſtoute en triumfeerende ongeloof der achttiende eeuw, op overtuigende wijze beantwoord. Dat niet alleen het hieroglyphisch, maar ook wel degelijk het alphabetisch ſchrift èn bij Pheniciërs èn bij Egyptenaren van overoude tijden beſtaan heeft, — dat men in diezelfde tijden nog wel andere, (en wel zeer gemaklijk vervoerbare) ſchrijfmaterialen had buiten ſteen, hout,

(1) In zijne nog altijd zeer lezenswaardige en belangrijke *Brieven van eenige Joden aan den Heer* DE VOLTAIRE. Men zie omtrent deze ſtoffe zijnen *derden* Brief. (Dl. I. p. 60 van de Franſche uitgave van 1817).

of lood, — werd door Guénée en anderen reeds met de grondigste redenen betoogd (1).

Maar heftiger en beslissender werd na dien tijd de strijd, vooral wederom in Duitschland, gevoerd zoo over de oudste schrijfkunst en over het letterschrift, als over de vroegste en gemaklijkste schrijfmaterialen. In dien strijd was, grootelijks naar aanleiding der betwijfeling van de echtheid der heldendichten van Homerus, ook nu Poëzij en oude Letterkunde grootelijks betrokken geworden. De vraag omtrent de oudheid der Schrijfkunst was op dat gebied van het hoogste gewicht; — op het gebied van Bijbelsche Oudheid en Kritiek raakte zij, ten aanzien van den Pentateuchus, een levenspunt.

En welke zijn dan nu de uitkomsten geweest van dien hevigen kamp, waarin zich de beroemdste namen van onzen tijd gemengd hebben elk in het belang van zijn eigen standpunt of gevoelen, zoo wel als van de Wetenschap zelve bij een zoo veelomvattende en invloedrijke vraag? Men hoore in eenige weinige punten het antwoord zamengevat, dat evenzeer de taalkundig-wijsgeerige beschouwing uit de natuur der zaak en der menschheid, als het grondigst oudheidkundig onderzoek uit de jongste en onbetwijfeldste ontdekkin-

(1) Voltaire had ergens gezegd, » qu'il reste des momies Egyptiennes de quatre mille ans." Snedig vroeg hierop Guénée (t. a. pl. bl. 83): » Vos écrivains sont-ils sûrs, qu'aucune de celles qu'on trouve ceintes de bandes de toile, chargées d'hieroglyphes peints, n'est de ces temps là?"

gen, op het ſtelligſte afleidt, — het reſultaat der gedachten en overtuigingen, onder vele anderen, van eenen HEEREN, GESENIUS, EWALD, HENGSTENBERG (1), LETRONNE, CHAMPOLLION, BILDERDIJK, REUVENS!

1°. De uitvinding en het gebruik van het letterſchrift verliest zich in den nacht der tijden. Zij ſtaan in het naauwst verband met het gebruik en de ontwikkeling van 's menſchen ſpraak en taal. De Ouden, zoo Grieken als Romeinen, ſchreven de uitvinding of gave van het Letterſchrift aan de vroegſte het zij hiſtoriſche het zij fabelachtige weldoeners van het menschdom toe. Zij beſchouwden het gebruik der ſchrijfkunst als van allen tijd geweest, en in dien zin eeuwig (2).

2°. Egyptenaren en Pheniciërs in het bijzonder waren van overoude tijden met de ſchrijfkunst vertrouwd. Bij eerstgemelden bepaalde zij zich geenszins bij beeldſchrift, maar ſtrekte zich evenzeer van ouds over letterſchrift uit. Van laatstgemelden (bepaaldelijk door CADMUS) kwam zij tot de Grieken.

3°. De afſtammelingen van JACOB, tijdgenooten van JOSEPH en MOSES, zouden beneden alle menſchelijke vatbaarheid (die toch niemand hun geſlacht zoo geheel betwisten zal!) moeten geſtaan hebben, indien zij bij

---

(1) Uitvoerig en duidelijk heeft die Geleerde zoo wel de geſchiedenis van de geheele vraag, als de gronden van beſlisſing beſchreven in zijne *Authentie des Pentateuchus*, 1r Band. S. 415—502: *Die Aechtkeit des Pentateuch in Verhältnisſe zur Geſchichte der Schreibkunst.*

(2) *Aeternus literarum uſus*, zegt PLINIUS de Oude.

zoo groote betrekking tot het land der Pheniciërs van de eene, bij een zoo langdurig verblijf en omgang in Egypte van de andere zijde, ten eenenmale buiten deze behoefte en ontwikkeling van den menfchelijken geest zouden gebleven zijn.

4°. Moses, opgevoed in alle de wijsheid en wetenfchap der Egyptenaren, was èn aan het hof èn onder de Priesters èn in de openbare gebouwen èn in die tempels, welke men als zoo vele opene boeken mag befchouwen, veertig jaren lang van zijn leven omringd geweest van beelden en letterfchrift, van allerlei opfchriften en fpreuken, — en hij zoude de fchrijfkunst niet grondig gekend, niet bij zijne hooge dienst en roeping aangewend hebben?

5°. Wat aangaat eindelijk de fchrijfmaterialen, waarvan èn zijne tijdgenooten èn hij zelve zich hebben kunnen bedienen en werkelijk bediend hebben, onder dezen behoorden niet alleen het moeilijk vervoerbaar hout of fteen, maar ook die zeer gemaklijke en door alle tijden heen bekende, welke verftrekt wordt door de huiden van dieren, het linnen (Byssus), in Egypte vooral zoo bekend en algemeen, en eindelijk de papierplant zelve.

Wat, ten flotte, nog deze drie fchrijfmaterialen aangaat, zoo is het opmerkelijk, dat terwijl Pareau, het gebruik van den Bysfus ruimfchoots aan Moses toekennende, dat van de papierplant eerst aan later leeftijd toefchrijft (1), Coquerel met het oog op

(1) De myth. Sac. Litt. interpr. P. II. C. I. §. 3.

de jongste ontdekkingen in Egypte vrijmoedig uitroept, dat men werkelijk in het bezit is van handschriften op *papyrus*, die tot eene Mosaïsche oudheid opklimmen (1). Laborde legt zijn veelbeteekenend gewicht omtrent dit laatste punt in de schaal met de volgende merkwaardige verklaring: » Ten aanzien van de stof, waarvan Moses zich zal bediend hebben om op te schrijven, een opzettelijk onderzoek, dat aan mijne geschiedenis van de Drukkunst ter inleiding moet strekken, heeft mij tot de overtuiging geleid, dat men in die oudste tijden op harde stoffen letters *graveerde*, en op vellen, op *papyrus*, en boombasten *schreef* (2)."

Wij mogen met denzelfden Schrijver dan wel besluiten, dat voortaan het aloude gebruik der schrijfkunst bij de Egyptenaren, en dienvolgens bij de Hebreën, voor onwedersprekelijk te houden is.

Zoo zagen wij dan den Pentateuchus, van wat onderscheidene zijden ook aangevallen, zich door zijne eigene gehalte en gestalte, zich door zijne veelsoortige

(1) Art. Moïse, p. 410.

(2) De geheele plaats luidt aldus (*Comm. Géogr. sur Exode et Nombres*, p. 116): » Je ne rechercherai pas, aidé de la paléographie, quels purent être les matériaux dont Moïse a fait usage pour écrire: à cet égard, des travaux spéciaux, qui doivent précéder mon Histoire de l'Imprimerie, m'ont conduit à admettre à cette époque la gravure en creux des caractères sur toute matière dure, et l'écriture humide sur les peaux, le papyrus, les écorces d'arbres."

harmonij èn met den persoon van MOSES, daarin beschreven, èn met geheel de gelegenheid der tijden en den toestand der volkeren, waaronder deze Boeken, echt zijnde, *moeten* zamengesteld zijn, overwinnend naar alle zijden heen handhaven. Wij konden hier alleenlijk wenken geven, voorbeelden aanvoeren, tot uitvoeriger bearbeidingen en de meest bevoegde arbeiders en getuigen in dit vak verwijzen. Dat wij evenwel nog eenigzins buiten de evenredigheid van ons bestek bij MOSES en zijnen Pentateuchus verwijlden, lag in de hooge beduidenis èn van den man èn van zijne Wet en Schrift voor alle de volgende gewijde Schriften en Openbaringen zoo des Nieuwen als des Ouden Testaments. Wel toch mochten wij, aan een andere plaats, den Pentateuchus *het boek der grondlegging*, den wortel van geheel de Heilige Schrift, noemen (1). Wel mocht een Oudvader van MOSES zeggen, dat wij tot hem, als tot dien Oceaan van Godskennis komen, die de Vader is (om met den Dichter te spreken) van alle andere wateren en van geheel de zee.

---

(1) *Nederl. Stemmen*, Dl. V. bl. 265, 266.

ACHTTIENDE VOORLEZING.

Aäron.

Wij beschouwden den hoog merkwaardigen persoon, de verhevene roeping, het ontzagwekkend verschijnsel in de geschiedenis der Goddelijke Openbaringen, — van den man Moses, den Wetgever, Middelaar, Godsgezant, en Propheet bij uitnemendheid onder het Oude Verbond, den werkmeester van dat machtig en onbeweeglijk voetstuk van geheel de schriftverzameling der beide Testamenten: den Pentateuchus.

Onder de uitnemendheden, waar mede de God Israëls dezen zijnen dienstknecht onderscheidde, om te kunnen wezen eenmaal tot een eerste en voornaamste punt van uitgang en vergelijking voor den Propheet en Middelaar des eeuwigen Testaments: Jesus Christus, — hebben wij nog van ééne in het bijzonder gezwegen, die zoo wel voor de hooge afkomst dezer Schriften als voor het karakter van Moses een allerbelangrijkste bijdrage oplevert. Het is de plaats, die de afstammelingen van Israëls Wetgever, uit kracht der van hem zelven overgeleverde bestellingen, onder

Israëls geslachten bekleed hebben. De man, wien JEHOVA eenmaal aanbood, de vader van een geheel nieuw Israël te worden (2 Mos. XXXII: 10), de *Koning* in *Jeschurun*, zoo als hij zelve zich in zijne laatste oogenblikken noemt (5 Mos. XXXIII: 5), wel verre van zijn huis tot een koninklijk stamhuis te willen verheven zien, brengt zelfs geen schaduw van eer of rang onder Israëls stammen op zijne eigene nazaten over. Zelfs onder de bediening van Tabernakel en Tempel bekleeden zij geene in het oog loopende, zelfs geene voorname plaats. Wel was Levi, de stam van MOSES en AÄRON, afgezonderd geworden tot de offerdienst en de bewaring der heilige dingen, tot de verzorging en handhaving van de zuivere Godsvereering onder Israëls stammen en in hun vereenigingspunt: de heilige tent. Maar MOSES nageslacht blijft tot de eenvoudige Leviten behooren, die, tot geen Priesterschap of Hoogepriesterschap geroepen, eene meer ondergeschikte plaats in het heiligdom bekleeden, — en zelfs onder die Leviten vernemen wij nooit iets uitnemends van GERSON (1) of ELIËZER, MOSES zonen, of van hunne geslachten de eeuwen door. Alle de heerlijkheid, voor Levi weggelegd, vereenigt zich op het hoofd en op het geslacht van AÄRON uitsluitend. Het Priesterschap blijft het deel van *zijne* zonen, het Hoogepries-

---

(1) De kinderen GERSONS die 1 Mos. X: 17, de Tabernakel dragen, zijn geene afstammelingen van GERSON, de zoon van MOSES, maar van een ouderen GERSON, onmiddelijk zoon van LEVI, 1 Chron. VI: 1.

terschap een eerstgeboorterecht in *zijn* huis tot in geslachten. Eenvoudig verhalend, maar des te treffender wordt dit herinnerd 1 Chron. XXIII : 13, 14: *De kinderen van* AMRAM *waren* AÄRON *en* MOSES. AÄRON *nu werd afgezonderd dat hij heiligde de allerheiligste dingen, hij, en zijne zonen, tot in eeuwigheid, om te rooken voor het aangezicht des* HEEREN, *om Hem te dienen en om in Zijnen naam tot in eeuwigheid te zegenen. Aangaande nu* MOSES, *den man Gods, zijne kinderen werden genoemd onder de stam van Levi.* De bediening van de Godsdienst, de hoogste handhaving van het werk door MOSES gegrond, wordt alzoo geheel en onverdeeld in de hand niet van zijn eigen zaad, maar van zijnen broeder en diens geslachten gesteld. Ook hier ligt ten grondslag die zelfverloochening, van de zijde des menschen beschouwd, — die vrijmacht, van de zijde Gods gezien, — die overal in deze Schriften en in het leven dezer mannen het kenmerk van Goddelijke waarheid, echtheid, roeping en genade is.

Des te belangrijker is ons dan ook wederom, om dat Priesterschap, eeuwen lang en tot op den tijd der vervulling van alle dingen in CHRISTUS, in AÄRONS huis bewaard, noodwendig die persoon zelve van MOSES eenigen broeder en geroepen medearbeider. Naast elkander staan zij in de geschiedenis van Israëls uittocht en leiding door de woestijn, naast elkander in alle de herinneringen van Israëls liederen en schriften. 2 Mos. VII : 1. XVII : 10—12. XIX : 24. XXIV : 1—11. 4 Mos. XXXIII : 38. 5 Mos. XXXII : 49, 50.

Jof. XXIV : 5. 1 Sam. XII : 6. Pf. LXVII : 21. XCIX : 6. CV : 26. Micha VI : 4.

Maar de afftand tusfchen de twee geroepene broeders en mede-arbeiders blijft groot. Wel is AäRON de oudfte (drie jaren ouder was hij dan MOSES); maar ook hier werd in Gods bedeeling de jongere boven den oudere uitnemend gemaakt. Allereerst in verdrukking. AäRON is geboren voor dat het befluit des Konings alle mannelijke fpruiten in Israël ter dood heeft gedoemd, immers toen nog voor het minst de trouwe list der vroedvrouwen eenigen hunner heeft kunnen behouden. — In de grootheid van MOSES aan het Egyptifche hof deelt AäRON wel niet, maar ook niet in zijns broeders eerften kamp voor Israëls vrijheid, noch in zijne veertigjarige ballingfchap. Het is eerst bij de roeping van MOSES in Midian, dat, op zijne herhaalde bezwaren en gebeden tegen den ontzachelijken last, AäRON hem van God wordt toegevoegd als fpreker, als Propheet, maar in zoodanige ondergefchiktheid, dat JEHOVA zelve de betrekking tusfchen de twee broeders, zijne gezanten, aldus uitdrukt (2 Mof. IV: 16): *En hij zal voor u* (MOSES) *tot het volk fpreken, en het zal gefchieden dat hij u tot een mond zijn zal, en gij zult hem tot een God* (1) *zijn.* — Wel onderfteunt hij MOSES bij zijne

(1) Heb. לֵאלֹהִים. Die uit deze ondergeschikte beteekenis van het woord *God* in den zamenhang iets tot vermindering der kracht van THOMAS uitroep tot CHRISTUS: *mijn Heer en mijn God!* (Joh. XX: 18) willen afleiden, mogen zich zelve afvragen, of

machtige zending, maar de kracht der zending berust in dezen, even als, later, die des gebeds, terwijl Aäron en Hur hem alleenlijk in dezen gebedsſtrijd ſchragen (2 Moſ. XVII: 10—12). — Bij de Wetgeving verzelt hij Moses op Sinaï, maar in het veertigdaagſche verblijf aldaar is Moses alleen met God, en de glans van zijn aangezicht, wanneer hij van daar wederkeert, ſtraalt zoo wel Aäron als heel Israël in het gezicht (2 Moſ. XXXIV: 30). — Ook moest hij Moses voorgaan in den dood. Zonder Aäron toch kon wel Moses, maar niet wel Aäron zonder Moses aan het hoofd van Israël gebleven zijn. — Overal ſtaat aan de zijde van Moses kracht, zijn oudere broeder, — hoe belangrijk anders in ampt en latere beſtemming, — in zijne zwakheid.

Die zwakheid openbaart zich op ontzettende wijze juist op het oogenblik van Moses grootſte verheerlijking. Terwijl deze op den berg met den God Israëls in verwaardigde gemeenzaamheid verkeert, laat Aäron aan den voet des bergs zich in de zonde medeſleepen;

---

ter goeder trouw de uitdrukking in Gods eigen mond: *iemand tot God zijn*, dat is uit den zamenhang hier allerkenlijkst: *in de plaats van God zijn*, te vergelijken zij met een onmiddelijke toeſpraak en aanroeping: mijn *God!* Men ſtelle het zich eens voor, dat Aäron zijnen broeder Moses uit kracht der aangevoerde aanſtelling als *zijnen God* had aangeſproken! wie voelt niet, dat het majesteitsſchennis van Jehova zoude zijn geweest? Maar Christus noemt het: *geloof*, wanneer Hem een discipel met dien aan Jehova alleen toekomenden naam van: mijn *Heer en* mijn *God* toeſpreekt.

hij is, uit wat beginfel het dan ook moge geweest zijn, het volk te wille om een gouden kalf op te richten, treurige en fchuldige vermenging van de erkenning Gods in de uitleiding uit Egypte en van verfoeilijke beeldendienst (2 Mof. XXXII: 4). Spoedig evenwel komt hij tot inzien van dien val, en ontfangt vergeving. In later tijd desniettemin laat hij zich door MIRJAM medefleepen in een opftand tegen hunnen broeder. Doch ook van dezen misftap keert hij eerlang te rug, en ftrekt zijne zuster nog tot voorfpraak (4 Mof. XII). Waar MOSES zelf eindelijk een oogenblik mede zwak is, daar is het AÄRON met hem, en beide ontfangen te zamen het vonnis, van evenmin in het aardfche Canaän te zullen komen als het ongeloovige geflacht, door hen uitgeleid (4 Mof. XX: 10—12).

En toch! ook deze zwakkere broeder heeft zijne tijden van levendig en krachtig, ja van verheven geloof. De fpreker aan MOSES zijde toont dat geloof in een verfcheurend oogenblik door zijn zwijgen. NADAB en ABIHU, zijne zonen, zijn met vreemd vuur in het heilige gekomen, tegen het gebod. Het vuur des HEEREN verteert ze (3 Mof. X: 1—3), *en* AÄRON *zweeg ftil.*

Doch ook juist het zwakke in AÄRON moest ftrekken tot eene aanduiding van den wonderweg Gods in Zijne genade en in Zijne bedeelingen met menfchen, zondaars, behoudenen, door alle tijden heen. In hem bewaarheidt zich op veelbeduidende wijze onder het Oude Verbond dat woord eens Apostels onder het Nieuwe (1 Cor. XII: 22): *de leden, die ons dun-*

ken de zwakste des lichaams, te zijn, denzelven doen wij overvloediger eere aan, en onze onsierlijke leden hebben overvloediger versiering. Doch onze sierlijke hebben het niet van noode. Maar God heeft het lichaam alzoo zamengevoegd, gevende overvloediger eer aan hetgeen daaraan gebrek heeft, op dat geen tweedracht in het lichaam zij.

Die eere aan het zwakkere blijkt wel aan Äärон. Naauwlijks heeft hij met Moses over de murmureering van Korah, Dathan en Abiram met hunnen aanhang gezegevierd, en heeft hij met hem de wrake Gods gezien, ftraks door voorbidding en wierookoffer wederom als ontwapend (4 Mof. XVI), of door een machtig en lieflijk wonder wordt onder de ftammen Israëls Äärон, als ware hij de eenige vertegenwoordiger van Levi (4 Mof. XVII: 8) aangewezen als de van God verkorene voor zijne allerbijzonderfte en onophoudelijke dienst. In onmiddelijk verband met dat teeken van den ftaf Ääroнs, die bloesfem uitfchiet en vrucht draagt, ftaat (4 Mof. XVIII) de heiliging opnieuw van Äärон en zijn nageflacht tot een Priesterfchap, dat fleechts met de inzetting van een geheel nieuw Verbond, met de komst en het Hoogepriesterfchap van een geheel anderen Spruit, zoude ophouden. Wij komen op de hooge vooraffchaduwende beteekenis van dat Opperpriesterfchap in de Äärоnifche lijn ftraks te rug. Eerst befchouwen wij hetzelve in vergelijking met Moses en zijn nageflacht van de zijde

der verheerlijking van de afkomst zijns ouderen maar minderen broeders.

Die tegenstelling is hier vooral in het oog vallend en beduidend. Terwijl van MOSES nageslacht niet het minste voorrecht, veel min eenige bijzondere verordening in Israëls Wetgeving voorhanden is, is daarentegen groot de heerlijkheid van het ampt van AÄRON, erfelijk tot in verre geslachten. De Schrift geeft die erfelijkheid, dien Priesteradel, (geheel iets anders, het zal ons telkens blijken, dan de Heidensche, of zelfs de Catholijke hiërarchie), door eene zamenvoeging te kennen, die wij nergens wel van MOSES ontmoeten. AÄRON *en zijne zonen*, *het huis* AÄRONS, zoo luidt het overal èn bij de inzetting èn bij de vermelding van het Priesterschap. 4 Mos. XVIII: 1 enz. Ps. CXV: 10, 12. CXVIII: 3 enz.

En dat zelfde onderscheid tusschen AÄRONS en MOSES nageslacht vertoont ons ook de Geschiedenis. Evenmin als in de Wetverordening, schitteren ook dáár, of komen eenigzins verder in aanmerking de zonen of naneven van MOSES. Zij verliezen zich, als het ware, onder de menigte der overige afstammelingen van LEVI, onder wiens geslachten alleen AÄRON en zijn zaad blijft uitschitteren. De priesterlijke en hoogepriesterlijke lijn onderscheidt zich van de dagen af der woestijn tot op de laatste en beslissende verwoesting van den Tempel, niet slechts door de erfelijke waardigheid harer leden, maar ook door de menigte uitstekende mannen, die zij in hare geslachten in den loop dier vijftienhonderd jaren telt. Reeds AÄRONS zoon, ELEA-

ZAR, ſtaat na zijns vaders dood op waardige wijze aan de zijde van JOSUA en van MOSÈS zelven. Te voren, en nog bij het leven van Israëls eerſten Hoogepriester, had zich ELEAZARS zoon, PINEHAS, reeds onderſcheiden door krachtigen Gode behagelijken ijver tegen hoererij en afgoderij, in het kamp van Israël op een beſlisſend oogenblik betoond (4 Moſ. XXIV). Later, in de dagen der Koningen, ſtaat uit het Hoogepriesterlijk geſlacht eerst ABJATHAR, later ZADOK, met trouw en ijver aan de zijde van DAVID, onder wiens regeering en door wiens beſtel de Priesterlijke ſtam verdeeld wordt in de vier en twintig ordeningen, die wij, ſedert, tot op de dagen van JESUS CHRISTUS geboorte, ja tot op de verwoesting van Jeruſalem te rug vinden (1). — Onder de latere Koningen ſtaat een Hoogepriester, JOJADA, als Redder en Herſteller op van het op éénen ſpruit na uitgeroeide huis van DAVID. — De Propheten EZECHIËL en JEREMIA behooren beiden tot den Priesterſtam. — Na de Babijloniſche gevangenſchap ſtaat wederom naast den zoon uit DAVID (ZOROBABEL) een zoon van AÄRON: JOSUA *de zone* JOZADAKS *des Hoogepriesters.* En ook ESRA de Schriftgeleerde rekent zijn geſlacht van ELEAZAR, den zoon van AÄRON, Esra VII: 1—5. — Het glorierijk geſlacht der Machabeën is een priesterlijk en hoogepriesterlijk geſlacht uit AÄRON. — ZACHARIA, aan wien in den Tempel te Jeruſalem de eerſte aankondiging

---

(1) De historieſchrijver FLAVIUS JOSEPHUS behoorde tot een geſlacht uit de dagorde van JOJARIB.

gefchiedt van den komenden MESSIAS en van zijnen Voorlooper *in de kracht en geest van* ELIA, is een Overpriester uit de ordeningen van ABIA. Die Voorlooper is ZACHARIAS eigen zoon, de laatfte en grootfte van alle Israëls Propheten, die niet naar het recht van zijne geboorte in den Tempel te Jerufalem offert en wierookt, maar tot opening eener geheel nieuwe bedeeling aan de oevers van den Jordaan predikt en doopt.

Daarneven (hoe kan het anders?) ftaat ook een sombere fchaduwzijde. Het huis van AÄRON levert van den beginne tot op den dag van CHRISTUS ter dood brenging en der prediking van het Evangelie des kruifes ontzettende toonbeelden op: NADAB en ABIHU, die als voor de oogen hunnes vaders AÄRONS door het vuur des hemels om het vreemde vuur, majesteitfchennend in den Tempel gebracht, verteerd worden, — HOPHNI en PINEHAS, de zonen van ELI, die om hunne zonden en *in* hunne zonden omkomen, en wien zelfs de Arke Gods, in het leger van Israël gebracht tegen de Philiftijnen, niet befchermt maar verderft. — Onder de Koningen DAVID en SALOMO blijft zelfs ABJATHAR niet getrouw tot den einde; — later, zijn het althands de Priesters niet, bij welke de meeste ijver gevonden wordt, het zij tegen het verval, het zij bij het herftel der ware dienst van JEHOVA in Juda en Jerufalem (2 Chron. XXIX: 34. 2 Kon. XVI: 15, 16). — Zwaar is het getuigenis der Propheten tegen het gros der Priesteren van hunnen tijd in de fchriften van JEREMIA, EZECHIËL, AMOS

(VII : 10). — Vooral openbaart zich het verval van AÄRONS huis in de vijandschap der Overpriesters, meest wereldgezinde Sadduceën: CAJAPHAS, ANNAS, JOHANNES, ALEXANDER (Hand. der Apost. IV: 6) tegen den Heilige en Rechtvaardige, dien zij in snoode vereeniging met hunne bittere vijanden, de Phariseën, ter dood brengen, — wiens getuigen zij in de gevangenis werpen en geesselen, en overgeven ter steeniging en allerlei mishandeling. Toch wordt nog, onder de prediking, bepaaldelijk van STEPHANUS, *een groote schare van Priesters* tot den Heer bekeerd. — Eerlang neemt tempeldienst en Priesterschap met Jerusalems verwoesting en Judaas verstrooijing een eind. Maar in die verstrooijing zelve wordt AÄRONS en LEVIS nageslacht nog onder de overige mannen Israëls uit alle stammen onderscheiden. Nog noemt de verstrooi-de Synagoge over geheel de wereld sommigen harer familiën (offchoon het volk der beloften en der genealogiën zijne aloude geslachttafelen sedert achttienhonderd jaren niet meer aanwijzen kan) met de namen van *Cohen* en *Levi*, en kent hun de eerste plaatsen toe bij het lezen der Wet elken Sabbath, en ontfangt van hen op Sabbath en Verzoendag den plechtigen zegen van 4 Mos. VI: 23—27. — Zoo vervult zich op allerlei wijzen het woord door den HEERE tot JEREMIA gesproken (XXXIII: 20, 21): *Alzoo zegt de* HEERE: *Indien gijlieden mijn verbond van den dag en mijn verbond van den nacht kunt vernietigen, zoo dat dag en nacht niet zijn op hunnen tijd: Zoo zal ook vernietigd kunnen worden mijn ver-*

bond met mijnen knecht David, *dat hij geen zoon hebbe, die op zijnen troon regeere: en met de Leviten, de Priesteren, mijne dienaren.*

Zoo zagen wij eere gegeven aan den zwakkere, aan Aäron boven Moses, in de lotbestemming hunner nageslachten, en daardoor tevens de verhevene belangeloosheid van dezen in een des te helderer licht gesteld. Maar dat *versieren van de zwakkere leden*, waarvan wij den Apostel hoorden gewag maken, toont zich met betrekking tot Aäron en zijn huis nog in een ander, zoo het oppervlakkig schijnen kan, minder beduidend opzicht. Terwijl omtrent de amptskleeding noch van den Wetgever noch van de Oversten des volks eenige bepaling voorkomt in geheel de Wet van Moses, is daarentegen de kleeding der Priesters, maar vooral van den Hoogepriester, op het naauwkeurigst bepaald en met alle hare indrukmakende versierselen wettelijk van Gods wege voorgeschreven. Men gevoelt het reeds bij de bloote lezing, en eer dat de vergelijking dezer verordeningen met geheel den aart der Oude, en met den inhoud der Nieuwe bedeeling de zaak nog in haar volle licht gesteld heeft; — men gevoelt het op het gehoor reeds: hier is van iets hooger en dieper dan een menschelijk ceremonieel, dan een bloot ordes- of sieraadshalve voorgeschreven amptscostuum sprake, als Moses van den Heere (het is God zelve die 2 Mos. XXVIII. nog altijd regtstreeks en onmiddelijk het woord voert!) het bevel ontfangt om Aäron zijnen broeder heilige kleederen te maken, om hem te heiligen, dat hij den Heere het

Priesterampt bediene: den borstlap en den Ephod; den mantel, den rok met oogskens, den hoed en gordel, — den Ephod van goud, hemelsblaauw en purper, en fcharlaken, en fijn getweernd linnen van het allerkunstigst werk, — de twee Sardonixfteenen, met de namen der kinderen Israëls daarop gegraveerd, om die te dragen op de fchouderbanden van den Ephod ter gedachtenis voor het aangezicht des HEEREN, — en de vier rijgen met edelgefteenten, insgelijks met de twaalf namen der zonen Israëls daarop gegraveerd om te dragen op zijn hart, als hij in het Heilige zal gaan, ter gedachtenis, wederom voor het aangezicht des HEEREN gedurig; — voorts, den hemelsblaauwen mantel van den Ephod en aan de zoomen daarvan de granaatappelen en de gouden fchellekens telkens daartusfchen; — eindelijk aan den hoed door een hemelsblaauw fnoer aangehecht de plaat van louter goud, en daarop met zegelgraveering gegraveerd: DE HEILIGHEID DES HEEREN, om te zijn op het voorhoofd van AÄRON, op dat hij drage de ongerechtigheid der heilige dingen, welke de kinderen Israëls zullen hebben geheiligd enz.

Het ligt voor oogen: ook van deze zoo naauwkeurig gebijzonderde dingen is de inrichting zinnebeeldig, — is de bedoeling, den Hoogepriester als de hoofdperfoon te doen uitkomen, wiens amptwerk en offerverrichting, bijzonder op den grooten Verzoendag (3 Mof. XVI), het middelpunt van geheel de Israëlitifche Godsdienst was. Op den Hoogepriester, boven en in het midden van alle de Priesteren, alle de Leviten, alle de Israëliten,

moesten in die voorbereidende en op hooger wijzende en hooger affpiegelende en voorbeduidende bedeeling aller oogen gevestigd zijn. Was MOSES de Middelaar tusfchen God en het volk in de *vestiging* van den Israëlitifchen Staat en Godsdienst, AÄRON, en na hem elke Hoogepriester vijftien eeuwen lang achter elkander, was een Middelaar tusfchen JEHOVA en het volk, ter wegneming, bij herhaling en onophoudelijk, van dat gene, hetwelk anders tusfchen JEHOVA en zijn volk fcheiding maken moest: te weten, de zonde. Door een Hoogepriester, en niet onmiddelijk, naderde Israël, naderde ieder Israëliet in zijn bijzonder, tot den HEERE; — door een Hoogepriester, die gekleed met allerlei op heiligheid, op heerlijkheid, op zuiverheid, op ontferming doelende fieraadjen ingaat *voor* en als vertegenwoordiger *van* het volk in het binnenfte des heiligdoms, (dat alleen voor den Hoogepriester, en voor dezen flechts eenmaal des jaars toegankelijk was,) de zonden en overtredingen telkens verzoent, en het volk aangenaam maakt voor God, — doch nimmer zonder bloed.

Dat denkbeeld van Priesterfchap, van offers, van bloedige offers, vinden wij overal in de Oudheid, en buiten Israël met de fchroomelijkfte verbasteringen en gruwelen, te rug. De Godheid wordt niet onmiddelijk maar door tusfchenkomst van Priesters, middelaars, door tusfchenkomst tevens van fchuldverzoenende offers genaderd. In Israël alleen is van alle die menfchelijke vervormingen het oorfpronklijk, het volmaakt, het Godebehagelijk en van God zelven gegevene denk-

beeld, uit kracht eener Goddelijke inzetting behouden tot op den dag der vervulling van den innigen en veelomvattenden zin, die in dat alles lag. De geschiedenis, geheel de Schrift des Nieuwen Testaments geeft ons den sleutel, waarmede het binnenste dezer dingen opengaat en in hooge waarheid en heerlijkheid in CHRISTUS voor ons openstaat. Uitvoerig leert ons de Brief aan de Hebreeën, dat, naar de inzetting en de bedoeling van God, aan elk Verbond, dat Hij met menschen maakt, een Hoogepriesterschap vast is; — dat aan het voorbereidende Verbond van Sinaï een Hoogepriesterschap verbonden was van menschen, zwak en zondig en door opvolgers telkens vervangen; — met offers van dieren, wier bloed wel uiterlijk, maar nimmer de conscientiën reinigen kon; — dat het Nieuwe Verbond daarentegen, hetwelk niet voor een tijd is en niet voor afschaffing vatbaar is, maar voor de eeuwigheid bestaat, noodwendig dan ook een *ander* Hoogepriesterschap (maar toch altijd een Hoogepriesterschap, ja, het eenig ware en wezenlijke en eeuwig geldende!) medebrengt: een Hoogepriesterschap, bekleed nu niet meer door zonen uit LEVI en AÄRON, maar door een Spruit van JUDA en DAVID; — een Hoogepriesterschap alzoo, gelijk nimmer in Israël naar de Wet van MOSES bestaan kon, uitgeoefend door een Koning; — een Hoogepriesterschap alzoo naar de ordening van MELCHISEDEK, die in de dagen van ABRAHAM te gelijk Koning en Hoogepriester was (1 Mos. XIV: 18—20), en naar wiens gelijkenis of ordening door DAVID prophetisch bezongen was een Koning aan Gods rechterhand, een Koning over Zion, die eenmaal alle zijne

vijanden zal zien gesteld tot een voetbank zijner voeten (Ps. CX); — een Hoogepriesterschap, door een éénigen, en niet meer door vele elkander achtervolgenden bekleed; — een Hoogepriesterschap, waarvan de offerdienst bestaat niet in het plengen van het bloed van dieren, veelmalen en op velerlei wijze, maar in het ÉÉNMAAL (1) en voor altijd inbrengen van eigen bloed; — een Hoogepriesterschap, eindelijk, geoefend niet meer door een blooten menschenzoon, maar door dien Éénen en Eenigen, die, te gelijk, in de hoogste kracht en volheid des woords *de Zoon van God* is. Hebr. I: 1—3. II: 16, 17. IV: 14—16. V: 1-6. VI: 26—28. IX: 7—14, 24—28. X: 1—23.

En wat wonder dan nu, dat, gelijk in den persoon en in de waardigheid des Hoogepriesters uit AÄRON, zoo als ons die door heel de Schrift des Nieuwen Testaments verklaard worden, aldus ook in die buitengemeene, in die zoo opmerkelijke, die als uit Gods eigen mond beschrevene Hoogepriesterlijke *kleederen* en *sieraden* eene zinnebeeldige aanduiding dezer zelfde grondeigenschappen van het werk en wezen eens waren, voor God aangenamen, heiligen en verzoening aanbrengenden Hoogepriesters lag? — dat AÄRONS witte kleederen de volkomene reinheid afbeeldden, die zulk een hooger Middelaar tusschen God en mensch, als zich CHRISTUS JESUS betoond heeft te zijn, bezitten moest en bezeten heeft, — dat AÄRONS heilig pleeggewaad

(1) Ἅπαξ, ἐφάπαξ, het beslissende woord op het stuk van offerande in dien Brief (Hebr. IX: 12, 26. X: 14) tegen over zoo wel de ondergaande Israëlitische bedeeling, als de toen nog aanstaande Roomsche verbastering.

uit goud, hemelsblaauw, purper, scharlaken, fijn linnen, met den rijkdom van hemelsche liefelijkheid en heerlijkheid, die in den Hoogepriester veelsoortig en in de schoonste harmonij heeft uitgeschitterd, in een zinnebeeldig, innig prophetisch verband stond; — dat het hoofddeksel, hetwelk des Hoogepriesters voorhoofd in Israël bedekte met het opschrift: HEILIGHEID DES HEEREN, de volmaaktheid aanduidde van zoodanig éénen, die voor God zoude kunnen naderen met een voorhoofd, dat, zondenvrij voor God bestaande, de ongerechtigheid der genen, voor welke hij intrad, te niet konde doen; — dat op de borst en op de schouders des Hoogepriesters dier vroegere en voorbereidende en voorbeduidende bedeeling de twaalf edelsteenen, voorstellende de twaalf geslachten Israëls, ons, zoo velen wij door den grooten en waren Hoogepriester JESUS CHRISTUS tot den Vader gaan, te kennen geven en als voor oogen stellen, hoe Hij de namen der Zijnen, de namen van Zijn uit alle volken en geslachten vergaderd Israël op het hart draagt in liefde, ja draagt en schraagt en eeuwig veilig stelt als op Zijne schouders.

Zoo is dan de mindere en zwakkere AÄRON niet minder heerlijk dan zijn zoo veel heerlijker broeder MOSES een *type* of voorafbeelding van den CHRISTUS geweest; van Hem, in wien alleen, gelijk de geest van alle prophecijen, alzoo ook de zin van alle de plechtigheden des Ouden Verbonds, van alle de eigenaartigheden der oud-Testamentische ampten als in een glansrijk en levend en levendgevend middelpunt zich ontmoet.

NEGENTIENDE VOORLEZING.

De Propheten.

In Aäron en in zijne zonen ftond ons het erfelijk Priesterfchap onder Israël voor oogen, zoo als het, in den Hoogepriester zijn middelpunt hebbende, vijftienhonderd jaren achter elkander van geflacht tot geflacht, van den vader op den zoon werd waargenomen, en in zijne dagelijkfche verrichtingen, offerhanden, reinigingen, zegeningen, in zijne voorrechten, ja, tot in den fieraad zijner amptskleederen, het denkbeeld fymbolisch voor oogen ftelde van de noodzakelijkheid voor Israël, voor elk zondig mensch, om tot God te naderen door een Hoogepriester, een verzoenend offer, — en van dat alles de vervulling gevonden wordt in Hem, die te gelijk de Hoogepriester en het Offer geweest is: Jesus Christus. In die hoog heerlijke beteekenis ligt de groote bedoeling, de gantfche kracht en heerlijkheid van het Priesterfchap en Hoogepriesterfchap des Ouden Testaments. Geen politieke macht, geen afgefloten *caste* van bewaarders van geheimenisfen was het Priesterfchap

in Israël, — maar de uitdrukking van een groot en heerlijk *denkbeeld* van God, waarvan de volle en wezenlijke belichaming toen nog aanftaande was.

Nergens minder dan in de Israëlitifche Theocratie was er plaats voor Priesterlijke heerschzucht en aanmatiging. In den Staat mag meermalen een man uit het midden dier orde macht of invloed geoefend hebben, de orde zelve bleef bij hare Godsdienftige plichten en offerverrichtingen bepaald. Daaraan ontbrekende, was zij niets. Zoo zien wij, ja, in de dagen van DAVIDS ouderdom een enkelen Priester (ABJATHAR zelven!) zich in eene zamenzweering mengen tegen den verkoren Erfgenaam, — maar aan de wettige zijde ftaat een ander Priester: ZADOK, en deze wordt ftraks op Koninklijk bevel in de plaats van den afgewekenen in de hoogfte priesterlijke waardigheid gefteld. 1 Kon. I: 7, 32. II: 26, 27, 31. — Later redt JOJADA de Hoogepriester den eenig overgebleven fpruit van DAVIDS huis uit het door eene fnoode ATHALIA aangerichte bloedbad, en bewerkt, met bijftand der gewapende Leviten, de plaatfing van den achtjarigen Vorst op den troon van DAVID, bij den val der afgodifche dwinglandij. — Waar is hier misbruik van priesterlijke macht? waar, priesterlijke regeering? Zelfs in Israëls latere dagen, toen uit het Hoogepriesterlijk geflacht de redders van den Staat en de handhavers van Tempeldienst en vrijheid waren opgeftaan, zelfs onder de edele Machabeeën, zeggen wij, was het wel geene eigenlijke Priesterregeering die door deze krijgshelden en Staatshoofden van Priesterlijke afkomst en waardigheid geoefend werd. Eerst

omstreeks de dagen der verschijning van den Zaligmaker in de wereld vertoont zich een zweem van hetgeen men eene Priesterpartij zoude mogen noemen in Israël.

Gaan wij de geheele geschiedenis van dat Israël, sints dat het een volk werd, alleenlijk oplettend na! Wat vinden wij? JEHOVA Koning, en Zijnen wil door menschen, gewijde of geroepene mannen, te kennen gevende of uitvoerende. Door welke mannen? door de Priesterorde? Geenszins! De klem der regeering, de uitoefening der macht is, vóór dat er Koningen zijn, bij enkele buitengewoon verwekte *Richteren*; Hoofden uit allerlei stammen, en slechts zeldzaam en toevallig uit de Priesterlijke. Welk een onderscheid *hier* tusschen Israël en Egypte! Welk een bewijs, dat, ja ten aanzien van vormen, ten aanzien van in zich zelve nuttige en onschadelijke dingen, veel in de Wetgeving aan Israël kon opgenomen worden uit het hun door een verblijf van eeuwen gemeenzaam gewordene Egypte, — maar dat die invloed ophield, dat veeleer de rechtstreeks tegengestelde inzettingen en verschijnselen dáár waren, zoodra het gold het wezen zelve der dingen, de hoogere levensbelangen van Israëls Godsdienst en Staat. Aan deze hoogere belangen deed wel de Goddelijke Regeering over Israël blijken, dat zoo wel eene Priestercaste als eene Priesterregeering in Zijne oogen schadelijk en verwerpelijk waren (1).

(1) Zeer goed doet een hedendaagsch Schrijver over het gezag des Ouden Testaments dit onderscheid uitkomen in de volgende

Zoo was dan op den Staat de invloed van den Priester als zoodanig zeer gering in Israël. Zijn werkkring was de hooge en verhevene voorstelling van hemelsche en aanstaande dingen. Maar zelfs waar het Godsdienstherstel of tempelheiliging gold, staat de Priester in ijver meestal achter bij den Leviet, en worden beiden in beweging gezet en opgewekt door Godvreezende, herstellende en hervormende Koningen: een JOSAPHAT, een HISKIA, een JOSIA.

En gelijk dan nu bij de Richteren en bij de Koningen de uitvoering van de Staatswet en het beheer over alle zaken van oorlog en vrede stond, zelfs bij behartiging en herstelling van de vervallene Godsdienst in

---

bewoordingen, vooral gericht tegen eenen uitval van den bekenden BENJAMIN CONSTANT, als of ook bij de Hebreën eene *puissance sacerdotale antisociale* bestond: » Moïse avait donné aux prêtres la puissance des lumières et des vertus, mais aucun secret à conserver, aucune fraude savante à transmettre à leurs enfans; ni hiéroglyphes, ni mystères. S'ils gardoient le dépôt des livres saints, le peuple étoit tenu comme eux de les lire et de les enseigner. — Il leur avoit donné des revenus abondans, pour soutenir la dignité de leur place, et la pompe du culte; mais point de capitaux, point de terres, aucun moyen d'amasser des trésors, de gagner le peuple, de changer la constitution. Seuls de tous les Hébreux ces hommes, dont on exagère la puissance, n'avaient point d'héritage en Israël, et cependant Israël sortant de l'Egypte, où il avait vu les prètres posséder en propre un tiers des campagnes, était accoutumé à ce privilège; il eût sans doute trouvé naturel que le legislateur nouveau le lui imposât!" CELLÉRIER, *de l'origine authentique et divine de l'Ancien Testament* (1826), p. 218—220.

Juda of Israël, — zoo was het evenmin van de Priesterorde, dat de groote *zedelijke* invloed ter handhaving van Gods Wet en eer en heilige dienst bij het volk van Jehova uitging. Aan een geheel andere klasse of orde van menschen, allezins van geboorte uit eenen bijzonderen stam onafhanklijk, werd het hoogste en dierbaarste belang door den Heere toebetrouwd. Het is die der Propheten. Deze Godsmannen, van tijd tot tijd buitengewoon geroepen, of ook wel in gewijde kweekscholen gevormd, zien wij gedurende schier geheel de bedeeling des Ouden Testaments een onafgebroken getuigenis afleggen. De toekomende dingen verkondigen zij, de oordeelen Gods roepen zij uit tegen de zonde, alle afgoderij, alle onreinheid, alle wederspannigheid. Hoe weinig zij daarbij het zij het volk of den Koning of den Priesterstand ontzien, blijkt uit hunne Schriften. Door wien is het bederf en den afval der Priesters krachtiger aangegrepen dan door Jeremia en Ezechiël, beide juist tot dien stand behoorende?

Het is dan over die aan Israël onder alle natiën geheel eigene schaar van mannen: Dichters en Handhavers, dat wij nog eenige oogenblikken hier wilden stilstaan; bij die Propheten, gelijk wij het reeds uitdrukten, de geestelijke opvolgers van Moses, gelijk het van Aäron de Priesters waren door de afstamming naar het vleesch.

Van Israëls Propheten dan, die in een lange reeks elkander bepaaldelijk sedert Moses opvolgden, zij allereerst opgemerkt, dat niet allen in volstrekt dezelf-

de betrekking dien naam gevoerd, die roeping uitgeoefend hebben. Over het onderscheid dat reeds hunne verschillende benamingen: *Nabi*, *Roë*, *Chozé*, in het oorspronkelijk te kennen geven, treden wij hier in geene bijzonderheden. Genoeg zij het voor ons oogmerk te hebben doen opmerken, dat sommige Propheten zulks waren bij wege van eene afzonderlijke en bepaalde amptsbetrekking: Propheten van beroep, zoo wel als van roeping; anderen te gelijk in hetgeen wij thands wereldlijke betrekkingen noemen betrokken, het zij in den Israëlitischen Staat zelven, het zij daar buiten. Tot de eerste soort behoorden hoogst waarschijnlijk de kwekelingen dier Prophetenscholen, van welke wij reeds in de dagen van Samuël en later onder de Koningen vinden gewag gemaakt (1 Sam. X: 5. 2 Kon. II: 3 en volg.). Daar was ongetwijfeld reeds vroeg in Israël een zekere kweekschool voor al wat een Propheet buiten die roeping van Boven, die hem eenig en alleen tot een werkelijk Gezant des Heeren kon maken, noodig had tot onderricht, vermaning, opleiding van het volk, te kennen. Misschien hebben deze Prophetenscholen, die geheel onafhankelijk van de Tempeldienst stonden, in de dagen vóór Israëls eerste verstrooijing eenige overeenkomst gehad met de Synagoge van na de Babylonische gevangenschap. Onder deze Propheten, geheel en al van beroep, mag men zich vrij stellig mannen als Jeremia, Ezechiël, de meesten der zoogenaamde kleine Propheten voorstellen, mannen als Nathan en Gad in de dagen van David, als Elia en Elisa in die van Achab. Onder de uit

andere ſtanden en zonder opheffing van hunne maatſchappelijke werkzaamheid geroepene Propheten behooren inzonderheid DAVID, Koning te gelijk en propheteerend Pſalmdichter (*hij was een Propheet*, zegt van hem de Apostel PETRUS, Hand. II : 30); — later, in Babel, het land der ballingſchap, DANIËL, door een bijzondere leiding van zijnen God Staatsdienaar van Babyloniſche, Mediſche, en Perſiſche Koningen, en te gelijk met zoo heerlijke openbaringen van den God zijner Vaderen verwaardigd, en om de dienst van dien God meermalen te midden aller aardſche grootheden verdrukt en vervolgd.

Nog eene andere onderſcheiding is tusſchen die vele en velerlei Propheten des HEEREN te maken, wier namen tot ons gekomen zijn in de Verzameling der Oud-Testamentiſche Schrift. Daar zijn er, van welke die gewijde Verzameling alleenlijk daden vermeldt, geene Schriften bevat, — daar zijn er anderen, van wie èn handelingen èn ſchriften voor ons bewaard bleven, — daar zijn er, eindelijk, die wij alleen door hunne ſchriften kennen.

Onder de Propheten, die niet zoo zeer door geſchrevene, immers tot ons gekomene, Woorden, als door hunne handelingen ſpreken in de Schrift des Ouden Testaments, behooren onder velen: NATHAN de man Gods, die door die ongelijkbare gelijkenis van het ooilam het hart van DAVID na zijne dubbele zonde verbrak en heelde, — GAD, die bij eene andere gelegenheid aan denzelfden Koning zijne overtreding, en de goedertierenheid te gelijk met de ſtrengheid des HEEREN ver-

kondigde (2 Sam. XXIV); — maar, uitschitterend en heerlijk boven allen, dat ontzagwekkend Prophetenpaar ELIA en ELISA, die in het rijk der tien stammen door hunne levende voorstelling van Gods Wet en Recht de plaats vervingen eenigermate van Jerusalems Tempel- en Priesterdienst, en onder de meest goddelooze Koningen van Israël, bij de algemeene afwijking, ja afval hunner tijden, als sterren van verhevene grootte blinken in den anders stikdonkeren nacht.

ELIA! de man des ijvers en der kracht, ja, gelijk hij in den *Ecclesiasticus* genoemd wordt, een vuur en fakkel in Israël. Als een bliksem verschijnt hij op eens van uit het midden der inwoonderen van Thisbe (zonder dat in de Schrift van zijne ouderen, geboorte, of vroeger leven iets te voren gezegd is) voor Koning ACHAB (1 Kon. XVII : 1), om drie jaren droogte te voorzeggen, die straks na zijn gebedskamp en geloofsoverwinning tegen over de machten der Baälsdienst, plaats maakt voor regen en vruchtbaarheid. Vuur daalt uit den hemel op zijne stem, het zij om het offer te verteeren, dat hij op het altaar der twaalf steenen voor het aangezicht van alle de dienaars en aanhangers van Baäl nederlegt, het zij, later, om de krijgslieden te verslinden, die een latere booze Koning van Israël tegen hem uitzendt; — maar een verkwikkende regen is zijn verblijf in het huis der weduwe te Zarphath, wier brood en water door zijne inwoning zeker is gedurende de dagen van den algemeenen hongersnood, — wier zoon hij met vurige gebeden opwekt uit den dood. Van hem in het bijzonder, den man op wiens gebed de hemel

zich sluit en weder opent, heeft een Apostel het aangeteekend, op dat ook de minste der geloovigen in CHRISTUS veel zoude verwachten van de kracht des geloofsgebeds (Jac. V: 16—18): ELIA *was een mensch van gelijke bewegingen als wij. En hij bad een gebed, dat het niet zoude regenen: en het regende niet op de aarde in drie jaren en zes maanden. En hij bad wederom, en de hemel gaf regen, en de aarde bracht hare vrucht voort.* Moedeloosheid bevangt hem, en hij verlangt te sterven (1 Kon. XIX: 1—4), kort na de glansrijke zegepraal op den Baäl en zijne achthonderd vijftig Propheten, in de tegenwoordigheid van geheel Israël, dat den afgod afzweert op dat zelfde oogenblik, uitroepende onder de kracht die God aan des Propheten getuigenis geeft: *De* HEERE *is God, de* HEERE *is God.* Maar op een oogenblik van moedeloosheid volgt eene nieuwe opwekking van uit de heerlijkheid Gods. Gelijk MOSES, de Wetgever, zoo verkeert de waardigste en verhevenste zijner Oud-Testamentische Opvolgers, ELIA, veertig dagen en nachten in de eenzaamheid zonder spijs of drank, tot dat zich (ook hier wederom moest de berg HOREB getuige van een ontzachlijk Godsgezicht zijn!) de Goddelijke tegenwoordigheid aan hem gevoelen en erkennen doet in dat *suisen eener zachte stilte*, dat den grooten, sterken, en bergverscheurenden wind, en na den storm de aardbeving, en na de aardbeving het vuur vervangt (1 Kon. XIX: 11—13). — Ontzachlijk is, later, op nieuw, de verschijning van denzelfden Propheet, op het oogenblik zelve, waarop ACHAB van den wijngaard des val-

ſchelijk beſchuldigden en ter dood gebrachten Naboths bezit neemt (1 Kon. XXI: 15–26), en ook aldaar buigt zich, onwillekeurig, de conſcientie des tyrans voor het woord van den Godsman (27—29), dat hij zich, zonder zich van harte te bekeeren, toch in zak en asch ter nederwerpt als een ſchuldige. — Eindelijk is de loop vervuld. Vuur op nieuw daalt van den hemel in de gedaante van paarden en wagenen, en Elia wordt hemelwaart gevoerd, — een ſchitterend teeken van de kennis des eeuwigen levens, die ook onder de Moſaïſche bedeelig niet ontbreken mocht, hoezeer dan ook in volle heerlijkheid eerst bij de komst van Hem geopenbaard, die het leven en de onverderflijkheid aan het licht heeft gebracht (1). — Minder ſchitterend, niet minder indrukmakend, is de loopbaan van Elisa, den Josua van een tweeden Moses. Ook deze wekt de dooden op door de kracht zijns gebeds, geneest de melaatſchen, brengt den goddeloozen ſchrik en vernedering. Zijn dood is intusſchen die van een gewoon mensch; maar nog in zijn graf en bij de aanroering van zijn dood lichaam geſchieden wonderen, op dat het wederom op eene andere wijze onder die bedeeling van ſchaduwen en aanduidingen blijke, dat ook de dood en het graf aan de gunst en verkiezing van God geen einde maakt, — dat ook deze doode beenderen eenmaal weder zouden leven, door welke zelfs nog leven aan een versch geſtorvenen medegedeeld werd (2 Kon. XIII: 14—20).

---

(1) 2 Tim. I: 10.

Wij ftaan hier wederom een oogenblik ftil met de vraag: verdichten, verfieren, bijdichten! — zou het mogelijk geweest zijn met betrekking tot eene perfoonlijkheid als die van Elia, van Elisa? Wat mensch bedenkt zulke menfchen? Wat menfchelijk vernuft is in ftaat zamenfprekingen te fcheppen als deze, tusfchen zondaars, Propheten, en Jehova? — Of geeft men een grond van historifche waarheid bij dat alles toe, en zijn het alleen de bovennatuurlijke dingen, die men uitziften wil, — de wonderen, die men in de wegen van Hem, wiens naam en wezen *Wonderlijk* is, niet kan dulden? Wel! men beproeve hier de fchifting tusfchen waarheid en dichting, historie en mythe! men wijze het aan, waar, in den ftijl, den toon, de harmonij tusfchen woord en daad en karakter, het bijwerk van de menfchelijke *legende* begint, en het oorfpronklijk feit der *gefchiedenis* eindigt! of, — is die eisch te zwaar? — waar zich dan flechts door een enkelen trek, gelijk bij voorbeeld aan dien van een Apocryph Evangelie, de vroome of onvroome verdichter verraadt? De Elia der Schrift zal echt zijn, maar het vuur, uit den hemel op zijn gebed nedergedaald, zal bijgedicht zijn? De Jehova zal waarachtig zijn, maar de kracht, die Hij, Zijner waardig, door Zijne Propheten doet oefenen, eene toedichting van menfchen? Zoo zegge men liever, wederom: de blaauwe hemel is wel van God, maar de fterren aan den hemel zijn lichtjes, aangeftoken door menfchen. Het groen der velden is wel van den Schepper, maar de bloemen die daartusfchen gezien worden zijn een kunstwerk van men-

fchen! — Men leze zelf, men gevoele, men vatte in alle dezen de onverdeelbaarheid van het geheel, de onverdichtbaarheid alzoo van elk deel.

Dezelfde opmerking is vooral niet minder toepasfelijk op die rij van Propheten, van welke wij niet alleen de handelingen weten, maar ook de fchriften bezitten. Aan het hoofd van dezen ftaat, na MOSES en SAMUËL, de Pfalmdichter en Koning DAVID: op hem, op de volle harmonij tusfchen zijne liederen en zijn hart, gefchiedenis en daden, komen wij eerlang te rug. — Maar tot die zelfde afdeeling van zoo wel fchrijvende als handelende Propheten behoort ook zijn naneef JESAIA, de groote Heilverkondiger, die in het jaar van UZZIAS dood dat volheerlijke gezicht ziet, waarbij hem de aanftelling tot Propheet voor zijnen tijd en voor eeuwen uit het binnenfte heiligdom verleend wordt (Jef. VI), — en in de dagen van HISKIA met dezen zijnen Koning Jerufalem verdedigt tegen honderd tachtig duizend Asfyriërs door het gebed des geloofs tot den HEERE, die ook verhoort, en in éénen nacht de volkomenfte verlosfing te weeg brengt (2 Kon. XIX). — Honderd jaren later ftaan in de zwaarfte tijden voor het fchuldig Juda twee andere Propheten op, insgelijks even belangrijk als *handelende* of liever *lijdende* dienaars van den waren God, en als *Schrijvers* dier heerlijke Godfpraken, die door alle eeuwen getuigenis geven van Gods heiligheid en liefde, van Zijne oordeelen en van Zijn heil. Het zijn JEREMIA en EZECHIËL, — welke mannen en welke tijden voor de weelderige pen van een verdichter voor de ver-

denking van men weet niet welke menschelijke versiering, bij de lezing van die ontzachelijke Openbaringen, waarmede beide elk op zijn bijzondere standplaats tot Propheten Gods worden gewijd! Jeremia en Ezechiël, beide tijdgenooten der eerste tempelverwoesting en Judaas wegvoering naar Babel; — *gene*, in Judéa gebleven, en steeds zoo vóór als bij en na de gekomene oordeelen onder zijne diep gevallene en hem snood vervolgende broeders propheteerende met gelijken moed voor het aangezicht des Konings en der Grooten en des Volks; eindelijk, met geweld door een even schuldig overblijfsel medegevoerd naar Egypte, een voorbeeld van gedurig en onveradeamd lijden, zoo als geen der Propheten zijne Voorgangers in geheel het Oude Testament, — *deze*, reeds vroeger (met Koning Jojachin) naar Babel weggevoerd, aldaar aan de rivier Chebar in treffende overeenstemming van waarschuwing en voorzegging, maar in een geheel anderen stijl en vorm, de zonden van Juda, zijner Grooten en zijner Priesteren, en de oordeelen des Heeren uitroepende, — beide, ten slotte, wederom wijzende op die groote eindgebeurtenis en oplossing voor Israël en Jerusalem en geheel de wereld: Jehova onze gerechtigheid *uit den huize* Davids (Jer. XXIII: 5—8), — *de eenige Herder*, de ware David, *die Israël weiden en Vorst in hun midden zal zijn* (Ezech. XXXIV).

En in dat zelfde Babel (groot is de verscheidenheid van Gods gaven en menschen, gelijk in Zijne schepping, zoo ook in de bedeelingen van Zijne Openba-

ring!) verschijnt, nog altijd in dat zelfde tijdvak van Judaas diepste vernedering wederom een geheel ander Propheet voor Israël, voor heel de wereld: het is DANIËL, van koninklijken bloede, maar weggevoerd uit Jerusalem in zijne vroege kindschheid naar Babylonisch grondgebied, om aldaar werkzaam te zijn en oud te worden, en zijn Israëlitisch vaderland nimmer weder te zien; — opgegroeid in het vreemde land in de vreeze en dienst des Gods zijner Vaderen, en aldaar opgeklommen tot de hoogste Staatswaardigheden onder drie onderscheidene Wereldvorsten: NEBUCADNEZAR, DARIUS *de Meder*, CYRUS; — een Propheet van den waren God midden onder het getal en als in het amptsgewaad der Wijzen van Chaldeën en Persië; — een lijder voor de zaak van den eenigen God Israëls te midden der hoogste heerlijkheid die van deze wereld is, doch in onophoudelijke lotwisseling (VI); — een verkondiger van den CHRISTUS en Zijn Koninkrijk in betrekking tot de groote Wereldkoninkrijken van vergankelijke Veroveraars en Machtigen op aarde (VII); — een Ziender en Voorbidder, die nog even voor zijn verscheiden uit de Schriften van een Voorganger verstaat, dat de jaren vervuld zijn, en de wederbrenging van Juda uit Babel op handen, en daarop nog even voor zijn verscheiden het Edict van CYRUS tot den wederopbouw van Jerusalems tempel verneemt (IX). Op de prophecijen ook van dezen Godsman moeten wij met betrekking tot haren inhoud zelven later te rug komen.

Hier werpen wij nog slechts een vluchtigen blik op

die Propheten, wier levens ons niet zoo zeer dan wel hunne Schriften bekend zijn. Wij mogen tot dezen de meesten van het twaalftal der in de Schriftverzameling des Ouden Testaments laatstgeplaatfte Zienders betrekken. Van de genen toch, die na den wederkeer uit Babel geprophetеerd hebben: HAGGAI, ZACHARIA, MALEACHI, weten wij niet veel meer, dan dat zij gelijktijdig met den wederopbouw van den Tempel gefproken en gefchreven hebben: van AMOS alleen uit zijn eigen voorhanden prophetisch woord (VII: 10—17), dat hij een herder uit THEKOä is geweest, van achter de kudde geroepen tot het prophetenampt, en dat hij in de dagen van UZZIA, Koning van Juda, en van JEROBEAM II, Koning van Israël, deswege door den Priester AMAZIA te Bethel bij zijnen Koning valfchelijk van zamenzweering befchuldigd is. Van de overigen is alleen hier en daar bij den aanhef hunner prophecijen de plaats en tijd hunner amptsbediening aangeteekend. JONA alleen maakt eene uitzondering. Het Boek naar dezen genoemd is de gefchiedenis zijner zending, eene zending (als zij het een voorteeken der groote tijden van de roeping der volken!) tot de groote ftad Nineve. Over dit Boek, waarvan in groote trekken de hooge Godsregeering over kleine en groote dingen, de ontfermingen en gedachten van JEHOVA over de Heidenen zoo wel als over de Joden, de vóórfchaduwing van des Zaligmakers dood en opftanding (1) op eene weder-

(1) Jona I: 17. Matth. XII: 40.

om onder de overige Propheten zich eigenaartig onderfcheidende wijze den inhoud uitmaakt, bewijst reeds door het zoo geheel menfchelijk, Israëlitisch, te gelijk God aanhangend, en te gelijk onder teloorftellingen en kastijdingen verdrietig karakter van den Propheet zelven, zijne historifche wezenlijkheid genoeg.

Voorts in alle die Propheten, die wij alleenlijk als Verkondigers en Befchrijvers der Goddelijke oordeelen en beloften kennen, — wat rijkdom van verfcheidenheid, waarop al dadelijk niet minder dan op den eenvoud en onnabootsbaren waarheidstoon van den inhoud, alle onderftelling van menfchelijke verfiering of uitdenking moet fchipbreuk lijden! Bij elk hunner laat zich op zijne bijzondere wijze en in verband met den tijd en de omftandigheden waaronder hij propheteert, telkens de krachtige (en eindelijk ook ten uitvoer gebrachte) bedreiging van oordeelen, telkens eene ftem, een teeken, een aanduiding, eene voorftelling, eene belofte met betrekking tot den toekomenden Verlosfer vernemen, wien MICHA als *de Heerfcher Israëls* ziet *uitgaan van Bethlehem* (V: 1), — HOSEA *uit Egypte geroepen worden* naar de gelijkenis van Israël, *toen het een kind was en God het lief had* (XI: 1. Matth. II: 15), — wiens dag JOËL (II: 28—32) in verband met de rijkfte uitftorting van zijnen Geest ziet aannaderen, — AMOS het *vervallen huis van* DAVID *weder oprichten* met toebrenging van het overblijffel van Edom en van alle de Heidenen tot den naam des HEEREN (IX: 11, 12), — HABAKUK te gemoet gaat met uitroepingen van vreugde en vertrouwen in den

God des heils ook bij het ontvallen van allen uitwendigen voorspoed of welvaart (III: 17, 18), — ZEPHANJA (III: 9) aankondigt zoo als Hij zich met een nieuwe, een *reine spraak zou wenden tot de volken, op dat zij allen den naam des* HEEREN *aanroepen en Hem dienen met een eenparigen schouder*, — ZACHARIA voor oogen stelt, zoo als Hij in Koninklijke nederigheid tot Zion komt, gezeten op het veulen der ezelin (IX: 9), — MALEACHI uitroept als den HEERE, die, voorafgegaan door zijnen Engel (III: 1), door zijn ELIA (IV: 5), haastelijk komt.

In alle dezen heerscht, bij de rijkste verscheidenheid van stijl, voorstelling, karakter of individualiteit, die eenheid van beginsel, van levensdoel, van hoop, van geloof, van ijver, van God, die niet anders dan uit den eenig waren, eenig wijzen, eenig rijken JEHOVA Israëls kan zijn.

En boven deze allen intusschen blijft nog altijd MOSES als Propheet bij uitnemendheid verheven, even gelijk ABRAHAM allen die hem in het geloof hebben nagestreefd, in dat geloof niet alleen vooraf, maar ook te boven gaat. Zelfs ELIA, hoe schitterend als IJveraar en Godsgetuige, overtreft MOSES niet, den *Grondlegger*, den van God bezielden Schrijver en Dichter, wien wederom als zoodanig zelfs geen JESAIA in verhevenheid van toon en vooruitzicht te boven streeft. Neen! daar stond *geen Propheet op in Israël gelijk* MOSES, *dien de* HEERE *gekend had van aangezicht tot aangezicht* (5 Mos. XXXIV: 10)!! En toch! *een Propheet gelijk hij zoude eenmaal uit het midden*

zijner broederen opstaan (5 Mos. XVIII: 18). Die Propheet is gekomen, *een knecht des* HEEREN uit het midden zijner broederen, de *Zoon des Vaders* vóór dat Israël, ABRAHAM, of de wereld werd. Met dien Propheet boven alle Propheten begint een nieuwe bedeeling, openbaart zich een nieuw Verbond. Zelfs de man, die *Hem in de kracht en geest van* ELIA *voorafgaat* en op Hem wijst, is reeds niet meer begrepen onder de uitspraak, dat er geen Propheet meer als MOSES opstond in Israël. Van hem, JOHANNES *den Dooper*, getuigde JESUS zelve, dat er *onder die van vrouwen geboren zijn, geen grooter dan deze was geweest.* En waarin bestond die grootheid van een man, wiens leven slechts twee en dertig jaren vervuld heeft op aarde, op eenige tijden na doorgebracht in de eenzaamheid van de woestijn, en door geen enkel wonder of teeken verheerlijkt of onderscheiden? Een andere JOHANNES verklaart het ons in zijn Evangelie (X: 41): JOHANNES *deed wel geen teeken, maar alles wat* JOHANNES *van dezen* (van JESUS) *zeide, was* WAAR.

TWINTIGSTE EN EEN EN TWINTIGSTE VOORLEZING.

JOSUA EN DE RICHTEREN — DAVID EN DE KONINGEN.

Onder die buitengewone van God geroepene mannen, die, zonder tot de Priesterlijke of zelfs Levitische orde te behooren, den grootsten en beslissenden invloed op Israëls Staat en Volk geoefend hebben, beschouwden wij in eene eerste plaats de *Propheten*. JOSUA, de Opvolger van MOSES in de leiding van het volk, — de Richteren die bij tusschenpozen en telkens na tijden van ontrouw en daarop gevolgde vernedering in Israël opstonden, om hen van vijandige naburen te verlossen en tot hunnen God te rug te brengen, — mogen in dat opzicht wel inderdaad mede onder of naast de handelende Propheten des Ouden Testaments geteld worden. In naauw verband alzoo met de beschouwing van MOSES *en de Propheten* staat die van JOSUA *en de Richteren*. Werpen wij op deze hoog merkwaardige opvolging van beduidingsvolle personen in het Oude Testament nog even den blik, om straks de

rij van Koningen uit en over Israël en Juda, en in het bijzonder *den man naar Gods hart*, zoo als de Schrift hem noemt, die aan het hoofd dier rij ſtaat: David, uit het aangekondigde ſtandpunt te overzien.

Josua! — Wij deden het bij eene vroegere gelegenheid reeds opmerken, — de held, die Moses opvolgde, die het geen door Moses onder velen ſtrijd veertig jaren lang gezaaid werd, binnen zoo veel ſneller tijdverloop van onafgebroken overwinningen en veroveringen als gemaaid heeft, was geen zoon van Levi, geen bloedverwant van den grooten Wetgever of van den Hoogepriester, zijnen broeder, — maar een achterkleinzoon uit Joseph door den meest bevoorrechten van diens beide zonen, Ephraim. Schitterend en Godverheerlijkend is de loopbaan, die deze treffelijke held, na een zoo lange en dikwerf bange dienst aan de zijde van Moses vervuld te hebben, nu voortzet met Israëls legerſcharen als hun Hoofd. Wel mag het Boek, dat naar zijnen naam genoemd is, en den Pentateuchus onmiddelijk vervangt, het Boek van Jehovaas *getrouwheden* genoemd worden. Wij lezen in dat Boek (XXI: 45), dat *niet één woord ontbroken heeft aan alle de goede woorden, die de* Heere *geſproken had tot den huize Israëls: het kwam al te maal.* Zie daar het geen geheel zijn inhoud van den beginne tot den einde ons aanſchouwelijk voor oogen ſtelt. Van alle die met Moses uit Egypte zijn uitgegaan, is alleen hij overgebleven met Caleb, den man die in dat zelfde Geſchiedboek zich zelven zoo karakteristiek ſchildert, als den vroomen krijgsman, grijs ge-

worden maar bloeiend gebleven in de dienst des HEEREN (XIV : 10—12) : *En nu ziet, de* HEERE *heeft mij in het leven behouden, gelijk Hij gesproken heeft: het zijn nu vijf en veertig jaren geleden dat de* HEERE *dit woord tot* MOSES *gesproken heeft, toen Israël in de woestijn wandelde: en nu ziet, ik ben heden vijf en tachtig jaar oud. Ik ben nog heden zoo sterk, gelijk als ik was ten dage toen* MOSES *mij uitzond: gelijk mijne kracht toen was, alzoo is nu mijne kracht tot den oorlog, en om uit te gaan en om in te gaan. En nu geef mij dit gebergte, waarvan de* HEERE *te dien dage gesproken heeft: want gij hebt het te dien zelven dage gehoord, dat de Enakim aldaar waren, en dat er groote vaste steden waren, of de* HEERE *met mij ware, dat ik ze verdreve, gelijk als de* HEER *gesproken heeft.* Met dezen dan als zijn eersten en dierbaarsten wapenbroeder, en met geheel dat jonge Israël, dat in de woestijn zich vernieuwd heeft en thands als gezuiverd en bekrachtigd voor den Jordaan staat, treedt hij Canaän binnen onder even groote en toch wederom zeer onderscheidene wonderen en teekenen, als waarmede Israël van Egypte was uitgegaan. God heeft het hem beloofd en hem met zijn woord bekrachtigd (Jos. I : 1—9) : *Gelijk ik met* MOSES *geweest ben, alzoo zal Ik met u zijn. Ik zal u niet begeven en Ik zal u niet verlaten. Wees sterk en heb goeden moed. Want gij zult dit volk erfelijk doen bezitten het land, dat Ik hunnen vaderen heb gezworen, hun te geven.* En de stammen ach-

ter de Ark des HEEREN trekken droogvoets door den Jordaan, — de muren van Jericho ftorten in, niet voor het geweld van een wapenftorm, maar op het geluid der bazuinen, zeven dagen achter elkander, en op den zevenden dag zeven maal, rondom de wallen door de zonen van AÄRON geblazen. De Reuzenmacht der Canaäniten wordt verder door de dapperheid van JOSUA en zijne krijgslieden, maar nimmer zonder zichtbaren of kenbaren bijftand en onder teekenen van Boven verflagen, en de halzen der Koningen letterlijk gebracht onder de voeten van Israëls Oudften (X: 24). De zon en de maan ftaan ftil aan den hemel, niet zoo zeer om dat een zoo buitengemeen wonder tot het voordeel van dien dag eigenlijk vereischt werd, als om het voor hemel en aarde te doen blijken, dat die aan Israël het land van Canaän in bezit gaf, de God was die hemel en aarde gemaakt heeft, die over licht en duisternis, oorlog en vrede, overwinning en nederlaag befchikt. Van die colosfaal goddelooze volken, wier uitroeijing een ware zegen voor de menschheid was (1), en over welke het oordeel ééne zelfde Godsdaad was met de inleiding van ABRA-

(1) *Biogr. Sac.* Art. JOSUÉ. » Nous reconnaisfons avec humilité dans la conquête de Canaän un grand acte de justice, nécesfaire aux destinées du genre humain; il est imposfible de dire ce que le monde ferait devenu, fi ce foyer d'idolâtrie, de cruauté, et de fenfualité n'eut pas été divinement éteint. — L'anathème divin contre Canaän, l'inftallation en ce pays de la race dépofitaire de la vérité religieufe, s'est trouvé d'accord avec le droit de la guerre de ces fiècles reculés."

HAMS nageflacht in het aan de Vaderen beloofde erfland (1 Mof. XV: 16), blijft er flechts zoo veel over, als noodig is om het volk van JEHOVA waakzaam te houden, den oorlog niet te ontwennen, en, is het dat zij afwijken en ontrouw zijn, als eene roede in Gods hand te tuchtigen (Richt. II en III: 1, 2). Na de verovering des lands, na het onderwerpen en verflaan van een en dertig Koningen, volvoert JOSUA ook nog de verdeeling tusfchen de ftammen. In honderdtienjarigen ouderdom eindelijk befluit hij zijne loopbaan, nalatende den roem van te zijn geweest het eerfte en voornaamfte Krijgshoofd in Israëls heldentijdvak, — een der edelfte en onberispelijkfte karakters, die het Oude Testament aanbiedt, — die ook zelve *door het geloof* alle deze dingen heeft verricht, en in dezelfde kracht zijne *fpies* uitftrekte (Jof. VIII: 18, 26) aan het hoofd van Israël, waarmede MOSES zijn *ftaf*.

Minder fchitterend van hoog gewijde poëzij, maar niet minder waarachtig en treffend van Godverheerlijkende herinneringen en trouwe waarfchuwingen is, met de laatfte toefpraak van MOSES vergeleken, die van JOSUA aan het vergaderde volk (Jof. XXIV), — een beknopte maar veel bevattende herinnering aan geheel den weg van Gods beloften en leidingen federt de roeping van ABRAHAM (vs. 2—12), — met dat verrasfende flotwoord (vs. 13): *Dus heb ik u een land gegeven, waaraan gij niet gearbeid hebt, en fteden die gij niet gebouwd hebt; gij eet van de wijngaarden en van de olijfboomen die gij niet geplant hebt!* — en voorts, die hartdoordringende, lieflijk en hei-

lig-ironische vrijheid van keus (vs. 15): *Zoo het kwaad is in uwe oogen den* HEERE *te dienen, kiest u heden wien gij dienen zult, het zij de goden, welke uwe vaders, die aan de andere zijde der rivier waren, gediend hebben: of de goden der Amoriten, in welker land gij woont!* en daarop die uit het volle hart van den grijzen Godsman stroomende uitroep: *Maar aangaande mij en mijn huis, wij zullen den* HEERE *dienen.*

Ook hier dan nu spreekt overal zuivere, onvervalschte, onversierde waarheid tot hart, verstand, en geweten. Droeg ooit aanspraak van een Stamhoofd de blijken van verschheid en van den onmiddelijksten greep uit het leven, dan zijn het wel deze woorden van JOSUA, zoo krachtig en kernachtig, zoo eenvoudig en in den schoonsten zin des woords *populair.* Die eenvoudigheid heeft, bij alle de verhevenheid van den held in de verovering van zoo vele steden en de vernedering van zoo vele Vorsten, de geheele persoonlijkheid van JOSUA in eene zeer bijzondere mate. Men heeft te recht van hem opgemerkt, dat hij, een der schoonste karakters in de Schrift, evenwel eenigermate als verdwijnt onder de grootheid der gebeurtenissen, in welker midden hij geplaatst is. Welk een krachtig en onnabootsbaar bewijs van hooge echtheid! Wat bloot menschelijk bestierde pen, hoeveel min die van den opzettelijken Versierder, zoude in staat geweest zijn, om te gelijk recht te doen wedervaren aan het edele Krijgshoofd, ja alle zijne zeer bijzondere grootheid te doen uitkomen, en die evenwel wederom

als van zelve te overschaduwen door het besef der hoogere hand, der allerheiligste Godshand, aan welke alleen in deze Schriften eere gegeven wordt!

Indien het, voorts, mag toegegeven worden dat JOSUA zelve de Schrijver van dit Boek niet is, de dichte gelijktijdigheid van zijnen oorsprong met de gebeurtenissen in hetzelve beschreven, straalt niet slechts door in het ongedwongen gebruik van *den eersten persoon* (V: 1), maar in geheel den toon en stijl, die, even als wij het van den Pentateuchus en bij name van Deuteronomium zagen, overal versch en als uit den vollen indruk der zaken geboren blijkt.

Op wederom andere wijze kenmerkt zich de zuiver historische waarheid in de Geschiedenis der *Richteren*. Ook dit tijdvak, dat van den dood van JOSUA tot op de aanstelling van een Koning in Israël loopt (een tijdvak van ruim vier eeuwen), is in meer dan één opzicht belangrijk voor geheel de kennis van Gods weg met Israël, voor de betrachting van alle geloovigen, van alle tijden. Bij elken afval tot de zeden en goden der naburige volken, worden zij gestraft door overgave aan de heerschappij hunner haters, — telkens als zij zich verootmoedigen en tot God roepen, verwekt Hij hun verlossers, die hen wederom uit de hand hunner verdrukkers in de kracht des HEEREN bevrijden, en vervolgens als Overheden richten en regeeren. Uit allerlei stammen, uit allerlei standen, verwekt hen die Opperste Redder en Goël. Is het allereerst een spruit van JUDA, een broeders zoon van CALEB (OTHNIËL),

die Israël verlost uit de hand van CHUSAN RISCHATAIM, den tyran uit Mesopotamie (Richt. III: 8, 9), het is straks een zoon uit Benjamin, EHUD, die hen verlost van EGLON, den Koning der Moäbiten. — Later is het GIDEON, een man uit Manasse, die aan de verdrukking der Midianiten een einde maakt. — JEPHTA van Gilead (tusschen Manasse en Ephraïm), verbreekt het juk van den Ammoniet. — Straks is het uit den stam van Dan de Nazireër SIMSON, de sterke held, die in leven en sterven Israël en zich zelven op den Philistijn handhaaft en wreekt; — tot dat eindelijk het Richterampt in de handen van ELI den Priester komt, maar, door zijne snoode kinderen verbeurd, even glansrijk als gezegend wordt waargenomen door den Propheet SAMUËL. In alle deze gebeurtenissen is het overal wederom JEHOVA, die in het midden, die aan de spits staat. (Het zijn in nadruk en waarheid *de daden Gods door menschen* (1), gelijk het ook wel van gantsch andere daden in de taal der middeneeuwen luidt). De werktuigen of middelaars zijn menschen uitnemend meestal door dapperheid, kloekheid, beleid; maar de middelen, door welke de verlossing te weeg gebracht wordt, zijn meestal gering en buiten alle evenredigheid met de uitkomsten. Den personen zelve voor het meest kleeft een of ander gebrek of minderheid aan, waaruit het des te meer openbaar wordt, dat *de uitnemendheid is Godes en niet des menschen*. Van EHUD tot op ELI levert ons het tijdvak der Richteren

(1) *Gesta Dei per homines.*

onophoudelijk dit verschijnsel op. EHUD, allereerst, wordt ons beschreven als een man die flinksch was (Richt. III : 15); — SAMGAR, na hem, verlost Israël door het verslaan van zeshonderd Philistijnen met een osseftok; — die hen van JABIN en SISERA bevrijden zijn in de uitnemendste plaats twee vrouwen: DEBORA en JAËL; — GIDEON noemt zijns vaders duizendste het armste in Manasse, en zich zelven den kleinsten in zijns vaders huis (VI: 15); en *het zwaard des* HEEREN *en van* GIDEON, waarmede de Midianiten verslagen werden, zijn drie honderd fakkels onder ledige kruiken verborgen, en even vele bazuinen, voor den dag gebracht en geblazen op het beslissend oogenblik. — Van JEPHTA, die de Ammonieten sloeg, wordt in de eerste plaats vermeld, dat hij een bastaard was, en als zoodanig uit het vaderlijk stamhuis door zijne broeders verstoten. — SIMSON wordt door de treffende aankondiging zijner geboorte, door zijne buitengewone kracht, door het geloof dat ook hem, zoo wel als den vroeger genoemden helden in den Brief aan de Hebreën (XI: 32, 33) wordt toegekend, in de Schrift zeer onderscheiden; maar welk een vlek van zwakheid kleeft ook hem niet aan van wege zijne verbindtenissen met Philistijnsche vrouwen, en de rampzalige gevolgen daarvan voor hem zelven en voor Israël! — ELI richt Israël niet zonder eere, maar zijne booze zonen maken zijn Priester- en Richterampt stinkende en brengen Gods oordeel over zich zelve, hun huis, en het volk. — SAMUËL, eindelijk, van zijne kindschheid af tot op den mannelijken leeftijd even belangrijk, en in zijn Rich-

terampt boven alle zijne voorgangers groot in onverzwakte Godsvrucht, reine belangeloosheid (1 Sam. XII: 1—5), en de kracht van zijn geloof en gebed (1 Sam. VII: 8—12. XII: 16—18. XV: 35. XVI: 1), ondervindt eindelijk mede droefheid en verguizing door het wangedrag van zonen, wel niet om eenige gelijkenis met hunnen vader in zijn Richterampt opgenomen.

Hier nu begint een nieuwe bedeeling in Israëls gefchiedenis. Het is de Heer, hun Opperfte Koning, dien zij verworpen hebben, als zij, onder voorwendfel der verkeerde wegen van Samuëls zonen, in plaats van Richteren voortaan Koningen verlangen naar de wijze der volkeren om hen heen. Maar ook aldus wordt de hooge raad Gods voor de toekomst van Israël en van de wereld vervuld. Het koningfchap *moest* gevestigd worden, opdat eenmaal uit een koninklijk geflacht de Mesfias Zaligmaker zoude geboren worden. Eerst evenwel moest het in een openbaar en ontzagverwekkend voorbeeld blijken, dat de keuze eens Konings, van de zijde der menfchen befchouwd, niet in gehoorzaamheid, maar in tegenftreving aan hun grooten Koning gefchied was. Saul, (wij moeten later op hem te rug komen,) uit den ftam van Benjamin, verbeurt het koningfchap voor zijn geflacht door eigenwilligheid, fchijnheiligheid, wederfpannigheid. Daar roept de Heer, Israëls Opperfte Koning, een jongeling in Sauls plaats van achter de kudde zijns vaders, den achtften en minst gekenden onder de kloeke zonen van Jesse, den naneef van Juda. Zoo komt de koningsfcepter

in den ſtam, aan welken het van ouds op het ſterfbed van den Patriarch was beloofd. David, de man naar Gods hart, begint zijne hoog belangrijke loopbaan in de rij der helden, dienaars, en Propheten Gods in het Oude Testament.

Indien iemand, dan is het voorzeker David, die bij al den hoogen en heerlijken glans, waarmede de geſchiedenis van Israël hem omſtraalt, zich een mensch betoont van menſchelijke bewegingen, van menſchelijke zwakheid, bij heldenaartige geloofskracht; — in zijnen treffenden weg en voor de eeuwen vruchtbare lotgevallen werpt, om zoo te zeggen, elke trek en bijzonderheid zelfs het denkbeeld van verſiering, van *mythiſche* verfraaijing, verre van zich af.

Dat in het oog loopend menſchelijke in geheel het leven en de loopbaan van een man, toch zoo onmiddelijk van God geleid en bevoorrecht, als David was, maakt juist zijne geſchiedenis, zijne verheffing van herdersknaap te Bethlehem tot Koning over alle de ſtammen Israëls, te Hebron, en te Jeruſalem, des te meer belangrijk en leeringvol voor alle eeuwen. Wondervol en aandoenlijk is de leiding van Boven in dit alles, — de hand van God, die hem als jongeling oefent te gelijk in den ſtrijd met leeuw en beer tot verdediging der toebetrouwde kudde, zoo als die eenmaal door den kamp met Goliath vervangen zal worden, — en in de tokkeling der harp, waarmede hij Sauls ſombere zielsſtemming verdrijft, en voorts zijn verder leven lang den lof, de werken, de daden, de beloften van zijnen God bezingen zal. Wondervol is die leiding, door welke

hij eerst schildknaap, straks schoonzoon, daarna legerhoofd van SAUL, — later op dat woord van Israëls reien: SAUL *heeft de duizenden maar* DAVID *de tienduizenden verslagen!* het voorwerp der wangunst, der verdenking, des wrevels, der vervolging eindelijk van zijn ongelukkigen Voorganger wordt, — van daar balling, die tot levensbehoud waanzin moet veinzen aan het hof van een Koning der Philistijnen, Israëls bitterste vijanden van ouds, — straks daarop aanvoerder van een kleine en gering geachte maar moedige bende, die lief en leed met hem deelt, en offschoon van Israël als uitgebannen, toch zonder ophouden Israëls vijanden bevecht, en Israëls bezittingen veiligt. Met dezen, als ware het de kern van zijn later krijgsleger en zijne eerste onderdanen, dan eens overwinnaar, dan eens door SAUL hard vervolgd en in de engten gebracht, is hij eindelijk genoodzaakt de toevlucht te nemen tot den Koning der Philistijnen op nieuw, die hem Ziklag op de grenzen ten verblijf aanwijst. Vandaar, onder den schijn van Israël op eigen grondgebied te bestoken, maakt hij strooptochten tegen de Amalekiten. En als nu het uur van SAULS ondergang dáár is, en op de bergen van Gilbea een beslissende slag is geleverd tusschen Israël en den Philistijn, daar wordt DAVID op de meest onverwachte ure en wijze in den moeilijksten en hachelijksten toestand gebracht en daar weder uit gered. Door de verwikkeling zijner omstandigheden op het punt gebracht, naar den mensch, om met ACHIS tegen Israël te moeten optrekken, wordt hij juist door de jaloezij der

Philistijnsche Oversten van dezen rampzaligen eerepost geweerd; en nu, met zijne mannen naar zijn hoofdkwartier wedergekeerd, wacht hem nog één voorbeeldelooze slag en benaauwdheid, even voor dat zijn lot zich op het schitterendst beslissen gaat. Hij vindt te Ziklag alles door den tusschentijds ingevallen Amalekiet verwoest; vrouwen, kinderen, buit en bezitting van hem zelven en van zijne krijgsmakkers weggevoerd, onzeker waarheen. Het volk, in een oogenblik van wanhoop, wil zich aan zijn Aanvoerder wreken, spreekt van DAVID te steenigen, — maar DAVID *sterkte zich in den* HEERE *zijnen God* (1 Sam. XXX: 6). Nieuwe moed wordt ingesproken en aangegrepen. De mond des HEEREN wordt gevraagd, een goede uitkomst beloofd, een aanvankelijke reddingsweg geopend. De vijand wordt nagezet, opgespoord, ingehaald, afgemaakt, de buit hernomen, vrouwen en kinderen ongedeerd te rug erlangd. En op dat zelfde oogenblik komt tot DAVID het bericht, dat SAUL met zijne zonen in den slag op Gilboa viel. Nu heft hij allereerst een klaag- en lofdicht aan over de gesneuvelden: over JONATHAN, zijn boezemvriend, — over SAUL, zijn vervolger. De logenaar, die zich aangenaam had zoeken te maken door het verdicht verhaal der afmaking van SAUL door *zijne* hand, laat hij als koningsmoorder ter dood brengen. De tijd van DAVIDS koninkrijk is dáár. Het volk van Juda roept hem uit, overeenkomstig de bestelling en bestiering van God. Zeven jaren later is hij Koning over *al* de stammen. God geeft hem overwinning en eer over alle zijne vijanden, en maakt hem van alle zijden ge-

lukkig, machtig, en groot. De kroon van alles is een belofte van beſtendigheid des aan DAVID geſchonkenen Koninkrijks. Als hij, overſtelpt van de Goddelijke weldadigheden, door den Propheet NATHAN van den Heer de vergunning vraagt, om aan den wandelenden Tabernakel een duurzamen Tempel in de plaats te ſtellen, ontfangt hij ten antwoord, dat God integendeel hem, DAVID, *een beſtendig huis zal bouwen*, dat Hij hem een Koninkrijk zonder einde, een Zoon uit zijne lenden zal geven, wiens Vader in hooger betrekking God zelve zou zijn, terwijl door den onmiddelijken ſpruit zijner lenden, SALOMO, den man des vredes en der wijsheid, die tempel te Jeruſalem zal gebouwd worden, welke het niet voegde dat door handen werd opgericht, met zoo veel krijgsbloed bevlekt.

Maar de man naar Gods hart was en bleef mensch, zwak, en tegen de verzoeking, indien ſlechts een oogenblik aan zich zelven overgelaten, niet beſtand. Wie heeft ooit in zijne ondervindingen, in zijne Godvrucht, in zijne deugden, in zijne zonden, zich meer menſchelijk, zich meer mensch betoond, dan hij? Ook hij viel (en zwaar, niet evenwel doodelijk was de val!) op het oogenblik toen zijn tijdelijke en geestelijke bloei voor deze wereld niets meer overliet te wenſchen, ja, om met de Schrift te ſpreken, *zijn berg vastgeſteld ſcheen voor eeuwig*. De Voorganger Israëls, de navolger van ABRAHAM, MOSES, JOSUA, wordt ten gevolge van één' onbedachtzamen blik, één toegeven aan den lust der zonde, overſpeler, ſtraks, als door den drang zelven der zaken, en (naar dat

eeuwige Godsrecht, dat onbeledene zonde met overlating aan nieuwe zonde ſtraft) moordenaar met afſpraak en list. Ontzettend! Doch wij hoorden reeds het woord der gelijkenis, uit den mond van den Profeet, die den diep gevallen Koning tot berouw en verootmoediging bracht (1). Hij belijdt en ontfangt vergeving; maar met die vergeving zonder uitſtel of voorwaarde, het vonnis tevens eener kastijding die over geheel zijn leven en over geheel zijn huis zich uitſtrekken zal. De eerſte bezoeking is de dood van het kind in overſpel verwekt, maar evenwel vaderlijk bemind. Te vergeefsch ſmeekt hij om het leven van dat kind met vasten en waken en bidden in het ſtof. Het ſterft. DAVID ſtaat op, en verheerlijkt zijnen God door onderwerping en kalmte. Van nu aan is hij een toonbeeld van moed en deemoed in de verdrukking, en onder de ſlaande, maar ook telkens weder troostende, — vernederende en weder verhoogende hand van zijnen God. Ontucht en moord onder 's Konings liefſte zonen doen jaren lang gedenken aan de zonde met BATSEBA, aan den moord van URIA. De verkrachting van THAMAR door AMMON, wordt door diens halven broeder ABSALOM, den ſchoonen en welbeminden onder 's Konings zonen, met een bloedigen moord gewroken. Later ſtaat dezelfde Koningsſpruit tegen zijnen vader op. Het volk van Jeruſalem valt hem toe. DAVID wijkt uit. En op het eigen dak, van waar hij eenmaal den blik op BATSEBA wierp, gaat de weder-

(1) Bladz. 109—111.

ſpannige zoon tot de vrouwen zijns vaders in, en verklaart zich alzoo, naar Oosterſche wijze, Koning in zijne plaats (2 Sam. XVI: 21, 22 verg. met XII: 11, 12). Een bloedverwant van SAUL vloekt den vluchtenden Koning, en werpt hem met ſtof en ſteenen: — maar hij verbiedt zijne krijgshoofden dien hoon op te nemen, zeggende: *de* HEERE *heeft het hem geboden* (2 Sam. XVI: 11). Straks wordt ABSALOM door zijns vaders getrouwen verſlagen, en tegen diens zorgvuldige bevelen door de hand van JOAB afgemaakt. *Mijn zoon,* ABSALOM, *mijn zoon, mijn zoon* ABSALOM, *och ware ik voor u geſtorven!* is de hartekreet van den in zijn rijk herſtelden vader. Zoo wandelt hij verder van beproeving tot beproeving, van uitredding tot uitredding naar het eind van zijn zeventigjarige loopbaan. Nog vóór dat einde mag hij SALOMO, zijn van God gegeven en beminden zoon (JEDIDJA, 2 Sam. XIII: 24, 25), na den ſpoedig bedwongen opſtand eens anderen zoons, ADONIA, ten Koning gezalfd zien, hem voorſtellen aan de gantſche vergadering Israëls, voor hem bidden tot den HEERE in Zijnen tempel (1 Chron. XXVIII, XXIX). Der dagen zat en in de hoop der heerlijkheid hem voorgeſteld in Hem, die te gelijk DAVIDS *Zoon en* DAVIDS *Heer* is, wordt hij vergaderd tot zijne vaderen, na dat hij de hoop van zijn hart en van zijn huis, de toekomst voor Israël en door Israël voor alle de volken in zijn laatſte lied nog eenmaal herhaald heeft: 2 Sam. XXIII: 1—5. *Voorts zijn dit de laatſte woorden van* DAVID. DAVID, *de zoon van* ISAÏ, *zegt, en de man die hoog is opge-*

richt, de Gezalfde van JACOBS *God, en liefelijk in Pfalmen Israëls zegt: De Geest des* HEEREN *heeft door mij gefproken, en zijne rede is op mijne tong geweest. De God Israëls heeft gezegd, de Rotsfteen Israëls heeft tot mij gefproken: er zal een Heerfcher zijn over de menfchen, een Rechtvaardige, een Heerfcher in de vreeze Gods. En hij zal zijn gelijk het licht des morgens, wanneer de zon opgaat, des morgens zonder wolken, wanneer van den glans na den regen de grasfcheutjes uit de aarde voortkomen. Hoewel mijn huis alzoo niet is bij God, nogthans heeft Hij mij een eeuwig verbond gefteld, dat in alles wel geordineerd en bewaard is; voorzeker is daarin al mijn heil en alle lust, hoewel Hij het nog niet doet uitfpruiten* (1).

---

(1) Volgens de Vertaling van den Hoogleeraar VAN DER PALM: » Dit zijn Davids woorden [*aangaande*] latere tijden. De Godfpraak van David, den zoon van Isai; ja de Godfpraak des mans, die hoog verheven is; van den Gezalfden van Jakobs God, en van den geliefden der liederen van Israël! De Geest des HEEREN fpreekt in mij, en zijne rede is op mijne tong. De God van Israël fprak, Israëls Rotsfteen beloofde mij: een' Heerfcher des menschdoms, regtvaardig; een' Heerfcher, de vreeze van God [*zelve*]! En gelijk het licht van den morgen, als de zon opgaat, van een' morgen zonder wolken; boven den glans des regens op het jeugdig kruid der aarde; Is niet alzoo mijn huis bij God? Want Hij heeft met mij een eeuwig verbond gemaakt, in alles wel geordend, en onderhouden! Zal Hij niet al mijn heil, en al het welbehagen, glansrijk doen uitfpruiten?"

Ziet daar, Mijne Heeren! ons dan DAVID, den zoon van JESSE, den man naar Gods hart! *Naar Gods hart!* niet als of hij nimmer gezondigd had, of op dien grond het welbehagen Gods op een kind van ADAM, behalve den eenigen JESUS CHRISTUS, Gods menschgeworden Zoon, konde zijn; maar om dat zijn hart (zoo drukt het de Schrift tot een beschamend voorbeeld voor alle de nageslachten uit!) om dat zijn hart volkomen, dat is oprecht was met God; — om dat in zijn openbaar leven nimmer een oogenblik de dienst des eenigen waren Gods vermengd werd met die van welken afgod of nevengod het ook zij; — om dat in zijn verborgen leven de liefde van dien God op den bodem lag van alle zijne gedachten en handelingen en uitstortingen, ja het leven van zijn leven was; — het is omdat de wet van zijnen God, (die liefdewet tot God en den naaste, ja ook tot den vijand en beleediger, ook reeds onder die voorbereidende bedeeling in de praktijk gekend, in het hart gevoeld, en door daden uitgedrukt,) voor zijne oogen en in zijne ziel was dag en nacht. En meent dan iemand nog, dat bij zulk een karakter van Godsvrucht en liefde, de titel van gevallen zondaar, zoo als wij mede bij uitnemendheid hem voor oogen hebben, ten eenenmale wanklank is; — die gedenke, dat juist die zonde, dat zondekwaad, dat zondebederf, (verafschuwd door den man zelven, evenzeer als veroordeeld en bezocht maar ook vergeven door den God van gerechtigheid en van liefde, wiens hij was en wien hij diende,) den man naar Gods hart tot zulk een toonbeeld heeft kunnen

doen zijn van Goddelijke barmhartigheid, trouw en genade, — het voorbeeld en de tolk (Pfalm LI) voor alle boetvaardige zondaars van alle eeuwen, — de Zanger van dat woord (Pf. XXXII: 1, 2), voor hetwelk, zelfs onder de bedeeling des vervulden Evangelies, geen Apostel PAULUS zelfs een beter en volkomener behoefde, om de kracht en volheid van dat Evangelie aan zondaren uit te drukken (Rom. IV: 6): *Gelijk ook* DAVID *den mensch zalig spreekt, wien God de rechtvaardigheid toerekent zonder werken, (zeggende):* ZALIG ZIJN ZIJ, WIER OVERTREDINGEN VERGEVEN ZIJN, EN WIER ZONDEN BEDEKT ZIJN. ZALIG IS DE MAN, WIEN DE HEER DE ONGERECHTIGHEID NIET TOEREKENT.

Mijne Heeren, is er ooit eene harmonij tusfchen de daden en de woorden, tusfchen het leven en de poëzij eens menfchen geweest, — is ergens in deze gefchiedenisfen de echtheid, de waarachtigheid der verhalen blijkbaar uit derzelver volkomenfte en innigfte overeenftemming met de eigene ons in fchrift bewaarde woorden, zangen, overdenkingen, belijdenisfen, verklaringen, uitboezemingen van hunne hoofdperfonen, — nergens is van deze waarheidsharmonij een vollediger voorbeeld te vinden dan in de gefchiedenis van DAVID, vergeleken met zijne Pfalmen. Een iegelijk der gewijde liederen, die dezen naam aan het hoofd dragen, is een afdruk van het *inwendig*, zoo wel als een gedenkteeken van het *openbaar* leven van zijnen Dichter. In deze Pfalmen ftortte hij zijne ziel uit, zoo als hij in de ftille nachten van zijn herders-

leven te Bethlehem *den hemel aanschouwde*, *het werk van Gods vingeren*, *de maan en de sterren*, *die Hij bereid heeft*, en uitriep: *Wat is de mensch, dat Gij zijner gedenkt*, *en de zoon des menschen, dat Gij hem bezoekt?* (Ps. VIII: 1—10) — of in het midden van den strijd of na de behaalde overwinning in JEHOVA roemde als *zijne sterkte*, *zijn steenrots*, *zijn burcht*, *zijn uithelper*, *zijn God*, *zijn hoop*, *op welke hij betrouwde*, *zijn schild en de hoorn zijns heils*, *zijn hoog vertrek*, *den God*, *met wien hij door een bende liep en over eenen muur sprong* (Ps. XVIII), — of in ballingschap of donkere tijden *zijne ziel naar God dorstte gelijk het hert schreeuwt naar de wateren*, *en onder het nederbuigen zelve toch reeds juichte in het vooruitzicht*, en *roemde in de menigvuldige verlossingen van zijnen God* (Ps. XLII), — of *de lieflijkheid smaakte van Gods voorhoven*, *zijn zoete tempeldienst en de plaats der verheerlijking des Gods* JACOBS, *den Hoorder der gebeden*, *die genade en eere gaf*, *en het goede niet onthield den genen die in oprechtheid voor Hem wandelden* (Ps. LXXXIV), — of (Ps. XXIII) den HEERE loofde *als zijnen Herder*, *die hem geen ding liet ontbreken*, *die hem voerde aan zeer stille wateren*, *die zijn hoofd vet maakte met olie*, *die hem leiden wilde ook door de valleien heen der schaduwen des doods*. Hier, in deze onvergelijkbare zangen, die sedert dertig eeuwen in Israël gezongen worden van geslacht tot geslacht, en bekend werden met het Evangelie zelve tot

van de verfte einden der aarde, — hier hervinden wij den man, die zich, waar het de eer en aanbidding van Israëls en zijnen God geldt, het zich een voorrecht rekent, in vereeniging met de geringften van zijn huis en volk te loven en te huppelen voor de Arke des Heeren, ten aanfchouwen van SAULS hoogmoedige dochter (2 Sam. VI), — als wij hem (Pf. CXXXI) hooren uitroepen: *o* HEER! *mijn hart is niet verheven, en mijne oogen zijn niet hoog; ook heb ik niet gewandeld in dingen mij te groot en te wonderlijk. Mijne ziel is als een gefpeend kind in mij.* Hier hervinden wij den ridderlijk (neen, zegge ik veel meer den Abrahamitisch) edelmoedigen held, die SAUL, zijnen doodvijand, tweemaal in zijne macht heeft, en tot tweemaal toe ongedeerd niet flechts, maar ook met een toefpraak vol deemoed en liefde, laat vrijgaan (1 Sam. XXIV en XXVI), — den man, die op het eerfte woord van verzoening of verootmoediging zelfs de felfte en fnoodfte beleediging, die hij gezworen had te wreken, vergeeft (1 Sam. XXV), — die zijnen vijand fpaart bij zijn leven en bezingt in zijnen dood (2 Sam. I: 17—27), — den man, door eigen vrienden, beweldadigden, zonen, meer dan eens onwaardig behandeld en verlaten, ja verraden, — als hij in den Pfalm (VII: 4—6) voor God betuigt: HEER *mijn God! indien ik dat gedaan heb, indien er onrecht in mijne handen is, indien ik kwaad vergolden heb den genen die vrede met mij had (ja, ik heb dien gered, die mij zonder oorzaak benaauwde).* Hier hervinden wij den man, die zich

zijner oprechtheid voor God en menschen bewust, op onschuld en waarheid mag pleiten tegen over zijne vijanden, terwijl hij tevens als zondaar in diepe verootmoediging het woord der schuldbelijdenis onophoudelijk in hart en mond heeft, — als hij (Ps. XXVI: 1—12) tot zijnen God durft zeggen: *Doe mij recht, HEERE! want ik wandel in mijne oprechtheid; en ik vertrouw op den HEER, ik zal niet wankelen. Proef mij, HEERE, en verzoek mij, toets mijne nieren en mijn hart. Want uwe goedertierenheid is voor mijne oogen, en ik wandel in uwe waarheid. Ik zit niet bij ijdele lieden, en met bedekte lieden ga ik niet om. Ik haat de vergadering der boosdoeners, en bij de goddeloozen zit ik niet. Ik wasch mijne handen in onschuld, en ik ga rondom uw altaar, o HEER!* maar met dien grondtoon toch altijd zijns geloofs en zijner onbedrieglijke hoop tot God gaat (Ps. CXLIII: 2): *Ga niet in het gericht met uwen knecht, want niemand die leeft zal voor uw aangezicht rechtvaardig zijn;* — hier, eindelijk, den Propheet, die de beloften, hem geschonken als Koning van God gezalfd, als Voorvader naar den vleesche van den Messias, Israëls Verlosser en Zondeverzoener, in zijn binnenste weglegde en bewaarde, in hare diepten tot in verre toekomsten overdacht en onderzocht (1), bij elke gelegenheid van individueel lijden of verblijden te pas brengt, — als hij in diezelfde hoog heerlijke liederen, het zij rechtstreeksch, het zij naar aan-

(1) 1 Petr. I: 10—12.

leiding van zijne eigene of zijns zoons SALOMOOS regeering en ondervindingen, dien Messias prophetisch bezingt en voorstelt, gelijk in den Honderd tienden, in den Vijf en veertigsten en in den Twee en zeventigsten Psalm, ja, in dien zonder prophecij van Gods Geest onverklaarbaren, maar met het oog in de verte op Golgotha zoo letterlijk in JESUS CHRISTUS vervulden Twee en twintigsten Psalm. Doch voor de liederen van DAVID, als Propheet van den Messias, blijve een latere plaats in deze onze Bijbelbeschouwing bewaard!

Gelijk ABRAHAM aan het hoofd van alle zijne nakomelingen en opvolgers onovertroffen dáár staat door alle de eeuwen heen, zoo ook DAVID aan het hoofd van alle de Vorsten, uit zijne lenden eeuw aan eeuw gesproten. Reeds zijn zoon SALOMO is zijn mindere in grootheid van ziel, in volkomenheid vooral des harten voor den HEER. Ook hij evenwel is nog groot; eene grootheid, te treffender en, om zoo te zeggen, in den zamenhang en ontwikkeling der gebeurtenissen te frisscher, om dat zij van een zoo geheel verschillenden, eenigermate zelfs tegenovergestelden aart is, vergeleken bij die zijns vaders. SALOMO is een Vredevorst, gelijk DAVID een Krijgshoofd — de man der wijsheid en der wetenschap, gelijk zijn vader die der poëzij en der kloekheid, — in de regeering over het hem nagelaten volk niet minder uitnemend, schoon reeds op verre na niet meer zoo lieflijk en eenvoudig, — als historisch persoon intusschen, onder de volken althands van Asië, nog meer wereldvermaard. Hoogst opmer-

kelijk is de plaats, die hij vervult in Israëls geschiedenis tusschen zijnen vader en zijne nazaten. Hij maakt den overgang uit tusschen den man, die nimmer afweek van zijne oprechte, onverdeelde aanhanklijkheid aan den eenig waren God, zijnen God, en die reeks van latere Koningen, zijne opvolgers, welke met uitzondering van slechts weinigen, van afstand op afstand als naar de gelijkenis van DAVID uit zijn geslacht verwekt, in meerdere of mindere mate allen aan de zonde der afgoderij, of althands aan die der verdeeldheid tusschen den geheel rechten en zuiveren weg en allerlei treurige bijpaden den tol betaalden.

Al aanstonds is zijne optreding belangwekkend, als een jongeling, (de tiende in rang van geboorte was hij onder zijns vaders zonen,) *een jongeling en teder*, gelijk hem DAVID noemt bij de voorstelling van dezen zijnen opvolger aan het volk (1 Chron. XXIX: 1), terwijl eene zamenzweering, even snel verijdeld als opgekomen, zijnen eersten regeeringsdag kenmerkt. Aanstonds daarop na zijns vaders dood, wordt hij onmiddelijk van den HEERE als ingewijd door die merkwaardige verschijning te Gibeon, beschreven 1 Kon. III: 5—13. *Te Gibeon verscheen de* HEER *aan* SALOMO *in den droom des nachts; en God zeide: begeer wat Ik u geven zal. En* SALOMO *zeide: Gij hebt aan uwen knecht* DAVID, *mijnen vader, groote weldadigheid gedaan, gelijk als hij voor uw aangezicht gewandeld heeft, in waarheid, en in gerechtigheid, en in oprechtigheid des harten met U; en Gij hebt hem deze groote weldadigheid gehouden,*

dat Gij hem gegeven hebt eenen zoon, zittende op zijnen troon, als te dezen dage. Nu dan, HEERE, *mijn God! Gij hebt uwen knecht Koning gemaakt in de plaats van mijnen vader* DAVID, *en ik ben een klein jongeling, ik weet niet uit te gaan noch in te gaan. En uw knecht is in het midden van uw volk, dat Gij verkozen hebt, een groot volk, hetwelk niet kan geteld noch gerekend worden van wege de menigte. Geef dan uwen knecht een verstandig hart, om uw volk te richten, verstandig onderscheidende tusschen goed en kwaad: want wie zou dit uw zwaar volk kunnen richten? Die zaak nu was goed in de oogen des* HEEREN, *dat* SALOMO *deze zaak begeerd had. En God zeide tot hem: daarom dat gij deze zaak begeerd hebt, en niet begeerd hebt voor u vele dagen, noch voor u begeerd hebt rijkdom, noch begeerd hebt de ziel uwer vijanden; maar hebt begeerd verstand voor u om gerichtzaken te hooren, zie! Ik heb gedaan naar uwe woorden. Zie! Ik heb u een wijs en verstandig hart gegeven, dat uws gelijke vóór u niet geweest is, en uws gelijke na u niet opstaan zal. Zelfs ook wat gij niet begeerd hebt, dat is u gegeven, beide rijkdom en eer, dat uws gelijken niemand onder de Koningen al uwe dagen zijn zal.* Zoo ondervond de Koning, zoon van DAVID, op zijnen troon, de kracht van die waarheid, welke duizend jaren later, in zijne armoede, zijn afftammeling in de koninklijke mannelijke lijn: de Apostel JACOBUS, *de broeder des* HEEREN, uitdrukte in dat voor alle vroe-

gere en latere eeuwen geldend en veelomvattend woord. (Jac. I : 5) : *Indien iemand wijsheid begeert, dat hij ze van God begeere, die een iegelijk mildelijk geeft en niet verwijt, en zij zal hem gegeven worden.*

Zoo dan nu wordt SALOMOOS veertigjarige regeering gegrondvest op wijsheid, van God gebeden en verkregen. Een oordeel, wederom geheel in den geest van het Oosten (dezen geest, zichtbaarder nog, als wij reeds opmerkten, in SALOMO dan in DAVID), ftelt de wijsheid van den nieuwen Koning in zijne Vorftelijke betrekking als Rechter (*richten* was ook vooral in Israël een voornaam deel van *regeeren*) in het treffendfte licht. Wie kent het eerfte oordeel van SALOMO niet (1 Kon. III : 16—28)? Het verzekerde voor altoos het gezag en den eerbied van gantsch Israël voor zijn nieuwen Koning: *want zij zagen dat de wijsheid Gods in hem was, om recht te doen.* Men gevoelt dat men van den man der *Pfalmen* tot dien der *Spreuken* is gekomen.

Straks daarop voert de jonge Koning de bevelen van zijn ftervenden vader uit, en grondt zijn Rijk op goedertierenheid, maar te gelijk op ftrenge gerechtigheid. JOABS wreedheden en ten laatfte zijn opftand, ADONIAAS wederfpannigheid, SIMEÏS boosheid, door DAVID met geloovige onderwerping, wat zijn eigen perfoon betreft, vergeven en geduld, worden niet uit eenige wraakzucht (dat verre bleef!) maar naar het recht van God over de zich verder verhardende of in ongehoorzaamheid te buiten gaande overtreders, ten laatfte geftraft (1 Kon. II). — De Tempel, eindelijk, dat voorwerp

zoo langen tijd van zijns vaders wenfchen en voorbereidingen, wordt met al den rijkdom en de kunst, die voor deze vredesregeering bewaard was, gebouwd en ingewijd met een gebed, dat wel een koninklijk gebed, naar de ruimte der belangen die het tot in de toekomst omvat, mag genoemd worden (1 Kon. VIII). — Op deze grondflagen wordt eene regeering gevestigd, die in de jaarboeken Israëls hare wedergade niet heeft. Het is het tijdperk van den hoogften nationalen en, om zoo te zeggen, wereldlijken bloei van het uitverkoren volk. Het koninkrijk ftrekt zich onder den fcepter van SALOMO uit van den Euphraat tot aan de rivier van Egypte, — binnenlandfche en buitenlandfche handel bloeit, — fchepen worden uitgerust naar het gouddragend Ofir, — in het midden der woestijn wordt Tadmor (het wereldberoemde Palmyra) gebouwd. *Het goud en zilver*, zegt de Schrift, *waren in die dagen te Jerufalem als de fteenen, als de cederen van den Libanon, als de wilde vijgeboomen, die in de laagte zijn, in menigte* (1 Kon. X: 27).

Te gelijk bereikt de naam van SALOMO de hoogfte beroemdheid tot in verre landen. Eene Koningin uit de destijds reeds befchaafde deelen van Arabië komt hulde brengen aan zijne wijsheid, en verlaat Jerufalem met verwondering over al hetgeen zij noch boven gerucht en verwachting aldaar zelve hoorde en zag. De Koning, in regeeringswijsheid uitnemend, is het ook in meer dan éene wetenfchap. Hij munt uit door kennis der natuur, hij is ook als Dichter, als hooge Zededichter inzonderheid, groot. Zijne Spreuken, die

ſchat van levenswijsheid in de vreeze Gods voor alle eeuwen, voltooien als het ware de Wet van MOSES door hare ingrijping in het dagelijkſche, in het huisſelijke, in het maatſchappelijke leven.

Maar wetenſchap is nog geene Godvrucht, — wijsheid, hoezeer van God zelven gegeven, waarborgt op zich zelve niet tegen zonde, waartoe bij gebrek aan waakzaamheid en tucht over eigen hart en zin, een toeſtand als die van SALOMO zoo ligt aanleiding gaf. Diep was zijn val, toen in gevolge eener in den zoon van DAVID minder dan in iemand verſchoonlijke (en toch ook meer dan in iemand verklaarbare) zwakheid, voor de menigte zijner vreemde vrouwen allerlei bedehuizen voor vreemde Goden worden toegelaten, en door den Koning zelven eindelijk mede bezocht. Ja, diep was de val van den Vredekoning, die den tempel des Allerhoogſten gebouwd had (diep is de afgrond van het menſchelijk hart te allen tijde en onder alle omſtandigheden ſteeds geweest!), — dieper zonder vergelijking dan die zijns vaders, den krijgsheld, wien wel eene vrouw gruwelijk deed zondigen tegen zijnen naaste en tegen zijne eigene ziel, maar toch nimmer had afgetrokken van de dienst zijns Gods, of verleid tot de dienst of dulding van eenigen nevengod op aarde hoe ook genaamd. Intusſchen, men mag op gronden, voor den onderzoeker van Gods Woord en den opmerker zijner wegen beſlisſend, vertrouwen, dat ook SALOMO wel als DAVID gevallen, maar vóór zijne laatſte ure ook als hij weder opgericht werd. Is niet *de Prediker*, dat Boek zoo geheel uit het ſtandpunt, het leven, het

hart, de ondervinding eens Konings als SALOMO geschreven, een kenlijk gedenkteeken, hoe hij praktisch en voor zich zelven, zij het dan ook niet zonder schade en schande, tot die groote slotsom teruggekeerd was: *IJdelheid der ijdelheden, alles is ijdelheid! — God te vreezen en Zijne geboden te bewaren, zie daar het* ALLES *voor den mensch!* (Pred. I: 1. XII: 13)? — Of zou de man, wien bij zijne geboorte van Gods wege de naam van JEDIDJA geschonken was *om des* HEEREN *wille, die hem lief had* (2 Sam. XII: 24, 25), in zijne zonden gestorven zijn? — Zou de groote Koning, Zoon van DAVID en SALOMO naar Zijne menschheid, op wiens lippen nimmer de naam eens in zijne zonden verloren geganen herdacht is, het denkbeeld van Zijne eigene grootheid hebben uitgedrukt door dat woord: *meer dan* SALOMO *is hier*, — indien SALOMO niet anders dan als een snood afgodendienaar zijne loopbaan geëindigd had?

Maar ons betere dingen voorstellende van dien wijsten, en te gelijk een tijd lang zoo dwazen onder de Koningen, mogen wij vooral zijne kastijding niet voorbijzien. Gelijk de zegeningen, zoo komen ook de oordeelen over eenen man vaak, en onder het Oude Testament niet uitsluitend, op zijne geslachten te huis. Reeds bij het leven van SALOMO nemen de woelingen een aanvang, die onder zijnen zoon de scheuring van Israël in twee deelen zullen ten gevolge hebben, waarvan verre het kleinste aan zijn geslacht verblijft. De HEERE geeft het SALOMO in een derde gezicht te kennen (o! hoe verschillend van dat eerste, waarbij hem koninklijke

wijsheid was geschonken, en van dat tweede na het inwijdingsgebed in den Tempel 1 Kon. IX: 1—9!): *Dewijl dit bij u geschied is, dat gij niet hebt gehouden Mijn verbond en Mijne inzettingen, die Ik u geboden heb: Ik zal gewisselijk dat Koninkrijk van u scheuren, en datzelve aan uwen knecht geven. In uwe dagen nogthans zal Ik dat niet doen, om uws vaders* DAVIDS *wille; van de hand uws zoons zal ik het scheuren. Doch Ik zal het geheele Koninkrijk niet afscheuren; éénen stam zal Ik uwen zoon geven om Mijns knechts* DAVIDS *wille, en om Jerusalems wille dat Ik verkoren heb.* 1 Kon. XI: 9—13. Zoo vereenigt de God Israëls in ééne uitspraak Zijne strenge geregtigheid en Zijne sparende trouw en liefde. — Reeds vertoont zich, eer nog SALOMO aftreedt, die zoon van NEBAT den Ephratiet, SALOMOOS knecht, die eerlang zijnen zoon REHABEAM de eischen van het volk zal doen hooren, en straks de eerste Koning over de tien stammen zal zijn.

Het is REHABEAM, die zelve de aanleiding tot de groote scheuring geeft. Met even groote dwaasheid begint hij de regeering, als zijn vader de zijne met wijsheid had aanvaard. Door onverstandige en ontijdige hardheid en het luisteren naar den raad der onbedachtzamen vervreemdt hij onherroepelijk de tien stammen van zich. Juda alleen blijft met Benjamin den wettigen Koning en Koningsstam aanhangen. Aldaar blijft onder alle gevaren, ellenden, ja zonden, die ook bij deze twee stammen, niettegenstaande den Tempel Gods in hun midden, grootelijks vermenigvul-

digden, het geslacht van DAVID in stand en op den troon, *de lampe* DAVIDS, zoo als de Schrift het uitdrukt, *onuitgebluscht*, om der toekomst, om des beloofden DAVIDS Zoons wille, terwijl in het anders zoo talrijke en machtige maar reeds dadelijk op Egyptische kalverdienst gegrondveste Rijk der tien stammen (1), de eene dynastie zeer spoedig de andere vervangt, ten oordeel strekt, te niet doet, om wederom op hare beurt te verdwijnen.

Het karakter intusschen en de gezindheid der Vorsten over Juda uit DAVID wisselt zonderling af. De grondtrek van den Davidszegen openbaart zich hier van tijd tot tijd, niet zonder vermenging met vele zwakheid, vele ontrouw dikwerf en zonde, vooral niet zonder gedurige afwisselingen van Godvreezende en goddelooze of in dit opzicht treurig gemengde regeeringen. ABÍA, REHABEAMS zoon, wreekt het ongelijk zijns vaders in een ontzettenden veldslag, waarbij JEROBEAM het onderspit delft. ASA, zijn zoon en opvolger, ijvert een tijd lang tegen de afgodendienst, en wordt in een krijg tegen de Mooren onder ZERAH

(1) De betrekkingen waren in die dagen wederom vele, ook door het huwelijk van SALOMO, tusschen Israël en Egypte. JEROBEAM, van wien wij lezen (1 Kon. XI: 40), dat hij in de dagen van SALOMO naar SISAK, Koning van Egypte, gevlucht was, trok het volk der tien stammen van Jerusalem en zijnen Tempel af door het oprichten van twee gouden kalveren, het één te Bethel, het ander te Dan (1 Kon. XII: 26—33); — eene goddelooze staatkunde, die hem en zijn geslacht al dadelijk onder het oordeel bracht van God.

machtig van den HEERE gesterkt op zijn gebed. Doch het einde beantwoordt niet geheel aan een zoo verheugend begin: evenwel was het hart van dezen Koning nog oprecht voor den HEERE alle zijne dagen (2 Chron. XV, XVI). Nog verder ging JOSAPHAT in de voetstappen zijns voorvaders DAVIDS. Hij zuivert en handhaaft de dienst van Israëls eenigen God, triumfeert over nog talrijker vijanden dan zijn vader, als hij tot den HEERE roept met deze stem des ootmoeds en des geloofs (2 Chron. XX: 12): *In ons is geene kracht tegen deze groote menigte die tegen ons komt, en wij weten niet wat wij doen zullen; maar onze oogen zijn op U.* Maar hij opent evenwel zich zelven en vooral zijnen nakomelingen een bron van zonden en van ellenden door zijne verzwagering met het goddelooze huis van ACHAB, Koning te Samaria in Israël, die zelve tot nog gruwelijker afgoderij dan die zijner voorgangers door zijn huwelijk met de Sidonische Prinses en Baälsdienaresse ISEBEL vervallen was. Door het huwelijk van JORAM, zoon van JOSAPHAT, met de dochter van deze: ATHALIA, harer moeder waardig, wordt ook het huis van DAVID verwikkeld eerst in de zonden, daarna ook in de oordeelen van het huis van ACHAB. Als JEHU in Israël het vonnis des HEEREN uitvoert over ISEBEL en haar geslacht, zoo sterft ook AMAZIA, de zoon van JORAM, door de hand des IJveraars, en brengt zijne moeder ATHALIA al wat van den huize DAVIDS overig is ter dood, den eenigen JOAS uitgezonderd, die door JOJADA den Hoogepriester wordt behouden en op den vaderlijken troon hersteld. Maar

ook Joas, op zijn achtste jaar Koning, vervalt later, na den dood van zijnen Hoogepriesterlijken vriend en raadsman, tot afgoderij, tot doodslag. Noch hij noch zijn zoon Amazia sterven evenmin, als dit zijns vaders deel geweest was, op hun bed; zij vallen beide door de hand van zamenzweerders. Op de koninklijke geslachtlijst bij Matthéus worden zij geen van drieën gevonden, uitgesloten wellicht van die vermelding als nakroost van Athalia, de afgodsdienaresse, in het derde en vierde geslacht (2 Mos. XX : 5). De regeering van Uzzia belooft voorspoed; hij begint die in de vreeze Gods en voert gelukkige krijgen tegen Philistijnen, Arabieren, en Ammonieten. Maar eene Gode mishagende inmenging in de zaken des Priesterdoms berokkent hem eene lange, levenslange melaatschheid. Uit zijnen zoon Jotham, die het voorbeeld van zijns vaders eerste regeeringsdagen volgt, wordt Achaz geboren, de snoodste van alle de Koningen van Juda, doch tot wien juist te midden zijner booze wederspannigheden en tot een grooter oordeel over hem zoo wel als tot vertroosting aan het huis Davids, die groote Heilbelofte door den Propheet gebracht wordt: *Ziet, de Maagd zal zwanger worden!* (Jes. VII). — En uit zulk een vader, den Molochsdienaar, die zijne kinderen door het vuur liet gaan, en de altaren der valsche goden in den tempel zelven van Jerusalem plaatste, verwekt (o wonderweg van trouw en genade!) de God Israëls, altijd gedachtig aan David als aan Abraham, een der beste en meest Godvreezende Koningen: Hiskia, den hersteller van Tempel en Godsdienst, den

vriend en medestander van JESAIA, den overwinnaar over SANHERIB en zijne duizenden door de kracht van het gebed. Doch ook deze zoon uit DAVID had zijne eigene zwakheid, en wandelde niet dan op eenen afstand in zijns grooten Voorvaders weg. IJdelheid was zijn hoofdgebrek, en berokkende hem de bestraffingen van zijnen God. Merkwaardig is voorts nog de verlenging zijner levensdagen op zijne aandoenlijke smeeking, door de tusschenkomst van denzelfden Propheet, zijn stamgenoot en boezemvriend (Jes. XXXVIII), en de gedachtenis daarvan nog bij de latere Joden bewaard in de gewoonte om bij den voornaam van eenen uit dooddreigende krankheid geredden dien van HISKIA ten gedenknaam toe te voegen.

Een nieuw toonbeeld van de wonderwegen Gods, te midden van de treurigst natuurlijke en meest schuldige van menschen, verstrekt HISKIAAS zoon en opvolger, MANASSE. Welk een verhaal, onvergelijkbaar schitterend en aandoenlijk van waarheid is dat van de bekeering van dezen gruweldader, als de getrouwe Verbondsgod zijner vaderen eene almachtige hand aan hem legt. Eerst, de opeengestapelde vermelding zijner wandaden en verharding in het kwaad (2 Chron. XXXIII: 1—10): MANASSE *was twaalf jaren oud, als hij Koning werd, en regeerde vijf en vijftig jaren te Jeruzalem. En hij deed dat kwaad was in de oogen des* HEEREN, *naar de gruwelen der Heidenen, die de* HEERE *voor het aangezicht der kinderen Israëls uit de bezitting verdreven had. Want hij bouwde de hoogten weder op die zijn*

vader HISKIA *afgebroken had, en richtte den Baäls altaren op, en maakte bosſchen, en boog zich neder voor al het heir des hemels en diende ze. En hij bouwde altaren in het huis des* HEEREN, *van hetwelk de* HEER *gezegd had: te Jeruſalem zal Mijn naam zijn tot in eeuwigheid. Daartoe bouwde hij altaren voor al het heir des hemels, in beide de voorhoven van het huis des* HEEREN. *En hij deed zijne zonen door het vuur gaan, in het dal Hinnoms, en pleegde guichelarij, en gaf op vogelgeſchrei acht, en tooverde; en hij ſtelde waarzeggers en duivelskonſtenaars; hij deed zeer veel kwaads in de oogen des* HEEREN, *om Hem tot toorn te verwekken. Hij ſtelde ook de gelijkenis van een geſneden beeld, die hij gemaakt had, in het huis Gods, van hetwelk God gezegd had tot* DAVID *en tot zijnen zoon* SALOMO: *in dit huis en te Jeruſalem, dat Ik uit alle ſtammen van Israël verkoren heb, zal Ik Mijnen Naam zetten tot in eeuwigheid. En Ik zal den voet van Israël niet doen wijken van het land, dat Ik uwen vaderen beſteld heb; alleenlijk zoo zij waarnemen te doen al het geen Ik hun geboden heb, naar de gantſche wet en inzettingen en rechten, door de hand van* MOSES. *Zoo deed* MANASSE *Juda en de inwoners te Jeruſalem dwalen, dat zij erger deden dan de Heidenen, die de* HEERE *voor het aangezicht der kinderen Israëls verdelgd had. De* HEER *ſprak wel tot* MANASSE *en tot zijn volk, maar zij merkten daar niet op.* En nu! één wenk en werk ſlechts van dien

HEER uit den hemel (vs. 11): *Daarom bracht de* HEER *over hen de Krijgsoverſten die de Koning van Asſyrië had, welke* MANASSE *gevangen namen onder de doornen; en zij bonden hem met twee koperen ketenen, en voerden hem naar Babel!* — en de koninklijke aartszondaar wordt behouden (12, 13): *En als Hij hem benaauwde, bad hij het aangezicht des* HEEREN *zijns Gods ernſtelijk aan, en vernederde zich zeer voor het aangezicht van den God zijner vaderen. En hij bad Hem, en Hij liet zich van hem verbidden en hoorde zijne ſmeeking, en Hij bracht hem weder te Jeruſalem in zijn koninkrijk.* TOEN KENDE MANASSE DAT DE HEERE GOD IS! — en de geredde zondaar wordt veranderd in geheel den grond en richting van zijn leven en hart (vs. 15 en 16): *Hij nam de vreemde Goden weg uit het huis des* HEEREN, *mitsgaders alle de altaren die hij gebouwd had op den berg van het huis des* HEEREN *en te Jeruſalem, en hij wierp ze buiten de ſtad. En hij richtte het altaar des* HEEREN *toe en offerde dankoffers en lofoffers, en zeide van nu aan tot Juda dat zij den* HEERE, *den God Israëls dienen zouden.*

Wie voelt de waarheid, het altijd verſche dezer voor de eeuwen voorbeeldige bekeering niet? Licht vergelijkt ze iemand met eene andere bekeering uit eene andere bedeeling, door een geheel ander ſoort van zondaar ondervonden: de bekeering niet van een afgodendienende, maar van een voor den eenigen God Israëls juist op het ſterkſte ijverenden Phariſeër:

SAULUS. Is niet een zelfde woord, door den Apostel van zijne eigene omzetting getuigd, even waar en wezenlijk van eenen zondaar als ook MANASSE was: *Mij is barmhartigheid geschied, op dat God in mij, die de voornaamste ben, al zijne lankmoedigheid zoude betoonen tot een voorbeeld der genen die gelooven zullen ten eeuwigen leven?* — o! Heeft wellicht MANASSE, vóór dat hij op zijn twaalfde jaar zijnen vader HISKIA als Koning opvolgde, nog wel eens op diens knieën en aan diens hand den Psalm van hunnen grooten Voorvader DAVID geleerd en gehoord: *Zalig is hij wiens overtredingen vergeven, wiens zonden bedekt zijn!* hoe zal hij die op een leven vol zonden, na dat oogenblik van uitleiding uit de diepte der duisterheid tot het licht der genade, gezongen en verstaan en herhaald hebben van den kerker tot op den troon! Hoe zal hij het verstaan hebben, wat het zegt, dat God om ABRAHAMS wille, om DAVIDS wille, ook nog hunnen nakomelingen genadig wil zijn!

Maar onder AMON, MANASSES zoon, hernemen bij Vorst en volk de aloude boosheden haren gang. De tijden des eersten oordeels over Juda en Jerusalem spoeden aan. Nog ééne straal van Davidische heerlijkheid in Godvrucht valt op het hart van JOSIA, die de dienst van God in schoonen doch kortstondigen glans herstelt. Maar ook de wijze waarop JOSIA eindigde gaf blijk, dat een duurzame herstelling destijds voor Juda niet meer te wachten was. Gesneuveld in een onberaden gevecht tegen PHARAO NECHO, laat hij het rijk na aan onwaardige zonen, die, te vergeefs door JERE-

MIA gewaarſchuwd, de een na den ander weggevoerd worden of omkomen door de hand van den machtigen NEBUCADNEZAR.

Na Judaas wederkeer op het vermaard verlof van CYRUS, ſtond geen Koning meer op uit den huize DAVIDS of over de ſtammen, van Babel te rug gekeerd. Toch bevindt zich aan het hoofd der wedergekeerde ballingen een zoon op nieuw van DAVID uit de lijn van NATHAN, in die van SALOMO door een leviraatsecht overgeplant: ZOROBABEL, de zoon van SEALTHIEL. De ſtam van DAVID blijft beſtaan, maar zijn uiterlijke glans verbergt zich al meer en meer in den loop der vijf eeuwen, die zich van ZOROBABEL tot op CHRISTUS uitſtrekken. De priesterlijke geſlachten, onder dezen het roemrijke geſlacht der Machabeën, bekleeden thands in ſtaat en krijg de plaats van DAVIDS huis, dat eindelijk op het oogenblik, als de volheid der tijden dáár is, zich in den toeſtand bevindt, waarin het de aloude prophecijen ſchetſen (Jeſ. XI: 1): *Uit den afgehouwen tronk van* ISAÏ *zal het rijsken uitſpruiten*, dat zaligheid brengt aan de genen die verre en aan de genen die nabij zijn. JESUS CHRISTUS wordt geboren uit die reeks van Koningen en Koningsſpruiten, met welker optelling zich opent het Evangelie des Nieuwen Testaments, Matth. I: 1—16. Luc. III: 23—28.

Doch wij keeren met een enkelen terugblik tot de Koningen van Juda, en hunne in de boeken der Koningen en der Chronijken zoo eenvoudig en onbewimpeld, zoo naïf verheven meermalen, nedergelegde ge-

schiedenis. Ook hier wat afstand, of liever wat onbestaanbaarheid tusschen deze berichten en alle denkbeeld van verdichting, opsiering, *mythe!* Voorwaar, indien de persoon van eenen DAVID alle mogelijkheid van vermenging der geschiedenis met eenig mythisch element ten eenenmale uitsluit, zoo zal dit wel niet minder het geval zijn met de geschiedenis zijner nakomelingen, die nog zoo onvergelijkbaar meer afdalen tot de gelijkvormigheid met al wat in de geschiedenis van menschen, volken, Vorsten, slechts eenigzins *menschelijk* heeten kan. Ook hier, indien ergens, draagt alles het kenmerk dier bloote opteekening van feiten, versch en uit het leven, waarvan geen verdichter of bijdichter ooit de kleur heeft kunnen mededeelen aan eenig ondergeschoven, of met *legenden* of *mythen* doorweven verhaal.

Behoeven wij hier aan te merken, dat altijd dat zelfde echtheids-kenmerk evenzeer zich zoude vertoonen bij de beschouwing van Israëls Koningen, als het aanschouwbaar werd in die van Juda? — De toepassing der gelegde beginselen zal op elk Bijbelsch persoon en karakter voor niemand onzer moeilijk zijn, welk gedeelte der Schrift, welk tijdvak der gewijde Geschiedenis wij ook mochten bij de hand nemen. Wij willen des niet te min bij tweederlei zeer onderscheidene scharen van Bijbelsche personen nog even stilstaan, die beide uit hunnen aart ten allen tijde en bij alle volken vrij wat stof tot verdichting, tot idealiseering, tot versiering gegeven hebben, — die beide wederom in deze Boeken vóór ons staan in de meest

eenvoudige en onopgesierde waarheid. Wij willen in de eerste plaats uit het aangegeven oogpunt, op de *Bijbelsche vrouwen* nog een blik werpen; in de tweede plaats, tot een geheel ander terrein overgaande, iets doen opmerken van de wijze, waarop de Schrift ons die genen schetst, die zich door hunne wederstrevigheid, boosheid, of goddeloosheid, eenen ongelukkigen naam en plaats in deze Schriften verworven hebben.

VERVOLG EN SLOT

DER

EEN EN TWINTIGSTE VOORLEZING.

DE VROUWEN IN HET OUDE TESTAMENT. — DE GODDELOOZEN EN WEDERSTREVIGEN.

Ook de Vrouwen in de Gewijde Bladen des Ouden Testaments bezitten een kenmerk van *onverdichtbaarheid*, althands niet minder in het oog loopend dan dat der mannen. En men meene hier niet, dat onder de vroegere bedeeling de vrouw een zoo veel mindere beteekenis heeft dan de man, — dat onder het Oude Testament de dag der vrouwen, om zoo te zeggen, nog niet was aangebroken! Al ware dit zoo, het nam niet het minste weg van de kracht van bewijs voor onvermengde historische waarheid, die allerwege ook de voorstelling van de vrouw, hoe dan ook in die oudere tijdsbedeeling van God geplaatst, bij eene aandachtige beschouwing hier kan opleveren. Vergete men evenwel niet, dat indien, het geen hier wel niet tegengesproken zal worden, de dag des Nieuwen Verbonds ontwikkelend

en veredelend ook voor de zwakke *kunne* is aangebroken, het Oude hiervan wederom de eerste lijnen, ja het eerste en diepste grondbeginsel heeft. Datgene, hetwelk onder de bedeeling des Nieuwen Testaments, en van daar in het bijzonder in ons door het Christendom gevormd Europa, de vrouw op een zoo verheven standpunt meermalen plaatste: de handhaving van het huwelijk des *éénen* mans met de *ééne* vrouw was (CHRISTUS zelve verklaarde het) niet anders dan de herstelling van een Paradijsgebod, een Scheppingswet: *Man en vrouw schiep ze God in den beginne: vleesch van zijn vleesch, en been van zijn been* was oorspronklijk de vrouw tot den man. En volgens die oorspronklijke bestemming, beweegt zich ook reeds veelvuldig de vrouw onder de Patriarchale en zelfs onder de Mosaïsche bedeeling.

Wij kunnen beginnen met EVA, *de moeder der levendigen*, de eerste in zwakheid en overtreding, maar ook juist daarom de gene, tot wie eerst en meest onmiddelijk de belofte eens Verlossers werd gericht (1 Mos. III: 15): *Het Zaad der vrouw zal den kop der slang vermorselen.* Wat waarheid, getuigd door natuur, ondervinding, geschiedenis, — dat de vrouw, vatbaarst voor verleiding, vatbaarst tevens is voor geloofsgevoel en geloofskracht, — dat de vrouw zoo in de krachten der zonde en der boosheid, als in die der genade en der werkzaamheid in de waarheid, menigmaal den man vooruitgaat, te boven streeft!

Maar ook wat waarheid, onder latere tijdsbedeeling, in dat karakter van SARA, haren man onderdanig en

hem *Heer* noemende, maar tevens (*Oosterfche Vorftin*, dus duidt het reeds haar naam aan!) hare rechten als vrouw en meesteres handhavende, zij het ook niet zonder een fchijn van hardheid tegen de dienstmaagd en haren zoon (1). Wat waarheid uit de diepte van het menfchelijk, het vrouwelijk hart, in dat *lachen* bij de belofte van een zoon dien zij zoude baren in hoogen ouderdom, — een *lachen* des ongeloofs, ftraks verkeerd in geloof (want zonder geloof hadde zij geene kracht ontfangen om te baren, Hebr. XII: 11), en in een lachen van heilige blijdfchap, naar hetwelk dan ook die zoon der belofte werd genoemd (1 Mof. XVIII: 12. XXI: 6, 7). — Wat waarheid uit het volle leven der menfchelijke natuur in dat zich zelve fteeds gelijk blijvende karakter van REBECCA, de meer of min manlijke huisvrouw van den kalmften en zachtzinnigften onder de drie Patriarchen, van dat zij, nog ongehuwde maagd (1 Mof. XXIV: 57, 58), met een krachtig: *ja!* de keus doet, die aan haar wordt overgelaten om uit haar eigen maagfchap uit te gaan, en ELIËZER, den knecht van ABRAHAM, zonder uitftel te volgen in de tenten ISAÄCS; — of als

(1) De afftand tusfchen zonen van een zelfden vader, maar uit moeders van verfchillenden rang of ftand, wordt nog heden ten dage in het Oosten hier en daar ftreng in acht genomen. Opmerkelijk is het, dat in de Boeken zoo der *Koningen* als der *Chronijken* de naam der moeders van de meeste Vorften van Juda zorgvuldig telkens is aangeteekend, waarvan anders, bijzonder ten aanzien van de Koningen der tien ftammen, geen voorbeeld gevonden wordt.

zij, later, bij het stooten van de twee kinderen, aanstaande Vaders van volken, tegen elkander onder haar hart, tot den Heer spoedt met de vraag: *waarom ben ik zoo?* — vervolgens, door vrouwelijke list, maar niet zonder vrouwelijk geloof, den zegen wint voor JACOB, aan wien die van God, schoon nog niet van ISAÄC, was toegedacht, — en, bij de woede hierover van ESAU, wederom niet zonder verstandig ja slim, maar ook liefdevol overleg, haren lieveling doet uitgaan tot haren broeder LABAN! — Wat waarheid in die jaloezijen en huiskrakeelen tusschen de twee zusters, echtgenooten van éénen man, — kwellingen en verkeerdheden, het natuurlijk gevolg van de veelwijverij eens Aartsvaders! — Wat insgelijks treurige maar van louter waarheid getuigende mengeling van Godsdienst en bijgeloovigheid in dat zelfde aartsvaderlijke gezin, bij name in RACHEL (1 Mos. XXX: 22—24. XXXI: 19, 30—35)!

Wederom op eene andere wijze, maar met geen minder treffend karakter van enkel waarheid en natuur, komt de vrouwelijke geaartheid uit in het medelijden en de trouw der Hebreeuwsche vroedvrouwen in Egypte, — in de belangstelling van de Koningsdochter in het verlatene Hebreeuwsche jongske; — en wederom anders, maar met altijd dezelfde waarheid, in die jaloezij van MIRJAM tegen de Ethiopische (tweede) echtgenoote van haren broeder MOSES (4 Mos. XII: 1)!

Of slaan wij het Boek van JOSUA en dat der *Richteren* open, — wat leiding, overeenkomstig met de wegen en ontfermingen Gods over zondaresfen, als uit het

aan de wapenen der Israëliten overgegeven Jericho, alleen RACHAB *de hoere*, om haar geloof in den God Israëls en hare behandeling van JOSUAS verfpieders uit dat beginfel, met geheel hare maagfchap behouden wordt! — Wat grootheid en beminlijkheid tevens in die manmoedige DEBORA, Prophetesfe maar tevens moeder en huismoeder in Israël, die de ftammen richt onder den palmboom op het gebergte van Ephraïm, die de krijgshelden van Kedes Naphtali oproept tot de oorlogen des HEEREN, en ftraks de overwinning op SISERA bezingt in dat heerlijk lied, naar haren naam genoemd (Richt. IV, V)! — Straks geeft ons dat zelfde Boek uit later leeftijd in het gedrag van DELILA, de flechte vrouw, die den fterken held op haren fchoot aan de mannen haars volks verraadt en overlevert, wederom het echte toonbeeld van een Heidensch vrouwelijk karakter in zijne onbetrouwbaarheid en fnoode loosheid. Nog gruwelijker vrouwenkarakters, maar fchrikverwekkend en afzichtelijk juist door hunne waarheid, zijn in de Boeken der Koningen de Sidonifche ISEBEL, fnooder dan de meer nog zwakke dan fnoode ACHAB, haar echtgenoot, en ATHALIA, de dochter zulke ouders waardig, moorderes van het huis haars Echtgenoots, tegen welke met zoo liefelijke deugden overftaat de trouwe JOSABATH, de huisvrouw van JOJADA den Hoogepriester, aan wie Koning JOAS, nog zuigeling, zijne aandoenlijke redding en opkweeking te danken had.

Wat zullen wij zeggen van de fchoone hart- en zielroerende karakters, daden, en woorden der vrouwen

uit dat onvergelijkbaar juweel des Boeks van RUTH? Wat van HANNA, de moeder van SAMUËL, als zij (ook daarin eene echte dochter van SARA en REBECCA) eerst na vele en bange jaren van gesmaadde onvruchtbaarheid op haar roèrend gebed de blijde moeder wordt van een der liefste kinderen en dienstknechten des HEEREN, en van nog een talrijk kroost daar te boven (1 Sam. I, II)? Wat van dat zoo geheel eigenaartig beeld eener voortreflijke en verstandige vrouw, door een goddeloozen man, of liever huistiran, miskend en mishandeld, — straks met heel het huis van den hardhertigen dwaas door Gods kenbare hand vrijgemaakt, op het eigen oogenblik, dat zij, terwijl hij zelve in zatheid van spijs en drank daar nederligt, hem door haar uitnemend beleid, zoo veel in haar is, het leven redt. Men leze de geschiedenis zelve (1 Sam. XXV), even vereerend voor DAVID als voor ABIGAÏL, in hare schoone en indrukmakende eenvoudigheid, en met toepassing van een vroeger in deze onze Bijbelbeschouwing aangegevene opmerking (1). Daartegenover wederom staat met gelijken indruk van waarheid uit het leven en de natuurlijke gesteldheid van den mensch, van de vrouw, een andere gemalin van DAVID: de dochter van SAUL, wier hoogmoed, niettegenstaande hare vroege liefde tot den opvolger haars vaders, het niet dragen kan en zich wrevelig ergert, als hij op den dag der opbrenging van de Arke Gods naar Sion, met de geringen van zijn volk en van zijn huis

(1) Bladz. 101 en volg. boven.

lofzingt en huppelt voor het aangezicht van zijnen God. Ook hier ligt geheel een karakter, geheel een soort van menschen naar het leven uitgedrukt, in het woord door MICHAL bij die gelegenheid geuit (2 Sam. VI: 20): *Hoe is heden de Koning van Israël verheerlijkt, die zich heden voor de oogen van de dienstmaagden zijner dienstknechten heeft ontbloot, gelijk een van de ijdele lieden zich onbeschaamdelijk ontbloot!* En, na hare bestraffing deswege door den Koning, teekent de Geschiedschrijver (vs. 23) kort maar indrukmakend aan: MICHAL *nu*, SAULS *dochter, had geen kind tot den dag van haren dood toe.*

Ook de goddeloozen en wederstrevigen in deze Schriften leveren een opmerkelijk bewijs van onvervalschte en onvermengde echtheid op, door de altijd sobere en gematigde en toch zoo onbewimpelde wijze, waarop van hunne woorden en daden melding geschiedt. Evenmin als van de goeden en vroomen het kwade verzwegen en verbloemd wordt, even weinig wordt van de boozen en onheiligen iets bedekt of in de schaduw gesteld, dat hen ook tegenover de betere karakters, de Godebehagelijke personen in de Schrift, gunstig hier en daar kan doen uitkomen. Het is ook hier wederom enkel historieverhaal, geen beoordeeling of beschouwing, — enkel waarheid, geen ideale uitwerking van hetgeen uit dit of dat karakter zou kunnen afgeleid worden tot eene of andere leering of bedoeling buiten het eenvoudige feit. En toch! wat leering,

wat rijkdom van inzichten in de diepten van het menfchelijk hart leveren telkens die zeer eenvoudige feiten, in hunnen voortgang en zamenhang befchouwd, den opmerkzamen Bijbellezer niet op!

Ook hier is wederom, bij onophoudelijke tusfchenkomst onmiddelijk van den HEER, met betrekking tot de menfchelijke handelingen, woorden, en overleggingen, alles volmaakt overeenkomftig met de natuur der menfchen en der dingen, zoo als wij die dagelijks voor oogen hebben in de wereld om ons heen, — zoo als wij die bij ons zelve kennen en omdragen. Eenige weinige voorbeelden, uit velen die de Schrift des Ouden Testaments allerwege aanbiedt, mogen hier ter toelichting volftaan.

Aan de fpits der overtreders uit het eerfte menfchenpaar geboren ftaat CAÏN, de broedermoorder. Welk een ontzettende, maar juist door haar kenmerk van noodwendige *waarheid* ontzettende bijzonderheid is het in de gefchiedenis der gevallene menschheid, dat de eerfte dood een dood door manflag, door broedermoord, is geweest; — en die moord de vrucht van bittere jaloerschheid; — en die jaloerschheid het gevolg van dat grondverfchil tusfchen de menfchenkinderen van den beginne: geloof en ongeloof (Hebr. XI: 4). — Hoe overeenkomftig is het, verder, met de gefchiedenis der menfchelijke overtredingen, dat de eerfte geweldenaar ook de eerfte man van twee gelijktijdige huisvrouwen is geweest, — het lied des gewelds van LAMECH gericht werd tot zijne *twee* vrouwen, ADA en ZILLA (1 Mof. IV: 19—24). — Hoe waar

en treffend in de gefchiedenis van NOACH het verband tusfchen de dronkenfchap des Vaders en de fpottende boosheid van den jongften zoon. — En voorts, ten aanzien van die algemeene boosheid van het menfchelijk geflacht, waarop het oordeel volgde van den zondvloed, — hoe opmerkelijk, dat de Schrift in geene bijzonderheden, in geene fchilderingen, in geene voorbeelden van de boosheid, het bederf dier tijden treedt, maar alles omvat in die ééne uitfpraak (1 Mof. VI: 1): *de* HEERE *zag dat de boosheid des menfchen menigvuldig was op de aarde en al het gedichtfel der gedachten zijns harten te allen dage alleenlijk boos was.*

En zoo is het ook wederom in de Bijbelgefchiedenis der menschheid na den zondvloed! Het zijn overal dezelfde driften, dezelfde fchuldige, maar in den gegevenen toeftand van het gevallen menschdom, natuurlijke driften, bewegingen, opwellingen, tegenftrijdigheden, die ons nog elken dag in de maatfchappij tot welke wij ook zelve behooren, voorkomen. Wat meer verklaarbaar uit de wegen van het bedorven menfchelijk hart, dan de gruwzame wraak over DINAAS fchending door hare broeders SIMEON en LEVI? — Wat meer overeenkomftig met den aart eens Heerfchers, in wien geene vreeze Gods is, dan dat bukken van PHARAO voor de plaag en ftraf, telkens als zij dáár zijn, en die verharding wederom aanftonds daarop, zoodra de fchrik van het oogenblik maar even geweken is! — Hoe fchuldig maar tevens wel verklaarbaar is die wrevel tegen MOSES en AÄRON van hun eigen ftamgenooten uit Levi:

KORAH, DATHAN, en ABIRAM, en hoe natuurlijk de opstand in de woestijn, die daarvan het gevolg is. — Hoe onmerkbaar en levend, wederom in later tijd, de waarheid van dat karakter van JOAB, den dapperen maar woesten, wraakgierigen en onverbiddelijken krijgsman, te gelijk DAVIDS rechterhand in den oorlog, en te gelijk in alle andere betrekkingen met menschen hem een doorn in het vleesch: als in de onderhandelingen met ABNER (2 Sam. III: 27), in de jammervolle geschiedenis van ABSALOM (2 Sam. XVIII, XIX), in de betrekking tot AMASA (2 Sam. XIX: 13. XX: 9, 10). En toch (de geschiedenis van het altijd raadselachtig menschelijk hart levert vaak dergelijke verschijnselen op!) het is in een gewichtig oogenblik van DAVIDS leven juist de harde en niets ontziende JOAB, die, waar de Godvreezende Koning door eene opwelling van zelfbehagen verblind wordt, hem op de uitnemendste gronden (2 Sam. XXIV: 3) de telling afraadt, waarover eerlang de toorn Gods tegen DAVID ontsteekt.

Wij besluiten met een enkel voorbeeld, waaruit misschien boven anderen ons zal kunnen blijken, hoedanige diepten van het menschelijk hart ons de Schrift weet voor oogen te brengen door de enkele vermelding van handelingen en woorden, ook zonder eenige daarbij gevoegde beschouwing of opmerking. In het leven en karakter van SAUL, Israëls eersten Koning na de verwerping van het Richterampt, hebben wij als in een veelbeduidend toonbeeld voor oogen, door welke kenmerken uiterlijke Godsdienstigheid zich van echte Godsvrucht onderscheiden laat. Naauwlijks heeft de

zoon van KIS niet zonder koninklijken moed en gezindheid de regeering over Israëls ftammen aanvaard (1 Sam. X en XI), of reeds verraadt hij de hoogheid en hardheid van zijn hart door ongeduld en ongehoorzaamheid in dat ontijdig offer te Gilgal (XIII: 8—14). Straks vaardigt hij even eigenwillig en te ontijd (te midden van een fellen kamp met de Philistijnen!) een verbod uit in het leger, dat niemand fpijs zal mogen nuttigen tot den avond (XIV : 24). Onwetend van de onverftandige gelofte, is zijn voortreflijke zoon JONATHAN de eerfte overtreder, en is deze op het punt van, ter belooning eener glansrijke overwinning op den vijand, ter dood gebracht te worden om een weinig honig, genuttigd na den heeten ftrijd (ald. vs. 27). En diezelfde SAUL, die om de onbewuste overtreding van zulk een eigenmachtige verbodswet zijn eigen zoon wil doen fterven (ald. vs. 44), ontziet zich naderhand niet, tegen het uitdrukkelijk gebod van den HEER, den gevangen Koning der Amalekiten door een even ontijdig medelijden te verfchoonen (XV: 9). Te gelijk neemt hij tot zich het beste der fchapen en der runderen, die hij volgens hetzelfde Godsgebod had moeten ftellen tot een ban den HEERE, en, deswege beftraft door SAMUËL, verfchoont hij zich door een onwaardigen logen (XV: 1—21). In al zijne diepte ontdekt daarom de Propheet dit onoprecht beftaan van den ondankbaren Koning door dit ééne woord, leeringvol voor alle eeuwen (ald. vs. 22): *Heeft de* HEERE *lust aan brandofferen en flachtofferen, zoo als aan het gehoorzamen van de ftem des* HEEREN? *Zie! gehoorzamen*

is beter dan slachtoffer, opmerken dan het vette der rammen.

En deze grondtrek van SAULS karakter: eigenwilligheid en onbetrouwbaarheid des harten, hervindt zich overal in zijn leven, ook in zijn gedrag tegen DAVID, dien hij benijdt en vervolgt, schoon hij bij oogenblikken zijn eigen onrecht en DAVIDS onschuld met tranen erkent. Geheel de regeering van SAUL gaat om in die doodelijk verkeerde richting: voor overgave des harten, een uitwendige vertooning of een voorbijgaande gevoeligheid, — voor verschuldigde gehoorzaamheid, eigenwillige Godsdienstigheden.

Naauw en diep hangt hiermede zamen zijne verachting voor den *voorhuid* der Heidenen, — de smadelijke benaming van *onbesnedenen*, waarmede juist die ongelukkige SAUL de Philistijnen brandmerkt, die zelve zoo vele blijken geeft van het geen naar MOSES *een onbesneden hart* genoemd wordt voor den Heer. Het is uit dat beginsel, dat hij voor bruidschat zijner dochter honderd *voorhuiden* der Philistijnen van DAVID vordert. Het is in denzelfden geest dat hij, op Gilboa door de Philistijnen omsingeld, zich zelven het leven beneemt *om niet te vallen in de handen dier onbesnedenen* (1 Sam. XXXI : 4). Des nachts te voren heeft hij te Endor met de hem eigene onvastheid eene dier waarzegsters geraadpleegd, die hij zelf in het begin zijner regeering zoo te recht en naar Mosaïsche inzetting uit Israël verbannen had (XXVIII: 3, 8). Zoo draagt hij in alles in de dagen des Ouden Verbonds en op zijn koninklijken zetel eene treurige gelijkenis met die

latere Pharifeën op den leerftoel, die aan anderen lasten oplegden, welke zij zelve ook niet met den vinger aanroerden, — die met een onbefneden, dat is onwedergeboren hart zelve, met diepe verachting nederzagen op den voorhuid dier Heidenen, wier bekeering DAVID en alle de Propheten lofzingend, biddend, liefhebbend, hebben voorzegd, — op wie eindelijk zoo wel als op hunne talrijke navolgers in welken tijd, van welken naam, of onder welken vorm dan ook, de Heere CHRISTUS dat Woord des Ouden Testaments heeft toegepast: *Zij eeren Mij met de lippen, maar hun hart is verre van Mij* (Matth. XV: 7—9).

De gevolgtrekking ligt voor oogen: de voorftelling ook der goddeloozen of wederftrevigen in de Schrift des Ouden Testaments bezit dat kenmerk van onverdichtbaarheid, van onnabootsbare echtheid, waar onze onderzoekingen hier telkens van onderfcheidene kanten op neder kwamen. Waar poëzij, *mythe*, of *legende* dergelijke menfchen bedenkt, verfiert, of invoert, daar vinden wij de boosheid of goddeloosheid oppervlakkig veel fterker geteekend, ja tot in het ijzingwekkende en monfterachtige vaak opgedreven, terwijl daartegen de Schrift door hare altijd kalme en gematigde voorftelling van *feiten*, van meestal zoo fterk niet eens fchreeuwende *feiten*, alle boosheid en Godewederftrevigheid der menfchen te rug leidt tot haren wortel, — de zonden der menfchelijke natuur opdekt tot den bodem.

TWEE EN TWINTIGSTE EN DRIE EN-TWINTIGSTE VOORLEZING.

ELOHIM JEHOVA.

Wij hebben onze befchouwing van het inwendig waarheidsbewijs, dat in de voorftelling en het karakter der *Perfonen* van het Oude Testament ligt, in eenige uitnemende voorbeelden uit onderfcheidene tijden en uit onderfcheidene orden en foorten van menfchen ten einde gebracht. Wij hebben de eerfte lijnen getrokken, de eerfte gronden gelegd, voor hetgeen bij eene opzettelijke Bijbelftudie uit het door ons aangegeven ftandpunt tot eene meer geregelde en uitvoerige Oud-Testamentifche Perfoonsbefchrijving zoude kunnen worden. Van zulk eene volledige karakterbefchrijving behoort eigenlijk geen handelend Perfoon, al is hij ook niet van deze aarde, noch van uit het midden van ons menfchen afkomftig, te worden uitgezonderd. En het mag daarom bevreemden dat een Schrijver, in vele opzichten bijzonder tot het werk van Bijbelfche Perfoonsbefchrijving bevoegd, in zijne hier meermalen aangehaalde *gewijde Biographie* den Perfoon

des Zaligmakers heeft vermeend daaronder niet te mogen begrijpen. Een beginfel van eerbied, dat wij, offchoon in de toepasfing zeer wezenlijk verfchillend, niet nalaten mogen te vermelden, brengt bij den meergemelden Godgeleerde deze uitzondering te weeg. » Ik moest (zegt hij in zijne Voorrede) mij bepalen bij menfchen, gelijk aan ons in alle dingen, de zonden daaronder begrepen." Naar ons begrip van het denkbeeld eens Oud- of Nieuw-Testamentifchen Perfoons doet het zondige of onzondige, het lagere of hoogere, zelfs het allerhoogfte dat zich denken laat, niets daaraan toe of daarvan af. Hoogere wezens, zoodra zij mede handelende Perfonen in de wereld der menfchen zijn, mogen en moeten hunne plaats vinden in een Bijbelfche Perfoonsbefchouwing. Moge men al de wereld der goede en kwade Engelen daarvan willen uitfluiten, en zich alleenlijk bepalen bij de wereld van *menfchen*, — tot die *menfchen* in den volften en ruimften zin, de zonde alleen uitgenomen, (maar de zonde is toch wel van het denkbeeld van *mensch* alles behalve uit beider aart onaffcheidelijk!), heeft JESUS, de Zone Gods van eeuwigheid, door Zijne aanneming eener waarachtige menfchelijke natuur willen behooren, en *de mensch* CHRISTUS JESUS, die juist als zoodanig *de Middelaar Gods en der menfchen* heeft kunnen zijn (1), is dan ook noodwendig het Hoofd zoo wel als het Middelpunt van alle Bijbelfche perfoonlijkheden.

Wij gaan verder. Reeds vóór de eigenlijke mensch-

(1) 1 Tim. II: 5.

wording heeft God de Zaligmaker zich met menschen in betrekking gesteld, niet blootelijk door Zijne onzichtbare regeering van Boven, en als uit de diepten van een ongenaakbaar heiligdom, maar door onmiddelijken omgang, ja door een soort van menschelijke gemeenschap en gemeenzaamheid met menschen in alle de wegen dier Openbaring, waardoor Hij zich onmiddelijk aan menschen kenbaar gemaakt heeft. Van den beginne heeft God zelve met menschen menschelijk en als een mensch verkeerd. Hij heeft deel genomen aan hunne geschiedenis; Hij is onder hen als handelend Persoon mede werkzaam geweest; Hij heeft onder hen gewoond, in hun midden gewandeld, Hij heeft betrekkingen vervuld en aangenomen met menschen als van een bondgenoot tot zijnen bondgenoot, als van een vader tot zijne kinderen, als van een Koning tot zijne onderdanen, als van een man tot zijne vrouw, als van een vriend tot zijnen vriend. Wij zagen reeds het een en ander van die onderscheidene betrekkingen des HEEREN tot Zijne geloovigen en uitverkorenen. Wij herinneren thands alleenlijk, hoe Hij aan NOACH, aan ABRAHAM, aan MOSES, aan Israël, Gode waardige, bij een almachtig God alleen mogelijke beloften, bevelen, inzettingen geeft in den vorm van een wederzijdsch Verbond. God, tot menschen in betrekking niet alleen als hun almachtige Schepper en Souvereine Lotbestierder staande, maar (behoudens die hoogste en eerste betrekking en juist in de openbaring daarvan) ook in een menschelijke rechtsbetrekking, in eene menschelijke verbindtenis tot wederzijdsche han-

delingen zich begevende, — God en de mensch alzoo tegen over elkander geplaatst als twee *partijen*, — ziedaar hetgeen ons door alle de eeuwen heen des Ouden Testaments de gewijde gefchiedenis zonder tusfchenpozing voorftelt. Het is als zoodanig dan ook dat het Woord van God ons vrijheid geeft om onder het getal en in het midden der Perfonen, wier daden en woorden in deze Schriften zijn opgeteekend, ook JEHOVA zelven te noemen. Het is uit kracht dier betrekking, dat wij hier ten flotte nog van JEHOVA als van den hoogen en aanbiddelijken Hoofdperfoon des Ouden Testaments mogen fpreken.

Wij noemen hier vooral als uit het ftandpunt van deze onze Perfoonsbefchouwing, den God van hemel en aarde JEHOVA. Men weet dat deze naam door geheel de Schrift des Ouden Testaments aan den God van Israël niet flechts maar ook van alle de volkeren, den God van ABRAHAM, ISAÄC, en JACOB, maar ook van NOACH, van SEM, van ENOS, van SETH, van EVA en ADAM, in afwisfeling of ook wel in vereeniging wordt gegeven met die van *El*, *Elohim*, *El Saddai*, *El Gneljon*, dat is de Sterke, de Volmaaktheerlijke, de Almachtige, de Allerhoogfte. ELOHIM vooral wordt die ééne Allerhoogfte God in alle de Schriften des Ouden Verbonds bij afwisfeling met den naam van JEHOVA genoemd, en de beide benamingen geven van dien éénen en denzelfden Allerhoogften God niet dezelfde betrekking te kennen, maar ftellen Hem in de taal der openbaring aan menfchen in twee zeer onderfcheidene verhoudingen voor. ELOHIM heet Hij in

hoedanigheid als eenig ware God, in onderfcheiding van al wat geen God is, van alle valfche, van alle ingebeelde goden; JEHOVA als dezelfde eenig ware God, maar in betrekking, ja omgang met menfchen, met de Zijnen, met Israël, met Zijne Gemeente. ELOHIM drukt Zijn wezen in tegenoverftelling van alle gefchapene wezens uit; de naam JEHOVA Zijn perfoonlijk karakter. ELOHIM is de uitdrukking Zijner hooge, alle heerlijkheden omvattende eigenfchappen en krachten; JEHOVA is Zijn eigen naam (*nomen proprium*) waarin, naar de oorfpronkelijke Bijbelfche eigenaartigheid van alle *namen*, het onderfcheidend kenmerk van den Perfoon die hem draagt in betrekking tot anderen wedergegeven wordt.

Wij kunnen hier in de anders zoo hoog belangrijke vraag niet treden van den oorfprong, de volle beteekenis en wederzijdfche verhouding, in de Schriften des Ouden Testaments, tusfchen die namen: ELOHIM en JEHOVA, — in de vraag, vooral ook, omtrent die zoogenaamde *Elohistifche* en *Jehovistifche* bronnen van den Pentateuchus. Het rechte inzicht, dat wij hier wenfchen te openen in de beteekenis en kracht dezer hoog heilige Namen zal genoegzaam zijn althands tegen de jammerlijke, neen! lasterlijke onderftelling van fommigen, als of de naam van ELOHIM (om zijn meervoudigen vorm) aan een oorfpronkelijke verwantfchap van het Israëlitifche Godsdenkbeeld met het veelgodendom der volken zoude te wijten zijn, de naam van JEHOVA daarentegen aan een uitfluitend nationalen Israëlitifchen God moest doen denken; — als of de

Boeken van MOSES (maar van waar dan de vermenging door geheel het Oude Testament, in welke immers evenzeer telkens die afwisfeling der benamingen van ELOHIM en JEHOVA plaats vindt?) zich juist door die twee onderfcheidene namen zouden kenmerken als afkomftig van twee geheel onderfcheidene en wezenlijk ongelijkfoortige bronnen: die der *Elohisten* of vereerders van den ELOHIM, en die der *Jehovisten* of meer bepaaldelijk Israëlitifche of Patriarchale belijders van JEHOVA!

Voor ons doel aan deze plaats zij het genoeg te doen blijken, dat die onophoudelijk in het Oude Testament zich het zij afwisfelende het zij vereenigende benamingen van ELOHIM en JEHOVA geenszins uit eenig verfchil ten aanzien van het hooge Wezen, dat bedoeld wordt, afkomftig zijn, — en evenmin (gelijk van eene geheel tegenovergeftelde zijde beweerd is) zich naar vaste regelen laten verklaren uit eene *telkens* onderfcheidene bedoeling des Schrijvers, bij het gebruik van den tweederlei Naam. Het onderfcheid ligt in de grondbeteekenis, niet altijd met ftrenge *confequentie* in het gebruik. Beide namen zijn aan den eenig waren God van Israël en van de Christenen eigen; maar de ééne ontleend van Zijn wezen in zich zelve, de andere van Zijne betrekking tot menfchen, tot Zijn volk, tot Zijne fchepfelen.

Reeds de Kerkvaders zoo wel als de Joodfche Schriftgeleerden (offchoon *genen* uit gebrek aan diepte van Hebreeuwfche taalkennis, *dezen* door hunne blindheid voor het licht dat ook hier over het Oude Testa-

ment opgaat uit het Nieuwe, met geen genoegzame volledigheid en diepte) hebben het evenwel beide reeds gevoeld en aangeduid, dat het onderſcheid tusſchen de Godsnamen ELOHIM en JEHOVA in de Schrift aan geen willekeurig toeval, aan geen verſchil van bronnen en oorkonden is toe te ſchrijven, maar aan de behoefte om twee onderſcheidene betrekkingen of verhoudingen van die eene en zelfde eenig ware Godheid uit te drukken. Dus, bij voorbeeld, beweerde TERTULLIANUS, de bekende Latijnſche Kerkvader uit de derde eeuw, tegen zekeren HERMOGENES, — die de eeuwigheid van het ſtof wilde bewijzen uit dien naam van HEER, aan God toekomende, dewijl er anders niets zoude geweest zijn van eeuwigheid waarover Hij *Heer* (*Dominus*) had kunnen zijn, — dat dan ook werkelijk God in de Schrift niet dan na de volmaking van geheel het ſcheppingswerk in Geneſis *Heer* genaamd wordt (1). Meer bepaaldelijk betrekt AUGUSTINUS dien naam van HEER, tot het voorrecht van den mensch, God tot *Heer* te hebben. Daarin intusſchen alreeds verraadt zich bij beide deze Kerkvaders het gebrek aan taalkundig inzicht in de kracht van het Hebreeuwſche woord, dat zij dien naam van JEHOVA (ingevolge de vertaling der Zeventig, die ook de latere Overzettingen gevolgd hebben) door HEER overgezet vinden.

---

(1) Men zie de geheele plaats mitsgaders eene andere, in gelijken zin, van AUGUSTINUS, aangehaald en beoordeeld in HENGSTENBERGS zeer belangrijke afdeeling: *Die Gottesnamen im Pentateuch* in zijne *Authentie des Pentateuches*, 1r Bd. S. 181.

de, ook letterlijk daaraan de beteekenis van *Heer* (*Dominus*) hechten. Onder de Joodſche Schriftgeleerden heeft inzonderheid JUDA HALLEVI, een Spaansch Rabbijn en Dichter uit de twaalfde eeuw, de beide hooge Godsnamen nagenoeg in den hier reeds aangegeven zin onderſcheiden, aldus: » ELOHIM is de naam van God in het algemeen, JEHOVA in het bijzonder en eigenlijk. ELOHIM is God voor zoo ver Hem als Schepper der wereld ook de Heidenen kunnen kennen; JEHOVA zoo als Hij alleen door perſoneele openbaring aan Zijne geheiligden bekend wordt." En ook MAIMONIDES zegt van het *Tetragrammaton* (1), dat het Gods *eigen naam* is.

De hedendaagſche, nog dieper gaande onderzoekingen komen in het beginſel der zaak op dezelfde uitkomst neder. Taalkundig beteekent ELOHIM in zijn meervoudigen vorm als ware het *den God der goden*, *het Inbegrip aller krachten*, *de Almacht*, *den Allerhoogſte*; — JEHOVA, of gelijk de vier letters eigenlijk ſchijnen te moeten worden gepunctueerd en uitgeſproken, JAHVEH, HIJ ZAL ZIJN, dat is, de zich zelven altijd gelijk blijvende, de Getrouwe, de Geen *die zijn of komen zal* (Openb. I: 4), *die gisteren en heden dezelfde is, en in der eeuwigheid* (Hebr. XIII: 8), niet ſlechts als *beſtaande*, maar ook als *handelende*. Hij is *die was en die is en die zijn zal*, die zich als de zoodanige ſteeds zal betoonen,

---

(1) De vier letters, waarmede in het Hebreeuwsch de naam van JEHOVA wordt geſpeld.

die als de zoodanige zal komen, welke Hij zich verklaard en getoond heeft te zijn. (1)

Zien wij thands op welk eene wijze, even rijk in geestelijke harmonijen tusfchen het Oude en het Nieuwe Verbond, als verre boven alle mogelijkheid van menfchelijk overleg verheven, die naam van Jehova zich in de Gefchiedenis verklaart en bewaarheidt, in die wondervolle openbaring van de oneindige Godheid (Elohim!) door de meest menfchenaartige namen en daden, vormen van fpreken en handelen, door geheel het Oude Testament.

In den beginne al dadelijk verkeerde de Schepper van hemel en aarde met den nog ongevallen mensch in vriendelijke gemeenzaamheid. Hij fpreekt en verkeert met Adam op menfchelijke wijze en in menfchelijke taal (1 Mof. I: 28—30. II: 16, 17, 19—22. III: 3). En het is een eerfte gevolg der zonde, dat de mensch dien God, als Hij hem nadert bij de koelte van den morgenwind, niet meer te gemoet fnelt, maar met fchaamte en vrees ontwijkt en ontvlucht (III: 8). — Na de belofte van een Verlosfer, en de uitfpraak van verzoening en vergeving zoo wel als van oordeel en kastijding over het gevallen menschdom, wordt in die zelfde wereld vóór den zondvloed een Henoch, een Noach, op nieuw gezegd *te wandelen met God* (V: 24.

(1) » Gott heifst Jehova infofern er in die Entwickelung und Gefchichte eintritt und dadurch die Welt aus ihrem Anfange und Grunde den gefetzten Ziele entgegen führt." Baumgarten *Theol. Commentar zum Pentateuch.* I. 31.

VI : 9). Terwijl de goddelooze menschheid van dien vroegsten vóórtijd verloren gaat in den zondvloed, geeft God (wederom een kenlijke JEHOVAAsdaad, eene menschelijke omgang Gods met menschen!) aan NOACH bevel aangaande het bouwen der Ark tot zijn eigen en zijns huisgezins behoud, met uitdrukkelijke bestemming der geringste stoflijke bijzonderheden (VI: 14—22). En als nu de zondvloed van dien grooten en ontzachelijken God des hemels (ELOHIM!) staat in te breken, zoo bewaakt en verzorgt die zelfde God (JEHOVA!) de intrede van het afgezonderd huisgezin in de Ark in eigen Persoon. *De* HEERE zelf (dus lezen wij VII : 16) *sloot de Ark achter* NOACH *toe.*

Na den zondvloed bezoekt diezelfde allerhoogste God, de JEHOVA, Vriend en Behouder van menschen, van geloovige menschen, den vader aller geloovigen: ABRAHAM, op dezelfde wijze als vroeger NOACH, met menschelijke gemeenzaamheid in zijne tent. Hij deelt dien Aartsvader vertrouwelijk Zijne voornemens mede met de goddelooze steden Sodom en Gomorrha. Hij spreekt het uit met een woord, ten allen tijde onder menschelijke vrienden gebruikelijk en eigenaartig (1 Mos. XVIII : 17): *Zal Ik voor* ABRAHAM *verbergen wat Ik doe?* En toch! Hij is en blijft de Richter der aarde, tot wien ABRAHAM, *Zijn vriend*, zich niet vermeet te naderen dan in diepe nederbuiging in stof en asch, ook als hij met Hem in onderhandeling durft treden over eene mogelijkheid van redding voor de schuldige en veroordeelde steden.

Later (wij stonden bij dit geheimzinnige en zinvolle

voorval reeds ftil!) worftelt Hij met JACOB als een man.

Maar allerbijzonderst rijk treedt die hoog en innig en heilig menfchelijke betrekking van den allerhoogften God ELOHIM JEHOVA bij de vorming en uitleiding en inftandhouding van een eigen volk, van Israël, in het licht. Daarom dan ook bekleedt Hij zich als het ware op gantsch bijzondere wijze met dien grooten JEHOVAASnaam, als Hij MOSES Zijnen dienstknecht den weg bekend maakt, langs welken Hij de beloften, aan de Aartsvaders gegeven, gaat vervullen. *Ik ben* (zegt Hij 2 Mof. VI: 2) *aan* ABRAHAM, ISAÄC, *en* JACOB *verfchenen als God de Almachtige; doch met Mijnen naam:* HEERE, *ben Ik hun niet bekend geweest,* dat is namelijk, niet in die volheid, waarin Hij door Israëls verlosfing uit Egypte zich nu ging betoonen die Getrouwe te zijn, die *met eene fterke hand en met een uitgeftrekten arm* de belofte, vertoond aan de Aartsvaders in de verte, thands met der daad ten uitvoer brengen gaat.

Veelvuldig zijn van nu aan de betrekkingen en benamingen van zuiver en innig menfchelijken aart en afkomst, in welke de Allerhoogfte met Zijn uitverkoren volk niet ophoudt zichtbaar en onzichtbaar te verkeeren. De Schepper van hemel en aarde is *Israëls Herder, die Zijn volk weidt als fchapen* (Pf. LXXX: 2), *die ze midden door de groote wateren als op een voetpad leidt door de hand van* MOSES *en* AÄRON (Pf. LXXVII: 21), *die de lammerkens in Zijne armen vergadert en draagt in Zijnen*

ſchoot, en de zoogenden zachtkens leidt (Jeſ. XL: 11), die *zelf* (Ezech. XXXIV: 11 en volg.) *naar Zijne ſchapen vraagt en ze opzoekt, die ze redt uit alle plaatſen, waarheen zij verſtrooid zijn ten dage der wolken en der duisternis, — die ze nog eenmaal weder weiden zal op de bergen Israëls en in alle bewoonbare plaatſen des lands, — die het verlorene zoekt, het weggedrevene wederbrengt, het gebrokene verbindt, het kranke ſterkt, die ze weidt met oordeel*, die tot hen ſpreekt: *Gij nu, o Mijne ſchapen, ſchapen Mijner weide! gij zijt menſchen; maar Ik ben uw God, ſpreekt de Heere* HEERE.

De Heere, de Schepper van hemel en aarde, is Israëls Wetgever, Zijn Richter, Zijn Koning. Bij alle andere volken mogen Koningen of Wetgevers van de Godheid gezonden heeten, voor zichtbare vertegenwoordigers der Godheid gehouden worden; in Israël is JEHOVA zelf en in eigen perſoon de Wetgever en Koning in den letterlijkſten zin, en de menſchelijke Wetgevers en Koningen alleenlijk als tolken of middelaars dienende tusſchen Hem en het volk. Zie daar het wezen der Israëlitiſche Theocratie, het onmiddelijk koningſchap van JEHOVA over Israël, niet bij wege van ſpreekwijze of bloote vertegenwoordiging, maar eigenlijk en door onmiddelijke bemoeijing, — eene bemoeijing, die zelfs bij de aanſtelling van menſchelijke koningen over dat volk niet op den achtergrond treedt, maar zich ook dan even kenlijk en beſtemd openbaart, door de dienst vooral der Propheten, even als in de dagen toen Israël geenen koning had.

De Schepper van hemel en aarde, de HEERE God, ELOHIM JEHOVA, is in den hoogsten zoo wel als in den wezenlijksten Israëlitisch-menschelijken zin *Israëls* GOËL, dat is, *Losser*, *Verlosser*, *Wreker*, als ware het in hoedanigheid van naaste betrekking, naasten bloedvriend en bloedverwant, hoedanigen uit kracht der Wet van MOSES en de gewoonte van heel het Oosten tot deze daden van rechtswege bevoegd en geroepen zijn. (Men denke aan de betrekking van BOAZ, in het boek van RUTH, tot het geslacht van ELIMELECH uit Juda.) Van daar vooral bij den Propheet JESAÏA die benaming van Israëls God, in onze gewone Overzettingen door: *Verlosser* overgezet, maar eigenlijk *Losser* beteekenende, of nog beter door VAN DER PALM onvertaald behouden: GOËL! Jes. XLI: 14. *Vrees niet, gij wormken Jacobs, gij volksken Israëls! Ik help u spreekt de* HEER, *en uw Goël is de Heilige Israëls*, en XLIII: 14. XLIV: 6, 24. XLVII: 4.

De Schepper van hemel en aarde, de HEERE God, ELOHIM JEHOVA, stelt zich tot datzelfde Israël door alle de tijden heen in de betrekking voor van een man tot zijne gehuwde vrouw. Onder dat beeld, onder deze benaming, spreken al de Propheten van de naauwe en gantsch innige betrekking, die zich de eenig ware God op een uit alle volken daartoe uitverkoren en afgezonderd volk gegeven heeft. God heeft Israël gehuwd, geheel tot de Zijne gemaakt, met een kostbaren bruidschat als gekocht, met alle kostelijke gaven en voorrechten als uit kracht van huwlijksliefde en huwlijksgemeenschap naar Zijnen eigenen naam ge-

noemd. De ontrouw van Israël aan de dienst van dien eenig waren, aan hun alleen geopenbaarden en door Verbonden verbondenen God, heet dan ook overſpel, hoererij, bij alle de Propheten; — de natie wordt om die ontrouw naar de wet tegen de overſpeelſters geoordeeld, geſtraft, onteerd. Na vele dagen evenwel wordt de ſchuldige weder in genade aangenomen, weder in haren ſtaat en rang herſteld. Hosea bepaaldelijk is onder de Propheten het uitvoerigst over deze betrekking Gods op Israël in geſchiedenis en toekomst (I—III).

De Schepper van hemel en aarde, de Heere God, Elohim Jehova, wordt op gelijke wijze, dat is in Goddelijke vervulling van eene menſchelijke betrekking, menſchelijke werkzaamheid, menſchelijke hoedanigheid, Israëls *Geneesheer* genaamd (2 Moſ. XV: 26), Israëls *Wachter* (Pſ. CXXI: 4, 5), een *Krijgsman* (2 Moſ. XV: 3, 4), enz.

En dat hier aan geene bloote figuurlijke ſpreekwijzen te denken is, daarvoor ſtaat ons het doorgaande, het bij al de Schrijvers van het Oude Testament gelijkelijk voorhandene van alle die betrekkingen des hoogen Gods tot de kinderen der menſchen overtuigend in. Wezenlijkheden zijn het, die hier worden te kennen gegeven, mits de uitdrukking altijd opgevat in den Godewaardigen zin, dat is in zoo eindeloos hoogere werkelijkheid, als uit den aart der hoog heilige onderwerpen voortvloeit. Het is dan ook in gelijken Godebetamenden, maar juist daarom even volſtrekt werkelijken en wezenlijken als hoogen en heiligen zin, dat alle die uitdrukkingen op te vatten zijn, waarbij de

Schrift aan den Allerhoogste handelingen, bewegingen, gewaarwordingen toekent, die, bij ons zondige menschen zondig of met zonde besmet, in zich zelve toch wel niets zondigs of onheiligs bevatten, en daarom dan ook bij Hem, die den mensch schiep naar Zijnen beelde, — die zich van toen af aan menschen zoo geheel bereikbaar *menschelijk* zoo wel als onbereikbaar en ondoorgrondelijk *bovenmenschelijk* openbaarde, voorstelde, en vertoonde, — werkelijk en wezenlijk kunnen en moeten plaats vinden: als wanneer, bij voorbeeld, de Schrift zoo des Nieuwen als des Ouden Testaments aan dien God toeschrijft: *toorn*, dat is, heiligen, werkdadigen haat tegen zonde en tegen zondaars als zondaars, — *ijver* of *jaloezij*, dat is, eveneens heilige handhaving van Zijn eigendom, Zijn ondertrouwd Israël, later, Zijne met eigen bloed gekochte Gemeente, — *droefheid* over de boosheid der menschen, — *rommelende ingewanden* van barmhartigheid over de Zijnen, — *berouw* zelfs, dat is, bij de onveranderlijkheid, die Hem eigen is als den eeuwigen God (Elohim), die even waarachtige handelwijze van denzelfden God (als Jehova), waarbij Hij zich in onderhandeling begevende met den veranderlijken mensch Zijne besluiten schijnt te wijzigen en te veranderen naarmate de mensch zich toekeert tot Hem, of afkeert van Hem. Zoo wordt, bij de algemeene boosheid der menschen van voor den zondvloed, de Heer gezegd *berouw* te hebben dat Hij den mensch op aarde gemaakt had (1 Mos. VI: 5, 6); wat anders dan, hetgeen er ook onmiddelijk op volgt en uit

de gebeurtenis blijkt, dat God in den mensch, zoo als hij zich zelven door de zonde gemaakt had, geen welbehagen meer had, — dat Hem die zonde *ſmartte aan het hart*, — dat, dien ten gevolge, een beſluit van vernieling des menschdoms het vroegere beſluit aangaande deszelfs ſchepping ging vervangen? Op gelijke wijze zegt de Schrift (1 Sam. XV : 11) dat het God berouwde SAUL *tot Koning gemaakt te hebben;* wat anders, dan dat God, als JEHOVA, op menſchelijke wijze tot menſchen ſprekende en met menſchen handelende, om SAULS zonde het koningſchap aan zijn nageſlacht ontzegt, even gelijk Hij het hem vroeger geſchonken had onder voorwaarden, door dien eerſten Koning van Israël geſchonden. Want dat wederom in hooger zin geen eigenlijk *berouw* in God vallen kan, leert dezelfde Schrift in hetzelfde historieverhaal (1 Sam. XV: 29) uitdrukkelijk: *God is geen mensch dat Hem iets berouwen zoude.*

Men heeft van de zijde der miskenning van de diepten des Ouden (wij mogen er bijvoegen ook des Nieuwen) Testaments in alle dergelijke uitdrukkingen, bewegingen, handelingen Gods, als waarvan hier ſprake is, veelal niets gezien dan eene *accommodatie*, een *zich ſchikken* van God naar de begrippen der menſchen, ja, naar de zinlijke opvatting, zoo het heeten moet, der Israëliten; — men heeft de Schriften, vooral des Ouden Testaments, van een meer of min grof *anthropomorphismus*, dat is, toeſchrijving aan God van eigenſchappen, bewegingen, gewaarwordingen, die ſlechts in den beperkten en onvolmaakten mensch kunnen val-

len, beschuldigd. Men heeft ook hier die hooge en vruchtbare waarheid voorbijgezien, dat immers tusschen God en den mensch, uit kracht van diens oorspronklijke schepping naar Gods beeld, noodwendig eene zoodanige gelijkenis *moest* bestaan, als waardoor dat Hoogste Wezen zich met volstrekte waarheid betoonen kan gewaarwordingen te kennen, die wij juist in onze bekrompenheid zouden meenen alleen eigen aan den mensch te zijn.

Maar nog meer heldert alles zich hier op door eene rechte opvatting van het innig en noodwendig verband tusschen het Oude en het Nieuwe Testament, tusschen de daden en openbaringen van JEHOVA, en de werken en woorden van den EMMANUEL (*God met ons*) JESUS CHRISTUS. Bij dat licht wordt het ons duidelijk, hoe dat dus genaamde, dat zoo kwalijk begrepene *anthropomorphismus* des Ouden Testaments niets anders is dan de noodzakelijke uitdrukking dier hooge, dier diepe waarheid: God openbaart zich van den beginne *menschelijk* aan menschen, niet door schikking naar hunne dwalingen of vooroordeelen, maar door de zamentrekking, als het ware, van geheel Zijne JEHOVAASmajesteit en persoonlijkheid binnen den kring van den naar Zijn evenbeeld geschapen mensch. De beginselen ook van deze volheerlijke waarheid en verborgenheid, in het Oude Testament van den beginne aanwezig, ontwikkelen zich tot volkomene rijpheid in de werkelijke menschwording. In het Oude Testament spreekt en handelt reeds JEHOVA in al de vormen eener kenlijke menschheid; in het Nieuwe

werd JEHOVA, altijd *God* blijvende, te prijzen boven alles in der eeuwigheid, te gelijk in de eenigheid eens onverdeelbaren Perfoons zelve *mensch*.

ELOHIM JEHOVA, God de HEERE, in het Oude Testament, — in het Nieuwe JESUS CHRISTUS, waarachtig God, waarachtig mensch! ontzachelijke vereeniging, bij geen ander volk buiten Israël, in geen andere Godsdienst dan de Christelijk-Israëlitische des Ouden Testaments, in de Israëlitisch-Christelijke des Nieuwen Testaments, ooit gekend en door geen gefchapen verftand wel immer uitdenkbaar; terwijl die zelfde vereeniging de twee groote en de eene met de andere tot eene volkomene openbaring der Godheid onder menfchen noodwendige vereischten daarftelt; het onveranderlijke Gods te gelijk en het levende, — het eeuwige en te gelijk in de menfchelijke tijden ingrijpende, — het boven alle fchepfel verhevene en te gelijk tot in de diepten van den mensch, dien Hij behouden, bewerken, zijner Goddelijke natuur deelachtig wil maken, doordringende.

Befchouwen wij dan nu ook, bij de volkomene vervulling der Openbaring van God tot en onder menfchen in *de groote Verborgenheid der Godzaligheid* in het Nieuwe Testament (1), hoe in den Perfoon van JESUS CHRISTUS alle die opgenoemde menfchelijke vormen en hoedanigheden, in welke zich de JEHOVA ELOHIM des Ouden Testaments ontdekt en mededeelt, op de heerlijkfte, wezenlijkfte, en meest harmonifche wij-

(1) 1 Tim. III: 16.

ze worden te rug gevonden, en een voor alle eeuwigheden blijvend geheel uitmaken met het groote door Hem vervulde verlossingsplan.

Roemt Israël, roemt DAVID, als wij meermalen hier herinnerden, JEHOVA als zijnen Herder, die de Zijnen leidt en weidt hun leven lang, ja alle de eeuwen door van hun bestaan, — JESUS CHRISTUS, beloofd door de Propheten als de eenige Herder, even als zijn voorvader naar den vleesche DAVID geboren te Bethlehem, is de Gene, die van zich zelven zegt, hetgeen alleen in een mensch-geworden God waarheid worden kon (Joh. X: 14—17, 29): *Ik ben de goede Herder! Ik stel mijn leven voor de schapen* (in Zijne menschheid!) — *Niemand zal ze rukken uit Mijne hand* (uit kracht Zijner Godheid).

Is onder de bedeeling des Ouden Testaments JEHOVA de eeuwige God, maar met menschen menschelijk verkeerende, Israëls wezenlijke en eigenlijke Koning, Rechter en Wetgever; — in de volle Evangelievervulling des Nieuwen Testaments vereenigt JESUS CHRISTUS in zijne heerlijke Goddelijke zoo wel als in zijne vernederde menschelijke natuur het Koningschap over Israël. Hij wordt als *Koning der Joden* aangebeden en gekruisigd, beleedigd en beleden, van den Vader overgegeven en verheerlijkt: Matth. II: 2. Joh. I: 50. Matth. XXVII: 37. Luc. I: 32, 33.

Noemt zich JEHOVA onder het Oude Testament Israëls *Goël*, dat is, Losser en Verlosser uit kracht van naaste betrekking, ja verwantschap als naar den bloede; — in JESUS CHRISTUS wordt die maagschap van

God met menschen, die bevrijding uit kracht van een Goëlsverband naar den vleesche, eene wezenlijkheid der wezenlijkheden, daar die Verlosser, op dat Hij *in alles den broederen gelijk zoude worden*, die Hij voor eeuwig bevrijden kwam, *even als zij, des vleesches en des bloeds deelachtig is geworden* (Heb. II : 14), *aangenomen* hebbende *niet* de natuur der *Engelen*, maar *het zaad van* ABRAHAM, d. i. eene wezenlijke menschelijke natuur uit het zaad van ADAM, van ABRAHAM, van DAVID, (ald. vs. 16).

Noemt en betoont zich, op gelijke Godewaardige wijze, JEHOVA in het Oude Testament de echte Man zijns volks Israëls, JESUS CHRISTUS in het Nieuwe is de Bruidegom zijner Gemeente, de Gemeente is de Bruid des Heeren. Dus kondigt bij JOHANNES *den Evangelist* JOHANNES *de Dooper* den Heere aan (III : 29): *Die de Bruid heeft, is de Bruidegom* enz. En dezelfde Apostel-Evangelist stelt ons in het Boek der Openbaring het einde dezer tegenwoordige bedeeling van zonde, dood en ellende, en de volledige verheerlijking van CHRISTUS en van alle de Zijnen met en in Hem als eene hoog heilige huwlijksviering, als *de Bruiloft des Lams* voor, Openb. XIX : 6—9. XXI : 2.

Op even dezelfde wijze hervindt het geloof dien JEHOVA, *Israëls Geneesheer* (2 Mof. XV: 26), in JESUS CHRISTUS, die de krankheden geneest, die van alle lichaams- zoo wel als zielsellende door zijne Godskracht behoudt, gelijk Hij die in Zijne menschheid, naar de prophecijen, in Zijn eigen lichaam droeg; — den JEHOVA, die *zich met het licht bedekt als met*

een kleed (Pf. CIV: 2), die *den ſtorm doet ſtil ſtaan, zoo dat de golven zwijgen* (Pf. CVII: 29), die *van de wolken Zijnen wagen maakt* (Pf. CIV: 3), wederom in JESUS CHRISTUS, die op de wolken des hemels zal wederkomen gelijk Hij van de aarde heen gegaan is (Hand. I: 9—11), die tot den ſtormwind ſpreekt: *Wees ſtil!* en tot de golven der zee: *Zwijgt!* (Marc. IV: 39), die op den berg, daar Hij als mensch nederknielt om te bidden, zich verheerlijkt met een Goddelijk licht, dat hemelingen en ſtervelingen beſtraalt (Luc. IX: 28—30).

Ja ook den *toorn* van dien JEHOVA, Israëls Wetgever en Rechter, voor wiens aangezicht de goddeloozen op den dag des oordeels zich trachten te verbergen in de ſpelonken der rotſen en in de holen der aarde (Jeſ. II: 19), is bij den Propheet des Nieuwen Testaments, JOHANNES in het Boek der Openbaring, geheel eenzelvig met den toorn van JESUS CHRISTUS (ald. VI: 15, 16): *En de Koningen der aarde, en de Grooten, en de Rijken, en de Overſten over duizend, en de Machtigen, en alle dienstknechten, en alle vrijen, verbergden zich zelve in de ſpelonken en in de ſteenrotſen der bergen: En zeiden tot de bergen en tot de ſteenrotſen: Valt op ons, en verbergt ons van het aangezicht des Genen, die op den troon zit, en van den toorn des Lams.*

Zoo is dan in de openbaringen van den JEHOVA des Ouden Testaments reeds telkens die *menschwording* van ouds als afgeſchaduwd, welke, bij de openba-

king des Nieuwen, in JEZUS CHRISTUS als ware het vleesch en Been heeft aangenomen. Te recht heeft van de dus gezegde Anthropomorphismen, mitsgaders van de zichtbare verschijningen Gods (Theophaniën) in het Oude Testament een voornaam Godgeleerde onzer dagen opgemerkt: »De Theophaniën en de Anthropomorphismen rusten op denzelfden grondslag. Zij zijn vóórschaduwingen en plaatsbekleedingen van de *menschwording*. Hoe sterker in het Oude Testament de leer van Gods bestaan *als een Geest* gevestigd is, des te veiliger kon ook voor die behoefte gezorgd worden, in welke de *zichtbare verschijningen Gods* voorzien. Ja nog meer: hoe dieper de geestelijkheid van Gods wezen in het Oude Testament is opgevat, des te meer mogen wij dergelijke Theophaniën reeds van voren verwachten. Met Gods Oneindigheid, Heerlijkheid, Majesteit, gaat de diepte Zijner nederbuigende liefde hand aan hand. Waar deze niet erkend wordt, daar is ook de erkenning van gene bloote schijn. Juist om dat God een Geest is, wil Hij ons arme vleesch en bloed niet versmaden, maar zich daarmede bekleeden, op dat wij Hem met het bloote oog in deze gestalte zouden kennen. Oppervlakkig beschouwd zoude men zeggen, dat èn zichtbare Godsverschijningen èn Anthropomorphismen nergens zeldzamer moesten zijn dan bij de Israëliten; en toch het tegendeel blijkt bij dieper inzicht. JOHANNES zegt (I: 18): *Niemand heeft ooit God gezien; de eeniggeboren Zoon, die in den schoot des*

Vaders is, die heeft Hem ons verklaard (1)." En straks: »Eene Godsdienst, aan wier drempel met vlammenschrift het: *Ik ben heilig!* te lezen staat, kan zonder gevaar van misduiding dien zelfden God, hoewel Hij een geest is, als toornend, ijverend, zich bedroevend, en berouw hebbend voorstellen. Bezwaar in dit opzicht mag wel het teeken van een kwaad geweten zijn."

Tot deze beschouwing der Oud-Testamentische Theophaniën en Anthropomorphismen, als door welke zich de onzienlijke ELOHIM als JEHOVA kenbaar en zichtbaar maakte, behoort nog een nader woord, bepaaldelijk omtrent die menschelijke of Engelengestalte, waarin van den beginne, bij name aan de Aartsvaders, en later aan MOSES, aan JOSUA, aan anderen, de God des Verbonds verschijnt. Aan HAGAR (1 Mos. XVI: 7—14), aan ABRAHAM (ald. XVIII: 1, 13—33. XXII: 11—18), verschijnt een hemelsch Wezen, aan hetwelk eerst de naam en het voorkomen van een Engel des Heeren, aanstonds daarop en met de onmiskenbaarste eenzelvigheid, de naam, de taal, de handelingen en eigenschappen van ELOHIM JEHOVA worden toegekend. Op gelijke wijze worstelt met JACOB

(1) HENGSTENBERG, *Authentie des Pentateuches*, 2ten Bdes S. 451. en geheel dit zijn allergewichtigst Hoofddeel: Die *Anthropomorphismen des Pentateuches*, alwaar hij ook die merkwaardige uitspraak van JACOBI aanvoert: » Den Menschen erschaffend theomorphisirte Gott; nothwendig anthropomorphisirt darum der Mensch."

(XXXII: 24—31) een *Man*, wien ftraks even onmiskenbaar in het verband der geheele plaats, de naam en Godheid van ELOHIM wordt toegefchreven. Later duidt JACOB (XLVIII: 16) den God, die hem te Bethel, en federt herhaaldelijk, verfchenen was, met den naam van *verlosfenden Engel* aan, aan wien te gelijk wederom louter Goddelijke krachten worden toegefchreven. Aan MOSES (2 Mof. III: 2—8) verfchijnt een Engel in den braambosch, die evenzoo ftraks daarop geen ander dan de HEERE zelf blijkt te zijn; — op even gelijke wijze wederom aan JOSUA een Oorlogsman, die zich *den Vorst van het heir des* HEEREN noemt, en onmiddelijk daarop geen ander dan JEHOVA blijkt te zijn en als zoodanig tot de inneming van Jericho bevel geeft (1). — De Engel Gods, die aan de huisvrouw van MANOACH, ftraks aan MANOACH zelven (den vader van SIMSON) verfchijnt (Richt. XIII: 3—18), blijkt insgelijks bij het flot JEHOVA te zijn. — Hoe dan nu? draagt (gelijk fommige willen, die hier eene perfoneele verfchijning van God ontkennen) een bloote Engel, een gefchapen Wezen, een Man, een Krijgsman, den naam en de titels van den Allerhoogfte, van ELOHIM JEHOVA? Of moet (gelijk anderen beweeren, die voor het overige zeer te recht in alle deze verfchijningen de Godheid zelve, be-

(1) Jof. V: 13—15. VI: 1, 2, alwaar de onjuiste Kapittelverdeeling eenigzins misleidt. Het is uit den zamenhang duidelijk, dat al de hier aangehaalde verzen tot ééne zelfde en eenige Godsverfchijning behooren.

paaldelijk die des Zoons zien) door dien zichtbaren Engel een ongeschapen Engel, dat is, CHRISTUS als het Hoofd der Engelen verstaan worden? Onzes bedunkens noch het één, noch het ander. De ware en hooge Godheid van den als Man of Engel hier verschijnenden Persoon blijkt, als wij zeiden, uit den zamenhang en het onmededeelbare van den naam en de eigenschappen des Gods Israëls onwedersprekelijk. Maar dat de Zone Gods onder het Oude Testament eene Engelennatuur zoude aangenomen hebben, gelijk in het Nieuwe de menschelijke, schijnt niet aannemelijk (Hebr. II: 16). Onzes bedunkens is de hooge Persoon, die hier aan de opgenoemde menschenkinderen verschijnt, in Zijn wezen ELOHIM JEHOVA, slechts ten aanzien van de uiterlijke, *voor dat oogenblik* aangenomene gestalte een *Man*, een *Engel* geweest, maar die allengs onder het spreken of door Zijne handelingen dit Godlijk *incognito* (indien het met eerbied zoo genoemd mag worden) breekt, en zich den almachtigen JEHOVA betoont. Zoo wordt dan ook verder dezelfde verschenen Persoon het zij *de* HEERE naar Zijn wezen, het zij *een Engel* (1) naar de gestalte, waarin Hij gezien

---

(1) Het is dan ook naar deze onze opvatting niet noodig, gelijk het ook spraakkundig voor het minst geen vereischte is, met onze gewone overzettingen te vertalen: DE *Engel des* HEEREN. JEHOVA verschijnt als EEN *Engel* aan ABRAHAM, aan MOSES, aan anderen, gelijk Hij aan JACOB verschijnt en met hem worstelt als EEN *man*, — gelijk Hij aan JOSUA verschijnt als EEN *Krijgshoofd*.

werd, genoemd. Aan eene eigenlijke Engelennatuur is hier, onder het Oude Testament, evenmin als aan een menfchelijke te denken. Maar juist deze verfchijningen in zichtbare het zij Engel- of menschgeftalte waren voorloopige aanduidingen, als wij zagen, der eenmaal in de volheid der tijden gevolgde wezenlijke *menschwording*.

Zoo zagen wij dan nu de verhouding tusfchen die twee volheerlijke Godsnamen: ELOHIM en JEHOVA zich verklaren uit eene tweederlei betrekking van den Allerhoogfte: tot Zich zelven van eeuwigheid en in tegenftelling van al wat *geen God* is, — tot den mensch, tot Zijn volk bepaaldelijk, in openbaring en omgang op Goddelijk-menfchelijke wijs.

Zien wij thands nog van eenige dier hooge eigenfchappen, volmaaktheden, heerlijkheden, die de Schrift des Ouden Testaments aan dien ELOHIM altijd JEHOVA, aan dien JEHOVA altijd ELOHIM, toekent, en waarvan het door menfchen van voren ondenkbare, het met al wat ooit menfchen uit zich zelve van eenen God bedacht of gedacht hebben onvergelijkbare, het voor menfchelijke *bijdichting* evenmin als *verdichting* onbereikbare en onvatbare, de onmiddelijk Goddelijke afkomst, de volftrekte en hoog heilige waarheid en echtheid dezer Schriften reeds voor een eenvoudig, mits opreeht gezond menfchenverftand voldingt.

God, Israëls HEERE, is de *Schepper van hemel en aarde*. De grondflag van geheel de openbaring van Oud en Nieuw Testament is dat Woord, van Hem ge-

fchreven in den beginne: *Hij fchiep den hemel en de aarde.* Wij hoorden vroeger (1) dat woord des oorfprongs van alle dingen geheel de Schrift, van Genefis tot Openbaring doorgalmen. De God van NOACH, die de aarde door een zondvloed ontvolkt, is dezelfde die in den beginne de wateren van den bodem deed afloopen, en de wereld in zee en landen verdeelde. De God van ABRAHAM is Hij, die hemel en aarde *bezit.* De God van MOSES is Hij, *die den mensch Zijnen mond gemaakt heeft.* De God van DAVID is Hij, wiens eer de hemelen vertellen, en het uitfpanfel verkondigt Zijner handen werk, terwijl Zijne (geopenbaarde) Wet volmaakt is, bekeerende de ziel en gevende den eenvoudige wijsheid (Pf. XIX). De God van SALOMO is Hij, wiens *Opperfte Wijsheid* de wereld formeerde en het leven geeft aan de genen, die haar zoeken (Spreuk. VIII: 22—36). De God van JESAÏA is *uw Schepper, o Israël! uw Formeerder, o* JACOB! (Jef. XLIII: 1). Schepping en verlosfing, en door die verlosfing herfchepping, zijn tijdelijk voor oud-Israël, eeuwig voor het Israël uit alle volken, in de prophecij des Ouden, zoo wel als in de vervulling des Nieuwen Testaments één. De Schepper is Zaligmaker, en de Zaligmaker is Schepper. Joh. I: 1, 2. *In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God en het Woord was God, en door hetzelve zijn alle dingen gemaakt.* Ja, tot den Zoon zegt Hij (Hebr. I: 8, 10): *Gij, o Heer! hebt in den*

(1) Bladz. 154 en volg. boven.

beginne de aarde gegrond, en de hemelen zijn het werk Uwer handen.

De God Israëls, de HEERE, de Schepper van hemel en aarde, *regeert alle dingen*, de kleine met de groote. Hij ziet de aarde aan, en zij beeft, — de bergen, en zij rooken! Zijne ftem doet de woestijne beven, de hinden jongen werpen, de wouden zich ontblooten. Hij geeft allen creaturen hare fpijze te Zijner tijd. Hij zendt de raven uit, om den Propheet te voeden met vleesch in de dagen des algemeenen hongersnoods. Hij zendt den grooten ftormwind uit, die het fchip dat JONA voert beftookt, — den grooten visch, die hem verzwelgt en weder uitwerpt, — den wonderboom die opfchiet in éénen nacht, en het wormke dat den wonderboom doet verwelken des anderen daags. Hij zet de Koningen af en aan. Hij verwekt de veroveraars en Rijksftichters der aarde: de PHARAOOS, de NEBUCADNEZARS, de CYRUSSEN; — ook niet de ALEXANDERS, de CESARS, de NAPOLEONS? Niet alleen in den beginne fprak Hij en het was er, maar door alle eeuwen en derzelver oogenblikken heen beftaat en wordt vervuld Zijn raad. Den raad der Heidenen vernietigt Hij, de gedachten der volken breekt Hij, Hij redt niet door groote kracht, maar door geringe middelen, en in de zwakheid van den man. — Het Woord des HEEREN in het Nieuwe Testament vat deze alomvattende, alles beftemmende, alles in zich opnemende opperregeering Gods in eene bekende uitfpraak te zamen: *Ook de haren uws hoofds zijn geteld.* — *Worden niet twee muschjens om één penninkske verkocht?*

Niet één daarvan valt ter aarde zonder den wil van uwen Hemelfchen Vader.

Met deze Al- en Opperregeering Gods tot in bijzonderheden hangt zamen die hoog dierbare zoo wel als hoog heerlijke naam, die de Schrift des Ouden Testaments Hem toefchrijft: Hoorder der gebeden. *Hij hoort het gebed* (Pf. LXV: 2). Daarom dan ook bidt, en bidt gedurig al wat in God gelooft in geheel de Schrift des Ouden Testaments. Op velerlei en zeer uit een loopende wijzen bewijst en belichaamt zich door de lange eeuwen der beide bedeelingen het geloof der genen, die JEHOVA ELOHIM kennen en dienen als hunnen God; maar in die éene zielswerkzaamheid ontmoeten zij zich alle: *het gebed.* ABRAHAM bidt, — hij de altijd edelmoedig en koninklijk gezinde geloovige, — voor anderen. ISAäC bidt in de ftilte eener avondwandeling; en God zendt hem eene troosteres, eene echtgenoote op denzelfden ftond. JACOB worftelt in den gebede, en wordt uit den bangften nood bevrijd. Israël roept uit de tichelflavernij van Egypte, en God neigt Zijne ooren. MOSES bidt voor Israël, en Amalek wordt geflagen; plagen en kranken, door wederfpannigheid verdiend, houden op; het vonnis eener algeheele uitroeijing, reeds door JEHOVA uitgefproken, wordt herroepen. JOSUA bidt, de zon en de maan ftaan aan den hemel ftil. HANNA bidt, en de onvruchtbare en verfmaadde wordt moeder van SAMUëL, den grooten Propheet. DAVID bidt, en God maakt hem als van voetftap tot voetftap den weg der overwinning,

der veiligheid, der verheerlijking, als met den vinger bekend. SALOMO bidt, en ontfangt wijsheid. ASA en JOSAPHAT bidden, en de honderdduizenden tegen Juda opgetrokken vallen door elkanders hand. HISKIA en JESAÏA bidden, en de honderd vijf en tachtig duizend Asfyrifche belegeraars verdwijnen in éénen nacht. NEHEMIA bidt onder het waarnemen van zijn Schenkersampt aan den tafel des Perfifchen Konings, en God neigt het hart van den Vorst, dat hij vrijheid ontfangt om te bezoeken en te herbouwen *de plaats der graven zijner vaderen.* — In het Nieuwe Testament insgelijks is de leus van Gods wege, telkens op nieuw voor alle omftandigheden gegeven: *Bidt zonder ophouden*, *bidt.* JESUS CHRISTUS zelve, de Gebedsverhoorder, bidt. — Mijne Heeren, kennen wij het gebed? o Dat wij bidden! dat wij leeren bidden! In het gebed naar den wille Gods heeft God eene kracht van alvermogen gelegd.

Het gebed en zijne verhooring hangt naauw te zamen met eene andere waarheid en heerlijkheid, die heel de Schrift des Ouden Testaments van JEHOVA ELOHIM vermeldt: *Hij doet in den hemel en op de aarde al wat Hem behaagt.* — *Zoude Mij*, zegt Hij verder, *iets te wonderlijk zijn?* En, *voor den* HEERE, hergalmt de Engelenboodfchap bij de opening des Nieuwen Verbonds (Luc. I: 37), *zal geen ding onmogelijk zijn.* En JESUS CHRISTUS zelve, als Hij, door een krachtig voorbeeld, van Zijne discipelen den uitroep heeft uitgelokt: *Wie kan dan zalig worden?*

verklaart het met betrekking tot die hoogste aller aangelegenheden: *Bij de menschen is het onmogelijk, maar bij God zijn alle dingen mogelijk.* Marc. X: 23—27.

En dit bevestigt Hij door alle eeuwen heen in heel het getuigenis der Oud-Testamentische Geschiedenis, ook buiten wonderheden die op den gewonen loop der natuur eene uitzondering maken. Hij werkt de ongedachtste uitkomsten ook zonder eenige merkbare verandering in den dagelijkschen gang der dingen. Wij zagen Zijne regeering over alle dingen, klein en groot, over de harten der menschen, goede en kwade, — de verheffing bij voorbeeld van JOSEPH, naar het woord der droomvoorzeggingen, in den weg van enkel menschelijke en natuurlijke gebeurtenissen. Maar Hij werkt ook *wonderen* in den stelligen en letterlijken zin des woords. Zoo verheerlijkt Hem de lofzang van DAVID: *Geloofd zij de God Israëls, die alleen wonderen doet* (Ps. LXXII: 18). Hij toont zich den Schepper door in het midden Zijner eenmaal regelmatig in beweging gebrachte schepping onmiddelijk en op buitengewone wijze in te grijpen, en zich te bewijzen boven die van menschen opmerkbare wetten, naar welke Hij de natuur eenmaal hare paden voorschreef. Doch ook die wonderen, *boven* den gewonen loop der dingen, zijn evenwel niet *in strijd* met de wetten, die de ons bekende natuurverschijnselen regelen. In het wonderwerk laat zich dezelfde Hand erkennen, van wie de Scheppingswet afkomstig is. En ook dat Schep-

pingswerk zelve — wat was het dan een wonderwerk van onbegrensde Almacht? (1).

Staan wij eenige oogenblikken ftil bij die wonderen des Ouden Testaments, die op meer dan ééne wijze het zegel hunner echtheid en der onverdichtbaarheid van de gefchiedverhalen, waartoe zij betrekking hebben, met zich voeren! Wij willen een vluchtigen blik werpen op de gefchiedenis der opvolging, om ze zoo te noemen, der Oud-Testamentifche wonderen. Ook dáár is regel, orde, harmonij, bij naauwkeurige opmerking te ontwaren; ook dáár, dat diepgaand karakter der waarheid als uit God, hetwelk de verdichting of verfiering van menfchen er nooit aan dacht zelfs om na te bootfen.

En hier is allereerst opmerkelijk dat, terwijl bij alle andere volken juist de oudfte en vroegfte gefchiedenis het vruchtbaarst in wonderverhalen pleegt te zijn, in de gefchiedenis des Bijbels eer het omgekeerde plaats heeft. De oudfte Oorkonden in het Oude Testament, het geheele tijdvak der wereld federt de Schepping tot op den Zondvloed, leveren geene eigenlijke *wonderen* op. Het is, ja, alles daar eene ontzachelijke, eene in vergelijking met onze tegenwoordige wereld colosfale natuur; maar afwijkingen van den gewonen loop der dingen levert die Oorkonde van de vroegfte gefchiedenis der menschheid naauwlijks op. Men zoude b. v. de wegneming van HENOCH tot het gebied der wonderen kun-

---

(1) *Ofera-t-on nier* (zegt LABORDE) *que Dieu puisfe faire des miracles, Lui qui a fait le monde, ce vaste compofé de miracles?*

nen betrekken, fchoon de uitdrukking (*God nam hem weg:* 1 Mof. V: 24) niets wonderdadigs in zich bevat. Maar ook als wonder opgevat, wat foberheid (verre afwijkende van alle *mythifche* manieren van verhalen of fchrijven) in het te kennen geven dier buitengewone wegneming! Hier is voorwaar wel veeläer een *fchuwen*, dan hetgeen men een *najagen* van wonderen mag noemen. — De Zondvloed zelve is evenmin een eigenlijk wonder. Het is eene ontzachelijke buitengewone natuurgebeurtenis, die ten aanzien van hare beftemming in de hand des Allerhoogften een ftrafoordeel was over de inwoners der algemeen verdorvene aarde, maar tevens allezins in zamenhang en harmonij met den gang der Scheppingswetten ftond.

Het is eerst na den Zondvloed, dat wij eene ftellig onmiddelijke tusfchenkomst en buitengewonen ingreep eener werkende Almacht in de gefchiedenis Zijner fchepfelen ontmoeten. De verwarring der talen, hoe ook opgevat, fluit in het verhaal van Genefis een onmiddelijke tusfchenkomst van den Allerhoogfte, (een *wonder* derhalve, een *teeken* althands!) bij de ontwikkeling der gefchiedenis van de menschheid in. Maar verder blijft het daarbij. Niets vreemder van de Bijbelfche Gefchiedenis in die vroege eeuwen, dan eene ophooping of zelfs opvolging van wonderen.

De gefchiedenis der Patriarchen blijft even fober. Verfchijningen Gods bij herhaling, tusfchenkomften der onmiskenbare hand van God in menigte, — maar eigenlijke wonderen, zeer weinige! Om SARAAS fchaking wordt eerst PHARAO met plagen bezocht, later

ABIMELECH met den dood gedreigd. De tusschenkomst van ABRAHAMS God was hier kenlijk; maar krankten en plagen zijn wel als teekenen dier Godsbemoeijing, doch daarom nog niet als eigenlijke wonderen, dat is afwijkingen van den gewonen loop der natuur, te beschouwen. En ook Sodoms en Gomorrhaas vernieling met vuur en zwavel uit den hemel is eene gebeurtenis, wel onmiddelijk van God ten oordeel over zondige menschen beschikt, doch niet zoo zeer door stoornis of staking als wel door leiding en bestiering van den gewonen loop der natuur.

De vervulling der groote Godsbelofte, de groote daad, waardoor de Almachtige ELOHIM zich aanvanklijk als de JEHOVA, Waarmaker van Zijn woord aan Israëls stamvader bewijst: de geboorte, namelijk, van ISAÄC en, in diens lenden, van de millioenen millioenen, die aan ABRAHAM als zijn zaad beloofd zijn, — deze is eindelijk een der omstandigheden en hooge belangen, welke zich aan die geboorte verhechten, hoogstwaardig *wonder*. De honderdjarige wordt vader; de negentigjarige wordt moeder, na dat in beide de natuurkracht van voortbrengen en baren gestorven is. Een wonder ongetwijfeld! maar een wonder ook hier in overeenstemming met de wonderen der schepping, die dagelijks voor onze oogen plaats hebben. Het gestorvene herleeft! — dat verschijnsel vertoont ons jaarlijks, ja dagelijks de zichtbare natuur. Maar dat wonder, gelijk het bij ABRAHAM en SARA plaats heeft, — zoo diep, zoo machtig het is, hoe geheel verschillend is deszelfs karakter van alle opspraak en gerucht makende

fabel-, mythe-, legendewonderen! Het is een wonder dat naar buiten geenerlei vertooning maakt; in het verborgene eener tent, in het verborgenste van 's menschen leven en lichaam is het geschied.

Eerst later, als in de volheid der rijpheid van een ontzachlijk Godsplan, breekt de tijd van wonderen in rijke menigte, in het gezicht van hemel en aarde, in de tegenwoordigheid van vrienden en tallooze vijanden aan. Het is wanneer de HEER aan MOSES verschenen is en zich aan hem bekend heeft gemaakt als de Verlosser Israëls, als de JEHOVA, die met dezen Zijnen naam (dat is, als wij reeds opmerkten, in de volledige kracht der beteekenis van dien naam) zelfs aan ABRAHAM, ISAÄC, en JACOB nog niet bekend *is* geweest; — het is van dat voor Israëls vorming als volk beslissend tijdsgewricht, dat de reeks van wonderen, die Israëls JEHOVA bewijzen de Schepper van hemel en aarde te zijn, als het ware doorbreekt. De veertig laatste jaren van MOSES leven, mitsgaders de jaren der dagen van JOSUAAS verovering van het beloofde land, stellen een opvolging van wonderen en teekenen daar, door welke JEHOVA met Zijne sterke hand en met Zijnen uitgestrekten arm Israël uit Egypte verlost, door de woestijn leidt en draagt, in Canaän inbrengt, en in het bezit stelt van de landen, aan hunne vaderen en aan MOSES hunnen Leidsman vertoond. Het is omringd met alle de teekenen Zijner majesteit en Zijner almacht, dat JEHOVA in de tegenwoordigheid van hemel en aarde Zijne beloften trots alle menschelijke tegenkantingen gestand doet, en te gelijk Zijne oordeelen

hier *aan de goden van Egypte* (2 Mof. XII : 12), dáár aan de Reuzenkoningen van Canaän, — maar ook tusfchen beide deze gerichten, aan het wederfpannige, evenwel altijd wederom aangenomene en gefpaarde Israël, — glansrijk openbaar maakt.

Zoo was dan even als in het Nieuwe Testament zoo ook in het Oude, Gods groote macht en kracht van wonderen en teekenen als ware het gefchaard rondom een groot middelpunt: het werk der verlosfing, — hier uit tijdelijke, dáár uit geestelijke ellende en flavernij, — hier tot tijdelijke, dáár tot geestelijke verovering en triumf. Het is bij de geboorte, maar vooral bij de optreding van Jesus Christus in Zijn Goddelijk Mesfiasampt, en de intrede van Zijn Evangelie in de wereld, dat wonderen en teekenen zich als vermenigvuldigen rondom die ééne wonderverfchijning, dat middelpunt van alle wonderheden Gods in de wereld: Zijne eigene openbaring in het vleesch. Op gelijkende wijze is de groote en federt onder het Oude Verbond nimmermeer dus geziene macht van wonderen en teekenen als zamengetrokken rondom de zending van Moses en de openbaring, door die zending, van Jehovaas verlosfende trouw.

Te gelijk intusfchen fchijnt de aart der wonderen bij de twee genoemde keerpunten in de Gewijde Gefchiedenis, ook een vlak tegenovergefteld karakter aan te bieden. Onder het Oude Testament, (wij bedoelen hier bepaaldelijk den uittocht van Egypte, de omdoling in de woestijn, de verovering van Canaän,) zijn de wonderen voor het meest van ftraffenden, doodenden,

verdelgenden aart. De wonderen, waarvan zich Jesus Christus omringt, zijn enkel reddend, genezend, behoudend. De grond van het verfchil ligt in het onderfcheid van bedeeling. Verlosfing van tijdelijke verdrukkers en vijanden, handhaving van het recht der Wet, pas op Sinaï afgekondigd, vorderden ook in de teekenen der tusfchenkomst Gods het ftraffende, het flaande, het nederwerpende Zijner almachtige hand. Jesus Christus daarentegen kwam in de wereld niet om van uiterlijke, maar om van inwendige, geestelijke vijanden te bevrijden. En toch! dat Hij ook eenmaal met de teekenen en machten van oordeel en wraak wederverfchijnen zal, is in de gefchiedenis reeds des Nieuwen Testaments openbaar. Reeds oefent Hij aldaar, bij wege van fymbool en waarfchuwing, gerichten aan de onreine geesten die in de kudde zwijnen der Gadarenen gevaren zijn, — later, een zinnebeeldig gericht aan den vijgeboom, op welken Hij, als bij het wederfpannig en fchijngodsdienftig Israël, vruchten zocht en niet vond. Weldra na Zijn wederkeer ten hemel, als de Heilige Geest, de Trooster, Zijne plaats bij de Zijnen op aarde is komen vervangen, — daar openbaart zich ook in den plotfelingen dood van Ananias en Sapphira diezelfde heiligheid Gods in toorn en oordeel, die wij in het Oude Testament zich zien verheerlijken aan zoo menig wederfpanneling en ongehoorzame onder het vroegere Israël. En veertig jaren later breekt over Jerufalem en Juda een oordeel uit, dat, fchoon niet onmiddelijk door wonderen, maar middelijk door de wapenen der Romeinen ten

uitvoer gebracht, niet minder van Hem èn voorzegd èn vervuld werd, wien alle macht in hemel en op aarde gegeven was, dan van JEHOVA de oordeelen over Egypte en Canaän. Doch omgekeerd heeft ook het Oude Testament zijne wonderen van redding, van genezing, van spijziging, van wederopwekking uit de dooden gehad. Israël in de woestijn wordt door het brood uit den hemel wonderdadig gespijsd, door het water uit de steenrots gedrenkt; — de latere geschiedenis van het uitverkoren volk (men denke aan de dagen van ELIA en ELISA!) toont ons meer dan eens diezelfde soort van wonderen ter behoudenis.

Doch wij keeren tot die machtige openbaring van teekenen en wonderen te rug, met welke JEHOVA zich omgaf en als omkleedde, toen Hij Israël uitleidde uit Egypte, inleidde in Canaän. Eenige weinige opmerkingen over het karakteristieke dier wonderen zullen het echt historische derzelve zoo veel helderder nog doen uitkomen.

Daartoe wordt ons al dadelijk de weg gebaand door de poging zelve, die het *rationalismus* heeft aangewend, om het bovenmenschlijke ook hier weg te redeneeren, en alles, zoo het heette, natuurlijk te verklaren. Men heeft de tien plagen, men heeft de doortocht der Roode Zee, willen voorstellen als verschijnselen, in de Egyptische natuur alles behalve vreemd en wonderdadig. De verandering der Nijlwateren in bloed is, volgens die Verklaarders, slechts een roode tint geweest, aan den Nijl, aan andere rivieren zelfs, niet ongewoon. Vermenigvuldiging van kikvorschen, algemeene kwelling

met ongedierte, booze plagen en zweeren, overdekking van het land met ſprinkhanen, aangebracht door den oostenwind, zelfs de ſterfte der eerstgeborenen, hebben volgens hen niets dat de palen der natuur te buiten gaat; — de duisternis kan een zware mist geweest zijn; — het opdroogen der wateren van de zee is een verſchijnſel, in die ſtreken wel bekend; en dus voort.

Doch in hunne wijsheid zagen die Uitleggers twee beſlisſende punten voorbij: *vooreerst*, dat het verhaal zelve aan alle deze onderſtellingen den bodem inſlaat, door de eenvoudige bijzonderheid dat elk dezer verſchijnſelen de Egyptenaren en hunnen Koning vervulde van ſchrik en angst. Zoo het gewone natuurverſchijnſelen geweest waren, wie minder dan dezen moesten er van geſchokt of getroffen zijn geweest? Was het opdroogen en onmiddellijk daarop weder volloopen van de Roode Zee een bekend verſchijnſel, hoe hebben zich dan de Egyptenaren gewaagd om Israël na te zetten, daar zij toch wel wisten, dat volgens deszelfde, hun dagelijks voorkomende afwisſeling, de geſcheidene wateren eerlang weder zamen moesten vloeien, en den bodem overdekken? Maar ook, *ten tweede*, hebben die Wijzen der Eeuw het verband voorbijgezien tusſchen de verſchijning en weder verdwijning der onderſcheidene plagen, en het telkens voorafgaand alles aankondigend en alles beſtemmend woord van Moses. Zij hebben voorbijgezien, dat hier geen ſpraak is van plagen en rampen, van tijd tot tijd naar den loop der natuur, of anders zonder vasten regel inbre-

kende, maar van plagen en verschrikkingen, elkander regelmatig opvolgende, op het bevelwoord van JEHOVA komende en gaande, de Egyptenaren treffende, de Israëliten sparende.

En toch! daar blijft uit deze ongerijmdheid zelve, als zoodanig hier reeds genoegzaam gebleken, iets over tot nieuwe lichtverspreiding over deze wonderen, en hunne verhouding tot de schepping en hare dagelijksche wetten. Alle die uitvluchten der *rationalisten* om het wonder als wonder te ontgaan, hoe onhoudbaar en onverstandig ook in de toepassing op de onderscheidene gevallen, hebben evenwel op den bodem die waarheid, dat er inderdaad tusschen de *natuurverschijnselen* in Egypte, en deze *wonderen en teekenen*, door de hand van MOSES ten behoeve van Israëls verlossing verricht, overeenkomst (*analogie*) bestaat. De wonderen in Egypte hebben een geheel Egyptisch karakter. De wonderen, bij het opheffen van MOSES staf gevolgd, betoonen zich in aart en afkomst verwant met de verschijnselen, welke de dagelijksche natuur in die streken aanbiedt. Zoo was het dan (dit volgde er uit!) de God der schepping, de Wetgever der natuur, die deze bovennatuurlijke dingen naar Zijn welbehagen, en toch naar een zich altijd gelijk blijvend beginsel, deed en werkte. Zoo bleek het ook voor de oogen der Egyptenaren, dat de God der Hebreën geen vreemde, geen bloote uitheemsche Volksgod was, die als het ware de goden der Egyptenaren kwam bestoken en beoorlogen met teekenen en wonderen als uit een ander gebied, — maar dat Hij,

de Zender van MOSES, de JEHOVA, wien PHARAO als eene Godheid die hem niet raakte had durven trotseeren (2 Mos. V : 2), dezelfde Godheid was, die ook van eeuwen her in Egypte de natuurverschijnsels regelde, God over Egypte, zoo wel als over de Hebreën, God alzoo over heel de wereld; terwijl de zoogenaamde goden van het land in alle hunne onmacht en nietzijn als ten toon gesteld werden (1).

---

(1) LABORDE, in zijn meermalen aangehaalde *Commentaire* op Exodus: » Cette partie de l'Exode est pour nous d'une haute importance, d'abord et avant tout, par ce que les évènemens surnaturels qui y sont rapportés trouvent tous une base dans la constitution physique de l'Egypte, et se tiennent dans une étroite relation avec les phénomènes ordinaires que la nature y produit; ensuite ausfi, par ce que les traits isolés semés dans le récit temoignent combien étaient exactes et personnelles les connoissances que l'auteur posſédait sur cette contrée. — Ce qu'il importe ici de considérer, c'est la convenance que présente l'ensemble de ces prodiges. En général le côté surnaturel du récit dans l'Ecriture ne forme point avec le côté naturel un contraste dur et heurté. On remarque au contraire entre eux une sorte de consonnance et d'harmonie. Cela vient de ce que l'action de la nature elle-même est esſentiellement soumise à la direction de Dieu. *Il ne convient qu'à l'impiété de prétendre isoler le miracle en le plaçant tout-à-fait en dehors des puissances naturelles.* Ici d'ailleurs se trouvait un motif particulier d'allier ausſi étroitement que posſible avec les faits naturels les faits surnaturels. Le but auquel tendaient tous ces faits était, suivant le chap. VIII vs. 22, de prouver que JÉHOVA était le Seigneur et le Maître du païs. Une série de prodiges, tout-à-fait étrangers à la nature de l'Egypte, n'aurait pas suffi, si effroyables qu'ils eusſent été d'ailleurs, à mettre cette preuve dans tout son jour. Ils auraient témoigné seulement que JÉHOVA avait exercé

Wederom op een andere wijze is er harmonij op te merken tusfchen de wonderen des Ouden Testaments en de gebeurtenisfen of omftandigheden onder welke zij verfchijnen. Daar zijn onderfcheidene bedeelingen, om zoo te zeggen, van wonderen en teekenen. Een andere kleur heeft het wonder, als wij zagen, bij de verftrooijing der volken van uit de velden van Sinear, een andere in het aartsvaderlijk huisgezin, of onder de aartsvaderlijke vreemdelingfchap. Een Egyptifche kleur hebben de wonderen in Egypte. De wonderen, waarvan de verovering van Canaän verzeld gaat, hebben kenlijk een militair karakter (Habakuk III). Zoodra de twaalf ftammen onder JOSUA voor den oever van den Jordaan gekomen zijn, gaat de Arke Gods, het zichtbaar teeken Zijner woning in Israël, vooruit: de Priesters volgen, het leger trekt droogvoets de rivier over, waarvan de wateren ftaan blijven ter eener zijde, tot dat geheel het leger overgetrokken is. Later, nadat JEHOVA als een Krijgsman aan JOSUA verfchenen is, wordt Jericho ingenomen, wonderdadig, fchoon niet zonder bewegingen en optochten van Israëls ftammen, die aantoonen dat zij krijg voeren onder een onvergelijkbaar hooger Hoofd

---

fur l'Egypte une puisfance momentanée et extraordinaire. Au contraire, fi les phénomènes que ramenait annuellement le cours des faifons, fe montraient foumis à la volonté de JÉHOVA, il était évident qu'il était le Maître et le Dieu du païs; les Dieux imaginaires qu'on avait mis à fa place étaient convaincus d'impuisfance; ils étaient dès-lors et fans retour déposfédés de la terre, que l'on confidérait comme leur proprieté."

dan hun zichtbare aanvoerder JOSUA De muren van Jericho vallen op een zevenmaal herhaalden omgang van de Ark des Heeren en van de Priesters, op eenen afſtand achter dezelve met bazuinen trompettende. Men mag deze en de verdere wonderen, die bij de inneming van Canaän plaats vonden, met recht *veroveringsteekenen* noemen.

Doch ook in de latere tijden van Israëls geſchiedenis, waarin wederom eigenlijke wonderen zeldzamer en zeker meer op afstanden voorkomen, ſtaan zij altijd met de omſtandigheid van plaatſen en perſonen in harmonisch verband. Te Babel ſtaat DANIËL, de Propheet des Heeren, in uitwendige betrekking als een der Chaldeeuwſche Wijzen, en zijn de uitkomſten en wonderen in zijne dagen gelijkelijk Babylonisch-reusachtig: bewaring in den kuil der leeuwen, veiligheid midden in den brandenden oven, enz.

In het midden van Israël en in het Heilige Land zelve hadden de wonderen wederom een gantsch ander karakter. Zij laten zich terug brengen tot twee hoofdſoorten: teekenen van blikſem en donder, vuur uit den hemel of regen, als bij de Wetgeving op Sinaï, het offer van SAMUËL te Mizpa, den kamp tegen Baäl op Carmel, — wonderen tot behoud, herſtel, hergeving van gezondheid en leven. In een tijdperk dat zich bijzonder door eene opvolging van wonderen onderſcheidt, hebben wij de vermenigvuldiging der olie en des meels in het huis der weduwe door ELIA, de vermenigvuldiging der brooden onder de honderd Propheten door ELISA, de wegneming van de bitter-

heid des waters en van het vergif in den moespot der Propheten, en de genezing van NAÄMANS melaatschheid door denzelfden, de wederopwekking van dooden door beide. Men bemerkt hier gemaklijk de ſtrekking der wonderen op Israëlitisch grondgebied: verheerlijking van Hem, *die het brood geeft den eter, het zaad vermenigvuldigt den zaaier*, — vingerwijzing naar reiniging des harten, naar herleving en opſtanding. Het is bepaaldelijk deze meer inheemsch-Israëlitiſche kring van wonderverrichtingen, waaronder de teekenen, welke de Heere CHRISTUS op aarde gedaan heeft, zich laten rangſchikken.

Zoo dragen dan ook de wonderen, in het Oude Testament vermeld, het innerlijk kenmerk van waarheid, van onvermengde, zoo wel als onnabootsbare waarheid: 1°. door hunne naauwe vereeniging met geheel den gang der eenvoudigſte en natuurlijkſte gebeurtenisſen; 2°. door hunne verſchijning niet ten allen tijde, allerminst in de oudſte tijden der Bijbelſche Geſchiedenis, terwijl verdichting zich juist zoo gaarne en gemaklijk nestelt in de diepten der duistere Oudheid; maar juist integendeel 3°. in tijden en onder omſtandigheden die noodwendig de grootſte openbaarheid medebrachten; (wij noemden bepaaldelijk drie tijdpunten: den wondertijd bij den uittocht uit Egypte, dien bij de verovering van Canaän, dien bij den algemeenen afval in Israël in de dagen van ELIA en ELISA). Alle die wonderen ſtaan, 4°., met de dagelijkſche natuur, met de wet der ſchepping, in geenen ſtrijd, maar dragen integendeel met die natuur het merkteeken van dezelf-

de Hand, als aan de Schepping aanzijn en wetten gaf. Het wonder is niet anders dan eene kracht, waarvan het beginfel ook in de natuur aanwezig is, maar verhoogd, maar op een enkel punt van tijd en plaats geconcentreerd, maar op een hoorbaar of zichtbaar bevel of door eene onmiddelijke daad of ingreep van God zelven te weeg gebracht, terwijl de gewone natuurwonderheden naar een eenmaal ingedrukte beweging haren gang houden. Eindelijk is 5°. in alle de wonderen eene diepgaande overeenftemming op te merken met de onderfcheidene localiteiten en individualiteiten, in het midden van welke zij op onderfcheidene tijden plaats vinden.

Zoo ftelt ons dan de Schrift des Ouden Testaments Jehovah Elohims *Almacht* voor. Maar die Almacht is ook *goedheid*. De lofzang der heiligen onder het Oude Verbond is overal deze (Pf. CXXXVI): *Looft den* Heere, *want Hij is goed*. Die goedheid *is tot in eeuwigheid*. Die goedheid *is over alle Zijne werken*. Op eene bijzondere wijze verheerlijkt aan Israël, liet zij zich ook aan andere volken nimmer onbetuigd, gevende regen en vruchtbaarheid en allerlei tijdelijke nooddruft en aangenaamheid (Hand. XIV: 17). In het Nieuwe Testament verzegelt de mond van Jezus deze hooge grondwaarheid: *Één is goed, namelijk God*. En de Apostel Johannes drukt hetzelfde denkbeeld in den hem eigenen vorm uit: *God* is *liefde*.

Maar *goedheid*, *liefde* is in de Schrift de vereeniging van alle volmaaktheden, geen bloote *goedigheid*. Die goedheid, die liefde van het hoogst heilig Wezen

sluit derhalve noodwendig in zich de terugstooting, uitsluiting, veroordeeling van al wat kwaad, onheilig, zondig, liefdeloos is. Van daar overal in het Oude Testament de levende historische voorstelling van Gods toorn tegen de goddeloozen, zoo tegen de genen die Zijn heiligdom onheilig bedienen of naderen, als tegen Zijn afgezonderd volk Israël, wanneer het zelf zijne voorrechten verzaakt en verzondigt, in het geheel. En ook hier wederom bevestigt en volmaakt altijd de leer des Nieuwen Testaments die des Ouden. Van den *toorn Gods*, van den *toorn des Lams* over de onbekeerlijke wederstrevigen en ongeloovigen is het getuigenis der Apostelen niet minder vreesselijk dan dat der Propheten: *Vervloekt is een iegelijk, die niet blijft in al hetgeen geschreven is in het Boek der Wet!* is het woord van Moses; *Die niet geloofd zal hebben, zal verdoemd worden*, de verklaring van Jesus.

Doch alle die deugden en eigenschappen, die het Woord reeds des Ouden Testaments aan Jehova Elohim toekent, houden elkander als in een levend en levenopenbarend evenwicht, maken met elkander één volkomen geheel der allerhoogste Volmaaktheid uit. Als tegenover den toorn Gods, die altijd brandt tegen onheiligheid en zonde, staat, *in de eerste plaats*, Zijne *lankmoedigheid*, waardoor Hij het oordeel uitstelt, en de wereld kan dragen met hare zonden tot op den bestemden tijd. *Lankmoedig is de* Heere! Ziedaar mede eene der groote eigenschappen, van welke psalm en propheeij en Wetgeving aan Jehova Elohim den

lof brengen. Zoo openbaart Hem ook de geſchiedenis der wereld en der volken buiten Israël. Hij ſtelt het gericht uit, opdat alles, het goed en het kwaad, zich ten volle ontwikkele. Doch eindelijk breekt de dag des oogſtes aan.

In *eene tweede plaats* ſtaat tegen over de heiligheid van God en Zijnen toorn, Zijne *barmhartigheid.* HIJ VERGEEFT MENIGVULDIG! zoo roepen Hem overal Israëls Pſalmisten en Propheten uit: *Die alle onze overtredingen vergeeft, die alle onze krankheden geneest. — Ik zal hunne zonden niet meer gedenken. — Ik werpe hunne ongerechtigheden achter Mijnen rug, — in de diepten der zee.* Wij zagen een der krachtigſte uitroepen omtrent die Goddelijke *barmhartigheid* in den mond van MOSES, den Middelaar der onverbiddelijke, volmaaktheid of doodſtraf eiſchende Wet (1).

Zoo vergeeft Hij dan de zonde, maar niet met opoffering van den eisch der heiligheid: *om niet*, met betrekking tot den mensch, den zondaar, — *voor een duren prijs*, met betrekking tot Zich zelven. Welke die groote en alles voldoende losprijs is, dien God tot behoudenis van zondige menſchen wilde en gaf, verkondigt ons het Evangelie des Nieuwen Testaments: *het bloed van* JESUS CHRISTUS, *Zijnen Zoon, reinigt van alle zonden!* maar reeds geheel het Oude Testament is vervuld van dat groote denkbeeld, in zijne zinnebeeldige offerhanden op velerlei wijze be-

(1) Bladz. 337 boven.

lichaamd: *Zonder bloedstorting geschiedt geen vergeving* (Hebr. IX: 22).

En verder verheerlijkt het Oude Testament ELOHIM JEHOVA als de *Opperste* en volmaakte *Wijsheid*, (Spreuk. VIII), als den *Kenner der harten*, *die de harten en de nieren proeft en doorgrondt* (1), als den eenigen Kenner en Openbaarder der toekomst. Hij kenmerkt zich als zoodanig in eene heerlijke plaats van JESAÏA (XLII: 8, 9): *Ik ben de* HEERE, *dat is Mijn naam, en Mijne eer zal Ik geen' anderen geven, noch Mijnen lof den gesnedenen beelden. Ziet de voorgaande dingen zijn gekomen, en nieuwe dingen verkondig Ik!* EER DAT ZIJ UITSPRUITEN *doe Ik ulieden die hooren.*

Maar aan het hoofd als aan het eind van alle die hoog heerlijke Godsnamen en deugden staat in het Oude Testament Zijne *éénheid*. Deut. VI: 4. *Hoor Israël! de* HEERE *uw God, de* HEERE *is* EEN. Opmerkelijk dat een der beide hoofdnamen van dien HEER in Israëls eigene taal een meervoudigen vorm heeft, terwijl voor het overige het werkwoord, bijvoeglijk naamwoord, of deelwoord, tot dien naam betrekkelijk, in het enkelvoudig staat (2). De ongerijmde gedachte, dat die meervoudige vorm een overblijfsel in Israël van vroeger veelgodendom zoude zijn, verdient zelfs

---

(1) Jer. XI: 20. Men vergelijke in het Nieuwe Testament Hand. der Apost. I: 24. Openb. II: 23.

(2) Als reeds dadelijk 1 Mos. I: 1. בָּרָא אֱלֹהִים ELOHIM *schiep*, niet *schiepen*.

geene melding hier meer. Niet zonder eene diepe beteekenis intusschen is dat meervoud in den vorm van het woord. Het geeft te kennen de volheid, de volmaaktheid, als door vereeniging van allerlei krachten en ontzagwekkende eigenschappen, in dat ééne en eenige Hoogste Wezen (1). Gelijk *éénheid* het groote karakteristiek is van het denkbeeld der Godheid in Israël, zoo is *veelheid* en *volheid* dat van hetgeen dat Wezen aller wezens in zich zelven bezit en begrijpt. In Hem is de onuitsprekelijkste veelheid van alle heerlijkheid; in Hem is de ondoorgrondelijkste volheid van *leven* en *liefde*. Leven nu en liefde willen uit hunnen aart uitbreiding, vermenigvuldiging, mededeeling. Het leven Gods, de liefde in God (God zelve is Liefde!) is een leven dat, buiten aanmerking nog van eenig schepsel buiten Hem, zich zelve uitbreidt, uitdrukt, uitstort, wedergeeft, afspiegelt, herhaalt, voortteelt. Van daar dat *meervoud:* de drieheid, in den *eenigen* God, welke overal in het Nieuwe Testament den grondslag legt van leer en leven. God *drukt* het leven, dat in Hem zelven is, in een *tweede Ik* uit: Hij is Vader en Zoon! — God *stort* het leven, dat in Hem is, uit in een *derde Ik:* Hij is *Vader* en *Zoon* en *Heilige Geest.* Die Drieheid, in hare volle kracht en rijkdom geopenbaard met de verschijning van den Zoon in het vleesch, ligt reeds aangeduid in de Oud-Testamentische bedeeling van

(1) *Elohim, dominus potentiarum omnium, qui sanctitates omnes complectitur,* volgens den Rabbijn Bechai.

voorbereiding en voorschaduwing, zoo wel door dien meervoudigen vorm, waarvan God hier en daar, maar bepaaldelijk bij de schepping van den mensch, zich sprekende bedient: *Laat* ONS *menschen maken naar* ONZEN *beelde, naar* ONZE *gelijkenis*, als zeer bijzonder ook in die plechtige en beteekenisvolle drievoudige herhaling in den lofzang der heiligen rondom den troon van JEHOVA (Jes. VI): *Heilig, heilig, heilig is de* HEERE *der heirscharen*, en in den drievoudigen zegen des Hoogepriesters over Israël (4 Mos. VI: 24—26): *De* HEERE *zegene u en behoede u! De* HEERE *doe Zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig! De* HEERE *verheffe Zijn aangezicht over u en geve u vrede!* Het zijn de eerste lijnen, het is de schets dier openbaring van den driemaal heiligen God, zoo als zij in alle de volheid van kracht en van kleur in de Apostolische, altijd wederom drievuldige zegenbede ligt (2 Cor. XIII: 13): *De genade van onzen Heere* JESUS CHRISTUS, *en de liefde Gods, en de gemeenschap van den Heiligen Geest zij met u allen;* en in het bevel der prediking en de inzetting des Doops door den mond des Heeren bij zijnen Apostel (Matth. XXVIII: 20): *in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes.*

Op deze wijze dan stelt ons het Oude Testament in het midden van alle zijne aardsche personen en hemelsche geesten, den allerhoogsten en allerheiligsten Persoon van God zelven, van JEHOVA ELOHIM, voor. Men heeft gezegd: »Gelijk de mensch is, zoo is de

God, dien hij zich maakt." En inderdaad, waar de mensch zijnen God niet door de Openbaring ontfangt, maar zich zelven eenen God of formeert of verſiert, daar draagt die God de gelijkenis van den mensch, dat is van den zondigen mensch. Zoo vormde zich het ſchoone en krachtvolle maar zinnelijke Griekenland Goden, ſchoon van geſtalte en krachtig van vormen en in daden, maar te gelijk ontuchtig en uit ontucht geboren, Goden vol bederf en onreinheid, gelijk de verdorven mensch, die ze bedacht had, zelve. Zoo dachten zich de Wijsgeeren Goden naar hunne keus en geaartheid: de Epicurist, Goden in eeuwige rust verre boven de wereld en hare woelingen, en zich werkeloos met geen ding inlatende, na dat zij de wereld eenmaal tot ſtand hadden gebracht; — de Stoïcijn, eene Godheid van ijzeren noodzakelijkheid, door welke alle dingen en de Godheid zelve onherroepelijk beſtemd en bepaald zijn. Zoo denkt zich de Talmudiſche Rabbijn eenen God, die drie uren des daags de Wet beſtudeert; — zoo HEGEL een God van louter *denken;* — en dus in het oneindige, tot midden in het Christendom zelve en op den ſtoel van Leeraar en Priester.

Maar wie is in den hemel of op aarde het ſchepſel, mensch of Engel, die JEHOVA ELOHIM heeft kunnen uitdenken, of het gronddenkbeeld eenmaal van Hem zelven ontfangen hebbende, dat verder uit zich zelve zal hebben kunnen uitwerken, of op waardige wijze ſprekend of handelend voorſtellen? — Heeft Israël misſchien zich zijnen God bedacht, dien God,

met Israëls neigingen en overleggingen zoo gedurig in tegenheid en tegenspraak? — Heeft Hem MOSES ook van de Egyptenaren, of ABRAHAM van zijne afgodische maagschap in Mesopotamië ontfangen of ontleend? Of zijn òf MOSES òf ABRAHAM wellicht door eigen denken op het denkbeeld van een ELOHIM, een JEHOVA gekomen, zoo als geheel de Schrift des Ouden Testaments Hem leert? Zoo dit denkbaar ware, ook dan nog bleef ondenkbaar de voorstelling van alle die volmaaktheden en heerlijkheden niet blootelijk in een leerstelsel of door beschouwing, maar in eene door allerlei tijden en toestanden doorgaande *handeling*. Neen! alleen God kan God te kennen geven, zoo als Hij, Zich zelven altijd gelijk en van eeuwigheid tot eeuwigheid dezelfde, zich te gelijk telkens als met nieuwe heerlijkheden, namen, en krachten in het midden der menschenkinderen openbaart. Alleen God kon bij de meest stellige, zichtbare, tastbare verschijningen en mededeelingen aan menschen het denkbeeld van Zijn wezen daarbij vrijhouden van alle gelijkheid met het schepsel. Alleen uit God kon die Godsdienst, kan die Schrift zijn, naar welke God, zonder op te houden God en een Geest te zijn, na gedurende vierduizend jaren met menschen menschelijk gesproken, met menschen zich in menschelijke betrekkingen geplaatst te hebben, in de volheid der tijden eindelijk zelve *mensch* werd.

DRUKFEILEN.

In het I Deels 1ste Stuk.

Bl. 10. reg. 13. Of is het eene weinig beduidende *lees* Of is het dan eene zoo weinig beduidende
— 10. — 21. doorgalmen. *lees* doorgalmen ?
— 11. — 8. van Israël *lees* van Israël,
— 15. — 6. Volker *lees* Volken
— 22. — 8. Pharifeufche *lees* Pharifeefche
— 23. — 12. Pharifeufche *lees* Pharifeefche
— 72. — 11. De comma na *tijdverdeeling* is meer of min zinftorend.
— 75. — 16. De woorden: *zoo veel gezag* zijn hier overtollig en eenigzins zinftorend.
— 97. — 17. die menfche *lees* de menfchen
— 101. — 3 van ond. en hare aanfprakeloosheid *lees* en in hare aanfprakeloosheid.
— 133. — 7 van ond. zelfmisleiden *lees* zelf misleiden
— 139. — 18. geflachtlijst *lees* geflachtlijn
— 149. — 3 van ond. na *wijsgeerte* geen; maar,
— 166. — 2 van de noot voula *lees* voulu
— 277. — 7. hunne *lees* hare
— 158. — 7 en 8. JESUS CHRISTUS. Zien *lees* JESUS CHRISTUS, zien

In het I Deels 2de Stuk.

— 280. — 1. Vade *lees* Vader
— 313. — 17. worden. *lees* worden,
— 314. — 3, 4. 1 Mof. XIII: 8 en 16 *lees* 4 Mof. XIII: 8 en 16
— 315. — 9. 1 Mof. *lees* 2 Mof.
— 315. — 15. ui *lees* uit
— 323. — 21. Israäl *lees* Israël
— 332. — 1 van ond. den ongefchapen Engel *lees* in de gedaante van een Engel
— 333. — 17. IV Mof. *lees* 4 Mof.
— 335. — ult. XXXII: 11—13. *lees* 2 Mof. XXXII: 11—13.
— 344. — 13. onder *lees* onzer

Bl. 350. reg. 15. Zijns *lees* zijns
— 356. — 15. zestiende E. *lees* zeventiende E.
— 360. — 11. kennisgeving *lees* kennisneming
— 362. — 10. menfchelijke *lees* menfchelijken
— 362. — 8 van ond. zelve *lees* zelven
— 363. — 6, 7 van ond. intusfchen *lees* evenwel
— 365. — 1 van ond. zij *lees* zijn
— 367. — 5 van ond. deleatur)
— 370. — ult. II: 3, 5. *lees* 2 Mof. II: 3, 5.
— 377. — 5 van ond. 4 Mof. *lees* 5 Mof.
— 378. — 11. 3 Mof. XIV: 34. *lees* XIX: 34.
— 378. — 14. 4 Mof. *lees* 5 Mof.
— 382. — 20. wordt *lees* worden
— 388. — 1. Pf. LXVII. *lees* Pf. LXXVII.
— 390. — ult. 1 Cor. XII: 22. *lees* 1 Cor. XII: 22—25.
— 393. — 7. 4 Mof. XXIV. *lees* 4 Mof. XXV.
— 393. — 19. Babijlonifche *lees* Babylonifche
— 400. — 13. (Hebr.) VI. *lees* VII.
— 401. — 1. levendgevend *lees* levengevend
— 403. — 17. 1 Kon. II: 31. *lees* 1 Kon. II: 35.
— 411. — 11. bedeelig *lees* bedeeling
— 411. — penult. 2 Kon. XIII: 14—20. *lees* 20—22.
— 412. — 1. met de vraag *lees* bij de vraag
— 435. — 10. de comma achter *mijn zoon* moet weg.
— 442. — 7 van ond. achter *Krijgshoofd* moet een comma.
— 479. — 17. *Heer* *lees* HEER

HW 5GXP %

